AKADEMIA
OBRONY NARODOWEJ

Mjr dypl. Marek DERLATKA

WSPÓLNOTA NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW W KSZTAŁTOWANIU BEZPIECZEŃSTWA REGIONALNEGO

Rozprawa doktorska

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid.
Akademii Obrony Narodowej
56699

WARSZAWA 2003

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO – OBRONNY

BIBLIOTEKA GŁÓWNA – ARCHIWUM
Nr 56699

mjr dypl. Marek Derlatka

WSPÓLNOTA NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW W KSZTAŁTOWANIU BEZPIECZEŃSTWA REGIONALNEGO

Rozprawa doktorska

Opracowano pod kierownictwem naukowym
dr hab. Jana Czaji

WARSZAWA **2003**

SPIS TREŚCI

Wstęp 5

ROZDZIAŁ I. Metodologiczne podstawy badań 9

1. 1. Uzasadnienie wyboru tematu 9
1. 2. Cel badań 11
1. 3. Problemy badawcze 11
1. 4. Hipoteza robocza 12
1. 5. Założenia i ograniczenia badawcze 13
1. 6. Zastosowane metody badawcze i tok badań 13
1. 6. 1. Metody badawcze 13
1. 6. 2. Tok badań 14

ROZDZIAŁ II. Pojęcia bezpieczeństwa i regionalizmu 17

2. 1. Pojęcie, istota i klasyfikacja bezpieczeństwa 17
2. 2. Bezpieczeństwo międzynarodowe po zakończeniu zimnej wojny 23
2. 2. 1. Regionalizacja bezpieczeństwa międzynarodowego 25
2. 2. 2. Regionalizm w Karcie ONZ 29
2. 3. Regionalny system bezpieczeństwa w Europie 32
2. 4. Regionalny system bezpieczeństwa w Azji 37
2. 5. Bezpieczeństwo a zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 roku 40

Wnioski 43

ROZDDZIAŁ III. Powstanie i funkcjonowanie WNP 45
3. 1. Geneza powstania i zadania Wspólnoty Niepodległych Państw 45
3. 2. Status prawny WNP 49
3. 3. Państwa członkowskie Wspólnoty Niepodległych Państw 53
3. 3. 1. Szczególna rola Rosji we Wspólnocie 56
3. 3. 2. Rola WNP w rosyjskiej polityce bezpieczeństwa 62
3. 3. 3. Stosunek Ukrainy do integracji w ramach WNP 67
3. 3. 4. Oczekiwania pozostałych państw członkowskich wobec Wspólnoty 74
3. 4. Struktura organizacyjna WNP 79
3. 4. 1. Wybrane subregionalne struktury współpracy ukształtowane w ramach WNP 82
Wnioski 87

ROZDZIAŁ IV. Koncepcja bezpieczeństwa państw WNP 89
4. 1. Układ taszkiencki i jego znaczenie dla tworzenia systemu bezpieczeństwa Wspólnoty 89
4. 2. Pozostałe istotne dokumenty programowe zacieśniające współpracę państw WNP w dziedzinie bezpieczeństwa 96
4. 3. Organy mechanizmu bezpieczeństwa Wspólnoty, ich zadania i kompetencje 100
4. 3. 1. Funkcjonowanie mechanizmu bezpieczeństwa WNP 105
4. 4. Miejsce WNP w regionalnych strukturach bezpieczeństwa Europy i Azji 106
4. 5. Wspólnota Niepodległych Państw a NATO 110
4. 6. Wspólnota Niepodległych Państw a OBWE 128
Wnioski 137

ROZDZIAŁ V. Działania Wspólnoty na rzecz bezpieczeństwa Eurazji w sferze militarnej 139
5. 1. Dążenie do zachowania wspólnego dowództwa nad armią i siłami jądrowymi w okresie przejściowym i powstanie armii narodowych 139
5. 2. Współpraca w zakresie ochrony granic 144
5. 3. Operacje pokojowe 152
5. 4. Tworzenie połączonego systemu obrony powietrznej 177
5. 5. Tworzenie regionalnego zgrupowania wojsk 184
Wnioski 193

ROZDZIAŁ VI. Działania Wspólnoty na rzecz bezpieczeństwa Eurazji w sferze niemilitarnej 195
6. 1. Zwalczanie terroryzmu i zorganizowanej przestępczości 195
6. 2. Migracje i kwestie mniejszości narodowych 204
6. 3. Współpraca ekonomiczna 209
6. 3. 1. Kooperacja państw WNP przy produkcji i handlu uzbrojeniem 210
6. 3. 2. Kwestia surowców energetycznych jako środek nacisku Rosji 220
Wnioski 224

ROZDZIAŁ VII. Ocena dotychczasowych i perspektywy dalszych działań WNP jako elementu bezpieczeństwa regionalnego 225
7. 1. Ocena dotychczasowych działań WNP w sferze bezpieczeństwa 225
7. 2. Państwa Wspólnoty Niepodległych Państw wobec wydarzeń zagrażających bezpieczeństwu współczesnego świata 229
7. 2. 1. Zamachy terrorystyczne w Nowym Jorku 229
7. 2. 2. Wojna przeciwko Irakowi 233
7. 3. Perspektywy przyszłej działalności WNP w dziedzinie bezpieczeństwa 235
Zakończenie 237
Bibliografia 240

Wstęp

Bezpieczeństwo traktowane jest przez jednostki, państwa i społeczność międzynarodową jako jedna z najważniejszych i niezastąpionych wartości egzystencjalnych. Wynika to ze znaczenia, jakie ma ono dla istnienia, przetrwania, zachowania tożsamości, niezależności i poczucia pewności rozwoju jednostek i zbiorowości.

Jego brak jest szczególnie odczuwalny w skali państwa, które oprócz częściowej utraty pozycji w środowisku międzynarodowym, zmuszone jest także do znacznego zawężenia kierunków działań w sferze politycznej[1]. Sytuacja taka lub sama groźba jej zaistnienia zmusza elity rządzące do podejmowania działań, które zapewnia państwu niezakłóconą realizację jego żywotnych interesów, w tym w dziedzinie bezpieczeństwa. W tym sensie bezpieczeństwo rozumiane jest także jako baza do budowania siły państwa i dobrobytu jego obywateli.

Duży wpływ na obecne pojmowanie bezpieczeństwa i sposobów jego zapewnienia miały zmiany polityczne końca lat osiemdziesiątych, szczególnie rozpad bloku wschodniego i zanik sztucznego podziału świata na dwa przeciwstawne obozy polityczno-wojskowe. Do najbardziej charakterystycznych cech obecnego pojmowania bezpieczeństwa możemy zaliczyć stałe poszerzanie jego wymiaru poza obszar militarny, czemu nowe znaczenie nadały zamachy na WTC z 11 września 2001 roku, multilateralizm, a przede wszystkim jego regionalizację traktowaną jako wypadkową pojęć regionalizmu i bezpieczeństwa[2].

Do wzrostu znaczenia regionalizacji w dziedzinie bezpieczeństwa przyczynił się spadek zagrożenia konfliktem globalnym, wzrost liczby konfliktów lokalnych oraz wi-

---

[1] J. Kukułka, Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1994, s. 7.

[2] E. Haliżak, Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999, s. 36.

doczna inercja ONZ, która, ze względu na swoje ograniczone możliwości, nie była w stanie skutecznie przeciwdziałać wszystkim ogniskom zapalnym. Dodatkowym bodźcem rozwoju regionalizacji stało się przekonanie państw, że nie są one w stanie samodzielnie zaspokoić stale rosnących potrzeb oraz postrzeganie problemów globalnych jako drugoplanowych wobec otaczającej je rzeczywistości geopolitycznej. W rzeczywistości tej miejsce zagrożeń globalnych coraz częściej zajmują niebezpieczeństwa związane z konfliktami wewnętrznymi, lokalnymi czy ewentualnościa zapaści gospodarczej państw danego regionu. Przezwyciężanie tych zjawisk wymaga właśnie tworzenia przez społeczności lokalne mniejszych, bardziej przyjaznych i traktowanych jako swoje struktur regionalnych i subregionalnych, które, ze względu na znacznie mniejszą bezwładność organizacyjną, mogą prowadzić bardziej efektywne działania na obszarach niestabilności[3].

Jedną z takich struktur jest, powstała na gruzach upadającego Związku Radzieckiego, Wspólnota Niepodległych Państw zrzeszająca 12 spośród 15 nowo powstałych państw. Organizacja ta, pomimo skrajnie zróżnicowanych ocen specjalistów, posiadała i posiada znaczny potencjał polityczny, a poprzez swoje działania przyczyniła się zarówno do pokojowych przemian na obszarze swojego zainteresowania, jak i do zlikwidowania bądź zminimalizowania zasięgu lub intensywności toczących się tam konfliktów. Jednak w powszechnym przekonaniu WNP jest postrzegana głównie jako wyrazicielka imperialnych dążeń Rosji bądź forum dyskusyjne państw byłego ZSRR, które charakteryzuje inercja działania. Natomiast aspekt stabilizacyjnego wpływu Wspólnoty na kształtowanie bezpieczeństwa regionalnego bywa najczęściej nieuwzględniany.

W znacznej mierze wynika to z braku literatury fachowej stanowiącej syntezę wszystkich sfer aktywności WNP, w tym w dziedzinie bezpieczeństwa w skali lokalnej i regionalnej. Dostępne pozycje skupiają się głównie na początkowych etapach tworzenia organizacji, nie obejmując późniejszych faz jej funkcjonowania i rozwoju. Uczestnictwo i rola WNP w tworzeniu regionalnego systemu bezpieczeństwa są stosunkowo częściej analizowane w pozycjach traktujących o polityce zagranicznej i bezpieczeństwie państw członkowskich, a szczególnie Rosji.

Praca ta jest próbą chociażby częściowego wypełnienia tej luki oraz wskazania znaczenia funkcjonowania Wspólnoty zarówno dla bezpieczeństwa regionu, jak i całego świata. Autor jest świadom, że nie wyczerpuje całości tematu, lecz jedynie zgłębia jego

---

[3] Zjawisko tworzenia takich struktur traktowane jest jako pochodna globalizacji i określane mianem fragmentaryzacji.

wybrane fragmenty, co powoduje, że praca może stanowić przyczynek do dalszej dyskusji oraz badań nad tymi zagadnieniami.

Dysertacja niniejsza ma charakter badawczy i składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów zasadniczych i zakończenia.

Rozdział pierwszy omawia metodologiczne podstawy badań, uzasadnienie wyboru tematu, cele i problemy badawcze, zastosowane metody i techniki badawcze, przyjęte założenia i ograniczenia pracy oraz jej zakres przedmiotowy, czasowy i przestrzenny.

Rozdział drugi stanowi przegląd ewolucji pojęcia bezpieczeństwa na przestrzeni ostatniej dekady wraz z omówieniem najbardziej znaczących zmian w jego funkcjonowaniu i pojmowaniu również tych, które stały się podłożem zamachów terrorystycznych przeprowadzonych 11 września 2001 roku. Dużo miejsca w rozdziale poświęcono zostało kwestiom regionalizacji bezpieczeństwa po zimnej wojnie ze szczególnym uwzględnieniem interesującego mnie obszaru Eurazji.

Rozdział trzeci jest w całości poświęcony kwestiom powstania i funkcjonowania Wspólnoty Niepodległych Państw, jej strukturze organizacyjnej, roli i oczekiwaniom poszczególnych państw członkowskich wobec WNP, Rosji i Ukrainy oraz funkcjonowaniu i przyczynom powstawania wybranych subregionalnych struktur współpracy w ramach Wspólnoty.

Rozdział czwarty stanowi omówienie funkcjonowania mechanizmu bezpieczeństwa WNP w świetle najważniejszych przyjętych przez Wspólnotę dokumentów, jak również tworzących go organów wspólnotowych wraz z przeglądem ich kompetencji oraz miejsca WNP w strukturach bezpieczeństwa Eurazji i jej kontakty z OBWE i NATO.

W rozdziale piątym zostały przedstawione działania WNP na rzecz bezpieczeństwa Eurazji w sferze militarnej. Główną uwagę skupiłem w nim na współpracy militarnej w zakresie wspólnego dowództwa nad armią i siłami jądrowymi w okresie przejściowym, wspólną ochroną granic, podziale byłej Armii Radzieckiej i powstaniu armii narodowych, prowadzeniu operacji pokojowych, próbom tworzenia regionalnych zgrupowań wojsk oraz sprawom koordynacji działań w zwalczaniu terroryzmu i zorganizowanej przestępczości.

Rozdział szósty poświęcony został działaniom WNP na rzecz bezpieczeństwa regionu w sferze niemilitarnej. Omawiam w nim współpracę ekonomiczną w zakresie produkcji i handlu uzbrojeniem, kwestie bezpieczeństwa energetycznego państw WNP oraz wykorzystywania tego problemu przez FR jako środka nacisku na kraje członkowskie. Poruszam w nim także istotne dla bezpieczeństwa regionu sprawy mniejszości

narodowych i migracji, a także zmiany w funkcjonowaniu WNP i jej państw członkowskich spowodowane przez wydarzenia z 11 września 2001 roku oraz kampanię iracką 2003 roku.

Rozdział siódmy zawiera ocenę dotychczasowych i perspektywy dalszych działań WNP w dziedzinie bezpieczeństwa.

Warszawa, 2003.09.30.

ROZDZIAŁ I. Metodologiczne podstawy badań

1.1. Uzasadnienie wyboru tematu

„Polityka wszystkich mocarstw tkwi w ich geografii"

Z listu Napoleona Bonaparte do króla Prus

We współczesnym świecie możemy wyróżnić wiele obszarów, gdzie zadawnione konflikty i sprzeczności doprowadziły bądź mogą doprowadzić do niekontrolowanej konfrontacji zbrojnej. Szczególne miejsce zajmuje wśród nich obszar byłego ZSRR, gdzie tylko na tle identyfikacji terytorialnej możemy wyodrębnić ponad 90 istniejących i potencjalnych konfliktów[1]. Ich eskalacja miała m.in. miejsce w końcu lat osiemdziesiątych jako uboczny efekt wdrażanej przez Michaiła Gorbaczowa polityki przemian. Proces ten przybrał na sile po rozpadzie imperium i powstaniu 15 suwerennych państw, które na początku lat dziewięćdziesiątych były zbyt słabe, aby zjawiskom tym skutecznie samodzielnie przeciwdziałać. Dlatego też konflikty w Mołdawii, Gruzji, Górnym Karabachu miały tak krwawy przebieg oraz doprowadziły uczestniczące w nich państwa do poważnego, długotrwałego kryzysu ekonomicznego i politycznego, który w nieco złagodzonej formie trwa do chwili obecnej. Złożoność sytuacji na obszarze postradzieckim komplikują także sprawy narodowościowe, ekonomiczne, kulturowe, religijne oraz kwestie związane z podziałem instytucji państwa związkowego.

Próbą pokojowego uregulowania tych problemów, powstrzymania dalszej destabilizacji sytuacji, utrzymania powiązań pomiędzy byłymi republikami, przeciwdziałania problemom wewnętrznym, zagrożeniom ze strony fundamentalizmu islamskiego i imperialnych ambicji Rosji było utworzenie w grudniu 1991 roku Wspólnoty Niepodległych Państw. Stanowi ona przykład dokonanej przez większość państw postradzieckich instytucjonalizacji wspólnych opcji politycznych, gospodarczych i bezpieczeństwa, które

[1] E. Zieliński, Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1993, s. 166.

przez wielu badaczy uważane są za główny motyw budowania Wspólnoty[2]. Najważniejszym dokumentem przyjętym przez WNP w zakresie bezpieczeństwa jest podpisany 15 maja 1992 roku w Taszkiencie „Układ o bezpieczeństwie zbiorowym".

Na forum WNP od samego początku istnienia tej organizacji rozgrywa się spór pomiędzy państwami członkowskimi dotyczący różnicy poglądów na kwestie jej charakteru, stopnia współpracy i unifikacji działań, w tym także w dziedzinie bezpieczeństwa. Do zwolenników ścisłej integracji możemy zaliczyć Białoruś i Rosję, dla której WNP jest bazą zacieśniania integracji państw postradzieckich z uprzywilejowaną rolą Moskwy jako hegemona w tym obszarze. W opozycji do tej koncepcji stoi Ukraina i część państw azjatyckich traktujących Wspólnotę jako forum pozyskania wsparcia politycznego, militarnego i ekonomicznego do czasu osiągnięcia pełnej niezależności, o ile w odniesieniu do pewnych państw WNP jest ona w ogóle możliwa. Sytuacja ta spowodowała, że dosyć często rola WNP w procesie instytucjonalizacji bezpieczeństwa europejskiego i światowego oceniana jest jako niewielka, bardziej deklaratywna niż rzeczywista.

Należy jednak pamiętać, że pomimo rozbieżności wewnętrznych i niezbyt wysokiego stopnia instytucjonalizacji w procesie bezpieczeństwa światowego Wspólnota odegrała i odgrywa ogromną, pozytywną rolę w transformacji, utrzymaniu i przywracaniu stabilności na obszarze byłego ZSRR. Potwierdza to między innymi prowadzenie operacji pokojowych w Naddniestrzu, Górnym Karabachu, Abchazji, Tadżykistanie i Osetii Południowej[3], dążeniem do utrzymania wspólnego dowództwa nad armią w okresie przejściowym oraz kontroli nad BMR, zwalczanie fundamentalizmu islamskiego czy utrzymanie granicznego status quo. Na podkreślenie zasługuje przy tym fakt, że znaczna część tych działań była możliwa dzięki zaangażowaniu Federacji Rosyjskiej, która przyjęła na siebie większość ciężarów finansowych i organizacyjnych wynikających z ich prowadzenia.

Rosja, ze względu na swój potencjał militarny, ludnościowy i ekonomiczny, jest dominującym państwem WNP oraz powszechnie uznanym sukcesorem byłego ZSRR. Ponadregionalne interesy Federacji powodują, że konstruowany w ramach WNP mechanizm bezpieczeństwa wykorzystywany bywa przez nią także jako instrument polityki

---

[2] R. Zięba, Instytucjonalizacja wspólnych opcji zewnętrznych państw (w:) J. Kukułka, Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1994, s. 183.

[3] K. Malak, Rola Rosji w rozwiązywaniu konfliktów zbrojnych na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) Obszary niestabilności międzynarodowych i sprzeczności interesów a bezpieczeństwo Polski, AON, Warszawa 1999, s. 62 – 157.

militarnej na obszarze Kaukazu i Azji Środkowej. Powyższą sytuacje zdają się akceptować państwa zachodnie i USA zainteresowane funkcjonowaniem WNP jako organizacji zdolnej do wypełnienia luki powstałej po rozpadzie ZSRR. Nie są one bowiem w stanie i prawdopodobnie nie zamierzają na tyle skutecznie i długoterminowo oddziaływać na ten obszar (poza kwestiami surowcowymi i współpracą z państwami azjatyckimi WNP w dziedzinie zwalczania terroryzmu), aby zapewnić tam stabilność i bezpieczeństwo, traktując tamtejsze konflikty jedynie jako zagrożenie regionalne.

Dokonana krytyczna analiza literatury przedmiotu, pozwala mi stwierdzić, że wydane dotychczas publikacje i opracowania dotyczące Wspólnoty Niepodległych Państw dają ogólny poziom wiedzy o jej powstaniu i funkcjonowaniu. Jednak w czasie poszukiwania oraz studiów literatury nie znalazłem zwartego, całościowego opracowania traktującego o powstaniu i funkcjonowaniu WNP jako regionalnej struktury bezpieczeństwa Eurazji. Zatem, moim zdaniem, problematyka ta wymaga naukowego opracowania, co stało się przyczynkiem do podjęcia przeze mnie badań w tym zakresie.

1.2. Cel badań

Celem mojej dysertacji jest **przedstawienie** w układzie chronologicznym wybranych faktów z działalności WNP oraz **określenie** na ich podstawie roli, jaką organizacja ta spełniła i spełnia w stabilizowaniu obszaru postradzieckiego i tworzeniu bezpieczeństwa regionalnego Eurazji.

1.3. Problemy badawcze

Zasadniczy problemem badawczy, który stał się podstawą sformułowania tematu rozprawy został sprecyzowany w postaci pytania:

Czy prowadzone przez WNP działania na rzecz stabilizacji obszaru postradzieckiego wnoszą istotny wkład w tworzenie bezpieczeństwa regionalnego Eurazji i jak istotnym elementem tego procesu jest sama Wspólnota?

Powyższy problem badawczy implikuje konieczność określenia problemów szczegółowych o następującej treści:

1. Czym jest bezpieczeństwo i jakie zmiany zaszły w jego pojmowaniu po zakończeniu zimnej wojny?
2. Jaka jest struktura bezpieczeństwa regionalnego Eurazji?

3. Jaka była geneza i cel powstania Wspólnoty Niepodległych Państw?

4. Jaki jest status prawny WNP?

5. Jakie dziedziny współpracy na rzecz bezpieczeństwa objęte są działaniami WNP i jakie dokumenty to określają?

6. Jakie są formy współpracy militarnej państw WNP oraz znaczenie tej współpracy dla stabilizacji obszaru byłego ZSRR i Eurazji?

7. Jakie są najważniejsze dziedziny współpracy ekonomicznej w ramach WNP i jak istotna jest ich rola dla kwestii bezpieczeństwa regionu Azji i Europy?

8. Jakie zmiany w działaniach WNP na rzecz bezpieczeństwa regionu nastąpiły po atakach terrorystycznych z 11 września i działaniach koalicji w Iraku?

1.4. Hipoteza robocza

Założony cel oraz wyniki badań wstępnych problemu pozwoliły mi na sformułowanie następującej hipotezy roboczej, która została potwierdzona wynikami przeprowadzonych badań:

„Wspólnota Niepodległych Państw odegrała decydującą rolę w pokojowym demontażu państwa radzieckiego oraz utrzymaniu stabilności regionu w okresie przejściowym. Pomimo wyraźnej rozbieżności interesów państw członkowskich Wspólnota pozostaje w dalszym ciągu głównym organem współpracy militarnej, politycznej i gospodarczej na obszarze postardzieckim w tym w kwestiach szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. Specyfika regionu, dominująca rola Federacji Rosyjskiej oraz instytucjonalizacja powiązań państw członkowskich w kwestiach bezpieczeństwa sprawiły, że Wspólnota stała się na tym obszarze właściwie jedyną organizacją zdolną do efektywnych działań w omawianej dziedzinie. Poprzez nakładające się członkostwo państw WNP w regionalnych strukturach bezpieczeństwa Azji i Europy, jej zasięg terytorialny i działania, organizacja ta jest istotnym elementem bezpieczeństwa regionalnego Eurazji."

1.5. Założenia i ograniczenia badawcze

Zasadniczy temat mojej pracy zamierzam ograniczyć do problematyki militarnej, która tylko w niezbędnym zakresie będzie wspierana zagadnieniami politycznymi i ekonomicznymi dotyczącymi bezpieczeństwa energetycznego i surowcowego oraz wpływu sytuacji gospodarczej na wzmacnianie lub rozluźnianie więzi w ramach Wspólnoty.

W pracy swojej przyjąłem ograniczenie czasowe zgodnie z którym zwiera ona fakty zaistniałe do 30 września 2003 roku.

1.6. Zastosowane metody badawcze i tok badań

1.6.1. Metody badawcze

W związku z pojawiającymi się w pracy problemami naukowymi, osiągnięciem zakładanego celu rozprawy oraz zapewnieniem wymaganego stopnia wiarygodności autor za konieczne uznał zastosowanie teoretycznych i empirycznych metod badawczych.

1. Badania wstępne, na podstawie których sformułowano problem badawczy, obejmowały przede wszystkim:

analizę literatury przedmiotu;

konsultacje ze znawcami problematyki państw WNP i bezpieczeństwa.

2. Prawdziwość hipotezy roboczej sprawdzono w oparciu o następujące metody badawcze:

analizę literatury dotyczącej przedmiotu badań;

analizę materiałów źródłowych;

analizę funkcjonowania Wspólnoty;

abstrahowanie, umożliwiające skupienie uwagi na najistotniejszych problemach wyodrębnionych ze względu na cel badawczy;

syntezę, za pomocą której dokonano pewnych uogólnień pozwalających na formowanie wniosków;

uogólnienie wyodrębniające cechy powtarzalne;

porównanie, w celu ustalenia podobieństw i różnic;

konsultacje ze znawcami problematyki państw WNP i bezpieczeństwa.

W zakresie technik badawczych zastosowano **badanie materiałów źródłowych,** traktując jako bazowe dokumenty dotyczące tworzenia WNP oraz podpisane podczas szczytów szefów państw, rządów, ministrów obrony i spraw wewnętrznych.

Autor za pomocne uznał także zasięganie opinii znawców problematyki bezpieczeństwa międzynarodowego i Wspólnoty Niepodległych Państw z takich uczelni i instytucji jak Akademia brony Narodowej, Uniwersytet Warszawski, Ośrodek Studiów Wschodnich oraz Wojskowe Służby Informacyjne.

1.6.2. Tok badań

Po dokonaniu wstępnej analizy literatury autor przyjął procedurę badawczą obejmującą pięć etapów:

1. postawienie problemu;
2. gromadzenie materiału badawczego;
3. naukową interpretację materiału badawczego;
4. rozwiązanie problemu;
5. analizę logiczną rozwiązania.

Niniejsza praca jest wynikiem wieloletnich zainteresowań autora problematyką międzynarodową oraz efektem analizy dokumentów i problemów, z jakimi zetknął się w trakcie praktyki zawodowej. Stanowi ona także syntezę wniosków wynikających ze studiowania literatury przedmiotu oraz dyskusji w ramach międzynarodowych grup ekspertów.

Świadomość wielowątkowego i zróżnicowanego obszaru zainteresowania WNP oraz brak jednoznacznych odpowiedzi na pytania autora dotyczące określonych działań i funkcjonowania organizacji stworzyły sytuację problemową i tym samym zapoczątkowały **pierwszy etap badań naukowych**.

Wstępne badanie literatury przedmiotu upoważniło autora do stwierdzenia, że pokojowe przekształcenia na obszarze byłego ZSRR, a tym samym stabilizacja w Eurazji, są w znacznej mierze wynikiem utworzenia i działalności Wspólnoty Niepodległych Państw.

Wnioski z dokonanych analiz pozwoliły na zdefiniowanie głównego celu badań. Dążenie do jego osiągnięcia stało się podstawą określenia głównego problemu badawczego.

Dalsze studiowanie literatury oraz dokumentów źródłowych pozwoliło autorowi na sformułowanie hipotezy roboczej.

W drugim etapie badań autor podjął próbę teoretycznego rozwiązania problemu metodą analizy oraz poprzez dalsze studiowanie literatury i dokumentów źródłowych. Na tym etapie pojawiła się potrzeba wyodrębnienia z głównego problemu badawczego problemów cząstkowych pozwalających na dogłębniejsze poznanie zasad i praktyki funkcjonowania WNP.

Trzeci etap badań wymagał zastosowania wielu metod badawczych w celu rozwiązania przedstawionych problemów szczegółowych. Ich wybór był uwarunkowany głównie charakterem poszczególnych problemów oraz literatury źródłowej, którą w dużej mierze stanowiły dokumenty i opracowania tematyczne Ataszatów Wojskowych RP w wybranych państwach.

W celu rozwiązania problemów badawczych wykorzystano metody teoretyczne i empiryczne. Metody teoretyczne stosowane były na wszystkich etapach badań. Należy tu wymienić: analizę, syntezę, abstrahowanie, wnioskowanie, porównanie oraz analogię.

Analiza znalazła zastosowanie przede wszystkim w badaniach teoretycznych dokumentów oraz literatury dotyczącej powstania i funkcjonowania Wspólnoty oraz systemu bezpieczeństwa w Eurazji.

Syntezie poddane zostały wnioski wynikające z badań teoretycznych i empirycznych, które były porównywane z przyjętymi założeniami oraz zasadami implementacji poszczególnych decyzji WNP.

Porównanie okazało się pomocne przy ustalaniu podobieństw i różnic pomiędzy implementacją poszczególnych decyzji gremiów Wspólnoty.

Analogia w połączeniu z porównaniem służyła wnioskowaniu o podobieństwach w danym procesie lub etapie działań Wspólnoty.

Uogólnienie autor wykorzystał do ujawnienia cech i zjawisk powtarzalnych, w konsekwencji do uniwersalnych zasad dotyczących działalności WNP.

W trakcie poszukiwania rozwiązań problemów zasadniczych i cząstkowych, uwzględniając powstałe na temat rozpatrywanej problematyki piśmiennictwo, zostały sformułowane elementarne pytania poznawcze:

- co? – przedmiot;
- kto? – podmiot;
- po co? – cel;

• jak? – metoda;

• kiedy? – czas;

• gdzie? – teren badań;

• skąd? – źródło.

Tak przyjęta ścieżka rozwiązywania problemu pozwoliła w końcowym etapie badań na uporządkowanie zebranego materiału i zrealizowanie zadań badawczych.

Analiza i synteza oraz analogia umożliwiły całościowe ujęcie poszczególnych kierunków oddziaływania WNP na kształtowanie systemu bezpieczeństwa regionalnego w Eurazji.

Z metod empirycznych szczególne znaczenie miały obserwacja naukowa procesów i zjawisk zachodzących w ramach WNP oraz badanie opinii ekspertów.

Konsekwencją rozwiązania problemów szczegółowych stało się wyodrębnienie nowych faktów naukowych, które pozwoliły na weryfikację założonej hipotezy roboczej i przedstawienie rozwiązania problemu głównego jako zawartych w niej stwierdzeń.

W ramach czwartego etapu badań hipotezę poddano ponownej weryfikacji mającej na celu jej ostateczne uzasadnienie i sprawdzenie.

Piąty etap stanowiło podsumowanie wyników badań, ich uogólnienie i synteza. Autor przyjął najbardziej prawdopodobną interpretację rozwiązania problemu badawczego oraz przedstawił możliwy dalszy wpływ aktywności WNP na kształtowanie bezpieczeństwa w Eurazji w XXI wieku.

ROZDZIAŁ II. Pojęcie bezpieczeństwa i regionalizmu

2.1.Pojęcie, istota i klasyfikacja bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo uważane jest powszechnie za jedną z najważniejszych wartości w życiu jednostek, narodów, państw i społeczności międzynarodowej, która gwarantuje wszystkim powyższym podmiotom istnienie, przetrwanie, tożsamość, niezależność, godność, posiadanie i pewność niezakłóconego rozwoju[1].

Pomimo podstawowego znaczenia bezpieczeństwa dla rozwoju ludzkości (z łacińskiego „sine cura" oznaczającego stan bez pieczy) dotychczas nie przyjęto jednej, ogólnie akceptowanej jego definicji.

Najprostszą definicję bezpieczeństwa znajdujemy w „Słowniku języka polskiego", który utożsamia je ze stanem niezagrożenia, spokoju i pewności[2]. Z kolei Janusz Stefanowicz traktuje bezpieczeństwo jako wolność od zagrożeń, strachu lub ataku przy założeniu, że jest ono przeciwieństwem niebezpieczeństwa rozumianego jako poczucie zagrożenia ze strony niestabilnego porządku, w którym żyjemy[3]. Nieco inaczej postrzega to zjawisko Jacek Czaputowicz, dla którego bezpieczeństwo to wolność od zagrożeń stwarzających ryzyko dla przetrwania państwa – sugerując nam tym samym, że suwerenne terytorialnie państwo jest głównym podmiotem bezpieczeństwa[4]. Inni autorzy utożsamiają bezpieczeństwo z pewnością (safety), brakiem zagrożenia fizycznego (danger) lub ochroną przed nim[5].

Faktyczny lub odczuwalny brak bezpieczeństwa wywołuje u jednostek i zbiorowości niepokój, inicjując tym samym działania zmierzające do usunięcia, oddalenia lub wyeliminowania przyczyn takiego stanu rzeczy. Oznacza to, że bezpieczeństwo nie jest stanem, lecz dynamicznym procesem wymagającym ciągłego oddziaływania ze strony podmiotów dążących do jego utrzymania. Działania podmiotów nacechowane są zmienną intensywnością zależną od poziomu wzajemnych relacji, zgodności i sprzeczności ich interesów bezpieczeństwa. W tym kontekście niniejsze działania ukierunko-

---

[1] Znaczenie to uwidacznia między innymi fakt, że A. Masłow w stworzonej przez siebie hierarchii potrzeb ludzkich umieścił bezpieczeństwo tuż za potrzebami fizjologicznymi.
[2] Słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s.143.
[3] J. Stefanowicz, Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa, Instytut Studiów Politycznych, Warszawa 1996, s.16.
[4] J. Czaputowicz, System czy nieład, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 17.
[5] R. Zięba, Kategorie bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych (w:) B. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1997, s. 3.

wane są przede wszystkim na osiągnięcie najważniejszego składnika bezpieczeństwa, którym jest przetrwanie - gwarantujące fizyczną egzystencję podmiotu[6].

Pojęcie bezpieczeństwa powiązane jest z dwoma dodatkowymi określeniami traktowanymi jako niezbędne składowe służące do jego opisu. Są nimi zagrożenie i wyzwanie. Zagrożenie wiąże się z pewnym stanem świadomości wywołanym postrzeganiem zjawisk ocenianych jako negatywne lub niebezpieczne. Wyzwanie to nowa sytuacja, w której pojawiają się niezbywalne potrzeby wymagające sformułowania odpowiedzi i podjęcia nowych działań[7]. Pojęcia te funkcjonują na trzech poziomach. Pierwszy, to fakty oczywiste powodujące zagrożenie dla bezpieczeństwa lub stanowiące wyzwanie dla podmiotów budujących bądź poszerzających bezpieczeństwo. Drugi stanowi prawidłowe lub nieprawidłowe postrzeganie zjawisk oddziałujących na rzeczywistość skutecznie ją zmieniających, co może powodować dysonans poznawczy - pochodną czego jest badanie faktów i ich wpływu na bezpieczeństwo. Trzeci poziom obejmuje sferę odczuć, a w tym niepokoju, lęku, strachu czy paniki, będących przyczyną decyzji i działań w skali zachowań podmiotów[8].

W zasięgu światowym bezpieczeństwo zmienia wciąż swój zakres, obejmując coraz to nowe problemy: terroryzm międzynarodowy, zorganizowaną przestępczość, nielegalny handel bronią, niedobór żywności, surowców, wody, zagrożenia dla środowiska naturalnego człowieka, niekontrolowany przyrost naturalny, choroby epidemiczne i AIDS, znaczące dysproporcje rozwojowe i inne. W związku z powyższym nasuwa się pytanie, co naprawdę składa się na bezpieczeństwo – skoro dotyczy praktycznie wszystkich aspektów życia jednostek, społeczności i środowiska międzynarodowego. Możemy przyjąć za oczywiste, że największe niebezpieczeństwa zagrażające funkcjonowaniu jednostek i podmiotów stosunków międzynarodowych związane są z fizyczną napaścią i agresją militarną. Stąd przyjęte utożsamianie bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych głównie (a niekiedy i wyłącznie) ze sferą działalności militarnej i politycznej. Zauważyć jednak należy, że bezpośredni atak fizyczny, którego skrajnym przypadkiem jest wojna, nie stanowi zjawiska powstającego samorzutnie, lecz jest motywowany na ogół czynnikami pozamilitarnymi np. politycznymi, ale także gospodarczymi, waśniami narodowościowymi i innymi, które znaleźć mogą bezpośrednie od-

---

[6] J. Stańczyk, Paradygmat bezpieczeństwa narodowego (w:) Między tożsamością i wspólnotą. Współczesne wyznaczniki polityki zagranicznej państw europejskich, red. J. Stefanowicz, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996, s.70.

[7] R. Zięba, Instytucje bezpieczeństwa europejskiego, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999, s.29.

[8] G. Pokruszyński, Interwencje militarne w politykach bezpieczeństwa, Praca doktorska, AON 2000, s. 15.

zwierciedlenie w polityce państw. Niebezpieczeństwa dla narodowej lub państwowej egzystencji związane są ponadto z ograniczeniami swobód rozwojowych, czego daleko idącą konsekwencją może stać się zależność od innych państw zagrażająca samostanowieniu (utrata poczucia pewności nienaruszalnego bytu) lub grożąca ograniczeniem możliwości zaspokajania żywotnych potrzeb podmiotów.

Bezpieczeństwo może być rozumiane w aspekcie pozytywnym i negatywnym. Negatywny aspekt obejmuje działanie podmiotu skierowane jedynie na ochronę własnego bezpieczeństwa, natomiast pozytywny - twórczą działalność podmiotu zorientowaną na budowanie pewności i skuteczności gwarancji przetrwania dla wszystkich uczestników życia międzynarodowego[9].

Na ogólne pojęcie bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych składa się bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. Kategorie te traktowane są jednak w sposób umowny, bowiem bezpieczeństwo wewnętrzne państwa ma swoje uwarunkowania międzynarodowe, co powoduje ich, znaczną współzależność[10].

Bezpieczeństwo narodowe jest utożsamiane z bezpieczeństwem państwa i oznacza zdolność narodu do ochrony jego wartości wewnętrznych przed zagrożeniami zewnętrznymi[11]. Podstawowymi wartościami chronionymi są tu integralność terytorialna, niezależność polityczna oraz przetrwanie państwa i narodu[12]. Fakt, że odpowiedzialność za bezpieczeństwo narodu spoczywa na strukturze organów państwa, przyczynił się do wymiennego i jednoznacznego traktowania bezpieczeństwa państwa i narodowego.

Według „Encyclopaedia Britannica" bezpieczeństwo narodowe oznacza zabezpieczenie narodu przed groźbą podboju przez zewnętrzną potęgę[13]. W polskim piśmiennictwie naukowym jest ono określane jako poczucie pewności państwa w środowisku międzynarodowym, brak jego zagrożenia oraz ochronę przed jego wystąpieniem. Bezpieczeństwo narodowe traktowane jest także jako nadrzędna potrzeba wyrastająca z obiektywnych warunków bytowania narodów i z relacji między nimi, która stwarza przesłanki dążeń praktycznych do jej zaspokojenia, stając się interesem egzystencjalnym. Alfons Klafkowski podkreśla, że w pojęciu tym splatają się dwa wątki: polityczny i prawny. Wątek polityczny sprowadza się do obrony niepodległości państwa i jego suweren-

---

[9] J. Nye, Problemy badań nad bezpieczeństwem (w:) „Sprawy Międzynarodowe" nr 6/1989, s. 54.
[10] R. Zięba, Instytucje bezpieczeństwa..., op.cit., s.30.
[11] Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Biuro Prasy i Informacji MON, Warszawa 1996, s.13.
[12] Por. J. Stańczyk, Paradygmat... op.cit., s.73 oraz R. Zięba Instytucje... op.cit., s.34.
[13] Encyclopaedia Britannica, Chicago 1991, vol. 10, s. 595.

ności, zatem bezpieczeństwo jest definiowane przez elementy braku poczucia zagrożenia tych podstawowych wartości lub też braku ich zagrożenia. Wątek prawny kojarzony jest z postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych i układami sojuszniczymi gwarantującymi pomoc wzajemną odnośnie obrony nienaruszalności granic i nietykalności terytorium[14].

Pojmowanie bezpieczeństwa narodowego pozostaje w ścisłej zależności do sposobu określania żywotnych interesów narodowych państwa, czyli zbioru wartości, które muszą być bezwzględnie chronione przed zagrożeniami. Formułowane są one na podstawie determinant geopolityki, bieżących i perspektywicznych potrzeb państw, ich cech kulturowych, doświadczeń historycznych itd., a więc czynników zarówno bardziej, jak i mniej wymiernych, działających z różnym stopniem intensywności i w ogólnym swym oddziaływaniu przesądzających o określaniu wyróżniającej się specyfiki jednych państw w stosunku do drugich, choć w gruncie rzeczy istota ich żywotnych interesów - szeroko rozumiane bezpieczeństwo - pozostaje zbliżona. W zakresie bezpieczeństwa interesy te ukierunkowane są na:

- obronę - czyli fizyczne przetrwanie i bezpieczeństwo wojskowo-polityczne;
- ochronę tożsamości narodowej:

a) mocarstwowo-ekspansywny ukierunkowany na budowanie wielkości narodu;

b) narodowotwórczy i obronny przejawiający się w państwach postkolonialnych;

- wewnętrzne i zagraniczne interesy gospodarcze – czyli budowanie dobrobytu państwa;
- wartości ideologiczne, preferowana przez klasę lub grupę rządzącą tożsamość ustrojowa[15].

Do istotnych cech kategorii interesów narodowych zaliczamy dużą swobodę ich interpretacji opartą na subiektywnym postrzeganiu sytuacji, jak i indywidualnych dążeniach państwa oraz przyznawanie im przez narody i państwa pierwszorzędnej roli[16]. Powoduje to, że całokształt żywotnych interesów narodowych determinuje politykę bezpieczeństwa narodowego rozumianą jako sposób ich ochrony. Służą temu między innymi siły zbrojne, służba dyplomatyczna i prawo, które stale zwiększa swoje znaczenie w stosunkach międzynarodowych.

---

[14] A. Klafkowski, Przedmowa (w:) J. Stefanowicz, Bezpieczeństwo współczesnych państw, Warszawa 1984, s.7.
[15] J. Stefanowicz, Bezpieczeństwo współczesnych państw, Warszawa 1984, s.16.
[16] S. Bieleń, Modele bezpieczeństwa międzynarodowego w nauce brytyjskiej (w:) „Sprawy Międzynarodowe", nr 10/1983, s. 109.

Należy podkreślić, że każde państwo, ustalając zbiór wartości szczególnie chronionych, opiera się na funkcji własnej siły, która stanowi konglomerat wielu składowych określających jego możliwości. Wszechstronny rozwój państwa, a tym samym i jego potencjału może jednak w efekcie spowodować wzrost niepokoju innych podmiotów życia międzynarodowego. Wówczas ich reakcją będzie dążenie do zwiększenia własnych możliwości ochrony interesów narodowych, co w konsekwencji może spowodować zburzenie równowagi międzynarodowej i faktyczne zagrożenie dla bezpieczeństwa.

Wola przetrwania każdego państwa realizowana jest głównie poprzez politykę zagraniczną, która służy ciągłemu poszukiwaniu sposobów zapewnienia sobie optymalnego bezpieczeństwa[17]. Jego utrzymanie jest więc głównym celem polityki zagranicznej państwa warunkowanej zarówno czynnikami wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi.

Bezpieczeństwo międzynarodowe obejmuje taki zespół uwarunkowań, w których państwa nie czują się zagrożone atakiem militarnym oraz presją polityczną lub gospodarczą, mając możliwość swobodnej realizacji dróg własnego rozwoju i postępu[18].

Bezpieczeństwo międzynarodowe ma szerszy wymiar niż bezpieczeństwo narodowe, bowiem określa aspekty bezpieczeństwa nie tylko pojedynczych państw, ale całego środowiska międzynarodowego. Bezpieczeństwo międzynarodowe ma charakter dynamiczny, zależny od zmieniających się uwarunkowań. Jest również kategorią względną (brak absolutnego bezpieczeństwa), opierającą się nie tylko na obiektywnych realiach, lecz także na subiektywnych ocenach zagrożeń poszczególnych uczestników życia międzynarodowego. Jego zakres zarówno przedmiotowy, jak i przestrzenny systematycznie wzrasta, co jest związane nie tylko z postępem, ale i nowymi problemami, jakie pojawiają się przed ludzkością. Prowadzi to obserwowanego wzrostu zależności państw w zakresie bezpieczeństwa[19].

Panuje powszechny pogląd, że bezpieczeństwo międzynarodowe jest korelatem stosunków międzynarodowych jako całości, do których możemy zaliczyć środki i instytucje bezpieczeństwa wojskowego (środki kontroli zbrojeń, rozbrojenia, budowy zaufania, samoobrony itd.), politycznego (środki pokojowego rozstrzygania sporów, „rozbrojenia moralnego", pokojowego współistnienia, układy regionalne, sankcje, środki kontroli przez ujawnianie itd.), ekonomicznego (środki i instytucje nowego międzynarodowego

---

[17] A. Czarnocki, Z. Pietraś, Współistnienie państw. Wstęp do międzynarodowych stosunków politycznych, Wydawnictwo UMC-S, Lublin 1988, s. 96.
[18] Słownik terminów... op.cit., s.11.
[19] J. Stańczyk, Przeobrażenia międzynarodowego układu sił w Europie, Instytut Studiów Politycznych, Warszawa 1999, s. 218.

ładu ekonomicznego, eliminacji barier, wzmocnienia wymiany handlowej, budowy zaufania ekonomicznego, walki z protekcjonizmem itd.), kulturalno-cywilizacyjnego (środki i instytucje rozwijania tożsamości narodowej, dziedzictwa kulturalnego, praw człowieka, pacyfistyczna działalność organizacji, ludzi dobrej woli, organizacji religijnych, środki i instytucje budowy pokojowej świadomości itd.)[20].

Istotną role w procesie instytucjonalizacji procesu bezpieczeństwa międzynarodowego i tworzenia zrębów bezpieczeństwa zbiorowego odegrała – przy wszystkich jej niedoskonałościach – Liga Narodów oraz powstała po tragicznych wydarzeniach II wojny światowej Organizacja Narodów Zjednoczonych. Należy tu również wspomnieć o pakcie Brianda-Kellogga podpisanym w 1927 roku w Paryżu przez 15 państw, który wykluczał wojnę z narzędzi polityki międzynarodowej, wprowadzając jej prawny zakaz.

Na przytoczenie w tym miejscu zasługuje definicja bezpieczeństwa międzynarodowego opracowana przez autorów Studium o koncepcjach bezpieczeństwa przygotowanego w ONZ[21]. Uznali oni, że bezpieczeństwo międzynarodowe oznacza stan zapewniający państwom wolność od napaści militarnej, presji politycznej czy przymusu gospodarczego, a tym samym stwarzający możliwości ich swobodnego rozwoju. Oznacza to, że stanowi ono wypadkową bezpieczeństwa każdego państwa i wszystkich państw - członków wspólnoty międzynarodowej; odpowiednio do tego globalne bezpieczeństwo nie może być zapewnione bez pełnej współpracy międzynarodowej. Podkreślając względność bezpieczeństwa międzynarodowego, autorzy tej definicji zauważają jednak konieczność postrzegania go w jego pozytywnym (szerokim, wykraczającym poza fizyczne trwanie) znaczeniu[22].

Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe są także kategoriami, jakie uzyskujemy w wyniku podziału bezpieczeństwa według kryterium podmiotowego. Dodatkowymi kryteriami podziału bezpieczeństwa spotkanymi w literaturze przedmiotu są: kryterium przedmiotowe – zależne od dziedziny aktywności podmiotów, w którym wyróżniamy bezpieczeństwo militarne, polityczne, ekonomiczne, ekologiczne i społeczno-kulturowe[23]; kryterium przestrzenne - bezpieczeństwo lokalne, subregionalne, regionalne, ponadregionalne i globalne (światowe) oraz sposób organizowania bezpieczeństwa

---

[20] Por. Z. Berent, Pokój międzynarodowy i bezpieczeństwo – próba definicji (w:) „Sprawy Międzynarodowe", nr 6 /1988, s. 115-116; J. Stefanowicz i S. Klimkiewicz w dyskusji na temat bezpieczeństwa międzynarodowego (w:) „Sprawy Międzynarodowe", nr 5/1988, s. 78 i 116.
[21] A. Rotfeld, Europejski system bezpieczeństwa „in statu nascendi", PISM, Warszawa 1990, s. 16.
[22] Tamże, s. 17.
[23] B. Buzan, People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, London 1991, s.20.

w stosunkach międzynarodowych wyróżniamy bezpieczeństwo indywidualne, system równowagi sił, system bezpieczeństwa kooperatywnego, system blokowy, system bezpieczeństwa zbiorowego (regionalnego i uniwersalnego)[24].

2.2. Bezpieczeństwo międzynarodowe po zakończeniu zimnej wojny

Początek lat dziewięćdziesiątych przyniósł głębokie zmiany polityczne w świecie, które doprowadziły do rozpadu bloku wschodniego i zaniku sztucznego podziału świata na dwa przeciwstawne ugrupowania polityczno-wojskowe. Postępujące zmiany układu sił, charakteru stosunków międzynarodowych, zagrożeń, roli państw i rządów, globalizacja i przeobrażenia organizacji międzynarodowych, wymusiły także wiele zmian w teorii i praktyce bezpieczeństwa międzynarodowego.

Chociaż proces zmian w pojmowaniu bezpieczeństwa po zimnej wojnie uważany jest za głęboki w swoim wymiarze, to jednak jego efekty traktowane są jako dość ograniczone[25]. Wynika to prawdopodobnie ze złożoności i etapowości tego procesu, który różni się zakresem wprowadzanych zmian we wszystkim objętych nim dziedzinach. Dziedziny te wykazują ponadto wiele sprzężeń zwrotnych, warunkując wzajemnie powodzenie podejmowanych w nich działań na rzecz bezpieczeństwa.

Tworzący się obecnie system bezpieczeństwa światowego posiada pewne cechy szczególne, do których zaliczyć możemy: stałe poszerzanie zakresu bezpieczeństwa poza obszar militarny, ciągły brak jego ostatecznego ukształtowania, jednobiegunowość, zmierzanie do kooperatywności, multilateralizm oraz regionalizację.

Za najbardziej dostrzegalną zmianę uznać możemy stałe poszerzanie pojęcia bezpieczeństwa, które obecnie znacznie wykracza poza obszar militarny, obejmując cały wachlarz problemów politycznych, kulturowych, ekonomicznych, społecznych, ekologicznych i demograficznych[26]. Indywidualna siła, zarówno militarna i niemilitarna, jako podstawa ich realnego, choć zawsze względnego bezpieczeństwa, stała się we współczesnym świecie niewystarczająca w związku z powiększającą się współzależnością państw i narodów oraz zwiększającym się wpływem dynamicznej, wręcz żywioło-

---

[24] R. Zięba, Instytucje... op.cit., s.31.
[25] K. Żukrowska, Globalizacja jako warunek zmieniający determinanty kształtowania się systemu bezpieczeństwa (w:) Raport o bezpieczeństwie 2000, Studia i analizy, Zeszyt nr 10, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2001, s. 34.
[26] Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego, red. L. Łukaszuk, AON, Warszawa 1999, s. 143.

wej sfery stosunków międzynarodowych, szczególnie ekonomicznych na stan bezpieczeństwa.

Kolejną cechą współczesnego systemu bezpieczeństwa jest brak jego ostatecznego ukształtowania. Wynika to z faktu, że jest ono budowane w oparciu o istniejące uprzednio struktury międzynarodowe, których członkami zostają obecnie państwa wywodzące się z przeciwstawnych bloków polityczno-wojskowych. Instytucje te wymagają więc zmian zarówno strukturalnych, jak i proceduralnych przeprowadzonych tak, aby mogły integrować państwa o zróżnicowanych potrzebach i poglądach na bezpieczeństwo. Do tego jednak niezbędne są także zmiany narodowych systemów bezpieczeństwa, w tym określanie właściwej wielkości wydatków wojskowych, demokratyzacja rządów czy ich dążenie do zapobiegania konfliktom.

Bezbiegunowość obecnego systemu bezpieczeństwa jest następstwem rozpadu ZSRR oraz Układu Warszawskiego i RWPG, które kojarzone były z supermocarstwowymi interesami tego państwa. Spowodowało to, że na arenie międzynarodowej pozostało jedno, niekwestionowane supermocarstwo, którym są Stany Zjednoczone. Wydaje się, że powrót do tak wyraźnej biegunowości, jaka miała miejsce na linii Wschód-Zachód, nie jest już w ogóle możliwy ze względu na postępującą demokratyzację, globalizację, rosnące współzależności państw i instytucjonalizację stosunków międzynarodowych.

Zmierzanie obecnie budowanego systemu bezpieczeństwa światowego do kooperatywności wynika ze stale rosnących współzależności państw we wszystkich dziedzinach życia międzynarodowego, a w tym także bezpieczeństwa. Musi ono być zapewniane na poziomie subregionalnym, regionalnym i globalnym poprzez uzupełniające i wzajemnie wzmacniające się wielostronne instytucje i działania bilateralne poszczególnych państw. Narasta także świadomość, że bezpieczeństwo traktowane coraz częściej jako niepodzielne, wymaga wspólnych wysiłków wykraczających daleko poza kwestie militarne związane z rozbrojeniem[27]. Kooperatywność jest także częściowo następstwem trudności w realizacji idei bezpieczeństwa zbiorowego, której podstawowym mankamentem wydaje się być zakładana solidarna gotowość wszystkich członków społeczności do przeciwstawienia się potencjalnemu agresorowi. Jako symptomy kooperatywności możemy potraktować instytucjonalizację powiązań międzynarodowych,

[27] Por. W. Multan, Wizje bezpieczeństwa europejskiego, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 1997, s. 199; http://www.grozbi.polbox.pl/modele_bezp.htm

ewolucję organizacji międzynarodowych czy chociażby tworzenie wspólnych sił przywracania i utrzymania pokoju.

Multilateralizm możemy zaobserwować we wzrastającym zrozumieniu państw dla konieczności koordynacji polityki bezpieczeństwa jako istotnego składnika budowania wzajemnego zaufania oraz rozszerzania współpracy wielostronnej w dziedzinie bezpieczeństwa z jednoczesnym zarzucaniem unilateralnych metod jego budowania.

Natomiast regionalizacja jako ostatnia cecha tworzącego się obecnie systemu bezpieczeństwa międzynarodowego, ze względu na swoje szczególne znaczenie dla niniejszej, pracy omówiona zostanie w osobnym podrozdziale.

2. 2. 1. Regionalizacja bezpieczeństwa międzynarodowego

Regionalizm to jedna z najbardziej charakterystycznych tendencji rozwojowych w stosunkach międzynarodowych na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. Jest ona odzwierciedleniem realnych procesów i zjawisk wyrażających się dążeniem państw do poszukiwania najbardziej efektywnych form współpracy[28].

W szerokim zakresie regionalizm określany jest jako forma współpracy państw w regionie w zakresie pokoju i bezpieczeństwa, przede wszystkim gospodarczej i kulturalnej. W naukach politycznych termin regionalizm oznacza współpracę międzynarodową państw określonego regionu, związanych wspólnotą interesów[29]. Regionalizm uważany jest także za odpowiedź państw na tendencje rozwojowe w gospodarce i polityce światowej obserwowane w ciągu ostatnich dwudziestu latach[30]. Szczególne miejsce zajmuje w nich globalizacja traktowana jako wzrost różnego rodzaju połączeń, powiązań niesymetrycznych i oddziaływań we wszystkich dziedzinach życia społecznego, od kultury masowej poprzez finanse, migrację, bezpieczeństwo i utrzymanie pokoju[31].

Źródłem regionalizmu jest przekonanie państw, że nie są one w stanie samodzielnie zaspokoić rosnącej liczby swoich potrzeb i interesów oraz, że nie jest to możliwe w wymiarze globalnym, z uwagi na zbyt duże różnice interesów we współczesnym świecie

---

[28] E. Haliżak, Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999, s. 17.
[29] E. Osmańczyk, Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982, s. 452.
[30] J. Camilleri, Regionalism and Globalism in Asia Pacific: The Interplay of Economy, Security and Politics (w:) http://www.ciaonet.org/
[31] R. Kuźniar, Globalizacja, geopolityka i polityka zagraniczna (w:) „Sprawy międzynarodowe" nr 1/2000, s. 5.

oraz częściową nieadekwatność problemów globalnych do kręgu zainteresowań społeczności lokalnych. Z tego względu potrzebują one wsparcia w mniejszych, bardziej przyjaznych i traktowanych jako własne struktur regionalnych i subregionalnych[32].

Podmiotami regionalizmu są państwa, które inicjują i kształtują ten proces poprzez swoją aktywność zewnętrzną, której głównym wyznacznikiem jest dążenie do maksymalnego zaspokojenia swoich potrzeb w zakresie wszechstronnego rozwoju, bezpieczeństwa i prestiżu międzynarodowego. Obecnie zaspokojenie tych potrzeb może wymagać nawiązania współpracy regionalnej oraz powołania niezbędnych do tego struktur organizacyjnych przez państwa blisko położone, zbliżone pod względem politycznym, kulturowym, językowym, o wspólnych tradycjach historycznych, których gospodarki wykazują znaczną komplementarność. Współdziałanie to może przejawiać się w postaci sojuszy, wspólnot bezpieczeństwa zbiorowego, zawierania układów i porozumień oraz rozwijania integracji politycznej, wojskowej i gospodarczej[33]. Ogólnie można stwierdzić, że proces rozwoju regionalizmu przebiega w czterech następujących etapach:

- narastanie świadomości regionalnej wśród elit i warstw społecznych państw danego obszaru, której tempo zależy od stopnia hegemoniczności zamieszkującej go ludności;
- pojawienie się poczucia wspólnoty potrzeb i interesów społeczeństw zamieszkujących dany region, co wyrażane jest w doktrynach politycznych partii i ruchów społecznych;
- wzrost interakcji pomiędzy państwami i społeczeństwami regionu, co wymusza potrzebę regulowania wzajemnych oddziaływań normami prawno-organizacyjnymi;
- integracja państw regionu wyrażająca się wzrostem uprawnień instytucji ponadnarodowych[34].

Obszar powstałych w wyniku powyższych procesów systemów regionalnych nie musi odpowiadać geograficznemu pojęciu danego regionu, co wynika ze wzrostu znaczenia we współczesnym świecie innych czynników niż geograficzne. Spowodowało to powstanie w nauce o stosunkach międzynarodowych pojęcia regionalizacji, przez którą rozumiemy proces wyodrębniania się regionów na podstawie określonych kryteriów

---

[32] Zjawisko tworzenia takich struktur traktowane jest jako pochodna globalizacji i określane mianem fragmentaryzacji.
[33] Z. Czachór, Regionalizm w stosunkach międzynarodowych; (w:) Międzynarodowe stosunki polityczne, red. W. Malendowski, , Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1997, str. 221.
[34] Tamże, s. 18.

oraz politykę regionalną danego ugrupowania. Do podstawowych kryteriów regionalizacji zaliczamy:

- kryterium geograficzne – traktowane jako wyjściowe w procesie regionalizacji;
- systemowe – definiujące region jako system, w którym wyodrębnia się poziom relacji między elementami i towarzyszące im granice;
- wspólnego interesu regionalnego – państwa podejmują działania na rzecz rozwiązania problemów danego obszaru na zasadzie współpracy.

Proces regionalizacji i związanej z nim integracji państw powinien odbywać się za pomocą środków pokojowych poprzez akcentowanie podobieństw i skuteczne eliminowanie przeszkód politycznych i prawnych. Do takiego postępowania skłaniają państwa korzyści wynikające ze współpracy regionalnej, wśród których najważniejszymi są większe poczucie bezpieczeństwa oraz łatwiejsze rozwiązywanie sprzeczności.

W praktyce możemy stwierdzić, że regionalizacja jest działaniem zmierzającym do eliminowania barier utrudniających współpracę w regionie, tworzenia podstaw prawnych umożliwiających wzajemne akcje i interakcje, przyjmowanie umów oraz tworzenie organizacji międzynarodowych o charakterze regionalnym[35].

Pomimo że regionalizm w sferze bezpieczeństwa ma długą historię, to wyjątkowo korzystne warunki do jego rozwoju zaistniały dopiero po zakończeniu zimnej wojny. W okresie tym, jak zauważa Malin Gunnarsson, stał się on bronią i rozwiązaniem skierowanym przeciwko ryzyku bycia na uboczu oraz zmienił rozumienie bezpieczeństwa w kierunku konstruktywnego podejścia do tego problemu[36].

Koniec zimnej wojny oznaczał odejście od systemu dwubiegunowego i globalnej równowagi sił opartej na nuklearnym odstraszaniu jako reguły funkcjonowania stosunków międzynarodowych na korzyść lokalnej równowagi sił, której podstawą są wewnątrz regionalne relacje polityczno-wojskowe.

Oznacza to, że regionalizm jest próbą przezwyciężenia strukturalnych ograniczeń systemu międzynarodowego w tym sensie, że realizacja ładu globalnego i zapewnienie minimum jego stabilności są niemożliwe bez współpracy i współdziałania poszczególnych ugrupowań regionalnych i mocarstw światowych[37]. Tendencjom regionalizacyjnym sprzyja także obniżenie się stopnia zagrożenia wystąpieniem konfliktów międzynarodo-

---

[35] Z Czachór, Regionalizm w stosunkach międzynarodowych (w:) Międzynarodowe stosunki polityczne, W. Malendowski, C. Mojsiewicz, Wydawnictwo Fundacji Humanoria, Poznań 1997, s. 220.
[36] M. Gunnarsson, Regionalism and Security – Two Concepts in the Wind of Change, Department of Political Science and Cerium, Umea University 1997, s. 185.

wych, jako zagrożenia dla bezpieczeństwa światowego. Obecnie dla państw bardziej istotne jest bezpieczeństwo regionalne, na poziomie którego konflikt wewnętrzny, wojna domowa i upadek państwa są bardziej wyraźnymi i aktualnymi zagrożeniami. Wynika to z uniwersalności praw człowieka mających swoje korzenie w myśleniu i wartościach rożnych społeczności, ochrona tych norm i związane z nimi procesy demokratyzacji będą liczyć się coraz bardziej jako centralna kwestia bezpieczeństwa międzynarodowego[38]. Czynniki te, w połączeniu z rosnącym znaczeniem regionalizmu ekonomicznego sprawiają, że w sferze stosunków międzynarodowych ma obecnie miejsce rzeczywista regionalizacja bezpieczeństwa będąca zespoleniem regionalizmu i bezpieczeństwa[39].

Regionalizacja bezpieczeństwa polegająca na uwzględnianiu lokalnej specyfiki zagrożeń i metod przeciwdziałania im, prowadzi do wyłaniania regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, tzn. takiej grupy państw, w której percepcja bezpieczeństwa jest wzajemnie powiązana tak dalece, że ich bezpieczeństwo narodowe nie może być realizowane oddzielnie bez uwzględnienia punktu widzenia sąsiadów[40].

Funkcje regionalizmu w sferze bezpieczeństwa polegają na koordynacji, współpracy i podejmowaniu przez państwa zbiorowych działań z użyciem przymusu włącznie. W literaturze wymieniane są trzy główne funkcje regionalizmu związane z bezpieczeństwem wewnętrznym państw, bezpieczeństwem państw regionu oraz bezpieczeństwem związanym z działaniami państw spoza regionu. W każdej z nich przedmiotem jest działanie na rzecz zapobiegania konfliktom, powstrzymanie konfliktów przed rozprzestrzenianiem się, ich rozwiązywanie i eliminacja.

Dotychczasowe doświadczenia dotyczące funkcjonowania regionalnych organizacji w sferze bezpieczeństwa pozwalają na stwierdzenie, że ich efektywność zależy od jednomyślności członków odnośnie danej kwestii, ich dążenia do współpracy z innymi strukturami bezpieczeństwa oraz umiejętnego łączenia cech regionalizmu i postępującej globalizacji w jej pozytywnym znaczeniu tj. jako procesu przyspieszającego rozwój gospodarczy świata i pomocnego w rozwiązywaniu problemów globalnych[41].

Według Edwarda Kołodzieja możemy wyróżnić obecnie sześć rodzajów rozwiązań kwestii bezpieczeństwa – wyodrębnionych pojedynczo lub występujących w kombinacji

---

[37] E. Haliżak, Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999, s. 34.
[38] E. Kołodziej, Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie: od globalizacji do regionalizacji (w:) Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku, red. D. Bobrow, E. Haliżak, R. Zieba, , Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1997, s. 56.
[39] E. Haliżak, Stosunki międzynarodowe... op.cit., s. 36.
[40] E. Kołodziej, Bezpieczeństwo międzynarodowe... op.cit., s. 57.

– z którymi stykają się państwa na poziomie regionalnym[42]. Zaliczamy do nich następujące rozwiązania:

1. Wspólnotę bezpieczeństwa – jej członkowie podzielają fundamentalne wartości i dostosowują swoją działalność do powszechnych zasad, norm, instytucji i procedur podejmowania decyzji w interesie zmian pokojowych. Przykładem takiej organizacji może być UE.
2. Hegemonistyczne przywództwo oparte na porozumieniu – jedno państwo dominuje w organizacji, sprawując funkcję przywódczą, której nie mogłoby podjąć się żadne inne państwo. Przykładem może być tu NATO i pozycja USA w tej organizacji.
3. Pluralistyczna wspólnota bezpieczeństwa – to grupa państw zdecydowanych na stosowanie pokojowych środków we wzajemnych stosunkach, między którymi nie występują fundamentalne różnice np. UE i OBWE.
4. Koncert państw – głównym celem jest tu zintegrowanie Rosji z bardziej stabilnym i pokojowym europejskim zespołem bezpieczeństwa, do czego zmierza Federacja Rosyjska poprzez reformy ekonomiczne i demokratyzację.
5. Strefy wpływów / hegemoniczne przywództwo oparte na przymusie – stan stosunków międzynarodowych, w którym jakieś państwo lub grupa państw sprawują przywództwo oparte na przymusie niekoniecznie militarnym.
6. Równowagę sił – stan stosunków międzynarodowych, w którym żadne państwo nie może zapanować nad innymi ani narzucić im swoich praw[43].

2.2.2. Regionalizm w Karcie ONZ

Regionalizm wraz z uniwersalizmem[44], pojmowanym jako konieczność objęcia działalnością NZ wszystkich państw świata bez względu na ich ustrój, stanowiły dwa główne nurty w toczącej się na początku lat czterdziestych dyskusji nad kształtem powojennego sytemu bezpieczeństwa i sposobów jego instytucjonalizacji. Propagatorem tej idei był W. Churchill, który widział w regionalizmie szansę na większe zaangażowa-

---

[41] http: www.obywatele.phg.pl/globalizm
[42] E. Kołodziej, Bezpieczeństwo międzynarodowe...op.cit., s. 58.
[43] Nowy leksykon PWN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 1506.

nie państw w rozwiązywanie sporów bezpośrednio zagrażających ich interesom[45]. Poglądów tych jednak nie podzielali pozostali przedstawiciele głównych państw koalicji antyhitlerowskiej, a szczególnie USA. W ich rozumieniu regionalizm stwarzał zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego z powodu możliwości przekształcenia się ugrupowań regionalnych w rywalizujące ze sobą bloki (wojskowe, polityczne lub gospodarcze) oraz prób ich zdominowania przez interesy wielkich mocarstw[46]. Stanowisko USA zdecydowało ostatecznie o powołaniu Organizacji Narodów Zjednoczonych jako powszechnej organizacji międzynarodowej, której uniwersalizm miał gwarantować wyeliminowanie negatywnych zjawisk w życiu międzynarodowym.

Jednak w trakcie dalszych dyskusji nad kształtem i zasadami funkcjonowania ONZ zdecydowano o wkomponowaniu idei regionalizmu w uniwersalizm tej organizacji i pogodzeniu go ze szczególną rolą wielkich mocarstw w sprawach pokoju i bezpieczeństwa. Nowe stanowisko mocarstw zalazło swoje odbicie w uchwalonej w San Francisco Karcie Narodów Zjednoczonych, której rozdział VIII reguluje działalność organizacji regionalnych[47].

Rozdział ten zawiera trzy artykuły od 52 do 54. Pierwszy z nich potwierdza zgodność z Kartą porozumień regionalnych podejmujących działania w celu zaprowadzenia lub zapewnienia bezpieczeństwa w regionie. Warunkiem jest jednak zgodność działań ugrupowań regionalnych z celami i zasadami ONZ. Artykuł ten omawia także problematykę rozwiązywania sporów, zachęcając państwa do ich załatwiania w ramach porozumień regionalnych, zanim trafią one do Rady Bezpieczeństwa. Jest to bezpośrednie uznanie porozumień regionalnych za pierwszą instancję załatwiania sporów na szczeblu lokalnym.

Artykuł 53 upoważnia Radę do korzystania z porozumień regionalnych w celu stosowania środków przymusu pod jej kierownictwem. Oznacza to, że żadne środki przymusu nie mogą być stosowane na podstawie porozumień regionalnych bez upoważnienia Rady Bezpieczeństwa ONZ.

---

[44] Definicja uniwersalizmu wg E. Osmańczyk, Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982, s. 560

[45] I. Rysińska-Popiuk, Porozumienia regionalne w systemie bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych (w:) Stosunki Międzynarodowe nr 3-4/2000, s. 131.

[46] Było to stanowisko sekretarza stanu USA Cordella Hulla, które poparł prezydent Franklin D. Roosevelt.

[47] E. Osmańczyk, Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982, s. 232.

Artykuł 54 zobowiązuje porozumienia regionalne do stałego informowania Rady Bezpieczeństwa o działaniach podjętych lub zamierzonych w celu utrzymania pokoju i bezpieczeństwa.

Rozdział VIII Karty NZ nie precyzuje jednak, co należy rozumieć pod pojęciem porozumienia i organizacji regionalnych. Według byłego sekretarza generalnego B. Boutrosa-Ghalego za organizacje regionalne możemy uważać „organizacje utworzone na podstawie traktatowej, przed powstaniem ONZ lub po jego utworzeniu, regionalne organizacje wspólnego bezpieczeństwa i obrony, organizacje ogólnego rozwoju regionalnego lub współpracy w odniesieniu do szczegółowej kwestii lub funkcji gospodarczej oraz grupy tworzone dla zajęcia się bieżącymi sprawami o charakterze politycznym, gospodarczym czy społecznym”[49]. Nieco inną definicję możemy znaleźć w publikacjach W. Karunadasa, który, kładąc większy nacisk na wspólne działania struktury, stwierdza, że „organizacja regionalna jest typem organizacji międzynarodowej, w której narody państw danego regionu dzięki instytucjom międzyrządowym zamierzają osiągnąć wspólne cele poprzez kooperację i kolektywne działanie”.

Wzrost znaczenia regionalizmu w działalności ONZ widoczny jest od połowy lat osiemdziesiątych XX wieku, kiedy to rozpad systemu dwubiegunowego doprowadził do znacznego zwiększenia liczby konfliktów lokalnych. Sytuacja ta wymusiła konieczność wzrostu aktywności ONZ, do czego organizacja ta nie była przygotowana. Zmusiło to NZ do korzystania w większym niż poprzednio zakresie ze wsparcia struktur regionalnych w rozwiązywaniu sporów. Przebiegało to na ogół w dwóch etapach, gdzie pierwszym było budowanie mechanizmu współpracy z określonymi celami, zasadami i procedurami decyzyjnymi, drugim tworzenie przez organizacje zdolności operacyjnych – operacje pokojowe w terenie.

ONZ, wspierając powstawanie organizacji regionalnych ,dąży do utrzymywania z nimi ścisłej współpracy i koordynacji działań. Odbywa się to między innymi poprzez spotkania sekretarza generalnego NZ z szefami porozumień regionalnych[50].

---

[49] T. Weiss, D. Forysthe, R. Coate, The Unitet Nations and Changing World Politics, Boulder, Oxford 1994, s. 34 (w:) I. Popiuk-Rysińska, Porozumienia regionalne w systemie bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych (w:) „Stosunki Międzynarodowe” nr 3-4/2000, s. 136.

[50] Uczestniczą w nich również przedstawiciele WNP.

Nowym zjawiskiem jest także stosowanie przez organizacje regionalne za zgodą Rady Bezpieczeństwa ONZ niewojskowych i militarnych środków przymusu, czego przykładem mogą być sankcje gospodarcze, jakie nałożyła Organizacja Państw Amerykańskich na Haiti w 1993 roku. Potwierdza to tendencje do przejmowania przez organizacje regionalne coraz szerszego zakresu zadań, tak w dziedzinie prewencji, jak i utrzymania oraz wymuszania pokoju.

2.3. Regionalny system bezpieczeństwa w Europie

Od początku lat dziewięćdziesiątych trwają ożywione dyskusje na temat kształtu bezpieczeństwa europejskiego po zakończeniu zimnej wojny i rozpadzie bilateralnego układu sił w stosunkach międzynarodowych. Doprowadziło to do wypracowania nowego sposobu podejścia do problematyki bezpieczeństwa europejskiego polegającego przede wszystkim na podkreślaniu jego niepodzielności. Termin ten pojawił po raz pierwszy w dokumentach NATO z 1991 roku[51]. Oznacza on - zgodnie ze standardami OBWE - rozszerzenie problematyki bezpieczeństwa europejskiego w sensie zarówno podmiotowym, jak i przedmiotowym. W ujęciu podmiotowym bezpieczeństwo dotyczyć ma wszystkich państw kontynentu bez zwracania uwagi na ich przeszłość ideologiczną i polityczną. W ujęciu przedmiotowym bezpieczeństwo nie jest obecnie kojarzone jedynie z wymiarem politycznym i militarnym (wojskowym), lecz także w szerokim ujęciu, z wymiarem ekonomicznym, socjalnym, a nawet ekologicznym.

Dla szeroko rozumianego bezpieczeństwa na naszym kontynencie na początku lat dziewięćdziesiątych, oprócz działań podejmowanych przez funkcjonujące wówczas organizacje międzynarodowe działające w sprawach bezpieczeństwa (NATO, UZE), decydujące znaczenie miały zmiany, jakim podlegała Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE) przekształcona od 1.01.1995 w Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE). Efektem tych przekształceń było uznanie w lipcu 1992 roku konferencji za porozumienie regionalne w rozumieniu rozdziału VIII Karty NZ. Upoważniono także KBWE do prowadzenia operacji pokojowych na obszarze jej zainteresowania, do których wykorzystywane będą siły i środki NATO, UZE i Wspól-

[51] Koncepcja strategiczna Sojuszu Północnoatlantyckiego przyjęta w listopadzie 1991 roku na szczycie w Rzymie (w:) Vademecum NATO, s. 33.

noty Europejskiej[52]. Uzgodnienia z Helsinek stały się podstawą późniejszego wysłania misji pokojowych KBWE m.in. do Macedonii, Gruzji i Estonii.

Przystępując do omówienia struktury bezpieczeństwa europejskiego, zajmę się głównie jego klasycznym, polityczno-wojskowym rozumieniem, wynikającym z decydującego znaczenia, jakie ma ono dla przyszłości naszego kontynentu. Do dalszych rozważań wybrałem dwie najważniejsze koncepcje bezpieczeństwa europejskiego, do których zaliczyłem model atlantycki i paneuropejski.

Model paneuropejski związany jest bezpośrednio z istnieniem i działalnością KBWE/OBWE, która od czasu zakończenia zimnej wojny podlega ciągłej reorganizacji. Jest ona w pewnym sensie wynikiem działań Rosji, która widzi w OBWE zalążek przyszłej struktury, na której opierałby się ład polityczny i militarny w Europie.

Podstawy tej koncepcji opracowane zostały już pod koniec lat 80. przez radzieckich ekspertów, według których postępujące odprężenie pomiędzy istniejącymi wówczas blokami powinno być podtrzymywane, zaś pozytywne zmiany w ich wzajemnych relacjach winny zmierzać w kierunku stworzenia struktury odpowiedzialnej za utrzymanie ładu i bezpieczeństwa nie tylko na kontynencie europejskim (opcja minimum), lecz także na całej półkuli północnej (opcja maksimum)[53]. Jako najlepszą organizację (z już istniejących), zdolną - ze względu na swój uniwersalizm i największy zasięg terytorialny na północnej półkuli - spełnić wymagania stawiane przed strukturą strzegącą bezpieczeństwa międzynarodowego, autorzy tej koncepcji wskazywali właśnie na KBWE. Propozycja rosyjska wywołała ożywione dyskusje w stolicach europejskich, co przyczyniło się do powstania szeregu jej zmodyfikowanych wersji.

Po rozpadzie ZSRR koncepcją zainteresowali się dyplomaci rosyjscy, którzy upatrywali w niej przeciwwagę dla coraz silniejszych dążeń państw Europy Środkowej i Wschodniej do członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim. W nowej wersji realizacja rosyjskiej idei zawierała następujące warunki:

- wszelkie funkcjonujące w Europie bloki i sojusze wojskowe przestają istnieć lub co najmniej zmieniają swój charakter z militarnego na stricte polityczny, z zachowaniem dotychczasowej liczby członków;

---

[52] A. Towpik , Nowy europejski ład wojskowy (w:) „Sprawy Międzynarodowe" nr 3/1993, s. 57.
[53] J. A. Borko, Istoriczieskije mietamorfozy ewropieizma (w:) Obszczij ewropiejskij dom: czto my o niom dumajem?, Moskwa 1992, s. 10 i kolejne.

- reformy i proces instytucjonalizacji OBWE należy poprowadzić w takim kierunku, by w niedalekiej przyszłości doprowadzić do jej przekształcenia się we wspólną, ogólnoeuropejską organizację bezpieczeństwa.

Wynika z tego, że rosyjska propozycja wymierzona była przede wszystkim w NATO, jako jedyny faktycznie istniejący w Europie sojusz wojskowy o charakterze obronnym. Oznaczałaby ona w praktyce rozwiązanie lub zmianę profilu Sojuszu oraz zablokowanie procesu jego poszerzania o państwa z Europy Środkowej i Wschodniej. Podobny los miał spotkać także Unię Zachodnioeuropejską, a nawet te fragmenty Traktatu z Maastricht, które dotyczą Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Unii Europejskiej czy też postanowienia Układu Taszkienckiego z maja 1992 roku, ustanawiające zalążek struktury obronnej w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw.

Po spełnieniu wszystkich wspomnianych wyżej warunków wstępnych, powołano by do życia - w oparciu o potencjał OBWE - organizację stojącą na straży bezpieczeństwa na kontynencie europejskim. Organizacja ta byłaby wyposażona w dość szerokie kompetencje w zakresie prewencji i zapobiegania konfliktom (podobne do dzisiejszych zadań OBWE) oraz przywracania pokoju, także przy użyciu siły. W rosyjskiej wersji koncepcji nowej OBWE, poza wskazaniem konieczności współdziałania z ONZ, brak jest odniesień do konieczności współpracy z innymi organizacjami działającymi w Europie (NATO, UZE, UE, WNP itd.).

Według Rosjan, na czele organizacji stałaby Rada Bezpieczeństwa, złożona z trzech stałych członków. Ich zestaw byłby różny, zależnie od źródeł, zawsze jednak jednym z nich byłaby Rosja. Poza nią wymienia się jeszcze Niemcy, Francję lub Wielką Brytanię. Ta „trojka" miałaby sprawować kierownictwo nad OBWE i pełnić funkcje zbliżone do RB ONZ, stanowiąc jej pomniejszoną kopię. Pojawiały się także rozwiązania mówiące o powołaniu organu złożonego z pięciu stałych członków (USA, Rosja, Wielka Brytania, Niemcy i Francja) oraz 1-2 przedstawicieli określonych regionów Europy, wyłanianych na zasadzie rotacji[54].

Taką koncepcję całkowicie odrzuciły państwa Europy Środkowej i Wschodniej, uznając, że stanowiłoby to zagrożenie ich bezpieczeństwa narodowego. Obawy te wydają się jednak być bezpodstawne, bowiem państwa zachodnie i USA traktują z rezer-

[54] W, Multan, Komponenty przyszłego ładu militarnego w Europie (w:) Historia. Polityka. Stosunki Międzynarodowe. Księga jubileuszowa na 65-lecie prof. J. Kukułki, Warszawa 1994, s. 178.

wą rosyjskie propozycje, przeciwstawiając im koncepcję rozszerzenia NATO na Wschód.

Odmienną wizję przyszłości europejskiego bezpieczeństwa prezentuje model atlantycki wspierany przez USA oraz państwa Europy Zachodniej zrzeszone w NATO, UZE oraz Unii Europejskiej. Koncepcja ta nosi nazwę „interlocking institutions" (sprzężonych organizacji).

Najważniejszą rola w formułowaniu postulatów, związanych z przyszłością bezpieczeństwem naszego kontynentu przypisywana jest Sojuszowi Północnoatlantyckiemu. Wynika to z silnej pozycji, jaką zajmuje on w europejskim układzie sił - będąc sprawnie funkcjonującym od półwiecza sojuszem wojskowych o obronnym charakterze. Dwa pozostałe ogniwa zachodnioeuropejskiego systemu bezpieczeństwa - Unia Zachodnioeuropejska oraz Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony (ESPP) Unii Europejskiej nie mają jeszcze w praktyce dużego znaczenia.

Sojusz Północnoatlantycki przedstawił nowe podejście do problematyki bezpieczeństwa europejskiego w kwietniu 1999 roku na szczycie 19 państw członkowskich w Waszyngtonie. Jego podstawowe założenia można scharakteryzować następująco: wyzwania stojące przed Europą w dziedzinie ładu polityczno - wojskowego nie mogą być przedmiotem działań wyłącznie jednej instytucji. Wymagają one wzajemnie uzupełniających się działań wielu podmiotów, wiążących kraje Europy i Ameryki Północnej - co wskazuje na szersze zaplecze tej koncepcji - w system współzależnych i wspierających się struktur. Dlatego też Sojusz działa na rzecz nowej architektury bezpieczeństwa europejskiego, która zmierza do osiągnięcia tego celu przez potwierdzenie, że role NATO, OBWE, Unii Europejskiej, UZE, Rady Europy oraz organizacji tzw. nowego regionalizmu, do których zaliczamy między innymi strefę wolnego handlu w Europie Środkowej (CEFTA) i Wspólnotę Niepodległych Państw (WNP), uzupełniają się wzajemnie[55]. Szczególne znaczenie przywiązuje się tutaj do współdziałania tych i innych organizacji w zapobieganiu potencjalnej niestabilności i podziałom, mogącym być rezultatem takich zjawisk jak różnice gospodarcze czy nacjonalizm oparty na przemocy.

Widać więc wyraźnie, że koncepcja szerokiego podejścia do architektury bezpieczeństwa europejskiego zakłada przede wszystkim kooperację już istniejących organizacji regionalnych i subregionalnych na rzecz wypracowania takich mechanizmów i procesów, które w perspektywie zapewnią polityczno-wojskową stabilizację na kontynen-

[55] W. Malendowski, Architektura bezpieczeństwa europejskiego (w:) Stosunki międzynarodowe, red. W. Malendowski, Cz. Mojsiejewicz, Alta 2, Wrocław 2000, s. 607 i kolejne.

cie, m.in. poprzez oddolną, niewymuszoną integrację w dziedzinie szeroko pojmowanego bezpieczeństwa europejskiego.

Opcja zachodnia, w odróżnieniu od rosyjskiej, jest systematycznie wdrażana w życie, czego przykładem może być powstanie Północnoatlantyckiej Rady Współpracy (NACC), a potem w wyniku przekształcenia Rady Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC), zainicjowanie programu Partnerstwo dla Pokoju (PdP) czy otwarcie Sojuszu Północnoatlantyckiego na Wschód traktowane jako element perspektywicznego patrzenia Zachodu na problematykę przyszłości bezpieczeństwa europejskiego.

Wśród państw europejskich panuje w zasadzie zgoda co do konieczności stworzenia jakiegoś systemu zbiorowego bezpieczeństwa, ładu polityczno - militarnego, zapewniającego spokój i bezpieczeństwo całemu kontynentowi w XXI wieku. Natomiast ewentualne szczegóły dotyczące powyższego ładu, są niejasne i wciąż wzbudzają kontrowersje.

Aktualnie budowana architektura bezpieczeństwa w Europie łączy w sobie elementy obydwu wizji i poglądowo przedstawiana jest w postaci trójkąta, którego wierzchołki tworzą OBWE, NATO i UE[56]. Podział zadań pomiędzy tymi instytucjami nie jest jeszcze do końca sprecyzowany, lecz możemy założyć na podstawie dotychczasowej praktyki, że OBWE zajmuje się kształtowaniem i przestrzeganiem norm prawnych i standardów w dziedzinie bezpieczeństwa regionalnego, UE stabilizować będzie region pod względem gospodarczym, natomiast NATO zostanie jego gwarantem bezpieczeństwa militarnego[57].

Na bokach trójkąta tworzonego przez najważniejsze instytucje europejskie możemy umieścić struktury pośrednie, które nie są samodzielnymi podmiotami bezpieczeństwa europejskiego, a ich celem jest łagodzenie napięć i ułatwianie współpracy instytucji głównych[58]. Możemy do nich zaliczyć znajdującą się pomiędzy NATO a UE Unię Zachodnioeuropejską, która łączy w sobie elementy obydwu organizacji, będąc jednocześnie militarnym ramieniem UE, jak i europejskim filarem NATO. Pomiędzy NATO i OBWE znajduje się Rada Partnerstwa Euroatlantyckiego, Partnerstwo dla Pokoju wiążące Sojusz z państwami OBWE oraz Rada NATO-Rosja. Na trzecim boku łączącym UE i

---

[56] W niektórych opracowaniach UE utożsamiana jest z trzecim kierunkiem kształtowania bezpieczeństwa na kontynencie, a nazywanym modelem europejskim. Jego głównymi propagatorami są Francja i Niemcy, a podstawą bazową są teorie integracyjne w ramach instytucji wspólnotowych.

[57] Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego, red. L. Łukaszuk, AON, Warszawa 1999, s. 83.

OBWE znajduje się Pakt Stabilności w Europie, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz układy stowarzyszeniowe pomiędzy UE i poszczególnymi państwami Europy Środkowej.

Organizacje tworzące wierzchołki trójkąta, jako grupy państw członkowskich stworzyły instytucjonalne korytarze, którymi wiążą ze sobą kraje zainteresowane członkostwem lub współpracą. Ma to przyczynić się do wzrostu wzajemnego zaufania i szybkiego odbierania sygnałów o rodzących się konfliktach w celu podejmowania stosowanych działań. Korytarze instytucjonalne oznaczają także, że z organizacjami europejskimi powiązane są państwa leżące daleko poza geograficznym rozumieniem tego regionu. Wynika to zarówno ze znaczenia geopolitycznego Europy w świecie, jak i poszukiwania wzorców rozwojowych promujących stabilność, demokrację i dobrobyt.

Europa osiągnęła najwyższy ze wszystkich regionów świata stopień współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa. Jednak, zbyt często uwagę poświęca się kwestiom organizacyjnym i proceduralnym, co spycha na drugi plan prawdziwe problemy wymagające wspólnego wysiłku. Biorąc jednak pod uwagę, że żadna pojedyncza organizacja nie może wziąć na siebie całkowitej odpowiedzialności za całokształt europejskiej architektury bezpieczeństwa, konieczne jest rozwijanie współpracy wszystkich struktur bezpieczeństwa w Europie.

2.4. Regionalny system bezpieczeństwa w Azji

Region Azji, odmiennie niż Europa, nie posiada tradycji współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa ani rozbudowanych instytucji zajmujących się tą problematyką[59]. Wynika to z odmienności kulturowej, etnicznej, różnic historycznych i specyficznej mentalności mieszkańców tego regionu. Dodatkowo bardzo często problem bezpieczeństwa na tym obszarze postrzegany jest jako drugoplanowy po sukcesach ekonomicznych tamtejszych państw. Wszystko to usprawiedliwia częściowo fakt, że pomimo ponad dwudziestoletnich dyskusji i poszukiwań, nie stworzono dotychczas zinstytucjonalizowanego systemu bezpieczeństwa w Azji, który uwzględniałby jej specyfikę[60].

---

[58] Por. J. Czaputowicz, System czy nieład, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 85; K. Żukrowska, Globalizacja jako warunek zmieniający determinanty kształtowania się systemu bezpieczeństwa (w:) Raport o bezpieczeństwie 2000, Studia i analizy nr 10, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2001, s.17.

[59] W pracy niniejszej ze względu na obszar geograficzny, jakim się zajmuję, pomijam region Pacyfiku, który w dostępnej literaturze występuje z łącznie Azją, jako jeden region Azji i Pacyfiku.

[60] E. Haliżak, Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999, s. 335.

Powstające w regionie problemy związane z zagrożeniem dla bezpieczeństwa rozwiązywane są zwykle przez zainteresowane strony konfliktu, bądź trafiają na forum globalne – na przykład do ONZ, a państwa dążą do zabezpieczenia swoich interesów drogą sojuszy dwu i wielostronnych. Sytuacja ta ulega powolnej zmianie od końca lat osiemdziesiątych dzięki przyspieszonemu rozwojowi gospodarczemu państw Azji, upadkowi bipolarnego układu sił na świecie oraz osłabieniu oddziaływania mocarstw, a szczególnie Rosji, na tę część świata[61].

Specyfika Azji spowodowała, że do budowy tamtejszego systemu bezpieczeństwa nie jest możliwe użycie sprawdzonych wzorów np. europejskich, bowiem na proces ten oddziaływuje specyficzny dla tego kontynentu układ poniższych czynników:

- ekonomiczny – nigdzie na świecie nie jest tak silnie zespolony z bezpieczeństwem jak w Azji, bowiem wzrastający dobrobyt daje tamtejszym państwom poczucie siły oraz wymaga od nich działań zmierzających do jego ochrony. Wzrost gospodarczy jest wartością, wokół której następuje polaryzacja interesów narodowych tamtejszych państw i przekształcanie ich we wspólny interes regionalny;
- geopolityczne zróżnicowanie regionu – traktowane jako czynnik najbardziej utrudniający budowę efektywnego systemu bezpieczeństwa na tym obszarze, co wynika z wyraźnego wyodrębniania się w ramach kontynentu subregionów, gdzie toczą się spory na tyle specyficzne, że wymagałyby one tworzenia odrębnych dla każdego subregionu systemów bezpieczeństwa;
- silny regionalizm morski – obserwowany jest w dążeniu mocarstw regionalnych i światowych do zapewnienia bezpieczeństwa morskim liniom komunikacyjnym, co znamiennie oddziaływuje na bezpieczeństwo całego regionu. Kwestiom tym szczególną uwagę poświęcają USA, Chiny czy FR, które, dysponując rozbudowanymi siłami morskimi, zainteresowane są swobodą przepływu przez licznie występujące na tym obszarze cieśniny.
- cechy wewnętrznych systemów politycznych – czynnik wynikający z krótkiego okresu niezależności części państw tego regionu, skomplikowanych relacji narodowościowych i klanowych oraz występujących różnic w poziomie życia jako efektu nie do końca przezwyciężonego zacofania rozwojowego.

---

[61] E. Haliżak, System bezpieczeństwa Azji i Pacyfiku (w:) D. Bobrow, E. Haliżak, R. Zięba, Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1997, s.520.

- oddziaływanie mocarstw regionu – dotyczy to USA, Rosji, Chin i Japonii, których przewaga nad pozostałymi państwami regionu we wszystkich dziedzinach jest ogromna, co w znaczny sposób wpływa na bezpieczeństwo całego obszaru. Spośród czterech mocarstw Rosja jest najsłabsza gospodarczo, a ponadto, ze względu na problemy wewnętrzne i zaabsorbowanie problematyką europejską, nie wypracowała spójnego podejścia do tego obszaru[62];
- kreowanie nowych potęg regionalnych – zaliczane są do nich Chiny, Indie i w sensie wojskowym, ze względu na broń jądrową, także Pakistan;
- Islam i jego radykalne odmiany mające wpływ na rządy i mentalność tamtejszych społeczeństw.

Budowanie nowej architektury bezpieczeństwa w Azji rozpoczęło się od przekształcania istniejących lub tworzenia nowych struktur współpracy subregionalnej. Dotyczy to zarówno organizacji międzyrządowych, jak i pozarządowych, które stają się forum dyskusyjnym w poszukiwaniu optymalnych rozwiązań w dziedzinie bezpieczeństwa dla regionu. Najmniejsza liczba takich struktur występuje na obszarze Azji Centralnej i Północno-Wschodniej. Oprócz WNP i subregionalnych form współpracy w ramach tej organizacji, co będzie omawiane w kolejnych rozdziałach pracy, funkcjonuje tam również Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW). Organizacja ta powstała w oparciu o zawarte w 1996 i 1997 roku pomiędzy Rosją, Chinami, Kazachstanem, Tadżykistanem i Kirgistanem porozumienia dotyczące środków budowy zaufania i redukcji wojsk na granicach, do których w 2001 dołączył Uzbekistan. SOW za główny cel działania stawia sobie utworzenie w regionie struktury gospodarczej i wojskowej zdolnej do przeciwstawienia się przestępczości zorganizowanej oraz wzmacniającej bezpieczeństwo militarne.

W pozostałych rejonach Azji na rzecz budowy nowej architektury i instytucjonalizacji bezpieczeństwa działa znacznie większa liczba organizacji rządowych i pozarządowych. Do pierwszej grupy możemy zaliczyć Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN), w ramach którego w 1993 roku powołano Forum Regionalne ASEAN (ARF). Podstawowym celem Forum jest dyskusja i ustalanie wspólnych działań dotyczących regionalnych kwestii politycznych i bezpieczeństwa. Podobną rolę spełnia także Konferencja Ministerialna ASEAN, która skupia państwa regionu oraz między innymi UE i USA.

---

[62] Tamże, s. 527.

Pośród organizacji pozarządowych największą aktywność w dziedzinie kształtowania bezpieczeństwa regionalnego wykazują Rada Współpracy w Dziedzinie Bezpieczeństwa w Regionie Azji i Pacyfiku (CSCAP), Dialog na Rzecz Kooperatywnego Bezpieczeństwa Północnego Pacyfiku, Forum Bezpieczeństwa Pięciu Państw oraz Centrum Wschód-Zachód Forum Pacyfiku (E-W Center Pacific Forum). W pracach wszystkich wymienionych organizacji bierze udział Rosja, jako jedyne państwo z obszaru WNP[63].

2.5. Bezpieczeństwo a zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 roku

Wydarzenia z 11 września uświadomiły wspólnocie międzynarodowej zmieniający się charakter zagrożeń oraz brak na nie adekwatnej odpowiedzi. Jednorodne, najczęściej militarne zagrożenie, zastąpione zostało niezliczoną ilością zagrożeń o mniejszej skali, które trudno przewidzieć i trudno im przeciwdziałać. Z uwagi na dynamizm i amorficzność nowych zagrożeń, wysiłki zmierzające do walki z nimi muszą mieć charakter elastyczny, wszechstronny i skoordynowany. Zagrożenia niekonwencjonalne obejmują:

- terroryzm międzynarodowy;
- proliferację technologii służącej do produkcji BMR i środków ich przenoszenia;
- ponadnarodową przestępczość zorganizowaną;
- niekontrolowaną migrację, ze szczególnym uwzględnieniem działalności organizacji zajmujących się nielegalnym przerzutem imigrantów.

Natura nowych wyzwań dla bezpieczeństwa ma charakter uniwersalny i wiele tych problemów jest wzajemnie powiązanych. Nie zawsze jest możliwe rozdzielenie terroryzmu od przestępczości zorganizowanej czy nielegalnej migracji, a ponadnarodowy charakter tych zagrożeń wymaga skorygowanych działań militarnych.

Terroryzm, najbardziej niebezpieczny rodzaj zagrożeń niekonwencjonalnych, tradycyjnie był taktyką polityczną stosowaną jako sposób wymuszenia negocjacji. Był on metodą mało kosztowną, ale posiadającą dużą siłę nacisku, która pozwalała małym narodom, grupom etnicznym, a nawet jednostkom na omijanie konwencjonalnego demonstrowania siły. Obecnie jednak niektóre grupy, inspirowane radykalnymi przekonaniami

---

[63] Por. SIPRI. Zapobieganie konfliktom, Bellona, Warszawa 2000, rozdz. 7.3 i 9.3; W. Malendowski, Architektura bezpieczeństwa europejskiego (w:) Stosunki międzynarodowe, red. W. Malendowski, Cz. Mojsiejewicz, Alta 2, Wrocław 2000, s. 115-116; E. Haliżak, Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999, rozdz. XVIII; E. Latoszek, Organizacje międzynarodowe, Dom Wydawniczy

religijnymi lub nacjonalistycznymi, przestały poszukiwać możliwości negocjacyjnych, preferując ich odrzucenie i zbudowanie w to miejsce czegoś nowego. Najlepszym przykładem jest Osama bin Laden i jego organizacja Al Kaida, która osiągnęła możliwości działania do niedawna właściwe jedynie podmiotom państwowym. Terroryzm przestał być zjawiskiem wyłącznie kryminalnym, przekształcając się w nową formę prowadzenia wojny. Dlatego siły zbrojne, jako element bezpieczeństwa zewnętrznego, stały się same nie tylko celem działań terrorystycznych, lecz także środkiem ich zwalczania.

Globalny zasięg terroryzmu skłania kraje przodujące w walce z nim, przede wszystkim USA, do poszukiwania poparcia dla swoich działań nawet wśród małych, dotychczas traktowanych peryferyjne państw. Większość z nich potępiła zamachy, dając temu wyraz poprzez przystąpienie do koalicji antyterrorystycznej, lecz okazała jednocześnie dużą wstrzemięźliwość odnośnie możliwości uczestnictwa w otwartej konfrontacji zbrojnej[64]. Istnieją bowiem obawy, że eskalacja działań może stać się przyczyną destabilizacji, narastania napięć oraz zagrożenia odwetem terrorystycznym na świecie. Mogłoby to doprowadzić do wzrostu napięcia, a w konsekwencji do szeroko rozumianej konfrontacji Zachodu ze światem arabskim, co miałoby przełożenie na wszystkie dziedziny bezpieczeństwa z ekonomicznym włącznie w wyniku wzrostu cen lub ograniczenia produkcji paliw.

Krucjata przeciwko terroryzmowi, włączając w to wojnę z Irakiem i zabiegi USA zmierzające do umocnienia sił koalicji, może w efekcie doprowadzić do przyzwolenia Rosji na siłowe utrzymanie jej wpływów na obszarze WNP, jak również spowodować podjęcie przez część państw samodzielnych akcji wojskowych pod pretekstem zwalczania terroryzmu. Możemy do tego zaliczyć rosyjskie operacje w Czeczenii, izraelską okupację autonomii palestyńskiej czy potencjalne działania Chin w Tybecie, Turcji przeciw Kurdom lub wybuch wielu lokalnych konfliktów i walk o strefy wpływów.

Postawa USA wobec państw azjatyckich z pewnością przyniesie znaczące zmiany w tamtejszym układzie sił, co już samo w sobie będzie dużym wyzwaniem dla stabilności tego obszaru. Dotychczasowe powiązania państw ulegną rozpadowi na rzecz kształtowania się nowych sojuszy regionalnych. Realna jest też rywalizacja o kontrolę nad szlakami komunikacyjnymi, dostępem do złóż ropy naftowej i gazu ziemnego oraz do rynków zbytu towarów. Długotrwała międzynarodowa interwencja zbrojna przeciwko

---

ELIPSA, Warszawa 2001, rozdz. XII; T. Tanaka, B. Hettne, B. Russett, Chung-Si Ahn, G. Hernandez, Globalism and Regionalism (w:) http://www.unu.edu/unupress/globalism.html.

[64] Por. A. Rotfeld, System bezpieczeństwa międzynarodowego po 11 września (w:) „Rocznik Strategiczny 2001/2002", Fundacja Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo SCHOLAR, Warszawa 2002, s.24.

organizacjom terrorystycznym grozi destabilizacją lub wybuchem wojen domowych w państwach z przewagą ludności wyznającej islam. Zahamowaniu może ulec rozwój dotychczasowych dwóch modeli państw obszaru kultury islamskiej: laickiej i w miarę demokratycznej Turcji i religijnego Iranu.

Rosja, która udzieliła poparcia międzynarodowym działaniom antyterrorystycznym, w tym także amerykańskiej operacji przeciw reżimowi talibów w Afganistanie, obecne działania koalicji wykorzystuje dla osłabienia sił fundamentalizmu islamskiego w regionie centralnej Azji. W przyszłości nadal realne zagrożenie dla Rosji będą stanowić fundamentaliści z Afganistanu, Pakistanu i Iranu. Talibowie nadal zagrażać będą rosyjskim interesom w byłych radzieckich republikach środkowoazjatyckich – Azerbejdżanie, Kazachstanie, Tadżykistanie, Turkmenistanie i Uzbekistanie.

Prowadzona przez władze Uzbekistanu polityka represji i ograniczania swobód obywatelskich wobec islamskich ugrupowań opozycyjnych doprowadziła do wzrostu poparcia społecznego dla organizacji dążących, poprzez rozwiązania siłowe, do zmiany istniejącego porządku prawnego i utworzenia w Azji Środkowej islamskiego państwa opartego na zasadach kalifatu. Coraz aktywniejszy jest Islamski Ruch Uzbekistanu, który konsekwentnie dąży do utworzenia fundamentalistycznego państwa muzułmańskiego.

Kirgistan i Turkmenistan również mają problemy ze zbrojnymi ugrupowaniami fundamentalistów islamskich w regionie i nie można wykluczyć ewentualnej pomocy USA dla tych państw w przyszłości. Współpraca USA z azjatyckimi republikami poradzieckimi i zwiększanie amerykańskiej obecności w tym regionie będą prowadzić do osłabiania regionalnych wpływów Rosji oraz napięć między Waszyngtonem i Moskwą.

Realnym zagrożeniem staje się wzrost liczby uchodźców z Azji z rejonów objętych działaniami zbrojnymi. Szacuje się, że obecnie w Rosji znajduje się blisko 3,5 mln uchodźców, którzy traktują FR jako państwo tranzytowe w ich migracji do Europy Zachodniej i USA.

Omawiając problem ataków terrorystycznych, należy rozważyć ewentualność ich eskalacji, prowadzącej do wykorzystania środków masowego rażenia. Produkcja i użycie BMR jest obecnie ściśle monitorowane przez wspólnotę międzynarodową. Większość państw jest sygnatariuszami konwencji międzynarodowych dotyczących nierozprzestrzeniana broni masowego rażenia. Jednakże istnieją państwa wyłamujące się z tego reżimu, jak np.: Iran, Libia, Syria, Korea Północna czy Irak, w wypadku którego doprowadziło to do interwencji zbrojnej ze strony USA i Wielkiej Brytanii.

O ile użycie BMR podczas konfliktu militarnego jest w chwili obecnej mało prawdopodobne, o tyle istnieje niebezpieczeństwo jej wykorzystania jako środka szantażu ze strony niektórych państw „wysokiego ryzyka". Drugim wynikającym z tego problemem jest potencjalny dostęp organizacji terrorystycznych i kryminalnych do technologii służących do produkcji BMR. Dotyczy to nie tylko stosunkowo łatwej do otrzymania broni chemicznej, ale także biologicznej i nuklearnej.

W ostatnich latach coraz bardziej powszechne staje się zjawisko tzw. proliferacji drugiego stopnia tzn. nawiązywania współpracy pomiędzy państwami dążącymi do posiadania BMR i udzielaniu sobie pomocy w realizacji własnych programów techniczno-rozwojowych. Zjawisku temu sprzyja wysokie od czasu rozpadu ZSRR bezrobocie wśród specjalistów związanych z programami BMR. Część z nich została zatrudniona w państwach aspirujących do posiadania BMR, a duża ich liczba nadal znajduje się w trudnej sytuacji materialnej, gotowa podjąć pracę w zagranicznych zakładach i laboratoriach, w tym także dla terrorystów.

Wnioski:

- Bezpieczeństwo jest jedną z najważniejszych wartości w życiu podmiotów, gwarantuje im bowiem istnienie i przetrwanie oraz zapewnia niezakłócony rozwój. Jednocześnie bezpieczeństwo, będąc procesem, a nie stanem, wymaga od podmiotów ciągłego oddziaływania na otaczającą je rzeczywistość w celu jego utrzymania.
- Tworzącemu się po zakończeniu zimnej wojny ładowi międzynarodowemu towarzyszą nowe wyzwania i zagrożenia dla bezpieczeństwa. Spowodowały one, że kształtujący się obecnie system bezpieczeństwa światowego posiada pewne cechy szczególne, do których możemy zaliczyć: stałe poszerzanie jego zakresu poza obszar militarny, ciągły brak jego ostatecznego ukształtowania, jednobiegunowość, zmierzanie do kooperatywności, multilateralizm oraz regionalizację.
- Postępująca po zakończeniu zimnej wojny regionalizacja bezpieczeństwa (polegająca na uwzględnianiu lokalnej specyfiki zagrożeń i metod im przeciwdziałania) prowadzi do wyłaniania regionalnych kompleksów bezpieczeństwa obejmujących grupę państw, w której percepcja bezpieczeństwa jest wzajemnie powiązana tak dalece, że ich bezpieczeństwo narodowe nie może być realizowane oddzielnie bez uwzględnienia punktu widzenia sąsiadów. Wynika to z faktu, że funkcje regionalizmu w sferze bezpieczeństwa polegają na koordynacji, współpracy i podejmowaniu przez państwa zbiorowych działań z użyciem przymusu włącznie.

- Wydarzenia z 11 września 2001 roku uświadomiły wspólnocie międzynarodowej zmieniający się charakter zagrożeń oraz brak w atrybutach państw adekwatnych na nie odpowiedzi. Z uwagi na dynamizm i amorficzność nowych zagrożeń, wysiłki zmierzające do walki z nimi muszą mieć charakter elastyczny, wszechstronny i skoordynowany. Dotyczy to głównie terroryzmu, który przestał być jedynie zjawiskiem kryminalnym, przekształcając się w nową formę prowadzenia wojny. Dlatego siły zbrojne, jako element bezpieczeństwa zewnętrznego, stały się same nie tylko celem działań terrorystycznych, lecz także środkiem ich zwalczania.

ROZDZIAŁ III. Powstanie i funkcjonowanie Wspólnoty Niepodległych Państw

3. 1. Geneza powstania i zadania Wspólnoty Niepodległych Państw

Rozpad Związku Radzieckiego można uznać za końcowy etap długotrwałego i postępującego w czasie rozkładu struktury społecznej, politycznej i ekonomicznej tego państwa. Nie zapobiegły temu procesowi, a wręcz wzmogły go działania ostatniego Sekretarza Generalnego KPZR i późniejszego prezydenta ZSRR Michaiła Gorbaczowa. Zaproponowane przez niego odgórne reformy były niespójne i owym czasie mocno spóźnione[1]. Nie były one w stanie doprowadzić do przebudowy instytucji państwowych, demokratyzacji zasad ich działania oraz wyraźnie poprawić warunków życia społeczeństwa. Wpłynęły one jednak na zwiększenie jawności życia politycznego, dając tym samym szansę silniejszego i nieskrępowanego akcentowania swoich żądań przez narody imperium. Zrodziło to tendencje odśrodkowe, najsilniej wyrażane w republikach bałtyckich oraz wznieciło konflikty narodowościowe, jak chociażby w Gruzji i Górnym Karabachu.

Pochodnymi tendencji odśrodkowych było ogłaszanie deklaracji suwerenności przez republiki związkowe, autonomiczne i inne jednostki terytorialne. Dało to początek procesowi dezintegracji i ostatecznego załamania ZSRR jako określonej formy bytu państwowego[2]. Deklaracje suwerenności jako pierwsze ogłosiły republiki nadbałtyckie: Estonia 16.11.1988; Litwa 18.05.1989; Łotwa 28.07.1989. W ślad za nimi poszły republiki zakaukaskie: Azerbejdżan 23.09.1989; Gruzja 9.03.1990; Armenia 23.08.1990. Władze centralne w Moskwie, jeszcze wówczas pewne swej supremacji w stosunku do republik, ostro zareagowały na te poczynania, uznając je za bezprawne z uwagi na ich niezgodność z Konstytucją ZSRR[3].

Najdotkliwsze jednak w skutkach dla władz ZSRR było ogłoszenie Deklaracji Suwerenności przez Republikę Rosyjską 12.06.1990. Akt ten ostatecznie podważał prawo władz centralnych do reprezentowania związku w sprawach dotyczących przyszłego kształtu państwa.

---

[1] E. Cziomer, Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Warszawa 2000, s. 299.
[2] B. Rychłowski, Rosja i WNP – między przeszłością a przyszłością, „Studia i materiały" nr. 69, PISM, Warszawa wrzesień 1993, s. 11.
[3] Prezydium Rady Najwyższej ZSRR dekretem z 26.11.1988 potępiło deklarację suwerenności Estonii i dokonane zmiany w łotewskiej konstytucji, podobne dekrety wydano w stosunku do innych republik.

W ślad za Rosją swoją suwerenność ogłosiły pozostałe republiki związkowe, a konfrontacja między nimi a centrum na Kremlu przybrała powszechny i niekontrolowany charakter. Na koniec 1990 roku nie było już ani jednej republiki, która opowiadałaby się za utrzymaniem ZSRR w dotychczasowej formie. Wszystkie uznały się za w pełni suwerenne i zadeklarowały wyższość praw republikańskich nad związkowymi zastrzegając sobie przy tym prawo do swobodnego wystąpienia z ZSRR[4].

Sytuacja ta zmusiła Michaiła Gorbaczowa do poszukiwania wraz z władzami republik nowych rozwiązań mogących zahamować proces rozpadu państwa związkowego[5]. Rokowania tzw. procesu ogariewskiego trwały od jesieni 1990 roku i ostatecznie załamały się po nieudanym puczu Gienadija Janajewa z 19-21.08.1991 roku. Pucz, w przezwyciężeniu którego znaczną rolę odegrali przywódcy odradzającej się Rosji, spowodował dalszy rozkład aparatu centralnego oraz zwiększył zakres samodzielności republik.

Ostatnią próbą utrzymania choćby ograniczonej formy państwa związkowego była inicjatywa prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa. Podczas Zjazdu Deputowanych Ludowych ZSRR 2.09.1991 roku ogłosił oświadczenie (poparte przez Gorbaczowa i przywódców 10 republik) proponujące utworzenie związku na zasadach konfederacji[6]. Formę uczestnictwa w nim miała określić każda republika samodzielnie. Nowy związek miał opierać się na zasadzie niezawisłości i terytorialnej integralności tworzących go państw, a także na przestrzeganiu praw człowieka i zasad demokracji[7]. Projekt układu został zaaprobowany przez Radę Najwyższą ZSRR 4.12.1991 roku, a następnie przedstawiony do ratyfikacji republikom[8]. W tym jednak czasie był on już zdezaktualizowany, bowiem Ukraina, po referendum z 1.12.1991 roku, opowiedziała się za niepodległością i zerwaniem wszelkich więzi z ZSSR[9].

Główną rolę w procesach dezintegracyjnych ZSRR po puczu sierpniowym odegrały władze Rosji zmierzające konsekwentnie do ograniczania władzy centrum, między innymi poprzez inicjowanie bezpośrednich rozmów z republikami, rozbicie struktur

---

[4] E. Zieliński, Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR, Uniwersytet Warszawski 1993, s. 25.
[5] 23.04.1991 rozpoczął się tzw. proces nowoogariewski, którego celem było wypracowanie formuły nowego traktatu związkowego. Dyskusje doprowadziły do opracowania dokumentu, który zgodziło się podpisać jedynie Rosja, Białoruś oraz 5 republik Azji Środkowej.
[6] E. Zieliński, Współczesna Rosja, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 1994, s. 237.
[7] „Izwiestia" z 3.09.1991.
[8] Był to projekt przekształcenia ZSRR w Związek Suwerennych Państw – konfederację o ograniczonych pełnomocnictwach centrum.
[9] Celem referendum było zaakceptowanie ogłoszonej 24.08.1991 roku deklaracji niepodległości. Za niepodległością Ukrainy opowiedziało się 93,3% społeczeństwa.

KPZR oraz przejęcie kontroli nad resortami siłowymi[10]. Kroki te pozbawiły centrum zarówno aparatu ideologicznego, jak i możliwości siłowego oddziaływania, co skłoniło nawet najbardziej dotychczas lojalne republiki, jak Białoruś czy Kirgizja, do ogłoszenia niepodległości. Od tego momentu ZSRR, pozbawiony jakiegokolwiek poparcia ze strony republik, skazany był na upadek.

W tej sytuacji przywódcy Federacji Rosyjskiej – prezydent Borys Jelcyn, Ukrainy – prezydent Leonid Krawczuk oraz Białorusi – przewodniczący Rady Najwyższej Stanisław Szuszkiewicz zdecydowali o utworzeniu nowej, alternatywnej wobec ZSRR struktury. 8.12.1991 roku podczas spotkania w Puszczy Białowieskiej pod Brześciem, podpisali Porozumienie o powstaniu Wspólnoty Niepodległych Państw i zakończeniu bytu geopolitycznego przez Związek Radziecki[11].

Na spotkanie, które odbyło się w białoruskiej, rządowej willi Wiskuli w Puszczy Białowieskiej, zaproszony był także prezydent Kazachstanu Nursułtan Nazarbajew. Odmówił on jednak uczestnictwa w nim jako oficjalną przyczynę podając niezaproszenie prezydenta ZSRR Gorbaczowa. Faktycznie zaś chciał uniknąć uczestnictwa w spotkaniu, którego jedynym celem było rozczłonkowanie państwa związkowego. Wydaje się, że jego absencja była również wygodna dla pozostałych uczestników, którzy obawiali się ze strony Nazarbajewa prób redefiniowania jeszcze istniejącego ale już niemożliwego do utrzymania status quo[12].

Prezydent Michaił Gorbaczow tego samego dnia wystąpił z oświadczeniem, w którym wskazywał na pochopność białowieskiego dokumentu oraz potrzebę jego konsultacji z radami republik i Radą Najwyższą ZSRR. Wskazywał również na konieczność zwołania Zjazdu Deputowanych Ludowych ZSRR w sprawie zmiany statusu państwa. Jeszcze 9.12.1991 Gorbaczow odbył spotkanie z Nazarbajewem i Jelcynem oraz w Ministerstwie Obrony ZSRR, które prawdopodobnie ostatecznie rozwiało jego nadzieje na możliwość utrzymania państwowości związku.

---

[10] B. Rychłowski, Rosja i WNP... op.cit., s.12.
[11] Porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw z 8.12.1991 roku (w:) E. Zieliński, Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR, Uniwersytet Warszawski 1993, s. 298.
[12] M. Olcot, A. Aslund, A. Garnett, Getting it wrong, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C.1999, s. 6.

Ostatecznie prezydent Michaił Gorbaczow złożył swój urząd 25.12.1991 roku. Dzień później Rada Republik Rady Najwyższej ZSRR podjęła decyzję o samorozwiązaniu[13]. Po 69 latach ZSRR zakończył swój byt polityczny[14].

Parlamenty Ukrainy i Białorusi 10.12.1991 roku ratyfikowały porozumienie o utworzeniu WNP i jednocześnie wypowiedziały umowę o utworzeniu ZSRR[15]. Parlament rosyjski uczynił to 12.12.1991 roku, tym samym nowy byt polityczny stał się faktem[16].

Republiki pominięte w procesie podejmowania decyzji o likwidacji ZSRR i utworzeniu WNP odnosiły się spokojnie do wyników spotkania w Puszczy Białowieskiej. Nie będąc jednak w pełni przygotowane do samodzielnego bytu państwowego, zgłosiły chęć przystąpienia do Wspólnoty[17]. Podczas spotkania w Aszchabadzie 13.12.1991 roku akces do WNP zgłosiło pięć państw Azji Środkowej: Kazachstan, Turkmenistan, Kirgistan, Uzbekistan oraz Tadżykistan. Państwa te oraz Azerbejdżan, Armenia i Mołdawia podpisały stosowny protokół 21.12.1991 roku w trakcie szczytu prezydentów państw postradzieckich w Ałma-Acie[18]. Protokół ałmacki stał się integralną częścią porozumienia o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw[19].

Udziału w nowej organizacji zdecydowanie odmówiły państwa nadbałtyckie oraz w początkowym okresie targana konfliktem wewnętrznym Gruzja, która ostatecznie przystąpiła do WNP w grudniu 1993 roku[20].

Poszczególne państwa stały się członkami WNP po ratyfikacji przez ich parlamenty protokołu z Ałma-Aty. Jako ostatnia stosowne dokumenty do depozytariusza, którym jest Federacja Rosyjska, złożyła Mołdawia 9.04.1994 roku.

Nowo powstała Wspólnota, ze względu na złożoność ówczesnej sytuacji na obszarze byłego ZSRR, stanęła przed koniecznością realizacji wielu trudnych i wymagających współdziałania zadań. Do najważniejszych z nich możemy zaliczyć:

---

[13] Rada Najwyższa ZSRR straciła właściwie możliwość działania już 12.12.1991 roku, kiedy to Parlament Rosji ratyfikując porozumienie o powstaniu WNP i wypowiadając umowę o utworzeniu ZSRR, odwołał z niej rosyjskich deputowanych.

[14] Koncepcja podpisania umowy jedynie pomiędzy kilkoma republikami pojawiła się już w na początku 1991 roku. W kwietniu tego roku odbywały się konsultacje pomiędzy Rosją, Białorusią, Ukrainą i Kazachstanem, lecz Michaił Gorbaczow miał jeszcze wówczas na tyle silną pozycję, aby zablokować tę ideę.

[15] W Radzie Najwyższej Białorusi przeciwko głosował tylko Aleksander Łukaszenka.

[16] W głosowaniu wzięło udział 173 deputowanych (70), z czego 161 było za, 3 przeciwko, a 9 wstrzymało się od głosu.

[17] Szczególny zainteresowanie przystąpieniem do WNP wykazał Kazachstan, ponieważ prezydent Nazarbajew obawiał się wykluczenia państw Azji Centralnej z nowej struktury.

[18] Wraz z przyjęciem państw azjatyckich do WNP uległa zmianie orientacja polityczna organizacji, a przede wszystkim Rosji z europejskiej na euroazjatycką.

[19] W. Pustogarow, The Commonwealth in the context of international law, w International Affairs, October 1992, s. 3.

[20] Przedstawiciel Gruzji uczestniczył w spotkaniu w Ałma-Acie w charakterze obserwatora.

- ♦ zapobieżenie niekontrolowanemu rozpadowi państwa, a właściwie mocarstwa, dysponującego bronią jądrową, według kryterium etnicznego, którego początek stanowiła wojna w Górnym Karabachu;
- ♦ zagwarantowanie swoim obywatelom, niezależnie od narodowości i wyznania, równych praw i swobód;
- ♦ uznawanie, ochrona i respektowaniu integralności terytorialnej nowo powstałych państw;
- ♦ wspólne działania na rzecz bezpieczeństwa regionalnego i światowego;
- ♦ stworzenie forum rozwiązywania problemów związanych z podziałem majątku byłego ZSRR oraz mogących wyniknąć w przyszłości kwestii spornych;
- ♦ utrzymanie więzów gospodarczych wynikających z podziału pracy w czasach ZSRR, niezbędnych do przezwyciężenia kryzysu gospodarczego;
- ♦ czasowe utrzymanie rozliczeń na podstawie istniejącej jednostki pieniężnej – rubla;
- ♦ koordynacja zagranicznej działalności gospodarczej, polityki cenowej i tranzytowej;
- ♦ koordynacja prowadzenia reform gospodarczych oraz innych dziedzin.

Rozpad ZSRR i utworzenie Wspólnoty Niepodległych Państw stworzyło nową jakość geopolityczną zarówno dla uczestników tych procesów, jak i otoczenia zewnętrznego. Jej powstanie pozwoliło jednak na przeprowadzenie procesu demontażu Związku Radzieckiego w sposób pokojowy z zachowaniem nieodzownej w tym czasie współpracy politycznej, wojskowej i gospodarczej.

3.2. Status prawny WNP

Treść tego podrozdziału można właściwie sprowadzić do próby udzielenia odpowiedzi na pytanie, czym jest Wspólnota Niepodległych Państw? Trudności ze sformułowaniem jednoznacznej odpowiedzi na tak postawione pytanie, wynikają z faktu, że żaden z dokumentów statutowych Wspólnoty nie rozstrzyga tej kwestii. Jedyną dostępną wskazówką jest zapis zawarty w Statucie WNP, według którego organizacja ta nie jest państwem i nie ma uprawnień ponadnarodowych.

Takie niedookreślenie Wspólnoty jest z pewnością efektem znacznej różnicy zdań na temat roli i stopnia instytucjonalizacji współpracy w jej ramach, między przywódcami Rosji, Ukrainy i Białorusi, które ujawniły się już w momencie podpisywania porozumie-

nia białowieskiego. Dla prezydenta Rosji Jelcyna i Przewodniczącego Rady Najwyższej Białorusi Szuszkiewicza WNP była próbą konsolidacji dawnych republik, natomiast dla prezydenta Ukrainy Krawczuka - jedynie mechanizmem ułatwiającym likwidację ZSRR i umacnianie ukraińskiej suwerenności[21].

W późniejszym okresie także przywódcy pozostałych republik mieli odmienne zdanie na temat roli, funkcji i znaczenia WNP. Na przykład prezydent Kazachstanu Nursułtan Nazarbajew traktował WNP jako platformę wyjściową do utworzenia wspólnego rynku, a prezydent Armenii Lewon Ter-Petrosjan za ukierunkowany proces jednoczenia obszaru postradzieckiego[22].

Brak sprecyzowanego, jednoznacznego stanowiska przywódców państw członkowskich co do roli Wspólnoty zaważył na dalszej ich współpracy, która od samego początku rozmija się w znaczny sposób z deklarowanymi założeniami i przyjmowanymi dokumentami. Praktyka ta, komplikująca przejrzystość działań WNP i nadająca jej specyficzny charakter, dodatkowo utrudnia odpowiedź na pytanie o istotę WNP?".

Przejawem poszukiwań tej odpowiedzi jest wielość podejść w definiowaniu tego zagadnienia, traktujących WNP jako sojusz polityczno-wojskowy czy międzynarodową organizację międzyrządową w rodzaju NATO, OJA czy OPA[23]. Niektórzy z autorów, w tym przedstawiciele Rosyjskiej Akademii Nauk, zauważali w WNP, w początkowym okresie istnienia pewne elementy konfederacji, jak chociażby przepuszczalne granice czy zjednoczone siły zbrojne[24]. W rosyjskich publikacjach możemy także znaleźć określenie Wspólnoty jako klubu lub forum, w ramach którego funkcjonuje wiele grup interesów, a każde z państw należy do jednej lub kilku takich grup, jak chociażby ZBIR, GUAM czy UBZ[25]. Rosyjski Encyklopediczeskij Slowar „Istoria Oteczestwa" określa WNP mianem stowarzyszenia międzypaństwowego[26]. W literaturze polskiej podejmujący próbę definiowania WNP Adam Bosiacki uznał ją za dobrowolny związek części republik byłego ZSRR. Jako cel działania tego związku widział pokojową transformację nowo

---

[21] Rosji chodziło także z pewnością o utrzymanie bliskich stosunków gospodarczych i politycznych z Ukrainą co niedwuznacznie potwierdził Gienadij Burbulis – por. W. Marciniak, Pomiędzy dezintegracją a chaosem (w): Obóz nr 36 z 1999 r., s. 38.

[22] Zob.: Sodrużestwo, Informacjonnyj Wiestnik Sowieta Gław Gosudarstw i Sowieta Gław Prawitielstw SNG, Wypusk Czetwiortyj, Mińsk 1992 r., s. 4.

[23] W. Pustogarow, CIS in the context of international law (w:) International Affairs, October 1992, str. 4.

[24] B. Rychłowski, Rosja i WNP... op.cit., s.15.

[25] Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, Ecoinform nr 177 z 8.09.2001, s. 5.

[26] www.encycl.yandex.ru/cgi

powstałych państw do systemu demokratycznego z jednoczesnym zachowaniem współpracy politycznej i ekonomicznej[27].

Obecnie coraz częściej spotykamy się z określaniem WNP jako organizacji międzynarodowej. Poglądy takie wyrażają między innymi Bogumił Rychłowski, dla którego Wspólnota z punktu widzenia prawa międzynarodowego jest organizacją międzyrządową o charakterze międzynarodowym[28] oraz Ryszard Zięba, którego zdaniem dokumenty założycielskie określają WNP jako organizację międzynarodową respektującą wszystkie atrybuty prawno-międzynarodowe państw członkowskich[29].

Ostatecznego rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzi na postawione na wstępie pytanie możemy dokonać poprzez uwzględnienie rzeczywistych działań Wspólnoty Niepodległych Państw. Pozwala nam to stwierdzić, iż posiada ona wiele cech organizacji międzynarodowej, do których możemy zaliczyć:

- WNP zostało stworzone na podstawie umów międzynarodowych. Podstawowymi dokumentami WNP regulującymi zasady jej działania i stanowiącymi normy prawne są: „Porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw" z 8.12.1991 roku, protokół i deklaracja podpisane w Ałma-Acie 21.12.1991 roku oraz Statut WNP z 22.01.1993 roku[30]. Trzy pierwsze dokumenty określają kształt i kompetencje Wspólnoty w sposób bardzo ogólny. Mimo to państwa członkowskie, obawiając się dominacji rosyjskiej w organizacji i próby przejęcia przez nią roli byłego ZSRR, postulowały uszczegółowienie przyjmowanych uregulowań, kompetencji organów i procedur postępowania, czego dokonano w Statucie WNP. Jako podstawową normę prawną należy traktować porozumienie białowieskie, w którym zawarto stwierdzenie o powstaniu Wspólnoty Niepodległych Państw oraz zakończeniu istnienia ZSRR jako podmiotu prawa międzynarodowego i rzeczywistości geopolitycznej[31];
- Członkami są wyłącznie państwa;
- Jest to zorganizowana forma stałej współpracy państw ustalona na podstawie wielostronnej umowy międzynarodowej. Statut Wspólnoty Niepodległych Państw przyjęty na posiedzeniu Rady Szefów Państw w Mińsku 22.01.1993 określa cele i zasady działania WNP, problemy związane z członkostwem,

[27] A. Bosiacki, Status prawny Wspólnoty Niepodległych Państw, Obóz, Warszawa, nr 29/1995, s.93.
[28] B. Rychłowski, Rosja i WNP... op.cit., s.15.
[29] R. Zięba, Mechanizm bezpieczeństwa WNP (w:) Polityka Wschodnia, Warszawa 1998, s.72.
[30] Cytowane dokumenty – jeśli nie podano inaczej – za wydaniem Cz. Mojsiewicz, Wspólnota....op.cit., Aneksy s. 95-152.

współpracą polityczno-wojskową w dziedzinie bezpieczeństwa zbiorowego, mechanizmy zapobiegania konfliktom i zażegnywania sporów, zakres współpracy gospodarczej, rodzaj i kompetencje organów wspólnotowych oraz sposób finansowania budżetu WNP. Normy WNP stanowione są na podstawie umów wielostronnych, dobrowolnie przyjętych przez każdą ze stron. Statut dopuszcza również porozumienia dwustronne w ramach Wspólnoty pod warunkiem, że są one zgodne z jej celami i zasadami. Wszystkie umowy międzypaństwowe przyjmowane są na posiedzeniach Rady Szefów Państw, wymagają jednak ratyfikacji krajowych parlamentów, aby stać się aktami wiążącymi;

- Obejmuje względnie stałą grupę uczestników;
- Posiada stałe organy o określonych kompetencjach i uprawnieniach, które działają na rzecz realizacji wspólnych celów;
- Skupia państwa z danego obszaru i rodzaju, a więc zgodnie z klasyfikacją jest międzynarodową organizacją regionalną[32].

O traktowaniu WNP jako organizacji międzynarodowej świadczy także zachowanie i działania państw członkowskich, które już w grudniu 1993 roku zwróciły się do sekretarza generalnego ONZ o nadanie Wspólnocie statusu obserwatora przy Zgromadzeniu Ogólnym[33].

Praktyka funkcjonowania Wspólnoty potwierdzi, czy celowe będzie nadanie WNP zdolności prawnej oraz ograniczonej zdolności do działań prawnych w zakresie zawierania umów międzynarodowych i prawa legacji. Zależy to od woli państw członkowskich tej organizacji.

Podkreśleniem regionalnego charakteru Wspólnoty był list rosyjskiego ministra spraw zagranicznych Andrieja Kozyriewa do sekretarza generalnego ONZ. Kozyriew zabiegał w nim o nadanie WNP statusu obserwatora przy Zgromadzeniu Ogólnym jako organizacji regionalnej w myśl rozdziału VIII Karty Narodów Zjednoczonych. Wspólnota status taki uzyskała 24 marca 1994 roku, co pośrednio świadczy o uznaniu jej przez ONZ za organizację międzynarodową[34]. Potwierdzeniem takiego stanowiska ONZ były słowa Butrosa Butrosa-Ghali, który, omawiając operację pokojowa w Gruzji, stwierdził, że był to kolejny krok w rozwoju współpracy na rzecz utrzymania pokoju pomiędzy ONZ

---

[31] Nie podano definicji tego pojęcia.
[32] E. Latoszek, M. Proczek, Organizacje międzynarodowe. Założenia, cele, działalność, WSHiFM, Warszawa 2001, s. 27-57.
[33] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 1-2/1994, s.30.
[34] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 9-10/1994, s.59-62.

a organizacjami regionalnymi i sojuszami[35]. Znaczące było także zaproszenie przez sekretarza generalnego przedstawiciela WNP na rozmowy poświęcone omówieniu zasad współpracy ONZ organizacjami regionalnymi[36].

3.3. Państwa członkowskie Wspólnoty Niepodległych Państw

Członkostwo w WNP oparte jest na zasadzie dobrowolności i według uchwalonego 22.01.1993 roku statutu tej organizacji możliwe są trzy jego rodzaje:

1) Członkowie założyciele, czyli państwa, które do chwili przyjęcia statutu podpisały i ratyfikowały „Porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw" z 8.12.1991 roku oraz Protokół do tego Porozumienia z 21.12.1991 roku. Dotyczy to także państw, które spełniły powyższe wymagania w ciągu jednego roku od przyjęcia statutu przez Radę Szefów Państw[37].

2) Członek, którym może być każde państwo podzielające cele i zasady Wspólnoty oraz podejmie zobowiązania wynikające ze statutu. Zgodę na przyjęcie nowego członka wyrazić muszą wszystkie państwa WNP.

3) Członkiem stowarzyszonym może być każde państwo pragnące uczestniczyć tylko w niektórych formach działalności WNP na warunkach określonych w porozumieniu o członkach stowarzyszonych[38].

Obecnie członkami Wspólnoty jest 12 państw, do których należą:

A) Federacja Rosyjska[39] – jest głównym organizatorem i animatorem współpracy w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw oraz najważniejszym płatnikiem do wspólnotowego budżetu. Oprócz tendencji odśrodkowych[40] do głównych problemów z jakimi boryka się FR możemy zaliczyć kwestie gospodarcze, spadek po-

---

[35] L. Johnson, In Search of a Doctrine. Russian Internationalism in the Near Abroad, Uppsal 1997, s. 85.
[36] Miało ono miejsce 1.08.1994 roku, a obecni na nim byli między innymi przedstawiciele WNP, Wspólnoty Brytyjskiej, KBWE, UE, LPA, NATO, OJA, OPA, UZE i Organizacji Konferencji Islamskiej.
[37] A. Bosiacki, Status prawny Wspólnoty Niepodległych Państw, „Obóz" nr 29. Warszawa 1995, s. 98.
[38] Na podstawie Statutu WNP (w:) Czesław Mojsiewicz, Wspólnota...op.cit., s.106.
[39] W skład Federacji Rosyjskiej wchodzi obecnie 89 podmiotów: 21 republik, 6 krajów, 52 obwody i 10 okręgów autonomicznych. Dodatkowo dwóm miastom nadano rangę terytoriów federalnych: Moskwie i Sankt Petersburgowi.
[40] Tendencje odśrodkowe i zróżnicowanie statusu prawnego podmiotów uległy znacznemu osłabieniu w trakcie prezydentury Władimira Putina. Na przykład zmusił on Baszkirię do rezygnacji z części przyznanych jej układem federacyjnym z 1992 roku uprawnień podatkowych. Zakończył także konflikt na tle niezależności Czeczenii, który obok w regionu uralskiego i syberyjskiego, był najgroźniejszym ogniskiem separatyzmu w Federacji Rosyjskiej.

ziomu życia i dochodów ludności, nielegalny wywóz kapitału, przestępczość zorganizowaną i korupcję, spadek liczby urodzeń i zmniejszanie się liczby ludności[41].

B) Ukraina – powierzchnia 603 700 km^2, ludność około 52 mln ze znacznym odsetkiem mniejszości rosyjskiej zamieszkującej głównie wschodnią uprzemysłowioną część republiki[42]. Kluczowe problemy to sprawy gospodarcze i kwestie zadłużenia za nośniki energii wobec Rosji, kwestia Krymu, Sewastopola i Floty Czarnomorskiej[43].

C) Białoruś – powierzchnia 207 595 km^2, ludność 10,2 mln, z czego około 13% stanowią Rosjanie. Białoruś, głównie z powodów ekonomicznych jest szczególnie zainteresowana współpracą w ramach WNP i zacieśnieniem związków z Rosją w ramach tworzenia wspólnego państwa.

D) Mołdawia – powierzchnia 33800 km^2, ludność 3,650 mln, z czego 14% stanowią Ukraińcy, a 13% Rosjanie. Konflikty wewnętrzne na tle etnicznym, problemy gospodarcze oraz stacjonujące w rejonie Naddniestrza pozostałości 14 Armii Rosyjskiej, znacznie uzależniają republikę od współpracy z FR i Wspólnotą.

E) Gruzja – powierzchnia 69 700 km^2 oraz 5,4 mln ludność, z czego Rosjanie stanowią 8%. Gruzja jako ostatnia przystąpiła do WNP, licząc na pomoc rosji w konflikcie z Abchazją.

F) Azerbejdżan – powierzchnia 86 600 km^2 oraz 7,6 mln ludność, z czego Rosjanie stanowią zaledwie 6%. Republika uważana jest przez Rosję i państwa zachodnie za najważniejsze geopolitycznie państwo regionu Morza Kaspijskiego, które w przyszłości może stać się światowym rezerwuarem zasobów ropy naftowej. Powoduje to narastanie rywalizacji pomiędzy FR a państwami zachodnimi, szczególnie USA, Wielką Brytanią, Turcją i Iranem o wpływy w Azerbejdżanie. Za kadencji prezydenta Władimira Putina nastąpiła zauważalna poprawa stosunków pomiędzy Rosją i Azerbejdżanem.

G)Armenia – powierzchnia 29 800 km^2, ludność 3,7 mln, z czego Ormianie stanowią 90%. Polityka Armenii, ze względu na konflikt z Azerbejdżanem o Górny Karabach, zależność ekonomiczną i militarną, od momentu uzyskania niepodległości zorientowana jest na Rosję i rozwijanie współpracy w ramach WNP.

---

[41] Ocenia się, że około 200 mld USD zostało ulokowanych przez rosyjskich obywateli na zagranicznych kontach, a miesięcznie około 2 mld USD jest nielegalnie wywożonych z terytorium FR.

[42] Ich liczba oceniana jest na 11 milionów.

[43] 28.05.1997 roku Ukraina i FR podpisały porozumienie o podziale Floty Czarnomorskiej oraz użytkowaniu i dzierżawie przez Rosję portu w Sewastopolu.

H) Kazachstan – powierzchnia 2,7 mln km^2, ludność 17,2 mln, z czego Kazachowie stanowią 44%, a Rosjanie 37%. W chwili obecnej oceniany jako najbardziej zasobny w surowce naturalne kraj byłego ZSRR i liczący się producent ropy naftowej. Poważnym problemem dla rozwoju przemysłu petrochemicznego jest brak wystarczającej liczby magistrali przesyłowych, istniejące zaś biegną przez Rosję. Rurociągi, współpraca wojskowa, Kosmodrom Bajkonur oraz zadłużenie wobec FR częściowo uzależniają republikę od Rosji, z którą rozwija współpracę dwustronną oraz w ramach WNP.

Od czasu uzyskania niepodległości zauważalny jest w Kazachstanie powolny wzrost nastrojów nacjonalistycznych oraz działania zmierzające do odwrócenia niekorzystnego stosunku ilościowego ludności kazachskiej do pozostałych zamieszkujących republikę[44].

I) Kirgistan – powierzchnia 198 000 km^2, ludność 4,5 mln, z czego Kirgizi stanowią 52,3%, Rosjanie 22%, a Uzbecy 12,9%. Jeden z najbardziej zacofanych gospodarczo i kulturowo krajów byłego ZSRR. Kirgistan jest państwem z silną przestępczością zorganizowaną zajmującą się przerzutem narkotyków z Afganistanu do Rosji i Europy. Roczne dochody mafii narkotykowej oceniane są na ok. 66% wielkości budżetu państwa, który wynosi około 360 mln USD[45].

Słabość wojskowa wraz z zagrożeniem ze strony fundamentalistów islamskich w połączeniu z niewielkim potencjałem gospodarczym zmuszają rząd Kirgistanu i prezydenta Askara Akajewa do ścisłej współpracy z Rosją i WNP.

J) Turkmenistan – powierzchnia 488 000 km^2, ludność 3,7 mln, z czego Turkmeni stanowią 73%. Obecnie największy producent gazu ziemnego wśród azjatyckich państw byłego ZSRR. Rząd Turkmenistanu liczy, że posiadane zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego staną się dla państwa źródłem jego dobrobytu i siłą napędową jego gospodarki. Jednak podobnie jak w przypadku Kazachstanu brak dogodnych dróg transportu tych surowców zmusił Turkmenistan do ścisłej współpracy z Rosją[46]. Wojska rosyjskie strzegą także granic Turkmenistanu z Iranem i Afganistanem.

---

[44] 22.11.1999 roku izba niższa kazachskiego parlamentu uchwaliła ustawę o języku, która uzależnia piastowanie niektórych stanowisk w administracji państwowej od znajomości języka.

[45] Cz. Mojsiewicz, Wspólnota...op.cit., s. 54.

[46] Turkmeński gaz kupowany jest po 42 USD za 1000 m^3 przez Gazprom i odsprzedawany z zyskiem. W przyszłości możliwa jest budowa gazociągów do Chin i Japonii uniezależniających republikę od magistrali rosyjskich.

K) Tadżykistan – powierzchnia 143 000 km^2, ludność 5,4 mln, z czego Tadżycy stanowią 63,8%, Uzbecy 24%, a Rosjanie 6,5%. W Tadżykistanie nieprzerwanie od czasu ogłoszenia niepodległości trwa wojna domowa o podłożu klanowym i religijnym. W republice stacjonują żołnierze rosyjscy, którzy zabezpieczają granicę i utrzymują przy władzy niecieszącego się sympatią rodaków prezydenta Emomala Rachmanowa. Rosjanie starają się także skłonić do rozmów pokojowych wszystkie zwaśnione strony, dążąc do zapewnienia sobie pozycji gwaranta przyszłego porozumienia pokojowego.

L) Uzbekistan – powierzchnia 447 000 km^2, ludność 23,6 mln, z czego Uzbecy stanowią 72%, Rosjanie 8,3 a Tadżycy 4,8%. Uzbekistan uważany jest za najbardziej stabilny kraj regionu. Wprowadzone tam reformy rynkowe mają stopniowy charakter, a rezygnacja z terapii szokowej w gospodarce pozwoliła uniknąć znacznego spadku poziomu życia ludności. Prezydent Uzbekistanu Islam Karimow sceptycznie odnosi się do współpracy w ramach WNP i paktu zbiorowej obrony pod kierownictwem FR. Jego celem jest unia państw Azji Środkowej, nad którą chce przejąć polityczne przywództwo.

3.3.1. Szczególna rola Rosji we Wspólnocie

Federacja Rosyjska ze względu na swój potencjał ogólny i wojskowy oraz położenie geopolityczne należy do grona państw, których polityka w sposób znaczący oddziaływuje na środowisko i sytuację międzynarodową. Dotyczy to zarówno skali globalnej jak i regionalnej, ze szczególnym uwzględnieniem obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw. Uprzywilejowane stanowisko Rosji we Wspólnocie wynika z wielu przyczyn spośród których za najważniejsze możemy uznać:

A) Liczbę ludności szacowano pod koniec 2000 roku na około 146 milionów, co stanowiło 52% całości populacji państw WNP oraz dawało Rosji pod tym względem 6 miejsce na świecie. Sprawia to, że FR jest wysoce pożądanym partnerem gospodarczym i największym rynkiem zbytu dla przestarzałej technologicznie produkcji przemysłowej pozostałych członków Wspólnoty. Umocnienie pozycji na tym rynku może być dla państw regionu równoznaczne z zapewnieniem sobie długofalowej stabilizacji gospodarczej. Tak duża liczba ludności oznacza ogromne rezerwy mobilizacyjne, które pozwoliłyby na sfor-

mowanie ponad 10-milionowej armii, czyli siły, z którą należy bezwzględnie się liczyć i która stanowiłaby trzon sił państw członków układu Bezpieczeństwa Zbiorowego.

B) Powierzchnia państwa wynosząca 17 075 400 km^2 i jego położenie stwarzające dogodne warunki do odgrywania mocarstwowej roli w regionie eurazjatyckim. Rozległość terytorium, które stanowi aż 77,2% całości obszaru WNP, sprawia, że Federacja zajmuje dogodne położenie geopolityczne w stosunku do każdego z państw WNP. Ma to kapitalne znaczenie dla ewentualnego podjęcia i przeprowadzenia wszelkich akcji zmierzających do przywrócenia właściwych relacji politycznych lub zapewnienia interesów rosyjskich w regionie. Reakcjom takim sprzyjałby z pewnością obecnie notowany wzrost intensywności występowania zagrożeń pozamilitarnych skłaniający państwa Azji Centralnej i Kaukazu do rozszerzania współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa przede wszystkim z Federacją.

C) Wielkość złóż bogactw mineralnych, a w tym surowców energetycznych, które w obliczu niestabilnej sytuacji na Bliskim Wschodzie oraz chwiejnej polityki OPEC, stają się coraz bardziej istotne dla konsumentów europejskich i amerykańskich, stanowiąc ponadto główne i najtańsze źródło zaopatrzenia większości państw WNP. Na przykład, około 80% zapotrzebowania Ukrainy i Białorusi na nośniki energii pokrywane jest dostawami od wschodniego sąsiada, co tym samym całkowicie uzależnia je energetycznie od Rosji. Wywołuje to także bardzo częste próby władz w Moskwie do przełożenia uzależnienia energetycznego na ustępstwa polityczne, gospodarcze i militarne ze strony państw WNP. Na terytorium Federacji występują także największe na świecie złoża rud żelaza, metali szlachetnych i surowców chemicznych, jak apatyty, fosforyty itp. Powyższa sytuacja w powiązaniu ze wzrastającą liczbą inwestycji zagranicznych powoduje, że Rosja jest główną siłą napędową rozwoju gospodarczego całej Wspólnoty.

D) Potencjał gospodarczy, którego wielkość pomimo znacznego spadku produkcji i wielkości PKB w stosunku do roku 1991, sprawia, że Rosja pozostaje najsilniejszym gospodarczo państwem Wspólnoty.

Tabela 1.

Porównanie wielkości PKB i sald obrotów handlu zagranicznego najbardziej zaludnionych państw WNP w latach 200-2001.

Państwo	Wielkość PKB w 2000 roku	Wielkość PKB w 2001 roku	Saldo handlu zagranicznego w 2000 roku	Saldo handlu zagranicznego w 2001 roku
Rosja	285 mld USD	301,5 mld USD	60,7 mld USD	49,6 mld USD
Ukraina	31,8 mld USD	36,5 mld USD	780 mln USD	-1,4 mld USD
Uzbekistan	11,4 mld USD	9,5 mld USD	270 mln USD	370 mln USD

Źródło: http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/russia.html; The Economist Intelligence Unit, Russia, June 2001.

Dodatkowo rosyjską pozycję umacniają odziedziczone jeszcze po ZSRR powiązania gospodarcze z systemem podziału produkcji i specjalizacji. Powoduje to, że systemy ekonomiczne pozostałych członków WNP są w znacznej mierze zależne od kooperacji z gospodarką rosyjską i jej kondycji. Jako przykład może tu posłużyć rosyjski kryzys finansowy z 1998 roku i jego następstwa, które bardzo silnie dotknęły większość krajów WNP. Obserwowany zaś obecnie wzrost gospodarczy w państwach członkowskich, w znacznej mierze spowodowany jest także dobrą koniunkturą ekonomiki rosyjskiej i jej utrzymującemu się dodatniemu saldu handlu zagranicznego osiąganemu dzięki eksportowi surowców energetycznych.

E) Rosja stając się depozytariuszem broni jądrowej byłego ZSRR zachowuje parytet strategiczny ze Stanami Zjednoczonymi i jest zdolna do pokrycia parasolem atomowym państw WNP, zapewniając im tym samym bezpieczeństwo przed potencjalnym atakiem jądrowym[47]. Nie zmienia tego fakt, że przekazanie Rosji broni jądrowej i przyjęcie przez nią zobowiązań wynikających z układu START I odbyło się bez uchwalenia jakichkolwiek rozwiązań re-

[47] Na dzień 1.01.2001 roku w rosyjskich arsenałach strategicznych znajdowało się ponad 7500 ładunków jądrowych, z tego 6472 objętych układem START II, a ich rozmieszczenie — w kontekście realizacji układu START-II — jest dla Rosji niekorzystne. Strategiczne wojska rakietowe posiadają 3510 ładunków jądrowych, siły morskie — 1752, a lotnictwo dalekiego zasięgu — 2330 (w tym 1130 niepodlegających ograniczeniom START-II). Zgodnie z układem do 31.12.2007 r. w uzbrojeniu komponentu lądowego będzie mogło pozostać do 500 ładunków (na jednoładunkowych BPR), morskiego — do 1750, a w lotnictwie — do 1250.

gulujących, które z uprawnień i zobowiązań dotyczą wszystkich niepodległych państw WNP jako sukcesorów ZSRR, a które odnoszą się jedynie do Rosji[48].

Siła militarna Rosji sprawia, że pozostali członkowie Wspólnoty postrzegają ją zarówno jako realne zagrożenie, jak i jedyną siłę mogącą stabilizować region lub wręcz, jak to miejsce w przypadku Tadżykistanu i Kirgistanu, utrzymywać przy władzy rządzące tam reżimy.

F) Powszechne uznanie Rosji za kontynuatora byłego ZSRR[49] zaakcentowane przez przywódców państw postradzieckich na spotkaniu w Ałma-Acie 21.12.1991 roku, którzy wyrazili zgodę na kontynuowanie przez Federację członkostwa ZSRR w ONZ oraz zajęcie przez nią miejsca stałego członka w Radzie Bezpieczeństwa[50]. Korzystając z tego poparcia, prezydent Jelcyn już 24.12.1991 roku powiadomił listownie sekretarza generalnego ONZ, że Rosja będzie sukcesorem ZSRR w Radzie Bezpieczeństwa[51]. Moskwa nie napotkała też na trudności podczas przejmowania przedstawicielstw dyplomatycznych byłego ZSRR – przekształcając je po prostu w przedstawicielstwa rosyjskie[52].

G) Aspekt psychologiczny, oznaczający przekonanie rosyjskich elit o przywódczej roli Federacji we Wspólnocie wynikające jeszcze z nieodrzuconego myślenia w relacjach „centrum-podporządkowane regiony" oraz stosunku wielu nowo powstałych państw do danej im niepodległości[53]. Dotyczy to w szczególności państw azjatyckich, które nie były przygotowane do samodzielnego bytu państwowego na początku lat 90., a obecnie nie są często w stanie go utrzymać bez pomocy Rosji.

Wiodąca rola FR we Wspólnocie i jej aspiracje do kontynuowania pozycji byłego ZSRR zaakceptowane zostały pośrednio także przez społeczność międzynarodową, co miało miejsce 8.07.1994 roku w Neapolu, gdzie przywódcy siedmiu najbogatszych

---

[48] T. Olszański, Czym jest WNP (w:) „Eurazja", OSW nr 1-2 z 1994 r., s. 30.

[49] Por. Z. Cesarz, E. Stadtmuller, Problemy polityczne współczesnego świata, Uniwersytet Wrocławski, 1998, s. 136.

[50] Postanowienie Rady Szefów Państw Wspólnoty Niepodległych Państw podpisane w Ałma-Acie 21.12.1991 roku (w:) Cz. Mojsiewicz, Wspólnota... op.cit., s. 102. W dokumencie tym użyto stwierdzenia: „*poprą Rosję w jej staraniach*".

[51] Prawomocność rosyjskiej sukcesji poddaje w wątpliwość J. Szymanek. Por. Studia i Materiały CBW nr 66, Uniwersytet Warszawski, s. 22.

[52] Z. Cesarz, E. Stadtmuller, Problemy... op.cit., s.136.

[53] Stan ten nazywany bywa „syndromem postimperialnym". Por. Rosja i jej sąsiedzi, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2000, s. 12.

państw świata G-7 uznali FR za ósmego członka tej organizacji[54]. Należy jednak zaznaczyć, że było to i jest partnerstwo bardziej polityczne i wojskowe niż gospodarcze.

Rosja jako główne państwo WNP stała się inicjatorem oraz orędownikiem i sponsorem większości działań integracyjnych. Należy jednak w tym miejscu uwzględnić wpływ jaki na kształtowanie tej pozycji miały państwa trzecie. Kiedy bowiem tworzono WNP, Rosja była przekonana, że związek ten stanie się bazą integracyjną służącą koordynowaniu polityki bezpieczeństwa, migracyjnej i gospodarczej byłych republik radzieckich. Jednak pozostali członkowie WNP zaczęli wyrażać swój sceptycyzm odnośnie proponowanych przez FR warunków współpracy, jak również poszukiwać wsparcia państw zachodnich lub krajów islamskich, co groziło Rosji wyparciem, z traktowanych przez nią za naturalne, stref wpływów. Federacja została w tej sytuacji niejako zmuszona do podjęcia walki o utrzymanie decydującej pozycji wśród byłych republik radzieckich, wykazania swojej konkurencyjności wobec wpływów Zachodu, Iranu, Turcji czy USA – czyli do zrobienia czegoś, co w przeświadczeniu wielu rosyjskich polityków jest i musi pozostać wyłącznie rosyjską domeną[55].

Nasilenie rosyjskich działań w stosunku do państw WNP nastąpiło od drugiej połowy 1992 roku, który przyniósł znaczące zmiany w rosyjskiej polityce zagranicznej[56]. Wzrost zaangażowania w sprawy bliskiej zagranicy zaczęto uzasadniać koniecznością ochrony praw rosyjskiej ludności zamieszkującej te kraje[57]. Ówczesny minister spraw zagranicznych FR Andriej Kozyriew stwierdził, że obrona słusznych praw wielomilionowej mniejszości rosyjskojęzycznej, integracja gospodarcza republik oraz działania na rzecz ustanowienia pokoju są koniecznością[58]. Podążając tą drogą Rosja zażądała uznania WNP na arenie międzynarodowej za organizację regionalną odpowiedzialną za prowadzenie i utrzymywanie pokoju w granicach byłego ZSRR[59].

Także Borys Jelcyn opowiadał się za przewodnictwem Rosji w koordynowaniu wszystkich spraw bezpieczeństwa WNP i wzrostem rangi stosunków między FR a

---

[54] E. Zieliński, Współczesna...op.cit., s. 279.

[55] W Rosji na określenie tych terenów używany jest określenie „bliska zagranica". Rada Najwyższa Republiki w sierpniu 1992 roku ustaliła, że polityka zagraniczna Rosji musi opierać się na założeniu, że cały obszar byłego ZSRR należy do strefy żywotnych interesów Federacji, a wspólnota międzynarodowa musi zaakceptować Rosję jako politycznego i militarnego gwaranta stabilności tego regionu.

[56] Pod presją krytyki prozachodniej polityki FR w sierpniu 1992 roku Rada Najwyższa wyjaśniła, że cała przestrzeń geopolityczna byłego ZSRR traktowana jest jako komponent żywotnych interesów Rosji zgodnie z kierunkami wyznaczonymi przez amerykańską doktrynę Monroe`a.

[57] Znalazło to również odzwierciedlanie w rosyjskiej doktrynie militarnej z maja 1992 roku.

[58] A. Kozyriew dla Washington Post, 10.10.1993 roku (w:) Gunnar Boehnert, Ocena...op.cit., s. 8.

[59] Powyższą propozycję wygłosił przewodniczący delegacji rosyjskiej na forum KBWE w lutym 1994 r.

Wspólnotą. Wszystkie rosyjskie propozycje miały zdaniem ministra Kozyriewa prowadzić do zjednoczenia większości państw byłego ZSRR i ziem ruskich[60].

Polityka ministra Kozyriewa przyniosła jednak częściowo skutek odwrotny od pożądanego. Ostra retoryka wywołała zaniepokojenie członków WNP i ich dystansowanie się od tak deklarowanej współpracy, co praktycznie trwa do chwili obecnej. Wyrazem sabotowania rosyjskich prób integracyjnych może być stosunek ilości podpisanych przez przywódców członków Wspólnoty dokumentów do liczby postanowień, które zostały wprowadzone w życie. Wynosi on około 900 do 130, a szczyty WNP bardzo często przeradzają się w krytykę rosyjskich poczynań i wyliczanie wyrzutów pod adresem jej polityki. W kręgach specjalistów zajmujących się problematyką WNP istnieje nawet powiedzenie, że Wspólnota powstała po to, aby inne republiki miały możliwość ciągłego organizowania sądu nad Rosją[61].

Federacja, pomimo wielu niepowodzeń, w dalszym ciągu prowadzi wysiłki zmierzające do zwiększenia stopnia integracji i umocnienia swojego przywództwa we WNP. O ile poprzednio kładziono w tej kwestii większy nacisk na sprawy bezpieczeństwa, to obecnie priorytetem wydaje się ekonomia. Moskwa zapowiada, że zamierza aktywnie integrować się z gospodarką światową i stać się orędownikiem interesów pozostałych krajów WNP. Prezydent Putin zadeklarował, że orientacja na rozwój WNP to jeden z priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej, wymaga bowiem tego przyszłość 20 mln Rosjan żyjących w byłych republikach radzieckich[62].

Niezależnie od częstotliwości i stopnia kategoryczności wystąpień przeciwko zbliżeniu byłych republik radzieckich i występujących trudności obiektywnych, wątpliwe jest, aby sukcesor ZSRR utracił w najbliższej przyszłości swoją integracyjną rolę[63]. Zmienia się jedynie oś procesów integracyjnych, w których główne miejsce od momentu objęcia władzy przez prezydenta Władimira Putina zajmuje interes ekonomiczny Rosji.

---

[60] Wystąpienie A. Kozyriewa na forum Rady Federacji 1.07.1995 roku, „Rzeczpospolita" 7.07.1995 r. (w:) H. Malon, Dylematy rosyjskiej polityki zagranicznej (w:) Rosyjska polityka zagraniczna, DBM MON, nr 19/1996, s. 26.
[61] Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, „Ecoinform" nr 144 z 25.04.2000 r., s. 3.
[62] Fragment wystąpienia prezydenta FR W. Putina podczas nieformalnego szczytu WNP w Soczi (w:) Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, „Ecoinform" nr 177 z 8.09.2001 r., s. 4.
[63] Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, Ecoinform nr 140 z 23.02.2000 roku, s.23.

3.3.2. Rola WNP w rosyjskiej polityce bezpieczeństwa

Od czasu powołania Wspólnota Niepodległych Państw stała się znaczącym czynnikiem budowania stosunków pomiędzy byłymi republikami ZSRR oraz kształtowania polityki bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej. Po okresie „równouprawnienia" w stosunkach z państwami WNP Rosja rozpoczęła ścisłe łączenie procesów integracyjnych z realizacją własnych interesów strategicznych, ze szczególnym uwzględnieniem bezpieczeństwa. Należy dodać, że oprócz aspektów wielkomocarstwowych wpłynęła na to także obawa Moskwy przed realnie występującymi zagrożeniami wokół, jak i wewnątrz granic Federacji. Możemy tu wymienić niestabilną sytuację w azjatyckich państwach WNP, przybliżanie się NATO do granic Rosji, ekstremizm islamski, zagrożenie rosyjskich interesów politycznych i ekonomicznych w krajach ościennych oraz nie do końca rozwiązane kwestie statusu rosyjskich mniejszości narodowych w państwach bliskiej zagranicy.

Wszystko to sprawia, że polityka Rosji kładzie szczególny nacisk na rozwój współdziałania członków WNP w sferze bezpieczeństwa, rozbudowując wspólnotowe instrumentarium organizacyjne w tej kwestii[64]. Wielokrotnie skalę i intensywność tych działań można skorelować z wydarzeniami na świecie lub wewnątrz bądź w pobliżu granic Rosji.

Znaczenie WNP dla Rosji w tej dziedzinie najłatwiej można określić na podstawie wybranych aktów normatywnych organów Federacji oraz jej działań na forum Wspólnoty.

Wśród najważniejszych dokumentów rosyjskich jako pierwsze ukazały się „Podstawowe założenia doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej" przyjęte w 1993 roku[65]. Stanowią one usystematyzowany zbiór poglądów na charakter konfliktów zbrojnych oraz sposobów zapobiegania im poprzez rozbudowę infrastruktury wojskowej oraz na przygotowanie i użycie sił zbrojnych zgodnie z obowiązującymi w FR regulacjami prawnymi i normami prawa międzynarodowego. Doktryna potwierdzała mocarstwowe ambicje Rosji, przewidując między innymi możliwość korzystnej dla niej interpretacji zachodzących w świecie zdarzeń oraz adekwatne do nich reagowanie militarne. Przejawiać się to miało zwiększonymi możliwościami sił zbrojnych w zakresie „globalnego odstra-

[64] W. Multan, Wizje bezpieczeństwa europejskiego. Elipsa, Warszawa 1997, s. 65.

szania jądrowego" oraz w rozmieszczeniu kontyngentów wojskowych w rejonach żywotnych interesów Rosji, w celu zapewnienia strategicznej równowagi sił. Zakładała ona, że wybuch wojny może być wynikiem eskalacji wojen lokalnych i konfliktów zbrojnych wymierzonych przeciwko Rosji, jak i sojusznikom z WNP, a budowę systemu bezpieczeństwa w ramach tej organizacji uważa za priorytet. Podkreślone w ten sposób zostało znaczenie państw Wspólnoty jako istotnego składnika bezpieczeństwa Federacji, ale tym samym Rosja samodzielnie przejęła rolę gwaranta ich interesów bezpieczeństwa.

Drugim ważnym dokumentem w tej kwestii jest podpisana 14.09.1994 przez prezydenta Borysa Jelcyna „Strategia polityki Federacji Rosyjskiej wobec państw stron Wspólnoty Niepodległych Państw". Według dokumentu Rosja, opowiadając się za przyspieszeniem integracji obszaru postradzieckiego, przypisała sobie rolę głównego rdzenia tych procesów i nadzorcy stabilności regionu. Polityka rosyjska zgodnie ze Strategią wspierać miała wszelkie inicjatywy zmierzające do utworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego na podstawie układu taszkienckiego oraz domagać się utrzymania wspólnej infrastruktury wojskowej i zgody (w wypadku obopólnych interesów) na tworzenie baz rosyjskich na terytorium innych państw członkowskich UBZ. Rosyjskie propozycje zawarte w „Strategii" potwierdzają jej dążenie do przejęcia roli gwaranta bezpieczeństwa państw WNP, a tym samym dążenie do stworzenia pasa stabilności wokół własnych granic. Dotyczy to w szczególności Azji Centralnej i Kaukazu nazywanego często „miękkim podbrzuszem imperium".

Za kolejny istotny dokument uznać możemy „Koncepcję bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej" podpisaną w grudniu 1997 roku przez prezydenta Borysa Jelcyna[66]. Był to pierwszy we współczesnej historii Rosji akt określający podstawy strategii obrony interesów narodowych państwa także w płaszczyźnie poza militarnej. KBN określała oficjalne poglądy na cele i strategię państwa w zakresie zapewniania bezpieczeństwa obywatelom, społeczeństwu i państwu przed zewnętrznymi i wewnętrznymi zagrożeniami. Wyznaczała ona także ważniejsze kierunki i zasady polityki państwa oraz stanowiła podstawę do opracowania konkretnych programów i dokumentów, w tym strategii ekonomicznego, finansowego i socjalnego bezpieczeństwa, doktryny wojennej,

---

[65] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 23-24, Dekabr 1993, s. 6-17; K. Malak, Polityka bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, Warszawa, AON, 1997, s. 146 i dalsze; Szkice o Rosji, Uniwersytet Warszawski 2000, s. 41-54.

[66] Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, Fakty-Prognozy-Opinie, Biuletyn MON 1998, s. 1-21.

doktryny federalnego i konstytucyjnego bezpieczeństwa oraz bezpieczeństwa informacyjnego.

Pomimo wysuwania w „Koncepcji" na plan pierwszy problematyki wewnętrznej podkreślono, że interesy narodowe wymuszają skupienie wysiłku polityki zagranicznej Rosji na utrwaleniu jej mocarstwowej pozycji. Z koncepcji można także wywnioskować, że stosunki wewnątrz WNP, także w dziedzinie bezpieczeństwa, nadal pozostają dla Rosji kategorią o najwyższym uprzywilejowaniu. KBN sugeruje skupienie integracyjnych wysiłków Rosji na Białorusi, Kazachstanie i Kirgistanie (w ramach już podpisanych umów). Niemniej jednak problematyka wszechstronnej współpracy i integracji WNP jest wielokrotnie poruszana w treści koncepcji, z tworzeniem systemu kolektywnego bezpieczeństwa włącznie.

10 stycznia 2000 roku na mocy dekretu pełniącego obowiązki Prezydenta FR nr 24 zostały wprowadzone poprawki do „Koncepcji bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej" z 1997 roku[67]. Do głównych zmian możemy zaliczyć wymienienie czynników warunkujących zagrożenie FR w sferze międzynarodowej, wśród których wymienia się między innymi osłabienie procesów integracyjnych WNP[68].

Także najnowsza, przyjęta i podpisana w 2000 roku przez Putina „Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej" w wielu kwestiach odwołuje się do współpracy w ramach WNP[69]. Zakłada ona między innymi, że Federacja Rosyjska nadaje priorytetowe znaczenie rozwojowi współpracy wojskowej i wojskowo-technicznej z państwami – sygnatariuszami Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego WNP, biorąc za punkt wyjścia konieczność konsolidacji wysiłków na rzecz stworzenia wspólnej przestrzeni obronnej i zapewnienia zbiorowego bezpieczeństwa wojskowego. Autorzy doktryny już w jej wstępie odwołują się do przewodniej roli Rosji we Wspólnocie, stwierdzając, że dokument stanowi usystematyzowany zbiór oficjalnych poglądów na zapobieganie wojnom i konfliktom zbrojnym oraz na charakter i sposoby prowadzenia, jak również organizację działalności państwa, społeczeństwa i obywateli w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa wojskowego Federacji Rosyjskiej i jej sojuszników. Dokument uznaje za podstawowe zagrożenia zewnętrzne ogniska konfliktów zbrojnych, przede wszystkim w pobliżu granic Federacji Rosyjskiej i jej sojuszników i zapowiada prowadzenie aktywnej polityki zagranicznej

---

[67] W. Zacharow, Polityka bezpieczeństwa i doktryna obronna Federacji Rosyjskiej (w:) „Wojsko i wychowanie", nr 3/2001, s.103-106; „Rocznik strategiczny 2000/2001", Fundacja Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo SCHOLAR, Warszawa 2002, s. 32-48, 172-240, 432-439.

[68] A. Wallander, Russian National Security Policy in 2000, Harvard University-January 2000 (w:) http://www.fas.harvard.edu/~ponars/POLICY%20MEMOS/Wallander102.html

oraz utrzymywanie na odpowiednim poziomie rosyjskiego potencjału wojskowego, w tym potencjału powstrzymywania jądrowego. Jako novum, w doktrynie dopuszczono możliwość uprzedzającego użycia przez Rosję broni jądrowej w każdym rodzaju konfliktu - w odpowiedzi na atak jądrowy lub na agresję o dużej skali z użyciem broni konwencjonalnej w sytuacjach krytycznych dla bezpieczeństwa FR i jej sojuszników[70].

W ramach gremiów WNP Rosja deklarowała chęć współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa od samego powstania organizacji. Dzięki zabiegom Rosji przywódcy republik zadecydowali o zachowaniu pod zjednoczonym dowództwem wspólnej przestrzeni wojskowo-strategicznej i jednolitej kontroli nad bronią jądrową, a na szczycie w Mińsku 30 grudnia 1991 roku zdecydowano o wspólnej działalności w dziedzinie badań i wykorzystania przestrzeni kosmicznej[71]. Także podpisanie zasadniczego dokumentu regulującego współpracę w dziedzinie bezpieczeństwa czyli układu taszkienckiego miało miejsce za sprawą Rosji, która dążyła do zapobiegania konfliktom i eliminowania zagrożeń pokoju.

Kolejnym etapem współpracy wojskowej było między innymi podpisanie w kwietniu 1994 roku „Deklaracji o kolektywnym bezpieczeństwie", która zgodnie z intencją Rosji miała stanowić podstawę budowy zjednoczonych sił zbrojnych WNP [72]. Podczas szczytu w Aszchabadzie w grudniu 1994 roku podpisano dwustronne porozumienia wojskowe z państwami członkowskimi UBZ. Dotyczyły one między innymi stacjonowania i statusu baz rosyjskich na ich terytorium[73].

Od 1994 roku prezydent Jelcyn akcentował potrzebę tworzenia w ramach WNP porównywalnego z NATO systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Znalazło to odzwierciedlenie w koncepcji, jaką przyjęła Rada Ministrów Obrony WNP na swoim posiedzeniu 10.07.1994 roku. Zakładała ona powstrzymywanie za pomocą rosyjskiego arsenału jądrowego potencjalnego agresora, zacieśnienie współpracy techniczno-wojskowej, a następnie tworzenie wspólnych jednostek i zjednoczonych sił zbrojnych[74].

Sprawom integracji wojskowej oraz wypracowaniu wspólnej polityki bezpieczeństwa poświęcone także były szczyty szefów państw i posiedzenia Rady Ministrów Obrony WNP (RMO). Nie zawsze kończyły się one jednak wypracowaniem stanowisk

---

[69] Wojennaja Doktrina Rossijskoj Federacji, „Krasnaja Zwiezda", 14 maj 2000 goda.
[70] Doktryna została zatwierdzona w dniu 4.02.2000 r. przez Radę Bezpieczeństwa.
[71] Następstwem tego porozumienia było powołanie Międzypaństwowej Rady Kosmosu.
[72] K. Malak, Polityka bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, AON, Warszawa 1997 r., s. 62.
[73] Porozumienie o bazach wojskowych podpisano z Białorusią, Tadżykistanem i Turkmenistanem.
[74] J. Kukułka, Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945 – 1996, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1996 r., s. 510.

czy podjęciem uchwał zgodnie z dążeniem Rosji. Przykładem może tu być posiedzenie RMO z 27 marca 1996 roku, przeprowadzone z inicjatywy Rosji, która dążyła do przyjęcia na jego forum wspólnego, negatywnego stanowiska wobec rozszerzenia NATO na Wschód oraz do intensyfikacji procesu współpracy wojskowej państw WNP, w tym głównie stworzenia zintegrowanego systemu obrony powietrznej. Pomimo nacisków Rosji, artykułującej perspektywę rozszerzenia NATO jako największego zagrożenia dla bezpieczeństwa WNP, Rada Ministrów Obrony nie zdołała wypracować jednoznacznie brzmiącego stanowiska potępiającego ten proces. Posiedzenie wykazało, że istniejące podziały wewnątrz Wspólnoty wymagają bardziej elastycznego podejścia Moskwy do państw dystansujących się od zaproponowanego modelu integracji w sferze wojskowej.

Pewne ożywienie w ramach współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa wniosła administracja prezydenta Putina, pomimo powszechnie deklarowanego prymatu ekonomii w relacjach pomiędzy członkami WNP. Złożyło się na to kilka czynników, spośród których za najważniejszy możemy uznać wzrost zagrożenia ekstremizmem islamskim w Azji Środkowej, stanowiącego jednocześnie zagrożenie dla interesów bezpieczeństwa Rosji. Wyrazem tego jest aktywizacja członków UBZ, którzy w październiku 2000 roku na szczycie w Biszkeku stworzyli podstawę nowej struktury wojskowej mającej na celu przeciwdziałanie temu zagrożeniu[75]. Formację tę mają stworzyć Koalicyjne Siły Szybkiego Reagowania, które składać się będą docelowo z jednostek narodowych, wspólnych zgrupowań i sztabów dowodzenia[76]. Porozumienie to pozwala wysyłać na terytoria państw – stron UBZ siły zbrojne sojuszników w szerokim spektrum przypadków - od odparcia agresji do manewrów, jak również stworzyło podstawę prawną do nabywania rosyjskiej broni i sprzętu przez członków UZB po cenach ulgowych[77]. Na kolejnej sesji Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego w maju 2001 roku prezydent Putin zaproponował utworzenie podobnych sił na kierunku kaukaskim oraz wschodnioeuropejskim, co miałoby istotnie umocnić rolę FR w systemie bezpieczeństwa na obszarze WNP[78].

Do działań tych możemy także zaliczyć powołanie podczas szczytu przywódców WNP 24–25 stycznia 2000 roku w Moskwie centrum antyterrorystycznego i wspólną deklarację wszystkich uczestników spotkania o gotowości do zwalczania międzynaro-

---

[75] W spotkaniu uczestniczyło 6 aktualnych członków UBZ –Białoruś, Kazachstan, Armenia, Rosja, Kirgistan i Tadżykistan. Prezydent Łukaszenka podpisał porozumienie z zastrzeżeniem, że konstytucja Białorusi zabrania rozmieszczania jej wojsk poza granicami republiki.

[76] KSSR SBZ WNP mają być użyte w wypadku odparcia agresji na państwo członkowskie, zwalczania organizacji terrorystycznych i innych zagrożeń.

[77] Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, „Ecoinform", nr 156 z 26.10.2000 r., s. 17.

[78] Problemy..., „Ecoinform", nr 177 z 8.09.2001 r., s. 3.

dowego terroryzmu i ekstremizmu[79]. Federacja Rosyjska na szczycie krajów WNP 28.09.2001 roku w Moskwie zgodziła się na finansowanie 50% wydatków związanych z funkcjonowaniem Antyterrorystycznego Centrum WNP.

Rosyjskie dążenia do zwiększenia stopnia podporządkowania państw WNP jej polityce bezpieczeństwa spotykały się z ich niechęcią z kilku względów, lecz za jeden z najważniejszych możemy uznać konflikt czeczeński i jego następstwa. Jej powodem były zarówno działania wojsk rosyjskich wobec zbuntowanej republiki, jak i podejmowane przez Kreml naciski polityczne na państwa oskarżane o wspieranie separatyzmu – Gruzja i Azerbejdżan. Widoczna podczas konfliktu niespójność oficjalnych oświadczeń rosyjskich władz z faktycznymi działaniami, w tym zbrojnymi, pogłębiła wśród państw członkowskich WNP poczucie braku zaufania do rosyjskiego partnera i niechęć do bliższych z nim związków. Niemniej jednak w stanowiskach oficjalnych, ich kierownictwa starają się „nie drażnić Moskwy", co jest uwarunkowane przede wszystkim silnym uzależnieniem od niej pod względem gospodarczym[80].

Dla Federacji Rosyjskiej państwa WNP traktowane jako bliska zagranica zawsze pozostaną istotnym obszarem realizowania jej polityki we wszystkich dziedzinach, a przede wszystkim w zakresie bezpieczeństwa. Wynika to zarówno z jej mocarstwowych interesów, jak i zagrożeń, z którymi większość nowo powstałych państw nie jest w stanie sobie samodzielnie poradzić. Dla Rosji oznacza to albo poddanie się oczekiwaniu na bieg wydarzeń i późniejszemu likwidacji negatywnych zjawisk albo przeciwdziałanie powstającym zagrożeniom. Jeżeli jednak odradzająca się Rosja chce pozostać regionalnym mocarstwem, musi dążyć do objęcia kuratelą w dziedzinie bezpieczeństwa wszystkich państw byłego ZSRR. Dążenie do konsolidacji obszaru w tej dziedzinie jest wspólnym mianownikiem wszystkich liczących się rosyjskich partii politycznych. Różnica polega jedynie na zakresie i sposobach osiągnięcia celu.

3.3.3. Stosunek Ukrainy do integracji w ramach WNP

Ukraina, ze względu na położenie geograficzne, potencjał ogólny i militarny, jak i przeszłość historyczną, uważana jest za państwo, bez udziału którego nie są możliwe żadne pełnowartościowe procesy integracyjne w ramach Wspólnoty Niepodległych

---

[79] Problemy..., „Ecoinform", nr 139 z 5.02.2000 roku, str. 9.
[80] Konflikt w Czeczenii zminimalizował także szansę na ponowne zainteresowanie państw bałtyckich bliską współpracą z WNP.

Państw. Stanowisko takie jest w szczególności reprezentowane przez znaczną część rosyjskich elit władzy, które jeszcze nie wyzbyły się syndromu „postimperilanego" objawiającego się brakiem realizmu w ocenie własnych możliwości na arenie międzynarodowej[81]. Ich zdaniem integracja państw WNP nie powinna przebiegać na zasadach Unii Europejskiej, lecz na skupianiu się państw byłego ZSRR wokół Federacji Rosyjskiej jako rdzeniu tego procesu. W tym aspekcie Moskwa pełniłaby rolę centrum z zakresem kompetencji zbliżonym do władz byłego państwa związkowego.

Taka wizja integracji w ramach Wspólnoty od samego początku jej istnienia stała w sprzeczności z dążeniem Ukrainy do budowy samodzielnego i w pełni niepodległego państwa. Pierwszym wyrazem tych aspiracji było wybranie opcji „pozablokowości" jako głównej orientacji polityki zagranicznej republiki[82]. Istotne znaczenie miał tu pogląd ukraińskich elit, że po wyjściu z jednego związku państw, nie należy wiązać się z drugim. Było to także pochodną zalecanej państwom byłego ZSRR przez USA fińskiej drogi do niepodległości. Wybrany wariant od nazwiska jego autora nazywany "doktryną Pawłyczki" znalazł swoje odzwierciedlenie w punkcie IX „Deklaracji suwerenności państwowej republiki" z 16.07.1990 roku[83].

Ukraińska niechęć do ścisłego wiązania się z WNP oraz nadania tej organizacji uprawnień ponadnarodwych datuje się od spotkania założycielskiego w willi Wiskuli. Wówczas to twarde stanowisko prezydenta Krawczuka zmusiło Rosję i Białoruś do rezygnacji z idei stworzenia ścisłego związku państw. Dodatkowo parlament republiki głosami opozycji demokratycznej wniósł dwanaście zastrzeżeń podczas ratyfikacji porozumienia oraz przyjął 20.12.1991 roku deklarację przedstawiającą ukraińską wizję WNP jako luźnego stowarzyszenia[84]. Takie stanowisko spowodowało, że Ukraina nie wstąpiła do Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego państw WNP[85] oraz potwierdziła w „Doktrynie wojennej" z 19.10.1993 roku[86] swoją wizję rozwoju w oparciu o „doktrynę Pawłyczki"

Ukraińska doktryna wojenna z 1993 roku podkreśla wolę zachowania integralności terytorialnej państwa, prowadzenia własnej polityki bezpieczeństwa, stworzenia narodowego potencjału i systemu obronnego, a także wyklucza ingerencję w wewnętrzne sprawy państwa. Przeciwstawia się także próbom wciągania Ukrainy w narzucane

---

[81] Rosja i jej sąsiedzi, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2000, s.12.
[82] R. Zięba, Opcje polityczne Ukrainy (w:) Wojsko i wychowanie, nr 10/97, s.88.
[83] Treść Deklaracji (w:) E. Zieliński, Przeobrażenia ustrojowe... op.cit., s.286-290.
[84] R. Zięba, Interes narodowy Ukrainy (w:) Wojsko i wychowanie, nr 9/97, s.92.
[85] Ukraina nie weszła także w skład Unii celnej państw WNP, bierze ograniczony udział w Umowie o stworzeniu połączonego systemu OP państw WNP, a także została tylko członkiem stowarzyszonym Związku ekonomicznego państw WNP.

przez Rosję, wielostronne systemy zbiorowego bezpieczeństwa WNP lub dwustronne rosyjsko-ukraińskie struktury militarne na obszarze byłego ZSRR. Wyklucza także możliwość rozmieszczania obcych wojsk na swym terytorium oraz na terytoriach innych państw bez ich zgody. Dopuszcza udział ukraińskich sił zbrojnych w wykonywaniu zobowiązań międzynarodowych jedynie na podstawie mandatu udzielonego przez ONZ, odrzucając w ten sposób możliwość uczestniczenia w przedsięwzięciach tego rodzaju, realizowanych na obszarze WNP z wyłącznej inicjatywy i w interesie Rosji. W doktrynie Ukraina deklaruje wolę pozostawania poza wszelkimi blokami wojskowo-politycznymi, uznając za najważniejszy element utwierdzający jej suwerenność utworzenie powszechnego systemu uniwersalnego i ogólnoeuropejskiego bezpieczeństwa oraz swój udział w nim. Zaznaczono, że Ukraina zamierza stworzyć nowoczesne pod względem uzbrojenia i struktury siły zbrojne, których zapleczem powinien być własny, niezależny od Rosji i pozostałych członków WNP przemysł obronny.

Od momentu uzyskania niepodległości do końca kadencji prezydenta Leonida Krawczuka Ukraina unikała zaciągania jakichkolwiek zobowiązań tworzących ponadnarodowe struktury w ramach WNP, które mogłyby ograniczyć rolę państw członkowskich. W warunkach ogromnej dysproporcji potencjałów mogłoby to bowiem umocnić dominację rosyjską we Wspólnocie. Republika, popierana najczęściej przez Azerbejdżan, Gruzję i Mołdawię, stała się więc głównym oponentem w stosunku do rosyjskich propozycji integracyjnych.

Unikanie zacieśniania więzi z WNP odbiło się jednak w drastyczny sposób na stanie ukraińskiej gospodarki uzależnionej od kooperacji z państwami byłego ZSRR, nie będącej w stanie sprostać konkurencji ze strony gospodarek zachodnich. Kwestia ta w połączeniu z częściowym fiaskiem polityki europejskiej oraz nastrojami znacznej części społeczeństwa i prawie 12 milionów mniejszości rosyjskiej, zmusiła administrację wybranego w 1994 roku prezydenta Leonida Krawczuka do aktywizacji stosunków z WNP, a przede wszystkim z Federacją Rosyjską. Nowy prezydent już w trakcie przemówienia inauguracyjnego zapowiedział zerwanie z ideą izolacji rujnującej gospodarkę oraz podkreślił, że stosunki z Rosją stanowić będą dla jego administracji priorytet[87]. Szczególne miejsce w planowanych działaniach integracyjnych przypisano ekonomi oraz odbudowie powiązań gospodarczych z państwami WNP będącymi naturalnymi partnerami Ukrainy. Nowe władze postulowały jednak prymat kontaktów bilateralnych w ramach Wspólnoty

---

[86] Dokument ze zbiorów autora.
[87] R. Zięba, Interes narodowy...op.cit., s.93

nad wielostronnymi[88]. Zmiana stanowiska władz w Kijowie nie oznaczała całkowitej uległości wobec WNP i Rosji. Praktyka pokazała bowiem, że jest ono nacechowane pragmatyzmem i stanowczą obroną ukraińskich interesów w kwestiach zasadniczych, czego przykładem może być sprzeciw wobec rosyjskich prób podporządkowywania sobie struktur WNP.

Do najważniejszych faktów potwierdzających nową jakość polityki ukraińskiej w stosunku do Wspólnoty możemy zaliczyć przystąpienie republiki w lutym 1995 roku do porozumienia o wspólnej ochronie przestrzeni powietrznej WNP oraz odmowę wspólnej ochrony granic zewnętrznych i wstąpienia do Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego.

Jednak chociażby częściowe uelastycznienie stanowiska Ukrainy wobec WNP wpłynęło na normalizację stosunków z głównym państwem organizacji – Rosją. Objawiło się to między innymi podpisaniem porozumień o podziale Floty Czarnomorskiej, traktatu o przyjaźni i partnerstwie oraz układu o współpracy gospodarczej między Rosją a Ukrainą.

Porozumienia o podziale Floty Czarnomorskiej podpisane zostały podczas wizyty premiera FR Wiktora Czernomyrdina w Kijowie w dniach 27-28.05.1997 roku. Zgodnie z nimi okres użytkowania przez FR Sewastopola został określony na 20 lat, z możliwością jego przedłużania o kolejne okresy pięcioletnie. Ponadto, Rosja będzie dysponować około 350 jednostkami pływającymi, a Ukraina przejmie docelowo 52 jednostki. Rosja uzyskała również prawo do utrzymywania na Krymie 25-tysięcznego kontyngentu wojskowego oraz 132 BWO, 24 środków artyleryjskich o kalibrze powyżej 100 mm i 22 samolotów lotnictwa sił morskich[89].

Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie pomiędzy FR a Ukrainą podpisali prezydenci Jelcyn i Kuczma podczas spotkania w Kijowie 31.05.1997 roku[90]. Dokument ten zawarty został na okres 10 lat, z możliwością automatycznego przedłużania na kolejne dziesięciolecia, o ile żadna ze stron nie wypowie wcześniej jego postanowień. Podkreślono w nim, że strony zawierające traktat uznają integralność terytorialną partnera i potwierdzają nienaruszalność istniejących granic. Ponadto, zobowiązują się do układania swoich stosunków na zasadach wzajemnego szacunku, suwerennej równości, pokojowego regulowania sporów, nieingerencji w sprawy drugiej strony, niestosowania siły ani groźby jej użycia, jak również żadnej innej formy nacisku, w tym gospo-

---

[88] Wywiad z ministrem spraw zagranicznych Ukrainy G. Udovienką (w:) Five year of Independece, ARC-Ukraine 1995.
[89] Szerzej na ten temat (w:) K. Malak, Polityka bezpieczeństwa narodowego Ukrainy, AON, Warszawa 1999, s.49.
[90] Szerzej na ten temat (w:) Ukraina i Rosja główne problemy sąsiedztwa, Analizy nr/1998, s. 5 i dalsze.

darczego. Zobowiązały się także do zapewnienia etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej odrębności mniejszościom narodowym na własnych terytoriach i stworzenia dogodnych warunków dla ich rozwoju.

Zawarcie traktatu o przyjaźni wymuszone zostało głównie faktem, że linia styku wojskowo-politycznych interesów Zachodu i Rosji przebiega przez Ukrainę, a także wyraźnie proeuropejską orientacją ukraińskiej polityki zagranicznej (z możliwością wystąpienia tego państwa z WNP włącznie) oraz zbliżeniem z Sojuszem Północnoatlantyckim (karta o specjalnych stosunkach Ukraina-NATO)[91]. Uwarunkowania te sprawiły, że normalizacja stosunków z Ukrainą stała się jednym z głównych priorytetów w rosyjskiej polityce zagranicznej.

Układ o współpracy gospodarczej między Rosją a Ukrainą zawarty do 2007 roku, podpisali prezydenci obu państw - Borys Jelcyn i Leonid Kuczma 27 lutego 1998 roku w Moskwie [92]. Przewidywał on dwu i półkrotny wzrost wzajemnych obrotów handlowych z poziomu 14 mld USD oraz określał dziedziny wspólnych przedsięwzięć dotyczących przemysłu hutniczego, paliwowo-energetycznego, lotniczego, rakietowo-kosmicznego i chemicznego. Dokument przewiduje koordynację działań obu państw w zakresie reform ekonomicznych. Moskwa i Kijów zobowiązały się m.in. do prowadzenia uzgodnionej polityki podatkowej i zniesienia barier celnych. Rosyjscy inwestorzy będą mogli uczestniczyć w prywatyzacji ukraińskiej gospodarki. We wspólnym oświadczeniu prezydenci podkreślili szczególny charakter rosyjsko-ukraińskich stosunków i ich priorytetowe znaczenie dla obu państw i WNP jako całości. Opowiedzieli się także za rozwijaniem partnerstwa i współpracy w ramach WNP.

Większemu otwarciu na współpracę w ramach WNP sprzyja także uchwalona 17.01.1997 roku przez ukraiński parlament „Koncepcja bezpieczeństwa narodowego" przewidująca między innymi rezygnację republiki ze statusu państwa pozablokowego i neutralnego w sytuacji zagrożenia. W ten sposób, w obliczu rozszerzenia NATO na wschód, Ukraina dąży do uniknięcia roli państwa buforowego między strefą wpływów NATO i WNP. Dokument zakładał dwutorową realizację polityki zagranicznej dzięki „strategicznemu partnerstwu" z Rosją oraz intensyfikacji kontaktów z państwami Europy Zachodniej, USA i Kanady. Pierwszy z wymienionych kierunków, ze względu na stopień gospodarczego uzależnienia od Rosji oraz liczną diasporę rosyjską, jest dla Ukrainy

---

[91] Dogowor o drużbie, cotrudniczestwie i partnerstwie mieżdu Rossijkoj Federaciej i Ukrainoj, przedruk tekstu w posiadaniu autora.

[92] Programma ekonomiczeskowo sotrudniczestwa Rossijskoj Fedracji i Ukrainy, przedruk tekstu w posiadaniu autora.

koniecznością; ma on jednak charakter bardziej deklaratywny niż praktyczny. Koncepcja potwierdza dalsze uchylanie się Ukrainy od udziału w kolektywnych strukturach WNP, który ogranicza się do poparcia idei współpracy gospodarczej, na wzór Unii Europejskiej.

Usytuowanie Ukrainy pomiędzy WNP (Rosją) a w przyszłości Unią Europejską wpływają na deklaracje Kijowa o woli prowadzenia wielowektorowej polityki współpracy zarówno z WNP, w tym przede wszystkim z Rosją, jak i Zachodem. Sprawia to, że stara się ona wygrywać napięcia w stosunkach Rosji z Zachodem, a zachowanie neutralnego statusu ma służyć czerpaniu korzyści z rywalizacji między nimi o utrzymanie Kijowa w strefach swoich wpływów. Neutralny status polityki ukraińskiej wynikał także z przyczyn społecznych – brak było i jest nadal niepełna identyfikacja emocjonalna obywateli z własnym państwem. Około 37% obywateli republiki identyfikuje się nie z państwem, lecz z miejscem zamieszkania. Spowodowało to także wyraźne podziały społeczne w kwestii orientacji politycznej obywateli. Według przeprowadzonej w styczniu 1999 roku ankiety 27,5% społeczeństwa popierało pełne wejście Ukrainy do WNP, 15% do NATO, 18% status pozablokowy i dobre stosunki z NATO, a 13,2% pełną pozablokowość[93]. Niekonsekwentna polityka zachodnia Ukrainy, w połączeniu z trudnościami gospodarczymi, zachęciła z kolei nowe kierownictwo rosyjskie do przejęcia inicjatywy. W miejsce dotychczasowej opiekuńczej polityki Jelcyna, Moskwa rozpoczęła z Kijowem dialog oparty na przymusie ekonomicznym, w którym pierwszorzędną rolę odgrywa całkowite uzależnienie tego kraju od rosyjskich dostaw nośników energii[94].

Rezultatem rosyjskich nacisków są ustępstwa Ukrainy w zakresie zacieśnienia związków z Rosją oraz większe zaangażowanie w przedsięwzięcia prowadzone pod jej patronatem w ramach WNP, jak chociażby współpraca w ramach struktur wojskowych Wspólnoty. Przykładem może tu być wykonanie, we współdziałaniu z lotnictwem morskim Floty Północnej, strzelania pociskami rakietowymi na Morzu Barentsa przez kilka samolotów bombowych średniego zasięgu *Tu–22M3* (185 plb z Połtawy) w ramach ćwiczenia FP czy udział ukraińskich jednostek wojsk rakietowych obrony powietrznej oraz samolotów lotnictwa myśliwskiego i bombowego w ćwiczeniu Połączonego Systemu Obrony Powietrznej WNP (PSOP) "Wspólnota Bojowa–2000".

---

[93] Notatka na temat wybranych kierunków w polityce zagranicznej Ukrainy z 16 kwietnia 1999 r., Ambasada RP w Kijowie; Foreign and Security Policy of Ukraine, Qarterly report April-June 1999, Center for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine.

Kooperacja ekonomiczna[95] i wojskowa z Rosją w ramach WNP nie zmieniła w znaczący sposób dążenia Ukrainy do rozwijania bilateralnej współpracy z innymi członkami Wspólnoty lub uczestnictwa w strukturach subregionalnych, co prowadzi do wyhamowywania integracyjnych zabiegów Federacji[96]. Do najważniejszych form współpracy subregionalnej w ramach WNP, w którą zaangażowała się Ukraina, możemy zaliczyć GUUAM. Ugrupowanie to powstało jako przejaw sprzeciwu państw azjatyckich wobec polityki Rosji umacniającej poczucie nierówności w regionie. Według Rosjan, w WNP powstają dwa polityczne bloki wojskowe. Pierwszy to Rosja i państwa, które zdecydowały się kontynuować Układ o kolektywnej obronie WNP, drugi to ugrupowanie pięciu państw znanych jako GUUAM.

W stosunkach bilateralnych największe znaczenie dla Ukrainy mają państwa należące do GUUAM i Turkmenistan ze względu na współpracę w dziedzinie energetycznej. Dostawy gazu ziemnego z Turkmenistanu mogą w niedalekiej przyszłości znacznie uniezależnić gospodarkę republiki od nacisków Rosji[97].

Kierownictwo państwowe, zdając sobie sprawę z rosyjskich planów wobec Ukrainy, wszelkimi sposobami stara się przeciwdziałać rosyjskiej ekspansji i próbom wciągania republiki w struktury WNP[98]. Służy temu m.in. duża aktywność dyplomatyczna tego państwa, w szczególności prezentacja ukraińskiego stanowiska wobec nowej architektury systemu bezpieczeństwa europejskiego oraz jej miejsca i roli w jego tworzeniu. Ukraina postrzega siebie i chce być widziana jako „państwo europejskie", będące integralną i nieodłączną częścią EŚiW. W tym kontekście popiera inne państwa regionu w ich wysiłkach na rzecz przystąpienia bądź kooperacji z głównymi instytucjami europejskimi – UE i NATO[99].

Brak konsensusu co do wyboru strategicznej orientacji Ukrainy był także widoczny po wyborach parlamentarnych z kwietnia 2002 roku. Pomimo wzmocnienia prozachodniego zaplecza politycznego w nowej Radzie Najwyższej Ukrainy, sprzeczności pomię-

---

[94] W. Czałyj, Ukraina i Rosja. Stan obecny i perspektywy stosunków dwustronnych, materiał studyjny w posiadaniu autora. A. Moshes, Russian Policy Towards Ukraine, Belarus, and the Baltic States in the Putin Era, Institute of Europe--April 2000 (w:) http://www.fas.harvard.edu/~ponars/POLICY%20MEMOS/Moshes123.html

[95] Rosja w coraz większym stopniu uzależnia od siebie (w:) Finacial Times Deutchland z 23.08.2001 r.

[96] Notatka o podstawowych kierunkach w polityce zagranicznej Ukrainy w 2000 r., 5 września 2000., Ambasada RP w Kijowie.

[97] The Heritage Fundation, Crisis in Ukraine (w:) www.heritage.org/library/testimony/test050201.html

[98] Wywiad z ministrem spraw zagranicznych Ukrainy A. Zlenką podczas XXXVII Munich Conference on Security Policy, Hotel Bayerischer Hof 2 luty 2001 r.

[99] Ukraine,10 years of Independece, materiał rozprowadzany przez Ambasadę Ukrainy w Londynie 22 sierpnia 2001; Wywiad z ministrem Spraw Zagranicznych Ukrainy B. Tarasiukiem, „Gazeta Wyborcza" 19 czerwca 1999 ; Zownisznaja politika, „Gołos Ukrainy", 3 ljutogo 1999 goda.

dzy najważniejszymi ugrupowaniami w kwestii strategicznej orientacji państwa w połączeniu z kryzysem w stosunkach NATO-Ukraina po oskarżeniach o sprzedaż Irakowi zestawów *Kolczuga,* powodują opóźnienia w pracach i przyjęciu „Programu o europejskim wyborze Ukrainy". Program został opracowany przez ekspertów z Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony oraz przez przedstawicieli Ministerstwa Obrony. Prezydent liczy zwłaszcza na poparcie dla programu ze strony bloku W. Juszczenki „Nasza Ukraina", który domaga się złożenia deklaracji o przystąpieniu Ukrainy do sojuszu, a większość partii wchodzących w jego skład stawia sobie za cel stowarzyszenie i w perspektywie – członkostwo w UE.

Projekt programu nie znajduje natomiast poparcia ze strony Komunistycznej Partii Ukrainy oraz wśród znacznej części bloku „Za Jedyną Ukrainę" (ZJU), zwłaszcza frakcji „Do Europy razem z Rosją" utworzonej przez mającego powiązania z rosyjskimi elitami finansowo-przemysłowymi oligarchę A. Derkacza (ZJU). Jako jeden z priorytetów strategii Ukrainy uznaje ona bowiem rozwój współpracy z państwami WNP, w tym szczególnie z Rosją i Białorusią, a także działanie wspólnie z FR na rzecz przekształcenia NATO w system europejskiego bezpieczeństwa zbiorowego. Pozostałe ugrupowania parlamentarne, głównie blok Julii Tymoszenko i socjaliści O. Moroza, mimo że opowiadają się za prozachodnią opcją, unikają jednoznacznego poparcia polityki Kuczmy ze względu na wrogi stosunek do osoby prezydenta.

3.3.4. Oczekiwania pozostałych państw członkowskich wobec WNP

Wielowiekowe, często wymuszone współistnienie narodów na terytorium byłego imperium carów i ZSRR doprowadziło do powstania ścisłych politycznych, ekonomicznych i etnicznych związków pomiędzy zamieszkiwanymi przez nie terytoriami. Ich nagłe, całkowite rozerwanie spowodowane rozpadem wspólnego państwa mogło doprowadzić do zaostrzenia sytuacji w krajach postradzieckich lub nawet do jej rozwoju według scenariusza bałkańskiego. Sposobem mającym przeciwdziałać takiej możliwości było z pewnością powołanie Wspólnoty Niepodległych Państw, która jednak od samego początku swojego istnienia stała się także forum realizacji partykularnych interesów przez wszystkie państwa członkowskie. To ich realizacja jest głównym wyznacznikiem aktywności państw w ramach Wspólnoty, w tym popierania lub odrzucania inicjatyw, najczęściej rosyjskich, mających przyspieszać oraz pogłębiać procesy integracyjne. W dotychczasowym okresie funkcjonowania WNP można było obserwować pewne zmiany w po-

stawie i zaangażowaniu państw w działalność organizacji, trzeba jednak stwierdzić, że z wyjątkiem Mołdawii utrzymują one generalnie przyjęte w 1991 roku linie swojej polityki wobec Wspólnoty[100]. Zmiany te, oprócz redefinicji interesów narodowych państw członkowskich spowodowane były także zmianami w polityce rosyjskiej wobec WNP. Szczególnie dotyczy to zarzucenia w 1993 roku zasady równoprawnego współistnienia z państwami byłego ZSRR i przystąpienie do realizacji swoich szczególnych interesów na tym terytorium[101]. Ich przejawem było dążenie do wciągania nowo powstałych państw w różne formy politycznych, ekonomicznych i wojskowych związków pod kierownictwem Rosji (polityczny i ekonomiczny nacisk na państwa WNP, przeciwdziałanie i dyskredytacja ich działalności międzynarodowej, zmuszenie byłych republik radzieckich, w szczególności Mołdawii, Gruzji i Azerbejdżanu do wstąpienia do WNP z wykorzystaniem wszystkich, w tym także wojskowo-prowokacyjnych metod)[102].

Należy stwierdzić, że takie państwa jak Białoruś, Armenia, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan zajęły pozycje zorientowane na Rosję oraz rozwijanie współpracy w ramach WNP. Wynikało to z wielorakich czynników, wśród których do najważniejszych możemy zaliczyć kwestie bezpieczeństwa, ekonomiczne, brak lub niedostateczne ukształtowanie poczucia odrębności narodowej oraz wolę elit politycznych. Doprowadziło to do znacznego zaangażowania tych państw w działalność organizacji i podpisania przez nie szeregu porozumień wspólnotowych. Najważniejszymi z nich były układ taszkiencki, umowa o stworzeniu połączonego systemu OP państw WNP oraz stworzenie unii celnej przez Białoruś, Armenię, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan.

W przypadku Białorusi poparcie dla integracji wynika z całkowitej zależności ekonomicznej oraz najbardziej widocznego na tle innych państw byłego ZSRR braku poczucia odrębności narodowej. Poparcie dla integracji w ramach WNP i PZBiR jest głównym elementem polityki Białorusi spotykającym się ze zdecydowanym poparciem społecznym, stając się strategicznym celem władz republiki utożsamianymi z prezydentem Łukaszenką. Wspólne państwo z Rosją jest także pewnym substytutem nieudanej realizacji procesów integracyjnych w ramach WNP. Obecnie proces zjednoczeniowy zmierza w kierunku podporządkowania sobie przez Rosję słabszej Białorusi, a tymczasem

---

[100] W podjętej przez mnie próbie przedstawienia stosunku państw członkowskich do problemów współpracy w ramach WNP świadomie pomijam Rosję i Ukrainę, których politykę w tym względzie omówiłem w poprzednich podrozdziałach.

[101] Ekspansjonistyczne zamiary Rosji w pełni zostały skonkretyzowane w dekrecie B. Jelcyna „O zatwierdzeniu strategicznej polityki Federacji Rosyjskiej w kwestii państw uczestników WNP", który został przyjęty 14 września 1995.

władze w Mińsku w państwie związkowym chciałyby widzieć, jak twierdzą, związek dwóch stosunkowo równorzędnych partnerów. Najsilniej w ramach Związku rozwinęła się współpraca wojskowa.

O pozytywnym stosunku Armenii do integracji w ramach WNP zdecydowały przede wszystkim dwa fakty. Pierwszy z nich to wojna o Górny Karabach, drugi – przekonanie Armenii o niebezpieczeństwie tureckim. Szczególnie pierwsza kwestia i związana z tym konieczność zapewnienia sobie rosyjskiej pomocy wojskowej oraz gospodarczej sprawiała, że republika stała się głównym sprzymierzeńcem Rosji w regionie i uczestniczy w większości inicjowanych przez Moskwę działań integracyjnych w ramach Wspólnoty. Stosunki z Rosją oraz pogłębianie współpracy wewnątrz WNP będą w dalszym ciągu priorytetem Armenii, szczególnie po wyraźnym zbliżeniu Rosji i Azerbejdżanu. Wynika to z faktu, że konflikt w Karabachu jest dla Erewanu nadal głównym zagrożeniem państwa. Potwierdza to także projekt opracowywanej przez Armenię doktryny wojennej bazującej w znacznej mierze na dokumencie rosyjskim. Doktryna podkreśla znaczenie współpracy wojskowej i politycznej z Moskwą, nie umniejszając jednocześnie znaczenia współpracy z innymi państwami WNP, przewiduje ponadto możliwość wysyłania wojsk poza granice republiki w związku z prowadzeniem działań w ramach UBZ WNP.

Kazachstan ze względów gospodarczych i społecznych jest zainteresowany dalszym zacieśnianiem stosunków z Rosją i WNP. Celem polityki Astany jest zapewnienie bezpieczeństwa państwu zarówno w sensie militarnym w obliczu ekstremizmu islamskiego, jak i gospodarczym – poprzez eksport surowców energetycznych. Współpracy z Rosją, a tym samym i WNP wymaga także uregulowanie problemów statusu Morza Kaspijskiego, które utrudniają eksploatację tamtejszych bogactw[103]. Także jednym z celów polityki wojskowej Kazachstanu jest rozwój współpracy militarnej z Federacją Rosyjską i innymi państwami WNP.

W kwestii Kirgistanu i Tadżykistanu o ich ścisłej współpracy z Rosją i WNP decyduje zagrożenie ze strony ekstremizmu islamskiego oraz całkowite uzależnienie gospodarcze. Dla państw tych obecnie właściwie nie istnieje alternatywną dla zacieśniania stosunków z Moskwą i WNP.

---

[102] Przykładem może tu być rosyjska pomoc dla separatystów w Abchazji i Naddniestrzu.
[103] 13.05.2002 r. prezydenci Kazachstanu i Rosji podpisali dwustronny protokół o rozgraniczeniu dna Morza Kaspijskiego w jego północnej części.

Inne stanowiska na temat roli i miejsca WNP zajęły Mołdawia, Azerbejdżan, Uzbekistan, Gruzja i Turkmenistan. Wpłynęły na to problemy związane z popieraniem przez Rosję separatystów abchaskich w Gruzji i karabaskich w Azerbejdżanie, jak również kwestie religijne, gospodarcze oraz osobiste ambicje przywódców Uzbekistanu i Turkmenistanu. Nie bez znaczenia jest tu także postawa Ukrainy, która broni własnych interesów przed podporządkowaniem ich Rosji i jest w pewnym sensie alternatywną siłą wobec Federacji.

Osobliwą pozycję zajmuje Uzbekistan, który, nie zważając na dużą zależność od Rosji w dziedzinie wojskowo-technicznej, stara się zachować dystans w ścisłych kontaktach z Federacją. Jest to jedyne w Azji Środkowej państwo, które nie podpisało z Federacją Rosyjską umowy dotyczącej służby obywateli FR w siłach zbrojnych Uzbekistanu. Na terytorium Uzbekistanu nie ma żadnego obiektu wojskowego Federacji Rosyjskiej. Swoje granice Uzbekistan ochrania bez pomocy rosyjskich pograniczników. Uzbekistan nie przedłużył także swojego udziału w systemie kolektywnego bezpieczeństwa Wspólnoty. Obecnie polityczny kurs Uzbekistanu ukierunkowany jest przede wszystkim na współdziałanie z państwami Azji Środkowej, umocnienie swojego statusu jako lidera regionu środkowo-azjatyckiego, stworzenie mocnych podstaw współpracy z państwami islamskimi, a także nawiązanie wzajemnie korzystnych stosunków z Zachodem. Ważnym aspektem polityki zagranicznej Uzbekistanu jest także idea „Wielkiego Uzbekistanu", która na obecnym etapie przewiduje zwiększenie uzbeckiego wpływu na sąsiadujące z nim regiony Tadżykistanu i Afganistanu, gdzie żyje znaczna ilość etnicznych Uzbeków. Oznacza to zmniejszenie i tak niewielkiego zaangażowania tego państwa w działalność WNP.

Coraz bardziej samodzielną pozycję zajmuje również kierownictwo Gruzji, której parlament podjął decyzję o wycofaniu z terytorium państwa rosyjskich baz wojskowych. Oprócz tego Gruzja od 2000 roku sama zapewnia sobie ochronę swoich granic państwowych. Gruzja od początku swojego powstania prowadzi prozachodnią politykę, zdecydowanie dążąc do zbliżenia ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi oraz ograniczania kontaktów wielostronnych w ramach WNP. Powoduje to stałe utrzymywanie się napiętych stosunków między Tbilisi a Moskwą do których możemy zaliczyć oskarżenia o wspieranie terrorystów czeczeńskich czy wprowadzenie wiz dla obywateli gruzińskich[104]. Gruzja jednak wydaje się być skazana na unormowanie stosunków z

[104] Wizy dla obywateli Gruzji wprowadzono 5.12.2000 r. Nie dotyczą one osób zamieszkałych na terytorium Abchazji i Południowej Osetii.

WNP i Rosją ze względu na możliwości Federacji odnoszące się zarówno do rozgrywania gruzińskich konfliktów etnicznych, jak i destabilizowania sytuacji w republice.

Kolejnym państwem, które ma odmienne poglądy niż rosyjskie na perspektywy rozwoju WNP, jest Azerbejdżan. Na dzień dzisiejszy Azerbejdżan nie posiada na swoim terytorium rosyjskich baz wojskowych i samodzielnie swoje granice państwowe. Wzrostowi napięcia w stosunkach Azerbejdżanu z Rosją sprzyja także brak rozwiązania problemu dotyczącego wydobycia ropy naftowej w rejonie szelfu Morza Kaspijskiego. Od czasu objęcia władzy przez prezydenta Władimira Putina obserwowane jest zbliżenie azerbejdżańsko-rosyjskie. Wynika to z dążenia republiki do uregulowania konfliktu w Górnym Karabachu oraz kwestii sukcesji po schorowanym prezydencie Giejdarze Alijewie[105].

Specyficzna sytuacja wytworzyła się w Mołdawii, która pomimo deklarowanej od momentu uzyskania niepodległości woli integracji z politycznymi strukturami Zachodu, dokonała w 2001 roku przeorientowania swojej polityki na rzecz zbliżenia z WNP i Rosją. Związane jest to z wygraną Partii Komunistów Mołdawii[106] w przeprowadzonych 25.02.2001 roku wyborach parlamentarnych. Pierwszą oznaką zmian było ratyfikowanie przez parlament umowy z 1997 roku o współpracy wojskowej z Rosją. Mołdawia deklaruje także chęć głębszej integracji ze strukturami działającymi w ramach WNP. Dotyczy to w szczególności Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej oraz Państwa Związkowego Rosji i Białorusi (rządzący obecnie komuniści deklarują podjęcie wysiłków na rzecz wstąpienia Mołdawii do tego związku). Zasadniczymi problemami Mołdawii, które zmuszają ją do bliskiej współpracy z Rosją są separatyzm Naddniestrza i uzależnienie od rosyjskich surowców energetycznych. Utrzymywanie bliskich stosunków z Rosją wymuszone jest także przez czynnik społeczny oraz gospodarczy (szacuje się że 300–600 tys. Mołdawian pracuje nielegalnie w Rosji)[107]. Jednocześnie Mołdawia nie zrezygnowała całkowicie z utrzymywania dobrych stosunków z Zachodem. Zgodnie z przyjętą w maju 2002 roku koncepcją polityki zagranicznej priorytetowym zadaniem jest ochrona interesów bezpieczeństwa narodowego w oparciu o utrzymywanie kontaktów ze Wschodem i Zachodem. Przewiduje kontynuowanie współpracy z Rosją, która jest dla Mołdawii najważniejszym partnerem gospodarczym, a znaczna cześć społeczeństwa mołdawskiego jest rosyjskojęzyczna. Równocześnie republika, przede wszystkim ze

---

[105] Wyznaczył on na swojego następcę syna Ilhama, czemu nie sprzeciwia się Rosja.
[106] Zdobyli oni 71 mandatów w liczącym 101 miejsc parlamencie.
[107] Raport 2001 (w:) http://uxa.osw.waw.pl/ramy_rap.htm

względu na powiązania ekonomiczne z Rosją i innymi państwami byłego ZSRR, pozostanie aktywnym członkiem Wspólnoty Niepodległych Państw.

Szczególne miejsce w polityce zagranicznej Mołdawii mają natomiast zajmować stosunki z Ukrainą i Rumunią, które to państwa, ze względu na więzi historyczne i kulturowe, mogą pomóc w sprawnej integracji Mołdawii z europejskimi strukturami bezpieczeństwa.

Turkmenistan jest jedynym państwem WNP, które zadeklarowało neutralność. Posiada liczne kontakty handlowe z Rosją i państwami Wspólnoty, lecz nie uczestniczy aktywnie w pracach tej organizacji. Znamienny jest tu przykład głowy tego państwa – prezydent nie jest zazwyczaj obecny na szczytach WNP, gdzie Turkmenistan jest reprezentowany przez urzędników niższej rangi.

Niewykluczone, że przedstawiony powyżej stosunek państw członkowskich do integracji w ramach WNP ulegnie zmianie. Przyczynić się do tego może umocnienie wpływów USA w regionie, rozwój gospodarczy oraz zmniejszenie zagrożenia ze strony ekstremizmu islamskiego.

3.4. Struktura organizacyjna WNP

Wspólnotę Niepodległych Państw trudno jest porównać do innych znanych organizacji międzynarodowych ze względu na zmieniającą się strukturę organizacyjną[108]. W ramach WNP możemy wyróżnić zarówno organy decyzyjne (np. Rada Szefów Państw), koordynacji branżowej (np. Rada Ministrów Spraw Zagranicznych), jak również stale działające komitety Wspólnoty (np. Sekretariat Wykonawczy). Ogółem w WNP jest powołanych około 60 różnego rodzaju organów, z czego stale działa około 20 instytucji koordynacji branżowej i kilkanaście stałych komórek organizacji[109]. Do najważniejszych, regularnie odbywających spotkania należą:

Rada Szefów Państw – powołana jako najwyższy organ Wspólnoty 21.12.1991 na szczycie w Ałma-Aciecie. Zbiera się na zwykłych posiedzeniach co najmniej dwa razy w roku w gronie prezydentów państw Wspólnoty. Posiedzenia nadzwyczajne mogą być zwoływane na wniosek każdego z państw członkowskich. Posiedzenia Rady Szefów Państw określane są jako szczyty WNP. Przewodnictwo obrad sprawowane jest w

[108] Cz. Mojsiewicz, Wspólnota Niepodległych Państw, Wydawnictwo Terra, Poznań 2000, s. 16.
[109] M. Piotrowski, Wspólnota Niepodległych Państw (w:) Europejskie struktury współpracy, Warszawa 2000, s.172.

sposób rotacyjny według nazw państw członkowskich uszeregowanych alfabetycznie cyrylicą.

Decyzje zapadają na zasadzie konsensusu, każde państwo może zgłosić brak zainteresowania w danej sprawie, podjęte decyzje nie są wówczas dla niego wiążące.

Do kompetencji należy rozstrzyganie najważniejszych problemów związanych z działalnością WNP oraz decyzja o użyciu sił zbrojnych Wspólnoty w celu odparcia agresji zgodnie z UBZ oraz ustanawia mandat dla sił pokojowych WNP.

Rada Szefów Rządów - powołana 21.12.1991 na szczycie w Ałma-Acie z zadaniem koordynacji współpracy organów władzy wykonawczej państw członkowskich w dziedzinach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania. Zbiera się cztery razy w roku w gronie premierów, a decyzje zapadają na zasadzie konsensusu. Zarówno Rada Szefów Państw, jak i Rada Szefów Rządów mogą powoływać organy pomocnicze i robocze Wspólnoty.

Komitet Koordynacyjno-Konsultacyjny – stały organ działający od maja 1994 roku. Składa się z przedstawicieli dyplomatycznych i ekspertów z wszystkich państw członkowskich oraz sekretarza wykonawczego Wspólnoty, który przewodniczy obradom. Na Komitecie spoczywa obowiązek przygotowania spotkań Rady Szefów Państw i Rządów oraz przygotowywanie i zgłaszanie wniosków współpracy państw WNP, praca na rzecz realizacji podjętych umów i pomoc w przygotowaniu projektów dokumentów.

Sekretariat Wykonawczy – utworzony we wrześniu 1993 na mocy statutu - jest stałym organem odpowiedzialnym za przygotowanie szczytów Wspólnoty, spotkań organów branżowych oraz bieżącą koordynację. Jego najważniejszą komórką wspierającą jest Komitet Statystyczny. Pracami Sekretariatu kieruje sekretarz wykonawczy powoływany przez Radę Szefów Państw.

Rada Ministrów Spraw Zagranicznych – powołana Statutem WNP, przedmiotem jej obrad są zarówno sprawy Wspólnoty, jak i globalne.

Rada Bezpieczeństwa Zbiorowego – przewidziana układem o bezpieczeństwie zbiorowym. W skład Rady wchodzą prezydenci, premierzy i ministrowie obrony państw sygnatariuszy. Od 1994 roku działa stały Sekretariat Rady[110].

Rada Ministrów Obrony – została powołana w lipcu 1992 roku, a jej kompetencje określił Statut WNP. Jej głównym zadaniem jest przygotowywanie dokumentów dotyczących współpracy wojskowej dla Rady Szefów Państw lub Rady Bezpieczeństwa

[110] http://www.cisstat.com/eng/commit.htm

Zbiorowego. Od 1995 roku działa także Komitet Koordynacyjny Połączonego Systemu Obrony Przeciwlotniczej.

Połączony Sztab ds. Koordynacji i Współpracy Krajów WNP – podlega Radzie Ministrów Obrony i jest koordynatorem współpracy wojskowej armii członków Wspólnoty między innymi podczas operacji pokojowych.

Rada Dowódców Wojsk Ochrony Pogranicza – powołana statutem z zadaniem koordynacji kwestii ochrony granic zewnętrznych państw członkowskich.

Trybunał Gospodarczy WNP – powołany w czerwcu 1992 roku jako organ arbitrażu międzynarodowego czuwający nad wykonaniem zobowiązań gospodarczych zaciągniętych przez państwa Wspólnoty.

Zgromadzenie Międzyparlamentarne – nie jest organem statutowym, powstało na mocy porozumienia z 1992 roku. Jego zadaniem jest koordynacja prac parlamentów państw członkowskich.

Bank Międzypaństwowy – jego najważniejszą funkcją jest nadzorowanie rozliczeń pomiędzy bankami narodowymi państw członkowskich oraz koordynacja polityki pieniężnej państw WNP[111].

Międzypaństwowy Komitet Statystyczny – powstały zgodnie z decyzją Rady Szefów Rządów z 1991 roku w związku z koordynacją działań oraz potrzebą ujednolicenia metod statystycznych w państwach członkowskich. Komitet prowadzi także bazę danych statystycznych Wspólnoty.

Wśród wielu organizacji branżowych na wymienienie zasługują Rada Konsultacyjna ds. Zatrudnienia, Międzypaństwowa Rada ds. Lotnictwa i Wykorzystania Przestrzeni Kosmicznej, Międzyrządowa Rada ds. Kompleksu Rolno-Przemysłowego oraz Międzypaństwowa Rada Ekologiczna.

Należy podkreślić, że pomimo rozbudowania struktur organizacyjnych i instytucjonalnych Wspólnoty Niepodległych Państw, ich funkcjonowanie jest wysoce nieefektywne. Wynika to głównie z niejasnych i częściowo krzyżujących się kompetencji poszczególnych organów, odmiennych poglądów i interesów poszczególnych państw oraz niewystarczających środków finansowych[112]. Budżet WNP jest ograniczony głównie do wydatków związanych z utrzymaniem wspólnotowych instytucji.

---

[111] Tamże.
[112] E. Cziomer, Zarys współczesnych...op.cit., s. 302.

3.4.1. Wybrane subregionalne struktury współpracy ukształtowane w ramach Wspólnoty Niepodległych Państw

Występująca pomiędzy państwami członkowskimi WNP rozbieżność interesów w dziedzinie gospodarczej, politycznej i bezpieczeństwa, przy jednoczesnym zachowaniu ich regionalnej ważności doprowadziła do powstania wielu subregionalnych struktur współpracy funkcjonujących w ramach Wspólnoty. Struktury te cechują się różnym stopniem instytucjonalizacji wzajemnych powiązań i celów, lecz zawsze nakierowane są na osiągnięcie większej efektywności w danej dziedzinie niż WNP jako całość.

A) Państwo Związkowe Białorusi i Rosji jest najbardziej sformalizowaną strukturą subregionalną WNP, co wynika z wielopłaszczyznowych powiązań obydwu państw. Rosja, postrzegając Białoruś głównie przez pryzmat własnych interesów, wykorzystuje jej dążenia do integracji między innymi w celu: poszerzenia przestrzeni oddzielającej Rosję od NATO, zapewnienia bezpiecznego zaplecza Obwodowi Kaliningradzkiemu czy przejęcia kontroli szlaków tranzytowych oraz linii przesyłu surowców energetycznych na Zachód.

Ze strony Białorusi głównymi przesłankami zacieśnienia współpracy integracji z Rosją są bardzo duża zależność ekonomiczna od Rosji (w tym całkowita w dziedzinie nośników energii), komplementarność gospodarek, oczekiwana rosyjska pomoc gospodarcza oraz wspólnota językowa i kulturowa obu państw.

Za formalny początek integracji można uznać zawarcie 2.04.1996 roku na Kremlu „Układu o utworzeniu Stowarzyszenia Rosji i Białorusi”[113]. W porozumieniu zapisano, że stowarzyszenie zorganizowane zostało na zasadach dobrowolności w celu połączenia potencjałów materialnych i intelektualnych obydwu państw oraz zapewnienia szybkiego wzrostu gospodarczego i poprawy warunków życia obydwu narodów. Zapewniono o poszanowaniu demokracji, praw człowieka i suwerenności państw. Przewidywano uzgadnianie stanowisk w kwestiach polityki międzynarodowej, współdziałanie w dziedzinie bezpieczeństwa, ochrony granic i walki z przestępczością. Jako jedno z głównych zadań wymieniono również utworzenie jednolitego obszaru gospodarczego oraz wypracowanie wspólnych zasad inwestycji wojskowych i wykorzystania infrastruktury militar-

[113] W momencie podpisywania dokumentów prezydentów obydwu państw pobłogosławił patriarcha Moskwy i Wszechrusi Aleksiej II.

nej[114]. Zapisy porozumienia w sposób oczywisty prowadziły do podporządkowania gospodarki białoruskiej wpływom FR[115].

Kolejnym etapem integracji było podpisanie, a właściwie parafowanie 2.04.1997 roku przez prezydentów obydwu państw tekstu „Porozumienia o przekształceniu Stowarzyszenia Białorusi i Rosji w Związek" (ZBiR)[116]. Do celów nowej organizacji zaliczono między innymi umacnianie braterstwa narodów, podniesienie stopy życiowej obywateli, zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa i obronności oraz przyczynianie się do tworzenia systemu ogólnoświatowego bezpieczeństwa. Dokumentem regulującym funkcjonowanie nowego tworu był Statut Związku Białorusi i Rosji podpisany na Kremlu 23.05.1997 roku[117], który stanowił uzupełnienie prawne „Porozumienia" pozwalające na urzeczywistnienie jego postanowień. Organami ZbiR zostały Rada Najwyższa Związku, Zgromadzenie Parlamentarne, Komitet Wykonawczy, Komitet Celny, Kolegium Służb Ochrony Pogranicza oraz Kolegium Ministrów Obrony. Pomimo licznych deklaracji i szumnych zapowiedzi w praktyce poziom integracji nowego tworu nie różnił się od „Stowarzyszenia". W kontaktach wzajemnych było wiele oskarżeń, niedomówień, a nawet gróźb[118]. Związek pozostawał otwarty dla innych państw, które jednak nie były zainteresowane uczestnictwem w jeszcze jednym tworze zdominowanym przez Rosję, specyficzne powiązania rosyjsko-białoruskie i prywatne ambicje prezydenta Łukaszenki[119].

Najnowszym porozumieniem integracyjnym jest podpisany 8.12.1999 roku na Kremlu układ „O utworzeniu państwa związkowego Białorusi i Rosji"[120]. Dokument definiuje dziedziny i zakres integracji oraz wyznacza ramy czasowe realizacji procesu, w wyniku którego ma zostać utworzone państwo związkowe.

Nowe państwo związkowe ma być republiką z dwuizbowym parlamentem[121], przy czym izba niższa będzie wybierana w wyborach powszechnych. Organem naczelnym jest Rada Najwyższa z przewodniczącym, którego funkcję pełnić będą kadencyjnie pre-

---

[114] Tekst Układu w Cz. Mojsiewicz, Wspólnota...op.cit., s. 147.
[115] Straty finansowe Białorusi z tytułu zapisu o unii celnej, bezpłatnego rosyjskiego tranzytu oraz dzierżawy baz wojskowych przez Rosjan wyniosły do końca 1996 r. ponad 3,3 mld USD.
[116] N. Szumskij, „Mirowaja ekonomika i mieżdunarodnyje otnoszenia", nr 11 z 1999 r., s. 73.
[117] Tekst statutu (w:) P. Foligowski, Białoruś...op.cit., s. 259.
[118] Po zatrzymaniu pracowników rosyjskiej telewizji ORT, FR zagroziła odcięciem dostaw surowców energetycznych. Pretekstem były zaległości płatnicze.
[119] Dążenie do odgrywania znaczącej roli na rosyjskiej scenie politycznej.
[120] L. Draczewski, Russia and Belarus form a union, „International Affairs", nr 1, 2000, s. 61.
[121] Izba Reprezentantów, wybierana w wyborach powszechnych i Izba Związku, której członkowie są delegowani odpowiednio przez Zgromadzenie Federalne FR i Zgromadzenie Narodowe RB.

zydenci obu państw członkowskich. W przeciwieństwie do ustrojów Rosji i Białorusi, znacznemu ograniczeniu uległy uprawnienia głowy państwa, niewiele wykraczające poza funkcje reprezentacyjne[122]. Uchwały parlamentu są zatwierdzane przez Radę Najwyższą, po uzyskaniu jednomyślności państw członkowskich. Zachowano zasadę określającą pierwszeństwo ustawodawstwa narodowego przed związkowym.

O ile w ramach ZBiR główny nacisk położony był na integrację wojskową, to w państwie związkowym zasadniczym celem jest integracja ekonomiczna. Przedsięwzięcia w tej dziedzinie obejmują w pierwszym etapie (lata 2001–2005) unifikację ustawodawstwa w dziedzinie gospodarczej, ujednolicenie polityki podatkowej, utworzenie rynku papierów wartościowych oraz ujednolicenie cen i taryf handlowych, zaś na etapie następnym (2005–2008) przewiduje się wprowadzenie jednolitej waluty, utworzenie budżetu związkowego oraz wprowadzenie wspólnej polityki celnej. W porównaniu z poprzednimi umowami, obecny projekt istotnie rozszerza uprawnienia władz związkowych, przewidując, iż w ich wyłącznej kompetencji znajdą się zagadnienia dotyczące m.in. tworzenia jednolitej przestrzeni ekonomicznej, polityki pieniężnej, kredytowej, podatkowej i cenowej oraz ustawodawstwo dotyczące inwestycji zagranicznych[123].

Przełomowym momentem w integracji ekonomicznej będzie wprowadzenie do wspólnego obiegu rubla rosyjskiego, co ma nastąpić w 2005 roku. W efekcie może to doprowadzić nie tyle do faktycznego zjednoczenia obu państw – jak przewidują podpisane porozumienia, lecz do faktycznego przyłączenia RB do Rosji i stworzenia w ten sposób „ósmego regionu FR". Ewentualne odejście Łukaszenki generalnie nie wpłynęłoby na zmianę kierunków rozwoju Białorusi, ponieważ wszystkie ugrupowania opozycyjne – z wyjątkiem skrajnego BFN – mają powszechną świadomość, że ze względu na ścisłe powiązania obu państw we wszystkich sferach i bardzo zaawansowany już proces integracji, priorytetem pozostaną kontakty i współpraca z Rosją.

Obecnie najbardziej zaawansowaną dziedziną procesów integracyjnych obydwu państw jest współpraca wojskowa. Wynika to przede wszystkim z roli, jaką Białoruś odgrywa we wspólnym systemie obrony dostosowanym do potencjalnego zagrożenia z kierunku zachodniego. Podpisane w grudniu 1999 roku „Porozumienie o utworzeniu państwa związkowego" przewiduje między innymi przyjęcie wspólnej doktryny obronnej, realizację jednolitej polityki zamówień dla przemysłu zbrojeniowego, ujednolicenie

[122] Przewodniczący nie ma prawa weta, nie może prowadzić samodzielnej polityki zagranicznej i nie posiada inicjatywy ustawodawczej.

ustawodawstwa obu państw, przekazanie spraw dotyczących funkcjonowania Regionalnego Zgrupowania Wojsk do wyłącznej kompetencji władz związkowych.

Ponadto, umowa o utworzeniu Związku Białorusi i Rosji przewiduje prowadzenie wspólnej polityki obronnej, natomiast „Koncepcja wspólnej polityki obronnej" zakłada ścisłą współpracę wojskową, koordynację działalności sił zbrojnych obu państw oraz utworzenie wspólnych struktur wojskowych. Podstawowym, obok trudności finansowych, problemem utrudniającym realizację tych założeń był brak zunifikowanego ustawodawstwa, które miałoby moc wiążącą dla obu stron.

B) Stowarzyszenie Zintegrowanych Państw – powołano do życia 29 marca 1996 roku podpisując na Kremlu „Porozumienie o pogłębieniu integracji w dziedzinie gospodarczej i humanitarnej"[124]. Jego sygnatariuszami były Rosja, Białoruś, Kazachstan i Kirgistan, do których w lutym 1999 roku dołączył Tadżykistan.

Stowarzyszenie stawia sobie podobne cele jak WNP, do których możemy zaliczyć harmonizację reform (artykuł 3), unifikację prawa i polityki celnej (artykuł 4), pogłębienie związków między społeczeństwami (artykuł 13), a także współdziałanie organów porządku publicznego (artykuł 16).

Jako organy stowarzyszenia porozumienie wymienia Radę Międzypaństwową, Komitet Integracyjny (artykuł 18) oraz Komitet Międzyparlamentarny (artykuł 22).

C) Wspólny Obszar Graniczny i Obrony – zawarty na podstawie porozumienia z kwietnia 1997 roku pomiędzy Kazachstanem i Kirgistanem. Jego celem jest wzajemna pomoc w kwestii bezpieczeństwa zewnętrznego. Rok później chęć przystąpienia do ugrupowania wyraziły Turkmenistan i Tadżykistan[125].

D) GUUAM (Związek Strategicznego Partnerstwa) – powstały oficjalnie jako GUAM 24.11.1997 roku, kiedy to ministrowie spraw zagranicznych państw założycielskich podpisali oficjalny protokół w tej kwestii podczas szczytu w Baku[126]. Nazwa była akronimem pierwszych liter państw członkowskich – Gruzji, Ukrainy, Azerbejdżanu i Mołdawii. Obecna nazwa z podwójną literą U związana jest z dołączeniem do ugrupowania Uzbekistanu[127].

---

[123] Poprzednie umowy nie zastrzegały wyłączności władz centralnych w żadnej dziedzinie, preferując wzajemne uzgodnienia w ramach związku oraz między państwami członkowskimi a władzami związkowymi.
[124] Tekst porozumienia (w:) Cz. Mojsiewicz, Wspólnota...op.cit., s. 138.
[125] E. Cziomer, Zarys współczesnych...op.cit., s. 304.
[126] N. Szumskij, „Mirowaja ekonomika i meżdunarodnyje otnoszenia", nr 11 z 1999 r., s. 72.
[127] Od jubileuszowego szczytu NATO w Waszyngtonie 24 kwietnia 1999 r.

Współpraca państw GUUAM obliczona jest oficjalnie na stworzenie warunków realizacji korytarzy transportowych TRACECA i INOGATE. Jako cele organizacji wymienia się współpracę regionalną, utrzymanie stabilności w państwach obszaru, odbudowa szlaków handlowych w tym Jedwabnego Szlaku, współpraca w ramach Euroatlantyckiej Rady Partnerstwa NATO i PdP, współpraca przy zwalczaniu separatyzmów i terroryzmu[128].

Według opinii rosyjskich istnienie GUUAM jest wymierzone w strategiczne interesy FR na południu kontynentu, o czym zaświadczać ma jej skład. W czerwcu 2001 roku na Krymie prezydenci państw członkowskich podpisali Kartę GUUAM, nadając organizacji bardziej formalny kształt[129].

Pomimo oficjalnej zapowiedzi wycofania się Uzbekistanu z prac GUUAM jego przedstawiciele dalej uczestniczą w pracach tej organizacji. Decyzje o o wycofaniu się ze współpracy przekazał w oficjalnym wystąpieniu 14.06.2002 roku minister spraw zagranicznych Kamiłow uzasadniając ja brakiem postępów organizacji w dążeniu do wytyczonych celów[130].

E) Euroazjatycka Wspólnota Gospodarcza – powstała 10.10.2000 roku w Astanie. Jej założycielami były Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosja i Tadżykistan. Celem Wspólnoty jest gospodarcza integracja powyższych państw, uzgadnianie wspólnej polityki celnej, monetarnej i w sferze zatrudnienia. EAWG ma zastąpić nieefektywną unię celną[131]. Podczas posiedzenia Zgromadzenia Parlamentarnego EAWG w Petersburgu w kwietniu 2002 roku rozpatrywano projekt „Układu o podstawach ustawodawstwa EAWG", który ma pomóc w intensyfikacji działań organizacji. Zdecydowano także o opracowaniu wspólnego stanowiska odnośnie współdziałania ze Światową Organizacją Handlu[132]. EAWG stała się w ostatnim czasie ważnym instrumentem w integracyjnej polityce Rosji, która podkreśla jej wyłącznie gospodarczy charakter. Szczególne znaczenie dla rosyjskich planów reintegracji obszaru postradzieckiego ma przyciągnięcie do współpracy w ramach wspólnoty Ukrainy, która wraz z Mołdawią uzyskała status obserwatora, mimo że statut organizacji nie przewiduje takiej formy uczestnictwa. Zgłoszona w Soczi przez W. Putina inicjatywa przyspieszenia procesu uzyskania przez Ki-

---

[128] Nacionalnaja bezpieka i oborona, Ukriński Centr Ekonomicznych i Politicznych Doslidżeń, nr 7/2000, s. 2-42.
[129] Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, „Ecoinform" nr 141 z 8.03.2001 roku, s. 6; Kaspijskij mieżdunarodnyj analiticzeskij żurnał „Caspian Energy" nr 1/2001 (w:) http://www.caspenergy.com/framer.html.
[130] Interfax.ru z 14.06.2002 r.
[131] Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, „Ecoinform" nr 156 z 26.10.2000 r., s. 16.
[132] Agencja Nowosti, 02.04.2002

jów pełnego członkostwa w EAWG, ma zapewnić pełne bezpieczeństwo tranzytowi rosyjskich surowców energetycznych do Europy Zachodniej i na Bałkany oraz dogodne warunki dostępu do ukraińskiego rynku zbytu dla producentów z terytorium FR. Jednocześnie Moskwa akcentuje realne korzyści ekonomiczne, jakie Kijów osiągnie po przystąpieniu do EAWG, między innymi z tytułu nowych stawek podatku VAT na rosyjskie towary eksportowe, które o 400-450 mln USD rocznie (ok. 1,5% PKB) zwiększą wpływy do ukraińskiego budżetu[133].

Wnioski:

- Powstanie Wspólnoty Niepodległych Państw było podyktowane dążeniem przywódców Rosji, Ukrainy i Białorusi do przeprowadzenia, wówczas już nieuniknionego, rozpadu państwa związkowego w sposób pokojowy, z zachowaniem niezbędnych przynajmniej w okresie przejściowym form współpracy gospodarczej, militarnej i politycznej.
- Federacja Rosyjska ze względu na swój potencjał ogólny i wojskowy oraz położenie geopolityczne zajęła uprzywilejowane stanowisko we Wspólnocie Niepodległych Państw. Jako główne państwo WNP stała się inicjatorem oraz orędownikiem i sponsorem większości działań integracyjnych. Rosja, pomimo wielu niepowodzeń, w dalszym ciągu prowadzi wysiłki zmierzające do zwiększenia stopnia integracji i umocnienia swojego przywództwa we Wspólnocie. Zmienia się jedynie oś procesów integracyjnych, w których główne miejsce od momentu objęcia władzy przez prezydenta Władimira Putina zajmuje ekonomia i interes ekonomiczny Rosji.
- WNP w trakcie swojego istnienia stała się istotnym czynnikiem budowania strategii bezpieczeństwa Rosji w odniesieniu zarówno do jej granic zewnętrznych, jak i bliskiej zagranicy.
- W dotychczasowym okresie funkcjonowania WNP można było obserwować pewne zmiany w postawie i zaangażowaniu państw w działalność organizacji, trzeba jednak stwierdzić, że z wyjątkiem Mołdawii utrzymują one generalnie przyjęte w 1991 roku linie swojej polityki wobec Wspólnoty. Takie państwa jak Białoruś, Armenia, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan zajęły pozycje zorientowane na Rosję oraz rozwijanie współpracy w ramach WNP. Wynikało to z wielorakich czynników, wśród których do najważniejszych możemy zaliczyć kwestie bezpieczeństwa, ekonomiczne, brak lub

---

[133] „Prawda" z 17.05.02; www.Ukraine.ru z 20.05.02; „Niezawisemaja Gazieta" z 20.05.02.

niedostateczne ukształtowanie poczucia odrębności narodowej oraz wolę elit politycznych. Po przeciwnej stronie stanęły Ukraina, Azerbejdżan, Mołdawia, Uzbekistan, Gruzja i Turkmenistan.

- Różnice poglądów państw członkowskich WNP co do tempa, stopnia i kierunku integracji spowodowały powstanie w ramach Wspólnoty subregionalnych struktur współpracy. Ich głównym zadaniem jest zagospodarowanie obszarów lub tematyki nie będących w kręgu zainteresowania wszystkich państw członkowskich organizacji.

ROZDZIAŁ IV. Działanie Wspólnoty na rzecz bezpieczeństwa Eurazji w sferze militarnej

4.1. Układ taszkiencki i jego znaczenie dla tworzenia systemu bezpieczeństwa Wspólnoty

Od momentu rozpadu państwa związkowego Rosja dążyła do ścisłej politycznej, gospodarczej i militarnej integracji byłych republik radzieckich. Wiele z nich ze względu na obawy o własny byt państwowy skłonnych było do udziału we wszelkiego rodzaju sojuszach mogących poprawić ich stan poczucia bezpieczeństwa. Nie może więc dziwić, że rosyjskie starania trafiły na podatny grunt i doprowadziły do szybkiej, chociaż niepełnej reintegracji postradzieckiego obszaru obronnego. Stało się to poprzez podpisanie 15 maja 1992 roku w Taszkiencie „układu o bezpieczeństwie zbiorowym" (UBZ) będącego podstawowym dokumentem regulującym współpracę wojskową państw tego obszaru[1]. Początkowo układ obejmował sześć państw: Rosję, Armenię, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan. W późniejszym okresie dołączyły do nich Gruzja i Azerbejdżan w dniu 24.12.1993 roku oraz Białoruś 5.01.1994 roku[2]. Według poglądów rosyjskich układ został powołany w celu odgrywania stabilizującej roli nie tylko w regionie, ale i w skali globalnej, o czym ma między innymi świadczyć jego otwarty charakter[3].

Do UBZ nigdy nie przystąpiły państwa bałtyckie, Ukraina, Mołdawia oraz Turkmenistan. Dla Litwy, Łotwy i Estonii, oprócz czynnika psychologicznego, nie do przyjęcia było także podejmowanie jakiejkolwiek współpracy wojskowej mogącej stanąć na przeszkodzie realizacji ich nadrzędnego celu, którym była integracja ze strukturami zachodnimi. W przypadku Ukrainy o negatywnym stosunku do UBZ zadecydowała niechęć do wikłania się w bliższe związki z Rosją prowadzącą wówczas konfrontacyjną politykę wobec republiki. Jako jej przejawy możemy wymienić chociażby obraźliwe wypowiedzi prezydenta Jelcyna o „sezonowości bytu" Ukrainy. Można także przypuszczać, że już w 1992 roku politycy ukraińscy rozważali stworzenie alternatywnego wobec działań rosyjskich bloku polityczno-wojskowego (Ukraina posiadała jeszcze na swoim terytorium

---

[1] Tekst układu (w:) Cz. Mojsiewicz, Wspólnota Niepodległych Państw, Terra, Poznań 2000, s.118-121; „Diplomaticzeskij Westnik", nr 3/1995, s. 9-10.

[2] W swoim liście do Sekretariatu WNP potwierdzającym podpisanie przez niego UBZ przewodniczący Rady Najwyższej Białorusi S. Szuszkiewicz zaznaczył, że zrobił to z zastrzeżeniem, iż na terytorium Białorusi nie mogą przebywać inne siły zbrojne państw układu natomiast republikańskie siły zbrojne nie mogą być wykorzystane poza jej terytorium bez zgody Rady Najwyższej RB.

broń atomową) urzeczywistnionego w 1997 roku pod nazwą GUUAM. Po za tym przeciwstawianie się stanowisku Rosji we wszystkich dziedzinach było również osnową polityki ówczesnego prezydenta Ukrainy Krawczuka. Za główne przyczyny niechęci Mołdawii do uczestnictwa w tworzonym sojuszu możemy uznać trwający konflikt w Naddniestrzu oraz dążenia ówczesnych elit republiki do zjednoczenia z Rumunią. Podobną niechęć wyrażał także prezydent Saparmurat Nijazow, który od momentu uzyskania niepodległości przez Turkmenistan dąży do utrzymywania przez ten kraj neutralności w stosunkach międzynarodowych[4].

Układ podpisany w Taszkiencie zawarty został na pięć lat z możliwością jego przedłużenia, wszedł natomiast w życie w 20 kwietnia 1994 roku po zakończeniu procesu ratyfikacji przez państwa członkowskie. Depozytariuszem oryginału porozumienia została Białoruś, która do końca 1994 roku rozesłała uwierzytelnione kopie dokumentu do wszystkich państw członkowskich.

Porozumienie podpisane w Taszkiencie zarejestrowane zostało w Sekretariacie ONZ dnia 1 listopada 1995 roku, co pozwoliło Rosji od tego momentu stawiać swoisty znak równości pomiędzy UBZ a NATO, dla którego układ miałby być przeciwwagą[5].

Głównym celem układu było wprowadzenie politycznej i prawnej bazy do powstania sojuszu obronnego wszystkich państw członkowskich w celu przeciwstawienia się zewnętrznym zagrożeniom militarnym. Pozwala to na stwierdzenie, że użyte w nim sformułowanie „o bezpieczeństwie zbiorowym" nie w pełni odpowiada jego istocie i ukierunkowaniu[6]. Tekst układu uwidacznia bowiem znaczne zawężenie szeroko rozumianego pojęcia bezpieczeństwa – ograniczając je jedynie do aspektu militarnego. Nie ma w nim również mowy o rozwiązywaniu konfliktów na obszarze działania WNP, w tym także pomiędzy jej sygnatariuszami. Jego artykuł 1 ogranicza się jedynie do nakazu stosowania przez państwa członkowskie pokojowego rozwiązywania sporów oraz niestosowania siły w stosunkach międzynarodowych. Potwierdzeniem niskiej skuteczności UBZ w rozwiązywaniu sporów wewnętrznych jest przypadek Azerbejdżanu i Armenii, które, będąc w stanie wojny, stały się członkami Układu. Prośba Azerbejdżanu na forum organizacji o uruchomienie mechanizmów umożliwiających rozwiązanie konfliktu z Armenią

---

[3] W. Ziemskij, Collective Security in the CIS, „International Affairs", Number 1/1999, str. 97.
[4] W ramach tej polityki nie wyraził również zgody na udostępnienie terytorium republiki wojskom koalicji antyterrorystycznej w 2001 r.
[5] Apropos the Collective Security Treaty (w:) http://english.pravda.ru/politics/2002/05/14/28655.html; A. Wilk, Układ o bezpieczeństwie zbiorowym WNP – instytucja fasadowa (w:) http//www.OSW/publikacje.
[6] K. Malak, Czynnik Wojskowy w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej 1991-2000, rozprawa habilitacyjna, dodatek do Zeszytów Naukowych AON, Warszawa 2001, s. 89.

sprowokowała odpowiedź (przygotowaną przez Rosję), że przeznaczeniem układu jest jedynie rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa zewnętrznego państw członkowskich[7]. Wynikało to prawdopodobnie z obaw Rosji, która zbyt duże zaangażowanie w kwestie rozwiązywania konfliktów wewnątrz UBZ utożsamiała z narastaniem dysonansów i podziałów w ramach organizacji. W efekcie mogłoby to prowadzić do krytyki jej poczynań jako głównej siły sprawczej układu, co byłoby niekorzystne dla rosyjskich interesów na obszarze WNP.

Ogólnie można stwierdzić, że układ taszkiencki oprócz treści stosowanych w systemach bezpieczeństwa zbiorowego mówiących o prowadzeniu konsultacji we wszystkich kwestiach bezpieczeństwa państw sygnatariuszy, gdy zagrożona jest ich integralność lub suwerenność (artykuł 2), rozwiązywaniu sporów powstałych w związku z funkcjonowaniem układu w duchu przyjaźni i szacunku (artykuł 9) oraz niestosowaniu siły lub groźby jej użycia (artykuł 1), zawiera także *casus federis* typowy dla sojuszy obronnych, a zawarty w artykule czwartym[8]. Z jego treści wynika, że napaść na jedno z państw członkowskich uruchomi mechanizm natychmiastowej pomocy, w tym wojskowej zgodnie z artykułem 51 Karty ONZ. Świadczy to o tym, że układ przewiduje tworzenie nie tyle systemu bezpieczeństwa zbiorowego, co mechanizmów obrony zbiorowej na wypadek agresji zewnętrznej[9]. Za siły i środki systemu bezpieczeństwa zbiorowego państwa-strony uznały siły zbrojne i inne wojska państw-stron, koalicje regionalne, zgrupowania wojsk, połączony system OP i inne systemy[10]. Należy jednak krytycznie oceniać ewentualną gotowość poszczególnych państw do wypełnienia obowiązków sojuszniczych. Jeżeli poszczególne państwa WNP nie przewidują realnego zagrożenia zewnętrznego, nie zwiększają swojego zaangażowania w pogłębianie współpracy w ramach UBZ. Zapewnienie bezpieczeństwa zbiorowego pozostawiono mechanizmowi konsultacji politycznych pomiędzy stronami porozumienia (artykuł 2 i 6) oraz bez wymienienia z nazwy – strategicznemu potencjałowi jądrowemu Rosji.

W tekście porozumienia zdefiniowano również najważniejsze organy UBZ wraz z utworzeniem cywilnego kierownictwa w postaci Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego. Kwestie związane z rozstrzygnięciem statusu, rozmieszczenia i funkcjonowania baz oraz postradzieckich instalacji wojskowych na terytoriach państw członkowskich WNP

---

[7] Tamże.
[8] R. Zięba, Mechanizm bezpieczeństwa Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) Polityka Wschodnia nr 1/1998, s. 75.
[9] A.Yegorow, Collective Security System of the CIS States and Measures Providing Peace on the Territory of the Former Soviet Union (w:) http://www.ca-c.org/journal/eng-01-2001/05.malyshe.shtml

UBZ pozostawiał do uregulowania odrębnymi porozumieniami. Istotny jest także artykuł 10 porozumienia pozostawiający Układ otwartym dla wszystkich zainteresowanych państw, jeśli podzielają one zawarte w nim cele i zasady. Świadczy to o chęci skupienia w sojuszu obronnym całości obszaru wojskowego byłego ZSRR.

W czasie pierwszej prolongaty UBZ, która odbyła się na szczycie WNP 2 kwietnia 1999 roku w Moskwie z układu wystąpiły Azerbejdżan, Gruzja i Uzbekistan[11]. Jako główne przyczyny takiej decyzji podawano brak transformacji układu przygotowującej go do nowych realiów geopolitycznych w regionie i na świecie oraz jego nieefektywność w rozwiązywaniu problemów bezpieczeństwa państw członkowskich.

Ostatni zarzut podnoszony był w szczególności przez Azerbejdżan i Gruzję[12]. Baku wyrażało w ten sposób swoje niezadowolenie z pasywności struktur organizacji w kwestii rozwiązania sporu z Armenią o Górny Karabach oraz z polityki Rosji wyraźnie faworyzującej w tym konflikcie Erewan. Tbilisi protestowało przeciwko rozwojowi sytuacji w Abchazji i Osetii Południowej, które, będąc praktycznie częściami republiki przy nieformalnym przyzwoleniu Rosji zmierzały do niepodległości. Rosja pełniąca rolę mediatora w konflikcie gruzińskim rozmieściła w republice swoje wojska, co było dodatkową przyczyną zachęcającą republikę do opuszczenia struktur UBZ.

Uzbekistan z kolei motywował swoją decyzję nadmierną rozbudową rosyjskiego potencjału militarnego w Azji Środkowej. Nie bez znaczenia były tu jednak osobiste dążenia prezydenta Karimowa do stworzenia regionalnego sojuszu państw pod swoim przewodnictwem i wzmocnienia pozycji Uzbekistanu w regionie, co później bez powodzenia usiłował zrealizować w ramach GUUAM.

Władze rosyjskie nie przeciwstawiały się wycofaniu się Azerbejdżanu, Gruzji i Uzbekistanu z UBZ, licząc, że w wyniku zmiany sytuacji bezpieczeństwa w regionie, będą one zabiegać o ponowne członkostwo w układzie w przyszłości[13].

Pozostałe sześć państw: Rosja, Armenia, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Białoruś podczas szczytu WNP w Erewanie w dn. 19-20 maja 1999 roku potwierdziło gotowość dalszej współpracy, podpisując „Protokół o przedłużeniu Układu o bezpieczeństwie zbiorowym z 15 maja 1992 roku". W chwili obecnej dwa państwa-strony ukła-

---

[10] P. Andrejew, Współpraca wojskowo-polityczna Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) Wojsko i wychowanie, nr 5/2001, s. 108.
[11] Rocznik Strategiczny 1999/2000, Wydawnictwo SCHOLAR, Warszawa 2000 rok, s. 179.
[12] Oficjalną decyzję o nie przedłużaniu układu prezydenci Gruzji i Uzbekistanu podali 9 marca 1999 roku podczas wspólnego spotkania w Taszkiencie.
[13] Oświadczenie ministra SZ FR I. Iwanowa z 24.02.1999 r. podczas spotkania z prezydentem Tadżykistanu w Duszanbe.

du (Białoruś i Tadżykistan) można uznać za satelity FR, a dwa następne (Armenia i Kirgizja) są w znacznym stopniu od Rosji uzależnione. Jedynym względnie samodzielnym sygnatariuszem pozostaje Kazachstan.

Dotychczasowa praktyka wykazała, że postanowienia UBZ mają zdecydowanie charakter deklaratywny i propagandowy, a sygnatariusze układu nie wypracowali mechanizmów realizacji zaplanowanych przedsięwzięć. Nie wykonali też żadnych posunięć w celu zażegnania konfliktu między dwójką uczestników UBZ – Armenią i Azerbejdżanem – biernie obserwując zbrojne starcie o Górny Karabach. Niewątpliwie najistotniejszą obecnie kwestię utrzymania stabilności w Azji Środkowej, nawet biorąc pod uwagę potencjalne zagrożenie zewnętrzne (z Afganistanu), Rosja od początku stara się rozgrywać sama, zwiększając własne zaangażowanie militarne i uzależniając państwa regionu od dostaw uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Jedynym elementem rzeczywistej współpracy militarnej państw WNP, odbywającym się jednakże formalnie poza układem, pozostaje Połączony System Obrony Powietrznej Wspólnoty.

UBZ faktycznie miał i ma bardzo ograniczony wpływ na bezpieczeństwo państw-stron i od kilku lat stanowi jedynie fasadę dla rozwoju współpracy dwustronnej, powtórnie uzależniającej byłe republiki radzieckie od Moskwy oraz zabezpieczenie przed próbami orientowania państw WNP na inne sojusze wojskowe[14].

Pomimo tego UBZ można uznać za jeden z podstawowych elementów i filarów Wspólnoty, bowiem jego podpisanie i pierwsze uzgodnienia pozwoliły na zwiększenie poczucia bezpieczeństwa państw członkowskich w początkowym, newralgicznym okresie budowania przez nie niepodległego bytu. Dotyczy to w szczególności państw azjatyckich zagrożonych zarówno konfliktami etnicznymi, jak i religijnymi.

Próbą odnowy układu i zmiany niekorzystnych utrwalonych przez minione 10 lat tendencji było powołanie podczas spotkania w Moskwie 15 maja 2002 roku przez przywódców Rosji, Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu Organizacji Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego (OUBZ). Stanowi ona wzmocnienie istniejących form współpracy przewidzianych układem i nadanie jej prawnego statusu międzynarodowej organizacji współpracy regionalnej.

Głównym celem nowej organizacji ma być stworzenie mechanizmów kierowania i koordynacji działań podsystemów bezpieczeństwa regionalnego w Europie Wschodniej,

---

[14] Inne zdanie w tej kwestii wyraża np. prezydent Kirgizji A. Akajew w wywiadzie dla Rzeczpospolitej z 20.07.1999 r. Według niego UBZ jest jednym z zasadniczych elementów Wspólnoty Niepodległych Państw, a sama WNP - jako całość - odegrała bardzo pozytywną rolę w okresie przejściowym, pozwalając każdemu nowemu niepodległemu państwu wybrać swoją drogę i tempo reform.

na Kaukazie i w Azji Środkowej. Zakładana jest ponadto współpraca z innymi organizacjami międzynarodowymi, w tym także z NATO[15].

Trwające prace nad przygotowaniem podstaw prawnych funkcjonowania OUBZ, w tym zwłaszcza jej komponentu militarnego, obejmują wypracowanie decyzji w sprawie przekształcenia dotychczasowej grupy operacyjnej sił szybkiego reagowania UBZ (SSR) w sztab SSR oraz powołania międzypaństwowego organu wojskowego (prawdopodobnie połączonego sztabu), odpowiedzialnego za koordynację szkolenia bojowego i operacyjnego regionalnych zgrupowań wojsk, utworzonych z SZ państw członkowskich[16].

W trakcie moskiewskiego spotkania podjęto decyzję o powołaniu Sztabu Koordynacyjnego OUBZ. Do pracy w sztabie oprócz grupy oficerów wydzielonych z Głównego Zarządu Operacyjnego Sztabu Generalnego SZ Rosji zostanie oddelegowanych 50 oficerów ze sztabów generalnych SZ uczestników OUBZ (Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgizji). Sztab będzie współpracował z Centrum Antyterrorystycznym w Biszkeku oraz organami WNP tj. Radą Ministrów Spraw Wewnętrznych, Ministrów Obrony, Prokuratorów Generalnych, Dowódców WOP oraz Biurem ds. Koordynacji Walki ze Zorganizowaną Przestępczością. Będzie on także odpowiedzialny za koordynację szkolenia bojowego i operacyjnego regionalnych zgrupowań wojsk, które w znacznej mierze oparte będą na siłach szybkiego reagowania (SSR) UBZ (201 DZ FR, 7 BDSz SZ Tadżykistanu, 1 BPG SZ Kirgizji, 35 BDSz SZ Kazachstanu oraz prawdopodobnie 50 BZ SZ Armenii). Podstawowym zadaniem tych zgrupowań będzie wspólna obrona, zwalczanie terroryzmu oraz współdziałanie w kwestiach dotyczących problematyki zbiorowego bezpieczeństwa państw sygnatariuszy[17].

W ramach dalszego umacniania struktur OUBZ na szczycie Wspólnoty w Kiszyniowie 7 października 2002 roku podjęto decyzję o stopniowym przejmowaniu funkcji organów wojskowych WNP przez struktury OUBZ oraz o restrukturyzacji i stopniowej likwidacji Sztabu ds. Koordynacji Współpracy Wojskowej Państw (SKWW WNP). Zgodnie z tą decyzją zadania i komórki SKWW do końca 2002 roku zostały przekazane do

---

[15] Interfaks, Agencja Wojennych Nowosti z 8.05.2002 r., http://nupi.no/cgi-win/Russland/krono.exe?SOK_RELASJON

[16] Prawdopodobnie związane z tym były prowadzone w dniach 13–15 maja br. na poligonie Gorochowieck (moskiewski OW) wielonarodowe ćwiczenie taktyczne ze strzelaniem amunicją bojową, w którym udział brała grupa operacyjna sztabu ds. Koordynacji Współpracy Wojskowej Państw-Stron WNP oraz pododdziały sił lądowych Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgizji i Tadżykistanu. Kolejnym etapem przygotowania założeń funkcjonowania koalicyjnych zgrupowań były przeprowadzone w drugiej połowie czerwca 2002 r. na terytorium Kirgizji oraz Kazachstanu ćwiczenia sił szybkiego reagowania.

[17] Wiadomości Agencji Wojennych Nowosti, nr 449 i 461 z czerwca 2002 r.

Sztabu Koordynacyjnego OUBZ, który jest odpowiedzialny za kierowanie działaniami struktur koalicyjnych w rejonach konfliktów. SK OUBZ W przyszłości będzie także odpowiedzialny za koordynację szkolenia bojowego i operacyjnego wykorzystania regionalnych zgrupowań wojsk, w tym sił szybkiego reagowania OUBZ, których główne komponenty mają stanowić 201 DZ FR, 7 BDSz SZ Tadżykistanu, 1 BPG SZ Kirgizji, 35 BDSz SZ Kazachstanu oraz prawdopodobnie 50 BZ SZ Armenii. W związku z zadaniem wzmocnienia ich możliwości bojowych we wrześniu 2002 roku Rosja rozpoczęła tworzenie komponentu lotniczego SSR OUBZ na środkowoazjatyckim kierunku strategicznym. Trzon komponentu mają stanowić 22 samoloty SP FR, które zostały przebazowane na lotnisko w Kant w Kirgizji, gdzie zostało przerzuconych także ok. 700 żołnierzy obsługi naziemnej[18]. Projekt umowy dotyczącej statusu rosyjskiej bazy lotniczej Kant został zaakceptowany przez rząd FR 16 września 2003 roku. Dokument został ostatecznie podpisany 22 września 2003 roku w Moskwie w podczas roboczej wizyty w Rosji prezydenta Kirgistanu Askara Akajewa. Dokonali tego ministrowie obrony obydwu państw S. Iwanow i E. Topojew[19].

Kolejne zmiany w nazewnictwie i funkcjonowaniu Sztabu Koordynacji OUBZ spodziewane są od 1 stycznia 2004. Implementacji tych zmian poświęcona była przeprowadzona w marcu 2003 roku w Moskwie sesja organów roboczych OUBZ (Kolegium Szefów Sztabów SZ oraz wspólne posiedzenie wiceministrów obrony, spraw zagranicznych i finansów), przygotowujących posiedzenia Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego. W czasie jej trwania uzgodniono, że do konsolidacji komponentu militarnego konieczne będzie przyspieszenie prac nad utworzeniem bazy prawnej regulującej funkcjonowanie Sztabu Koordynacji OUBZ, który otrzyma ostateczną nazwę Połączonego Sztabu OUBZ, tak by instytucja ta przejęła pełnię obowiązków likwidowanego SKWW od dnia 1 stycznia 2004 roku. Kwestie te omawiane były także podczas spotkania szefów sztabów generalnych WNP, które odbyło się 18 września 2003 roku w Moskwie pod przewodnictwem szefa SG SZ FR gen. armii A. Kwasznina.

W ramach kolejnych etapów rozbudowy mechanizmów i struktur kierowania siłami koalicyjnymi OUBZ, priorytetem mają także być objęte przedsięwzięcia na rzecz utworzenia jednolitego systemu łączności zapewniającego ich bieżące funkcjonowanie, a w

---

[18] Rozmieszczenie rosyjskich samolotów w Kirgizji stało się możliwe po zawarciu 7 października 2002 roku w Kiszyniowie przez ministrów obrony państw-sygnatariuszy OUBZ porozumienia o wspólnym wykorzystywaniu lotnisk państw członkowskich.

[19] Nosi on nazwę „O statusie i warunkach funkcjonowania rosyjskiej bazy lotniczej na terytorium Kirgistanu".

wypadku konfliktu lokalnego — rozwinięcie elementów ugrupowania bojowego oraz umożliwienie wymiany informacji pomiędzy nimi w czasie rzeczywistym.

Wprowadzenie w życie postanowień umów zawartych podczas szczytu w Kiszyniowie przez państwa członkowskie Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ), w tym przygotowanie do prowadzenia operacji wojskowych w ramach sił koalicyjnych na terytorium państw sojuszniczych stało się także priorytetem działalności SM i SP FR na 2003 rok[20].

Równolegle z tworzeniem struktur wojskowych Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ), państwa-sygnatariusze przystąpiły do budowy struktur politycznych tej organizacji. Jej początkiem była rozpoczęta 28 sierpnia 2002 roku w Moskwie dwudniowa sesja ekspertów z Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgizji, Rosji i Tadżykistanu poświęcona opracowaniu wstępnych projektów dokumentów precyzujących zasady działalności OUBZ, w tym głównie określających przyszły kształt jej organów politycznych oraz zakres ich uprawnień i odpowiedzialności. Uzgodniono, że podstawowym aktem regulującym działalność organizacji ma być statut, przewidujący m.in. prowadzenie wspólnych działań przeciwko terroryzmowi, ekstremizmowi religijnemu, separatyzmowi oraz przemytowi broni i narkotyków.

4.2. Pozostałe istotne dokumenty programowe zacieśniające współpracę państw Wspólnoty w dziedzinie bezpieczeństwa

Dla Rosji podpisanie traktatu taszkienckiego nie było traktowane jako cel sam w sobie lecz jako wstęp do zawierania dalszych porozumień pogłębiających współpracę wojskową. Od 1995 roku Moskwa wzmogła naciski na państwa WNP w celu przyspieszenia organizowania wspólnego systemu bezpieczeństwa na obszarze postradzieckim[21]. Najbardziej doniosły w tym względzie był 15 szczyt WNP rozpoczęty 10 lutego 1995 roku w Ałma-Acie, na który przybyło 11 przywódców państw Wspólnoty[22]. Równocześnie ze Szczytem obradowała również Rada Szefów Rządów, na której premierzy ze wszystkich 12 państw członkowskich WNP rozważali problematykę gospodarczą[23].

---

[20] Wiadomości Agencji Wojennych Nowosti, nr 620 z 26 listopada 2002 roku; nr 623 z 28 listopada 2002 r.

[21] Wiązało się to z zabiegami FR o stworzenie nowej architektury bezpieczeństwa w Europie, w której Rosja miałaby przewodzić strukturze wschodniej.

[22] Turkmenistan nie był reprezentowany przez prezydenta, lecz przez przewodniczącego parlamentu S. Muradowa

[23] 15 szczyt państw WNP stanowi niewielki postęp w procesie integracji wojskowej Wspólnoty. Państwa nienależące do UBZ pozostały w opozycji do inicjatyw rosyjskich. Przyczynił się do tego między innymi stosunek Rosji do spotkania w Ałma-Acie (lekceważąca postawa prezydenta Jelcyna oraz brak prób zniwelowania rozbieżności, które

Spotkanie na szczycie zostało poprzedzone posiedzeniami Rady Ministrów Spraw Zagranicznych (RMSZ) i Rady Ministrów Obrony (RMO). Do rozpatrzenia przez przywódców państw WNP rekomendowano 17 projektów różnych dokumentów o tematyce wojskowej, w tym:

- pakiet 12 dokumentów dotyczący koncepcji bezpieczeństwa zbiorowego WNP i działalności Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego, których nie udało się rozpatrzyć podczas poprzedniego szczytu;
- porozumienie o wspólnej ochronie granic zewnętrznych WNP;
- pakt o stabilności i pokoju w WNP, deklarujący nienaruszalność granic, uznanie integralności terytorialnej i niewspieranie dążeń separatystycznych na terytoriach innych państw Wspólnoty, a także zobowiązujący sygnatariuszy do powstrzymywania się od wywierania presji w stosunkach wzajemnych oraz do nie uczestniczenia w blokach i sojuszach wymierzonych przeciwko jednej ze stron; jego inicjatorem był prezydent Kazachstanu Nursułtan Nazarbajew;
- porozumienie w sprawie utworzenia połączonego systemu OP państw Wspólnoty, o co zabiegała głównie Rosja, dążąca do odbudowy systemu OP w oparciu o obiekty i struktury funkcjonujące w byłym ZSRR[24];
- porozumienie o siłach pokojowych WNP i sposobie ich finansowania, będące kolejną, zakamuflowaną próbą stworzenia zalążka zjednoczonych sił zbrojnych WNP;
- deklarację w sprawie sytuacji w Tadżykistanie, wraz z propozycją rozszerzenia pełnomocnictw dowódcy sił pokojowych WNP w tym państwie.

W trakcie posiedzenia RMO przedstawiciele Ukrainy, Mołdawii i Turkmenistanu odmówili dyskusji nad projektami porozumień, motywując to brakiem odpowiednich pełnomocnictw. Pomimo kontrowersji, jakie wzbudził wśród ministrów obrony Azerbejdżanu i Uzbekistanu projekt wspólnego systemu OP i porozumienie o wspólnej ochronie granic zdecydowano się na zamieszczenie w porządku obrad wszystkich przygotowanych dokumentów.

Problemy w osiągnięciu konsensusu przez ministrów obrony wpłynęły bezpośrednio na decyzje przywódców poszczególnych państw WNP. Ukraina, Mołdawia i Turk-

---

pojawiły się w trakcie spotkań roboczych organów WNP). Może to potwierdzać początek stopniowego odchodzenia Rosji od idei umów wielostronnych i oparcie reintegracji wojskowej na dwustronnych umowach z poszczególnymi państwami WNP.

[24] Ministrowie obrony Rosji, Białorusi, Armenii, Gruzji, Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu wyrazili zgodę na mianowanie dowódcą wspólnych sił OP WNP gen. W. Prudnikowa.

menistan podtrzymały swoją dezaprobatę dla współpracy wojskowej w ramach WNP. Ponadto, przywódcy Ukrainy i Turkmenistanu negatywnie odnieśli się do rosyjskich projektów o wspólnej ochronie granic zewnętrznych i wspólnym systemie OP WNP, uzasadniając swoją opinię obawą przed utratą suwerenności. Do grona oponentów dołączyły także Azerbejdżan, sprzeciwiający się wspólnemu systemowi OP oraz Uzbekistan, który, odmawiając podziału swych granic na zewnętrzne i wewnętrzne, storpedował porozumienie o wspólnej ochronie granic zewnętrznych WNP.

W rezultacie, w porozumieniach czysto wojskowych, przyjętych na 15 szczycie przywódców państw WNP w Ałma-Acie, uczestniczyło jedynie 9 państw-członków Układu Bezpieczeństwia Zbiorowego WNP. Ich przywódcy parafowali następujące dokumenty:

- koncepcję bezpieczeństwa zbiorowego, stanowiącą wykładnię przyjętego w 1992 roku układu taszkienckiego;
- deklarację o bezpieczeństwie zbiorowym;
- podstawowe kierunki współpracy wojskowej państw WNP:
- statut i zasady działania RBZ.

Do ponownego rozpatrzenia przez organy robocze Wspólnoty odesłano porozumienie o siłach pokojowych WNP, które wywołało sprzeciw przede wszystkim Turkmenistanu i Białorusi. Na kolejną, roczną kadencję przewodniczącego WNP wybrano ponownie B. Jelcyna; odrzucenie kandydatury prezydenta Azerbejdżanu uzasadniono niemożnością sprawowania tej funkcji przez przywódcę państwa będącego w konflikcie zbrojnym z innym państwem członkowskim Wspólnoty.

Za najważniejsze dokumenty przyjęte na szczycie w Ałma-Acie, a zacieśniające współpracę wojskową państw WNP należy uznać „Memorandum o wspieraniu pokoju i stabilności we WNP"; „Deklarację państw-stron układu o zbiorowym bezpieczeństwie" oraz „Koncepcję bezpieczeństwa zbiorowego państw-stron układu"[25].

Memorandum zawiera zalecenia w sprawie zobowiązania się przez państwa członkowskie WNP do zaniechania prób wywierania nacisku środkami politycznymi, ekonomicznymi i wojskowymi lub innymi oraz ingerencji w sprawy wewnętrzne pozostałych państw członkowskich. Dokument mówi również o poszanowaniu integralności i niepodległości innych członków Wspólnoty oraz o zwalczaniu na swym terytorium ruchów godzących w te wartości. Inicjatorem memorandum był Kazachstan, a że projekt

---

[25] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 3 z 1995 r., s. 30-37.

skierowany był niedwuznacznie przeciwko Moskwie, podpisy złożyli pod nim przedstawiciele wszystkich państw członkowskich. Rosji udało się jedynie osłabić jego znaczenie dzięki umieszczeniu zapisów o powstrzymaniu się przez członków WNP od udziału w sojuszach skierowanych przeciwko innym państwom członkowskim.

Kolejnym dokumentem jest „Deklaracja państw-stron układu o zbiorowym bezpieczeństwie", która stwierdza, że powstały sprzyjające warunki do porzucenia siły militarnej w rozwiązywaniu sporów międzynarodowych i stworzenia przez układ podstaw budowy nowej struktury bezpieczeństwa korzystnej dla rozwoju stosunków pomiędzy państwami członkowskimi w szerszej skali międzynarodowej. Potwierdza ona także zobowiązanie państw do nieużywania siły w relacjach wzajemnych oraz rozwiązywania sporów metodami pokojowymi. Państwa członkowskie potwierdziły w deklaracji, że traktują budowany przez siebie system bezpieczeństwa zbiorowego jako część systemu bezpieczeństwa Europy i Azji oraz jako wyraz przestrzegania wcześniej przyjętych zobowiązań zawartych w Karcie ONZ i dokumentach OBWE.

Ostatni dokument „Koncepcja bezpieczeństwa zbiorowego państw-stron układu", wzorowana na doktrynie militarnej Rosji z 1993 roku, składa się z trzech części: zasad polityki wojskowej państw-stron układu; zasad zapewnienia bezpieczeństwa zbiorowego oraz podstawowych kierunków tworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego. W dokumencie do zasad polityki wojskowej zaliczono między innymi współpracę z innymi organizacjami przy budowaniu bezpieczeństwa w Azji i Europie, partnerskie stosunki z NATO oraz prowadzenie operacji utrzymania pokoju na zlecenie ONZ i OBWE. Jako zasady zapewnienia bezpieczeństwa zbiorowego wymieniono mechanizmy konsultacji politycznych, integralność i suwerenność państw WNP oraz strategiczny potencjał jądrowy Rosji pełniący funkcję odstraszającą. Dokument wymienia trzy etapy budowania systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Pierwszy to zakończenie tworzenia narodowych sił zbrojnych, opracowanie programów współpracy wojskowej oraz przyjęcie aktów prawnych regulujących funkcjonowanie systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Drugi, zapowiada tworzenie koalicyjnych zgrupowań wojsk i systemów obrony powietrznej, a trzeci ma zakończyć budowę systemu bezpieczeństwa zbiorowego. W ostatniej części scharakteryzowano także elementy struktury tworzonego systemu bezpieczeństwa, jak również siły, którymi państwa strony mają dysponować. Do międzypaństwowych organów kierowania zaliczono Radę Bezpieczeństwa Zbiorowego oraz jej organy konsultacyjne, takie jak Radę Ministrów Spraw Zagranicznych i Radę Ministrów Obrony. Jako państwowe wymieniono organy narodowego kierownictwa politycznego i wojskowego

państw członkowskich. Do środków zaliczono siły zbrojne i inne wojska państw członkowskich, koalicyjne zgrupowania wojsk, które miałyby być tworzone na kierunkach zagrożenia oraz wspólny system obrony powietrznej.

Koncepcja podaje również szczegółową charakterystykę zadań, jakie powinny podjąć państwa-strony w dziedzinie przygotowania infrastruktury wojskowej, podniesienia zdolności bojowej wojsk, koordynacji programów szkolenia oraz produkcji i zaopatrywania w sprzęt.

Intensyfikacji współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa służyć miała także deklaracja „Strategiczny kurs Rosji wobec państw-uczestników WNP" opracowana przez MSZ FR, a zatwierdzona 14.09.1995 roku dekretem prezydenta Borysa Jelcyna[26]. Zapowiada ona dążenie do stworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego na podstawie układu taszkienckiego i porozumień dwustronnych z państwami WNP, popieranie dążeń sygnatariuszy do zjednoczenia się w sojuszu obronnym oraz zabieganie o zakceptowanie przez państwa trzecie idei przewodniej roli Rosji w regionie WNP. Strategia wywołała jednak obawy sojuszników FR i ich podejrzenia o sankcjonowanie rosyjskiego hegemonizmu, co spowolniło realizację zawartych porozumień.

4.3. Organy mechanizmu bezpieczeństwa WNP, ich zadania i kompetencje

Wraz z uchwalonymi dokumentami zostało utworzonych i funkcjonuje wiele organów międzypaństwowych, zajmujących się realizacją polityki bezpieczeństwa i rozwijaniem współpracy wojskowej w ramach WNP. Organy te różni zakres obowiązków oraz możliwości wpływania na politykę wojskową Wspólnoty. Możemy dokonać ich najprostszego podziału na organy wojskowo-polityczne i wojskowe. W pierwszej grupie wyróżniamy:

Radę Szefów Państw będącą jednocześnie najważniejszym ciałem Wspólnoty. Składa się z przywódców państw lub przewodniczących parlamentów i posiada kompetencje do wydawania decyzji o użyciu sił zbrojnych państw członkowskich oraz ustanawiania mandatu dla sił pokojowych WNP. Szczegółowe kompetencje tego organu zostały zapisane w częściowo w statucie oraz w „Umowie o pełnomocnictwach wyższych organów WNP w kwestiach obrony"[27] z 20 marca 1992 r. Wiele z nich ze względu na obecną

[26] „Diplomaticzeskij Westnik", Nr 10, Octiabr 1995, s. 3-6.
[27] Zob.: Wnieszniaja politika Rossiji. Sbornik dokumientow 1990–1992, Moskva 1996, s. 314–316.

sytuację straciło już ważność, lecz nowe nie zostały jeszcze określone. Decyzje Rady Szefów Państw podejmowane są na podstawie konsensu zainteresowanych stron, pozwalającego (zgodnie z „Zasadami procedury Rady Szefów Państw i Rady Szefów Rządów" – przyjętymi 17 maja 1996 r.) każdemu państwu członkowskiemu wyrazić brak zainteresowania tą czy inną kwestią, co nie jest przeszkodą do podjęcia decyzji[28]. Przyjęte w ten sposób postanowienia uważa się za obowiązujące dla państw, które je przyjęły.

Radę Bezpieczeństwa Zbiorowego – zgodnie z art. 3 traktatu taszkienckiego w jej skład wchodzą szefowie państw, ministrowie spraw zagranicznych, ministrowie obrony, sekretarze rad bezpieczeństwa państw członkowskich oraz sekretarz generalny, którym jest obecnie Rosjanin W. Nikołajenko. RBZ może tworzyć wspólne siły pokojowe. Zgodnie ze statutem RBZ odpowiada za: prowadzenie konsultacji i uzgadnianie stanowisk państw członkowskich w wypadku wzrostu zagrożenia dla terytorialnej integralności lub niepodległości jednego lub kilku państw członkowskich lub bezpieczeństwa międzynarodowego; rozważenie udzielenia pierwszej pomocy z akcją militarną włącznie dla państwa członkowskiego w wypadku agresji ze strony jednego lub kilku państw; opracowanie i podjęcie środków niezbędnych dla utrzymania pokoju i bezpieczeństwa w regionie (informacja o podjętych krokach powinna być natychmiast przekazana do Rady Bezpieczeństwa ONZ); koordynacja prowadzenia przez państwa członkowskie ćwiczeń sił zbrojnych i procesów mobilizacji gospodarki; koordynacja polityki produkcji uzbrojenia i dostaw broni i sprzętu w państwach członkowskich. Nawet pobieżna analiza dziedzin odpowiedzialności RBZ pokazuje, że organ ten jest zaangażowany bardziej w bieżącą koordynację aktywności militarnej państw członkowskich niż podejmowanie decyzji i wprowadzanie ich w życie w interesie bezpieczeństwa zbiorowego[29]. Decyzje Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego przyjmowane są na zasadzie konsensusu. Przedstawiciele poszczególnych państw w Radzie Bezpieczeństwa Zbiorowego mogą zaznaczyć swoją odrębną pozycję zarówno w poszczególnych kwestiach, jak i w odniesieniu do konkretnych problemów zawartych w przyjmowanych dokumentach, co nie przeszkadza w podjęciu decyzji. Jednakże w odróżnieniu od zasad podejmowania decyzji w Radzie Przywódców Państw i Radzie Szefów Rządów, zasady proceduralne Rady Bezpieczeń-

---

[28] Zgodnie z „Zasadami procedury Rady Szefów Państw i Rady Szefów Rządów" – przyjętymi 17 maja 1996 r.

[29] Wojennoje sotrudniczestvo. Sbornik dokumientow w obłasti wojennogo sotrudniczestwa gosudarstw-uczastnikow SNG , Minsk 1996, s.51; Wnieszniaja politika Rossii. Sbornik dokumientow 1990–1992, Moskwa 1996, s. 466–469.

stwa Zbiorowego nie przewidują prawa państw do wyrażenia braku zainteresowania tą czy inną kwestią[30].

Radę Szefów Rządów koordynującą współpracę organów wykonawczych Wspólnoty. Do jej kompetencji możemy zaliczyć między innymi opracowywanie programów rozwoju uzbrojenia i sprzętu wojskowego oraz wysokości ich finansowania; ustalanie sposobu wprowadzania do uzbrojenia techniki wojskowej i innego sprzętu; określanie zasad prowadzenia działalności naukowo-badawczej i doświadczalno-konstruktorskiej w dziedzinie obrony oraz podejmowanie decyzji w kwestiach socjalnych oraz gwarancji prawnych dotyczących żołnierzy oraz ich rodzin.

Radę Ministrów Spraw Zagranicznych, koordynującą politykę zagraniczną państw członkowskich i prowadzącą konsultacje w istotnych sprawach międzynarodowych w tym bezpieczeństwa.

Do organów wojskowych Wspólnoty zaliczamy:

Radę Ministrów Obrony utworzoną w 14 lutego 1994 roku i będącą najwyższym organem wojskowym WNP. Do kręgu jej zainteresowania zalicza się sprawy polityki wojskowej, budowy systemu wojennego państw-stron i zapewnienie im bezpieczeństwa. Jej pełnomocnictwa były wielokrotnie zmieniane w wyniku transformacji celów i form współpracy wojskowej państw WNP. Obecnie do kompetencji Rady Ministrów Obrony należy między innymi rozpatrywanie koncepcji polityki i współpracy wojskowej państw członkowskich oraz przedstawianie odpowiednich propozycji Radzie Szefów Państw i Radzie Szefów Rządów, koordynacja współpracy wojskowej państw członkowskich; przedstawianie Radzie Szefów Państw i Radzie Szefów Rządów propozycji dotyczących koordynacji wysiłków państw członkowskich dotyczących zapobiegania konfliktom zbrojnym na ich terytorium i granicach zewnętrznych, zbliżenia aktów normatywno-prawnych państw członkowskich dotyczących współpracy wojskowej i spraw socjalnych żołnierzy, rezerwistów oraz ich rodzin, a także kandydatur na stanowisko szefów SKWW[31]. Koordynuje ona również wysiłki ministerstw obrony państw Wspólnoty w sprawach tworzenia wojskowej bazy naukowo-badawczej, rozwoju systemów kierowania wojskami oraz operacyjnego przygotowania terytorium państw członkowskich[32]. Posiedzenia rady odbywają się w zależności od potrzeb, nie częściej jednak niż raz na trzy miesiące. W ich trakcie ministrowie obrony z państw, które nie podpisały postanowienia

---

[30] Wojennoje sotrudniczestwo...,op.cit., s. 77–78.

[31] Można założyć, że podobnie będzie przebiegało opiniowanie kandydatur do nowo utworzonego Sztabu Koordynacji OUBZ

[32] Szczegółowe kompetencje (w:) Wojennom sotrudniczestwie...,op.cit., s. 116–123.

o regulaminie Rady Ministrów Obrony, mogą brać udział w obradach w charakterze obserwatorów.

Przy RMO utworzonych zostało wiele komitetów, a wśród nich:

- **Komitet Szefów Sztabów** powstały w marcu 1996 roku jako organ RMO ds. tworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego i kierowania wspólną obroną państw stron. Najważniejszymi zadaniami KSS są organizacja współdziałania strategicznego, opracowywanie i przedstawianie Radzie Bezpieczeństwa Zbiorowego i Radzie Ministrów Obrony wniosków dotyczących różnych aspektów wojennego bezpieczeństwa zbiorowego.
- **Komitet Koordynacyjny ds. Obrony Powietrznej** powołany do uzgadniania wysiłków zmierzających do utworzenia i doskonalenia połączonego systemu OP oraz koordynacji działań jego sił i środków.
- **Komitet Wojskowo-Techniczny** koordynujący współpracę wojskowo-techniczną, przygotowujący propozycje jej rozszerzenia oraz wykonujący polecenia RSP, RSR i RMO w tej dziedzinie.
- **Komitet Kierowników Organów ds. Pracy Wychowawczej z Kadrami Ministerstw Obrony Państw Wspólnoty**, którego zakres zainteresowania nie wymaga komentarza.

Jednak najistotniejszym organem roboczym RMO jest:

- **Sztab ds. Koordynacji Współpracy Wojskowej Państw-Stron WNP** będący stały organem roboczym utworzonym 15.06.1993 roku w miejsce rozwiązanego Naczelnego Dowództwa i Sztabu Zjednoczonych Sił Zbrojnych WNP[33]. Od połowy 2002 roku SKWW jest przekształcany w **Połączony Sztab OUBZ**, który przejmie najprawdopodobniej w całości obowiązki i zadania likwidowanej komórki. Połączony Sztab OUBZ prawdopodobniej obejmie swoją działalnością wszystkie dziedziny współpracy państw-sygnatariuszy UBZ-WNP, w ramach których realizowane są zadania szczegółowe. W sferze współpracy wojskowo-politycznej: tworzenie sytemu wspólnego bezpieczeństwa państw WNP; opracowanie aktów normatywno-prawnych dotyczących systemu bezpieczeństwa wojskowego WNP oraz dokumentów niezbędnych do wydzielenia sił i środków poszczególnych państw do systemu bezpieczeństwa zbiorowego; wypracowanie wspólnego stano-

[33] Z. Brzeziński, P. Sullivan, Russia and the Commonwealth of Independent States, The Centre for Strategic and International Studies, London 1996, s. 686.

wiska w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa międzynarodowego, rozbrojenia i kontroli zbrojeń. W sferze współpracy wojskowej: opracowanie dokumentów normatywnych dotyczących reformy Komitetu Koordynacyjnego ds. OP państw WNP; przygotowywanie podstaw prawnych do utworzenia koalicyjnych zgrupowań wojsk; opracowanie planów i realizacja wspólnych przedsięwzięć w zakresie szkolenia wojskowego czy wypracowania zasad funkcjonowania wspólnego systemu bezpieczeństwa (oprócz OP). W sferze współpracy wojskowo-technicznej: zabezpieczenie techniczne koalicyjnych (regionalnych) zgrupowań wojsk; opracowywanie wariantów operacyjnego użycia jednostek tyłowych armii państw-sygnatariuszy UZB; ustalanie priorytetów i realizacja wspólnych prac naukowo-technicznych, terminów ich zakończenia i kwestii ich finansowania. W sferze działalności sił pokojowych: przygotowanie i prowadzenie ćwiczeń z udziałem pododdziałów Połączonych Sił Utrzymania Pokoju WNP; wypracowanie struktury i zadań organów roboczych Rady Ministrów Obrony oraz aktów normatywno-prawnych dotyczących operacji pokojowych; opracowanie propozycji utworzenia wspólnych sił pokojowych szybkiego reagowania. W pozostałych kwestiach: przygotowanie propozycji wzajemnego wykorzystywania wojskowej bazy sanatoryjnej i leczniczej państw WNP; opracowanie kosztów funkcjonowania Rady Ministrów Obrony państw WNP i jej organów; przygotowanie sprawozdania z rocznej działalności sztabu i przedstawienie planu pracy na rok następny. Swoją pracę Połączony Sztab prowadził będzie podobnie jak SKWW we współpracy z Sekretariatem RMO, Komitetem Wykonawczym WNP, Sekretariatem RBZ, Zespołem Międzyparlamentarnym WNP oraz sztabami generalnymi sił zbrojnych państw-stron układu. Aktualnie przekształcany SKWW jest jedynym stale działającym organem wojskowym WNP, lecz posiadającym jedynie funkcje doradcze. Koszty jego funkcjonowania i personel są ustalane dla wszystkich państw członkowskich.

4.3.1. Funkcjonowanie mechanizmu bezpieczeństwa WNP

Pomimo rozbudowanej struktury administracyjnej najefektywniejszym elementem mechanizmu bezpieczeństwa WNP są konsultacje polityczne[34]. Ich najważniejszą formę stanowią odbywające się dwa razy rocznie spotkania przywódców państw członkowskich, którzy tworzą Radę Szefów Państw[35]. Podstawę do prowadzenia konsultacji stanowi artykuł 2 układu stwierdzający, że „państwa członkowskie będą konsultować się we wszystkich ważnych kwestiach bezpieczeństwa międzynarodowego dotyczących ich interesów i uzgadniać stanowisko w tej sprawie", ponadto, w wypadku zagrożenia: „państwa niezwłocznie przystąpią do konsultacji w celu uzgodnienia stanowisk i podjęcia środków mających na celu jego likwidacji". Jednocześnie ani UBZ, ani żaden inny dokument Wspólnoty nie określa jednoznacznej procedury dalszych działań po osiągnięciu porozumienia przez strony w wyniku odbytych konsultacji. Efektem braku jasnych procedur są trudności, jakie napotyka RPP w wyznaczaniu kierunków integracji i budowania efektywnego systemu bezpieczeństwa.

Niezbyt jasno zdefiniowany proces podejmowania decyzji w ramach UBZ jest także przyczyną małego znaczenia Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego (RBZ). Zgodnie z podpisanym 6 lipca 1992 roku w Moskwie statutem, RBZ jest najwyższym gremium politycznym UBZ i odpowiada za koordynację wspólnych działań państw członkowskich oraz implementację postanowień układu[36]. Według statutu decyzje RBZ podejmowane są na jej sesjach, prowadzonych każdorazowo według innego porządku, a wchodzą w życie w państwach członkowskich zgodnie z postanowieniami konstytucji co do form ich uprawomocnienia. Implementacja każdej decyzji RBZ przez dane państwo zależy więc od jego specyficznego procesu legislacyjnego oraz od aktywności pożądanego przez dane państwo udziału w UBZ. W pewnych wypadkach czyni to implementację wręcz niemożliwą, a tym samym blokuje działania tego gremium, czyniąc go nieefektywnym.

Nie może więc dziwić fakt, że najostrzejszy konflikt we Wspólnocie, który ma miejsce pomiędzy Armenią i Azerbejdżanem, pozostaje wciąż nierozwiązany.

---

[34] R. Zięba, Mechanizm bezpieczeństwa...op.cit., s. 74.

[35] Istotną rolę odgrywają również spotkania ministrów spraw zagranicznych i ministrów obrony, zajmujących się najczęściej implementacją postanowień RSP. Na spotkaniu Rady szefów Rządów zapadły decyzje o tworzeniu i wysyłaniu do Tadżykistanu koalicyjnych sił obronnych czy utworzeniu zjednoczonych sił obronnych na okres przejściowy.

[36] Wniesznaja polityka Rossiji, Sbornik dokumentow 1991-1992, Moskwa 1996, s. 46-52.

4.4. Wspólnota Niepodległych Państw w regionalnych systemach bezpieczeństwa Europy i Azji

W rozważaniach na temat bezpieczeństwa europejskiego i azjatyckiego bardzo często pomijane jest zarówno znaczenie, jak i samo istnienie Wspólnoty Niepodległych Państw. Najprawdopodobniej jest to wynikiem instrumentalnego traktowana tej organizacji w kategorii próby uporządkowania czy zorganizowania przestrzeni postradzieckiej lub jako przejawu powrotu do imperialnej polityki Rosji.

Pogląd taki możemy uznać w znacznie mierze za fałszywy, bowiem współpraca państw w ramach WNP obejmuje wiele dziedzin, co oznacza, że oparta jest w dużym stopniu na dobrowolności. Utrzymywanie wzajemnej współpracy, pomimo zróżnicowanego stopnia jej natężenia, świadczy, że odpowiada ona żywotnym interesom państw członkowskich. Dotyczy to także kwestii zwiększania poczucia ich bezpieczeństwa, któremu WNP od momentu powstania poświęca wiele uwagi. Przykładem tego mogą być zapisy zawarte w dokumentach założycielskich, które deklarują przywiązanie członków do postanowień zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych i zasad OBWE. Szczególne miejsce zajmują w nich sprawy poszanowania suwerenności oraz integralności terytorialnej państw członkowskich, co wiąże się ze skomplikowaną strukturą narodowościową i terytorialną odziedziczoną przez ten region po czasach ZSRR.

Umacnianie bezpieczeństwa w ramach WNP przyczynia się jednocześnie do wzrostu stabilności całego środowiska międzynarodowego, którego ta organizacja jest częścią. Największy jednak wpływ ma to na region europejski i azjatycki, stanowiące z wielu względów naturalną bazę działania Wspólnoty, którą tym samym możemy traktować jako element bezpieczeństwa zarówno Azji, jak i Europy. Dla uzasadnienia takiego stwierdzenia wymienię tylko wybrane czynniki spośród wielu możliwych, które moim zdaniem przesądzają o jego prawdziwości.

Jako pierwszy z nich możemy wymienić czynnik geograficzny – usytuowanie Wspólnoty w Eurazji. Obejmuje ona zarówno państwa kręgu kultury zachodniej, jak i wschodniej, rozciągając się od przylądka Roca na Półwyspie Iberyjskim po Przylądek Dieżniowa na Półwyspie Czukockim. Ze względów historycznych dzielony jest on na dwie części: Europę i Azję. Spośród członków Wspólnoty na obszarze europejskim znajdują się Białoruś, Mołdawia i Ukraina. Z kolei do państw azjatyckich zaliczamy Armenię, Azerbejdżan, Gruzję, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Kilku słów omówienia wymaga w tym kontekście FR, której terytorium rozciąga

się na obszarze obydwu kontynentów z wyraźną przewagą części azjatyckiej. Pomimo tego ze względów innych niż geograficzne zaliczana jest do państw europejskich.

Za kolejny czynnik uznać możemy nakładające się uczestnictwo państw WNP w wielostronnych strukturach bezpieczeństwa w Europie i Azji dotyczące zarówno wszystkich, jak i poszczególnych jej członków[37]. W ramach struktur europejskich wszystkie państwa WNP należą do takich organizacji, jak OBWE czy Rada Partnerstwa Euroatlantyckiego (EAPC). Są także członkami programu Partnerstwa dla Pokoju (PdP) – nawiązując tym sposobem bliższą współpracę polityczną i wojskową z NATO. Dwa najważniejsze kraje Wspólnoty, jakimi są Rosja i Ukraina, rozwijają stosunki z Sojuszem na specjalnych warunkach w ramach struktur Stałej Rady Rosja-NATO i Komisji Ukraina-NATO, o czym więcej w kolejnym rozdziale.

Również Unia Europejska, jako trzeci z wierzchołków trójkąta bezpieczeństwa europejskiego nawiązała współpracę z państwami WNP, a przede wszystkim z Rosją. Federacja bowiem, ze względu na swoją wielkość, potencjał ludnościowy, ekonomiczny, militarny oraz interesy geopolityczne, jest główną siła sprawczą procesów integracyjnych w ramach WNP i wyboru politycznych kierunków działania tej organizacji. Od Rosji zależeć więc będą dalsze losy WNP i jej wpływ na bezpieczeństwo w Eurazji, co zdają się doskonale rozumieć politycy z Brukseli.

Podstawę współpracy WNP (Rosji) i UE stanowi program TACIS[38]; podpisane w 1994 r. porozumienie o Współpracy i Partnerstwie rozszerzające kooperację na obszar tzw. zinstytucjonalizowanego dialogu politycznego, wymiaru sprawiedliwości i praw człowieka, a także zatwierdzona przez Radę Europejską w Kolonii „Wspólna strategia UE wobec Rosji"[39]. Strategia ta stawiała sobie za cel dalszą pomoc w przekształceniach politycznych i gospodarczych, które miały spowodować między innymi wytworzenie współzależności, umożliwiających przezwyciężenie tradycyjnych sprzeczności i konfliktów politycznych Unii z FR. Nabiera to szczególnego znaczenia w kontekście Wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (CFSP) Unii Europejskiej zakładającej m.in. ukierunkowanie wysiłków na rzecz rozwiązania konfliktów regionalnych na Bałkanach, Ko-

---

[37] Por. SIPRI, Zapobieganie konfliktom, Bellona, Warszawa 2000, s. 173; T. Łoś-Nowak, Bezpieczeństwo Polski u progu XXI wieku: opcje i struktury (w:) Raport o bezpieczeństwie, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2001, s. 180; SIPRI, Yearbook 2000, Armaments, disarmament and international security, Oxford Uniwersity Press 2000, Part 1.2.

[38] Na realizację programu TACIS unia przeznacza rocznie około 200 mln euro. W styczniu 2000 r. Rada ds. Ogólnych UE przyjęła nowe założenia dla TACIS — tzw. „Action Programme 2000 for Russia", które dotyczą warunków jego realizacji w latach 2000–2006. Wprowadzany w życie TACIS i inne programy pomocowe UE mają wspierać „Porozumienie o współpracy i partnerstwie" (Partnership and Cooperation Agreement — PCA).

[39] UE's Common Strategy on Russia" została zatwierdzona w lipcu 1999 r.

sowie i Bliskim Wschodzie oraz ułożenia stosunków z Rosją i Ukrainą. Na tym tle wspólnymi priorytetami dla UE i Rosji są rozszerzenie, konsolidacja i zwiększenie bezpieczeństwa w swoich strefach odpowiedzialności, co bezpośrednio musi dotyczyć stworzenia nowej koncepcji współpracy w sprawach bezpieczeństwa kontynentu[40].

Konieczność dalszej współpracy wynika także z faktu, że osiągnięcie stabilizacji kontynentu w XXI w. będzie w dużej mierze uzależnione od ułożenia stosunków Zachodu z Rosją i WNP, które, wraz z poszerzeniem Unii o nowe państwa, zbliżą się do jej przyszłych granic.

Rosja ze swej strony jest również zainteresowana intensyfikacją współpracy handlowo-gospodarczej oraz dialogiem politycznym z UE, czego wyrazem jest ogłoszona przez nią w 1999 r. „Strategia rozwoju stosunków FR z Unią Europejską". Jej realizacja ma doprowadzić do wzmocnienia pozycji Rosji jako mocarstwa na obszarze WNP, stworzenia bloku państw występujących przeciwko hegemonii USA, powrotu do świata wielobiegunowego oraz wzmocnienia niezależności Europy, szczególnie w kwestiach bezpieczeństwa. Istotną kwestią rosyjskiej koncepcji jest współpraca w tworzeniu tożsamości obronnej UE, co w przyszłości mogłoby zrównoważyć siłę obronną Zachodu oraz spowodować odwrót od „natocentryzmu" w Europie.

Znacznie mniejszy zakres powiązań państw Wspólnoty z regionalnymi strukturami bezpieczeństwa obserwujemy w Azji, co wynika głównie z braku na tym obszarze rozbudowanych instytucji zajmujących się tą problematyką. Najważniejsze powiązania dostrzegalne są w postaci nakładającego się członkostwa niektórych państw WNP w wybranych strukturach regionalnych. Dominującą rolę w tym względzie zajmuje Federacja Rosyjska, która jest obecna w Forum Regionalnym ASEAN (ARF), Radzie Współpracy w Dziedzinie Bezpieczeństwa w Regionie Azji i Pacyfiku (CSCAP), Forum Bezpieczeństwa Pięciu Państw oraz w Centrum Wschód-Zachód Forum Pacyfiku (E-W Center Pacific Forum). Dodatkowo, Rosja uczestniczy w pracach Forum Azji i Pacyfiku oraz „Dialogu na rzecz Kooperatywnego Bezpieczeństwa Północnego Pacyfiku", które są organizacjami pozarządowymi i zajmują się m. in. budową środków zaufania i bezpieczeństwem regionalnym.

Właściwie jedyną poza samą WNP zinstytucjonalizowaną organizacją zajmującą się bezpieczeństwem w Azji Centralnej jest, skupiająca Rosję, Chiny, Kazachstan, Ta-

[40] Unia proponuje Rosji współpracę w zakresie likwidacji skutków wojen i rekonstrukcji regionu bałkańskiego oraz w rozwiązaniu konfliktów w regionie Północnego Kaukazu oraz Zakaukazia, zgodnie z założeniami tzw. „Paktu stabilizacyjnego dla Kaukazu".

dżykistan, Kirgistan i Uzbekistan, Szanghajska Organizacja Współpracy (SOW), której instytucjonalizacja nastąpiła w połowie 2001 roku.

Ze względu na niewielką liczbę zinstytucjonalizowanych struktur współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa ważną rolę odgrywają w Azji także luźne formy partnerstwa politycznego i gospodarczego. Jedną z nich jest partnerstwo strategiczne i współpraca w ramach trójkąta Rosja-Chiny-Indie, której nasilenie przejawiające się wzrostem liczby inicjatyw zmierzających do zbliżenia stanowisk rozpoczęło się pod koniec 1998 roku[41]. Powstały trójkąt, obejmujący 22% powierzchni Ziemi i około 40% całości populacji, połączył ze sobą unikatową bazę naukowo-technologiczną Rosji, skoncentrowaną w kompleksie wojskowo-przemysłowym (KWP) wraz z siecią urządzeń badawczych w tzw. „miastach zamkniętych" oraz praktycznie niewyczerpany potencjał ludnościowy dwóch największych krajów rozwijających się, w których liczba mieszkańców osiągnęła 2 mld.

Chociaż przedstawiciele tych trzech państw deklarują, że głównym celem trójkąta jest wszechstronna współpraca ekonomiczna, to jego istnienie należy rozpatrywać także przez pryzmat bezpieczeństwa kontynentu, co wiąże się ze sprzeciwem Moskwy, Pekinu i Delhi wobec akcji wojskowych USA i Wielkiej Brytanii przeciwko Irakowi oraz oczekiwań rosyjskich, które oscylują wokół zwiększenia produkcji i eksportu uzbrojenia dzięki indyjskim i chińskim zamówieniom.

Jako ostatni czynnik przytoczę położenie dotychczasowych rejonów prowadzenia przez Wspólnotę (Rosję) działań w zakresie przywracania pokoju i bezpieczeństwa na terytoriach państw członkowskich. Wspólnota prowadzi je na obydwu kontynentach będących jednocześnie obszarem jej zainteresowania. Można także przypuszczać, że w związku z akcją koalicji antyterrorystycznej oraz sprawami ochrony źródeł i dróg transportu azjatyckich surowców energetycznych, Wspólnota większą uwagę skupi na sprawach bezpieczeństwa tego kontynentu. Spotka się to z przychylnym przyjęciem zarówno struktur europejskich nieposiadających alternatywnych wobec WNP środków oddziaływania na tym obszarze, jak i organizacji azjatyckich zainteresowanych zwiększeniem udziału Wspólnoty w jego stabilizacji.

---

[41] http://www.fas.harvard.edu/~ponars/POLICY%20MEMOS/Sergounin84.html; http://www.fas.harvard.edu/~ponars/POLICY%20MEMOS/Kuchins165.html

4.5. Wspólnota Niepodległych Państw a NATO

Rozpoczynając próbę przedstawienia relacji wzajemnych pomiędzy WNP a NATO, należy stwierdzić, że nie możemy tu mówić o kontaktach sensu stricte na szczeblu organizacji. Wzajemne relacje pomiędzy nimi sprowadzone zostały do współpracy na linii Rosja-NATO, Ukraina-NATO oraz NATO-pozostałe państwa WNP zaangażowane w program Partnerstwo dla Pokoju (PdP). Wynika do ze stanowiska organów decyzyjnych NATO, które przyznają Rosji decydującą rolę na obszarze WNP i ich przekonania, że w celu budowania wzajemnego zaufania i bezpieczeństwa w regionie euroatlantyckim wystarczające jest utrzymywanie kontaktów na najwyższym szczeblu z tym państwem.

Rozszerzona współpraca z Ukrainą traktowana jest przez NATO jako rodzaj zadośćuczynienia mogącego przynajmniej częściowo zrekompensować republice pierwszoplanowe znaczenie jakie Sojusz nadaje stosunkom z Rosją.

W przypadku pozostałych państw Wspólnoty relacje z NATO nie wykraczają poza podstawowy program przyjęty dla PdP[42].

A) Współpraca Rosja-NATO

Gotowość państw Sojuszu Północnoatlantyckiego do rozszerzenia NATO na kraje Europy Środkowej i Wschodniej oraz wiążący się z nią program Partnerstwa dla Pokoju, jako podstawa budowy ogólnoeuropejskiego systemu bezpieczeństwa, od samego początku kolidowały z podstawowymi założeniami europejskiej polityki Rosji.

W początkowym okresie pozytywne stanowisko Rosji w sprawie programu „Partnerstwo dla Pokoju" było podyktowane względami taktycznymi. Liczono, że program ten odsunie i utrudni decyzje w sprawie rozszerzenia NATO na wschód. W wyniku tego w 1994 roku Rosja dołączyła do programu, godząc się jednocześnie na realizację dialogu i współpracy z Sojuszem poza standardowe ramy PdP[43]. Zaważył na tym prawdopodobnie także fakt przystępowania do programu kolejnych państw WNP (Kazachstan i Uzbekistan), co wywołało w Moskwie obawy, że nie podpisując PdP, pozbawi się możliwości kontrolowania sytuacji w ramach WNP. Jednakże wkrótce inicjatywę PdP oceniono w Moskwie jako koncepcję przejściową zawierającą, mimo pozornego uwzględnienia stanowiska Rosji, wiele aspektów niekorzystnych dla jej interesów. Najwięcej za-

---

[42] Na podstawie rozmów przeprowadzonych przez autora z pracownikami Stałego Przedstawicielstwa RP przy Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego w Brukseli w dn. 28-31 maja 2001 r.

strzeżeń wywoływała możliwość wykorzystania przez państwa EŚW programu PdP jako pierwszego etapu przystąpienia do NATO. Ponadto, określone w dokumencie ramowym PdP warunki, na jakich przewidziano uczestnictwo w programie, zostały uznane przez FR za bardzo trudne lub wręcz niemożliwe do przyjęcia[44].

Sytuację radykalnie pogorszyła decyzja Kongresu Stanów Zjednoczonych o podjęciu debaty na temat możliwości rozszerzenia NATO na wschód oraz decyzja Rady NATO z 2.12.1994 roku o rozpoczęciu prac studyjnych na temat rozszerzenia Sojuszu o państwa EŚW[45]. Niweczyło to nadzieje dyplomacji rosyjskiej na przeforsowanie koncepcji sprowadzającej NATO do roli jednego z elementów europejskiego systemu bezpieczeństwa. W odwecie Rosja zrezygnowała 2 grudnia 1994 roku z podpisania w Brukseli uzgodnionego wcześniej programu indywidualnej współpracy Rosja-NATO.

Gdy w 1995 roku Bruksela ogłosiła „Studium o rozszerzeniu NATO", Moskwa ostro się tej koncepcji sprzeciwiła rozpętując przeciwko niej kampanię. Główna linia rosyjskiej argumentacji koncentrowała się wokół tezy, że NATO jest reliktem zimnej wojny i dalsze jego funkcjonowanie w warunkach rozpadu ładu pojałtańskiego i braku zagrożeń dla Zachodu ze strony nieistniejącego już ZSRR, jest wyrazem złej woli, czymś co można określić pojęciem zdrady[46]. Po opublikowaniu studium Rosja zaostrzyła stanowisko także w innych kwestiach, m.in. konfliktu w Bośni i Hercegowinie, uznając jednocześnie postępowanie Zachodu za początek polityki „zimnego pokoju"[47].

Mimo odmowy podpisania uzgodnionego z NATO porozumienia w sprawie specjalnych stosunków w ramach PdP dialog rosyjsko-amerykańsko-natowski nie został przerwany. Dyplomacja Federacji rozpoczęła rozgrywki taktyczne, sugerując np. możliwość zmiany stanowiska Rosji w kwestii rozszerzenia NATO na wschód - pod warunkiem, że na terytoriach nowych członków nie będą miały prawa stacjonować siły zbrojne

---

[43] NATO handbook, NATO Office of Information and Press, Belgium 2001, s. 81.

[44] Rosyjska koncepcja bezpieczeństwa zbiorowego w Europie zasadza się na dążeniu do zminimalizowania roli NATO w powstającym systemie bezpieczeństwa oraz zmniejszania jego wpływów w Europie Środkowej i Wschodniej. Temu celowi ma służyć lansowana przez Rosję teza o przejęciu przez KBWE głównej roli w systemie bezpieczeństwa europejskiego. Założenia tej koncepcji przedstawił po raz pierwszy 27 października 1993 r. w Londynie minister spraw zagranicznych A. Kozyriew.

[45] „Rocznik strategiczny" 1995/96, Warszawa 1996, s. 195.

[46] J. Czaja, NATO wobec drugiej rundy rozszerzenia (w:) „Wojsko i wychowanie: nr 5/2002, s. 84.

[47] Dał temu wyraz Jelcyn w przemówieniu na Szczycie KBWE w Budapeszcie 5.12.1994 r., gdzie potwierdził sprzeciw wobec decyzji rozszerzania NATO na wschód. Stanowisko Jelcyna poparł wówczas prezydent Francji, co miało zapewne związek z wcześniejszą wizytą Kozyriewa w Paryżu. Rozmawiano wówczas o powstaniu „nowej ententy", mogącej stanowić przeciwwagę zarówno dla obecności USA w Europie, jak i dla nadmiernego wzrostu ekonomicznego znaczenia Niemiec.

Sojuszu. Wywołało to wiele nieporozumień, dyskusji i kontrowersji między państwami członkowskimi a pretendującymi do członkostwa w NATO krajami EŚW[48].

Potwierdzeniem pogłębiającej się różnicy zdań co do koncepcji budowy bezpieczeństwa europejskiego była wizyta amerykańskiego sekretarza obrony Williama Perry'ego w Rosji w dniach 2-4.04.1995 roku i jego rozmowy z ministrem Graczowem. W ich trakcie Moskwa zagroziła, że jeśli NATO zostanie powiększone o kraje EŚW, to Rosja zostanie zmuszona do rozważenia kwestii zwiększenia liczby wojsk w regionach najbardziej zagrożonych konfliktami i zacieśnienia współpracy wojskowej z państwami Wspólnoty w ramach UBZ[49]. Wypowiedź ta została odczytana w zachodnich kołach politycznych jako próba szantażowania Zachodu możliwością odstąpienia od układu CFE.

U schyłku 1996 roku dialog Rosji z NATO wszedł w nową fazę ze zwiększoną ilością kontaktów dwustronnych, jak również nowymi propozycjami ułożenia stosunków wzajemnych. Do takiej postawy NATO zostało zmuszone zbliżającym się terminem szczytu madryckiego i rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych, a Rosja twardym stanowiskiem USA[50]. Zaowocowało to stopniowym uelastycznianiem polityki Moskwy i zastępowaniem zdecydowanego sprzeciwu wobec rozszerzenia Sojuszu gotowością prowadzenia dalszego dialogu. Ostatecznie, po wielomiesięcznych negocjacjach pomiędzy rosyjskim ministrem spraw zagranicznych Jewgienijem Primakowem a sekretarzem generalnym NATO Jawierem Solaną uzgodniono tekst wspólnego porozumienia. Dokument pod nazwą „Akt podstawowy o stosunkach dwustronnych, współpracy i bezpieczeństwie pomiędzy NATO a Federacją Rosyjską" został podpisany 27 maja 1997 roku w Paryżu przez szefów państw członkowskich NATO oraz prezydenta Borysa Jelcyna[51].

NATO w ostatniej chwili ustąpiło Rosji w sprawie zmiany nazwy dokumentu z wcześniej planowanej „Karty" na „Akt". Za zgodą państw członkowskich Sojuszu, którym zależało na utrzymaniu silnej pozycji B. Jelcyna na rosyjskiej scenie politycznej, Federacja Rosyjska przedstawiała „Akt" jako swój sukces.

Podpisany dokument nie przesądzał kwestii, jak ma dalej przebiegać rozszerzanie NATO. Nadal pozostawiał do rozwiązania delikatne i trudne problemy, szczególnie w odniesieniu do państw bałtyckich i Ukrainy. Pomimo uprzedniego żądania przez Rosję zakazu przystępowania do paktu republik b. ZSRR, uznano, że „każdy naród musi mieć

---

[48] Akcje dyplomacji rosyjskiej skutecznie odwróciły uwagę opinii światowej od wydarzeń czeczeńskich i ciążących na Rosji zarzutów o łamanie praw człowieka w republice.
[49] Poczemu Moskwa wspomniła ob Azjatyckom podbrusie, „Niezawiseimaja gazeta" nr 137 z 8.12.1995, s. 3.
[50] K. Malak, Czynnik wojskowy...op.cit., s. 149.

swobodę wyboru własnych sojuszy". Akt przewidywał powołanie Stałej Wspólnej Rady NATO-Rosja, która miała być forum konsultacji i koordynacji działań odnoszących się do spraw bezpieczeństwa, bez prawa dyskutowania o sprawach wewnętrznych NATO, poszczególnych państw członkowskich sojuszu oraz Rosji. W dokumencie uznano konieczność dostosowania traktatu o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie (CFE) do zmieniających się warunków i interesów bezpieczeństwa wszystkich państw członkowskich OBWE, poprzez znaczne zmniejszenie łącznej liczby ograniczonego tym traktatem sprzętu na obszarze nim objętym oraz rozpatrzenie możliwości ewentualnego obniżenia przez wszystkie państwa przyznanych im przez układ CFE limitów. Akt przewiduje udział Rosji w Połączonych Siłach do Zadań Specjalnych (CJTF - Combined Joint Task Force), które będą tworzone do udziału w operacjach pokojowych kierowanych przez RB ONZ lub OBWE.

Porozumienie stwarzało podstawę do niekonfrontacyjnego rozszerzenia NATO i znacznie ułatwiło ratyfikację dokumentów akcesyjnych sojuszu przez parlamenty państw członkowskich. Umocniło ponadto dominującą pozycję Stanów Zjednoczonych w Europie i pozwoliło NATO stać się kluczowym elementem nowego systemu bezpieczeństwa i głównym gwarantem stabilizacji na kontynencie[52].

Pierwsze posiedzenie Stałej Rady Rosja-NATO odbyło się 18 lipca 1997 roku, a nowy organ uzyskał znaczenie jako forum regularnych konsultacji, budowy zaufania i poszukiwania wzorców współpracy. W ramach rady raz w miesiącu spotykają się ambasadorzy i przedstawiciele wojskowi stron, dwa razy w roku ministrowie obrony i spraw zagranicznych lub szefowie państw[53]. W dotychczasowej historii spotkań rady omawiano między innymi sprawy sytuacji w Jugosławii, problemy powstrzymania proliferacji BMR, strategie i doktryny Rosji i NATO, kwestie rozbrojenia i kontroli zbrojeń oraz zwalczania terroryzmu międzynarodowego.

Pomimo podpisania aktu i spotkań Stałej Rady w dalszym ciągu w Rosji utrzymywały się głosy krytyczne wobec rozszerzenia Sojuszu. Podczas wizyty w Niemczech 28 stycznia 1998 roku minister obrony Rosji Igor Siergiejew stwierdził, że proces ten stawia nowe problemy przed FR, która zamierza powiązać formy i terminy reformowania swoich sił zbrojnych z planami ekspansji Sojuszu na wschód. Dodał jednak, że Rosja pra-

---

[51] Tekst Aktu (w:) Fakty-Prognozy-Opinie, nr 5-6/1997, s. 4-7; Bliżej NATO, Biuletyn informacyjny Biblioteki Sejmowej, Rok 1 zeszyt 4 z lipca 1997; http://bs.sejm.gov.pl:4001/bazy/tek/txt/nato/z4s5.html

[52] W wywiadzie dla gazety „Izwiestaia" z 23.12.1997 Primakow uznała Akt za za temat nr jeden 1997 roku, zauważył jednocześnie, że wydarzenia tego nie zalicza do „czystych" osiągnięć rosyjskiej dyplomacji. Jak stwierdził, Rosja ustąpiła przed nieuniknionym, ale zrobiła wszystko, żeby ograniczyć swoje straty do minimum

gnie aktywnie uczestniczyć w realizacji porozumień zawartych w akcie Rosja-NATO. Za zagrożenie uznał plany dotyczące stworzenia, po przyjęciu Polski do NATO w 1999 roku, korpusu niemiecko-duńsko-polskiego ze sztabem w Szczecinie. Rosyjski minister obrony ponowił także sprzeciw Moskwy wobec wstąpienia państw bałtyckich do NATO.

W oświadczeniu rosyjskiego MSZ w związku z wyznaczonym na 12 marca przyjęciem do NATO Polski, Czech i Węgier stwierdzono, że stanowisko Rosji w tej sprawie pozostaje niezmiennie negatywne. Nadal uważa ona powiększenie NATO za największy błąd polityczny, który prowadzi do powstania w Europie nowych linii podziału i nie sprzyja umocnieniu zaufania w stosunkach międzynarodowych. Potwierdzono, że Rosja uważa przesunięcie granic Sojuszu na wschód za zagrożenie dla swego bezpieczeństwa. Zapowiedziano kontynuację pracy nad ograniczeniem negatywnych skutków tego posunięcia, w tym również na forum Stałej Rady Rosja-NATO[54].

Kolejne napięcia na linii Moskwa-Bruksela wystąpiły w czasie kryzysu kosowskiego i miesiącach go poprzedzających. Już 19 lutego 1999 roku Przewodniczący Dumy Państwowej Giennadij Sielezniow zagroził przerwaniem współpracy z NATO, gdyby Sojusz zaatakował Jugosławię, a w przypadku użycia siły – unieważnieniem zwartych z nim porozumień[55]. Po rozpoczęciu interwencji zbrojnej Rosja zamroziła stosunki z NATO, z Dumy wycofano projekt ustawy ratyfikacyjnej układu START-2 oraz podjęto inne środki, takie jak wysłanie okrętu zwiadowczego na Morze Śródziemne, czy zarządzenie manewrów we wszystkich flotach federacji. Rosja odwołała także zaplanowane na 15 kwietnia posiedzenie Stałej Wspólnej Rady Rosja-NATO[56]. Rosyjskie posunięcia retorsyjne nie spowodowały jednak przerwania współpracy militarnej z Sojuszem w Bośni i Hercegowinie.

Zarówno przedłużanie się konfliktu w Kosowie, jak i stanowisko Rosji spowodowały, że politycy zachodni zaczęli poszukiwać dróg odnowienia współpracy z Moskwą. Zaproszeniem do odbudowania takiej współpracy był list Jawiera Solany, który opublikowano w dzienniku „Kommiersant Daily" [57]. Rosja wykorzystała to zaproszenie i aktywnie włączyła się w rozwiązywanie konfliktu. Po czterech miesiącach od zawieszenia kontaktów, 23 lipca 1999 roku Rosja wznowiła stosunki z Sojuszem, a podczas wizyty

---

[53] 18.03.1998 Rosja powołała swoje stałe przedstawicielstwo przy NATO.
[54] Swoboda, TASS, Interfax z 10 marca 1999 r.
[55] TV RTR, TV ORT, TASS, Interfax, PAP, http://www.nns.ru z 20 lutego 1999 r.
[56] TASS i PAP z 8 kwietnia 1999 r.
[57] S. Popowski, Szansa dla Rosji, „Rzeczpospolita" nr 105 z 7.05.1999 r., s. 5.

sekretarza generalnego George'a Robertsona 16 lutego 2000 roku minister Igor Iwanow ogłosił, że Rosja i NATO uważają się ponownie za partnerów strategicznych[58].

Kryzys w Kosowie w dużej mierze przyczynił się do stworzenia nowych podstaw dla rosyjskiej polityki bezpieczeństwa. Objawiła się ona w takich dokumentach jak „Koncepcja bezpieczeństwa narodowego FR" oraz „Doktryna wojskowa FR". Zawarta w nich analiza zagrożeń odnosi się wyraźnie do polityki USA i NATO. Także nowa Koncepcja polityki zagranicznej FR jednoznacznie krytycznie oceniała proces rozszerzenia NATO, zapisy nowej koncepcji strategicznej Sojuszu i idee interwencji humanitarnej.

Jednak to właśnie Kosowo stworzyło podstawy do przewartościowania dotychczasowej polityki rosyjskiej. Ujawniona słabość państwa zdecydowała o dążeniu do jego ekonomicznej i militarnej odbudowy. Słabość Rosji czyniła przy tym bezproduktywnymi próby politycznej konfrontacji z Zachodem, a zmuszała do rzeczywistego polepszenia stosunków z USA, a także NATO[59].

Dały temu możliwość wydarzenia z 11 września 2001 roku, które stworzyły nową - w istocie dogodną dla Moskwy - sytuację międzynarodową. Rosja przystąpiła do ofensywy politycznej, dążąc do dokonania przełomu w stosunkach z państwami i strukturami zachodnimi. Ten - motywowany racjonalną kalkulacją - prozachodni zwrot dał jej szansę uzyskania korzyści w stosunkach z NATO i USA poszukującymi sprzymierzeńców w walce z terrorem.

W czasie przemówienia w niemieckim Bundestagu 25 września 2001 roku prezydent Putin przywołał ideę „Wielkiej Europy", rysując wizję połączenia potencjału Europy i Rosji oraz uznał za niewystarczające istniejące mechanizmy współpracy nie dające Moskwie możliwości wpływu na podejmowanie decyzji w Sojuszu. Podążając tą drogą, 2 października 2001 roku Putin oświadczył, że FR jest gotowa jakościowo zmieniać stosunki z NATO i z tworzącymi się systemami bezpieczeństwa europejskiego. W odpowiedzi Sojusz zgodził się na powołanie specjalnej wspólnej grupy ekspertów w celu opracowania sposobów zacieśnienia wzajemnych stosunków[60]. Strona rosyjska nie przedstawiła konkretnych postulatów, lecz jedynie ogólnikowe sugestie powołania na miejsce Stałej Rady nowej struktury, w której Rosja byłaby pełnoprawnym uczestnikiem procesu decyzyjnego dotyczącego istotnych kwestii bezpieczeństwa europejskiego na wszystkich jego etapach. Chodziło o zastąpienie formuły „19 + 1" (państwa członkow-

[58] „Tydzień na Wschodzie", nr 8 (172), 24 lutego 2000 r.
[59] http://www.osw.waw.pl/pub/prace/nr4/01.htm
[60] Radio Rosji z 2 października 2001 r.

skie Sojuszu konsultujące się z Rosją) formułą „20" (wspólne decydowanie na równych prawach).

Kolejnym ważnym wydarzeniem w aktywizujących się stosunkach Rosji i NATO była wizyta George'a Robertsona 21-23 listopada 2001 roku w Rosji. Robertson ujawnił tam zarysy propozycji przygotowywanych przez Sojusz. Według nich zostałby uruchomiony nowy mechanizm współpracy z Moskwą między innymi poprzez zapraszanie Rosji na wspólne posiedzenia (początkowo sugerowano, że chodziłoby o niektóre posiedzenia Rady Północnoatlantyckiej) z prawem równoprawnego współdecydowania w wybranych kwestiach. Taka formuła - o roboczej nazwie Rada Rosyjsko-Północnoatlantycka (RNAC) - pozwoliłaby Rosji uczestniczyć w pełni w procesie przetargów i dochodzenia do konsensu, lecz tylko w niektórych sferach. Ich lista mogłaby objąć kwestie współpracy w walce z terroryzmem, w przeciwdziałaniu rozprzestrzenianiu broni masowego rażenia, tworzenia niestrategicznego europejsko-rosyjskiego systemu obrony przeciwrakietowej oraz zwalczania zagrożeń w dziedzinie tzw. „miękkiego bezpieczeństwa" (przestępczość zorganizowana, handel narkotykami itp.)[61]

Formalna decyzja w sprawie wypracowania nowych formuł współpracy z Rosją zapadła na posiedzeniu ministerialnym Rady Północnoatlantyckiej 6 grudnia 2001 roku i została potwierdzona następnego dnia na spotkaniu Stałej Wspólnej Rady Rosja-NATO. Oferta NATO została oficjalnie przedstawiona Rosji w trakcie wizyty w Moskwie zastępcy sekretarza generalnego Sojuszu Guntera Althenburga 4-5 marca 2002 roku. Zgodnie z nią miała powstać nowa Rada Rosja-NATO (NRC), która obradowałaby - podobnie jak Stała Rada, którą miała zastąpić - co najmniej raz w miesiącu na szczeblu ambasadorów i co najmniej dwa razy do roku na szczeblu ministerialnym. Jej obrady miał przygotowywać specjalny komitet z udziałem Rosji. Tematy (w ramach ustalonych obszarów współpracy zgodnych z wcześniej przedstawianymi w NATO propozycjami) mogliby proponować wszyscy uczestnicy. Rosja miałaby w Radzie prawa równe państwom członkowskim NATO w kwestii konsultacji i podejmowania decyzji, a NATO nie ustalałoby wcześniej (przynajmniej formalnie) wspólnego stanowiska. W decydowaniu wymagany byłby konsensus. Równocześnie jednak na żądanie któregokolwiek z uczestników dany temat mógłby być zdjęty z obrad NRC. Państwa NATO zachowałyby przy tym prawo do dyskutowania każdej kwestii także bez udziału Rosji.

---

[61] http://www.osw.waw.pl/pub/prace/nr4/01.htm; http://www.inosmi.ru/full/140184.html

Ostatecznie 14 maja 2002 Rosja i NATO zatwierdziły nową formułę współpracy na wspólnym posiedzeniu ministrów spraw zagranicznych NATO i Rosji w Rejkjawiku[62]. Uzgodniono dokumenty regulujące nową formułę współpracy pomiędzy Sojuszem i Rosją. Mimo rozbieżności interesów i stanowisk w niektórych kwestiach Rosja ostatecznie zaakceptowała ofertę przedłożoną jej przez państwa NATO, chcąc między innymi zneutralizować negatywny efekt propagandowy spodziewanego zaproszenia państw bałtyckich do członkostwa w Sojuszu.

Nowa formuła stwarza Rosji szansę na konstruktywne współdziałanie z Sojuszem Północnoatlantyckim i równoprawne współdecydowanie w wybranych sferach, chroniąc jednocześnie spoistość i efektywność NATO i blokując możliwości destruktywnego wpływu rosyjskiego. Perspektywy dalszego zacieśniania więzi między NATO i Rosją zależą teraz głównie od postawy kluczowych uczestników tego procesu, a zwłaszcza Moskwy i Waszyngtonu.

Ostateczne podpisanie dokumentu nastąpiło 28 maja 2002 roku podczas szczytu 19 szefów państw i rządów NATO i z udziałem prezydentów USA i FR, G.W. Busha i W. Putina. Miało to miejsce w bazie lotniczej Pratica di Mare, oddalonej 20 km od Rzymu. Zgodnie z porozumieniem Rosja będzie współdecydować — jednakże bez prawa weta — w wielu ważnych sprawach dotyczących bezpieczeństwa, m.in. w zwalczaniu międzynarodowego terroryzmu, kontroli zbrojeń oraz rozwiązywaniu sytuacji kryzysowych, bez prawa ingerencji w sprawy wewnętrzne Sojuszu, jak również blokowania realizacji decyzji powziętych przez 19 państw NATO. Dokument przewiduje także utworzenie nowej Rady Rosja-NATO, która ma zainicjować ten nowy rodzaj współpracy między obu stronami[63].

W dniu 22 listopada w Pradze podczas szczytu Sojuszu Północnoatlantyckiego obradowała Rada Rosja-NATO na szczeblu ministrów spraw zagranicznych. Jej głównym celem było znalezienie możliwej i akceptowalnej przez Rosję rekompensaty za gotowość przyjęcia przez Sojusz państw bałtyckich. Podczas szczytu NATO starało się zachęcić Rosję do konstruktywnej współpracy i zrekompensować jej propagandowo decyzję o rozszerzeniu poprzez uruchomienie nowej formuły pogłębionych stosunków w postaci nowej Rady Rosja-NATO. Szczyt praski nie podjął tu nowych decyzji, lecz do-

---

[62] http://wiadomosci.tvp.pl//warszawa/swiat/rok2002/5/15/nato_10/nato_10.asp

[63] J. Czaja, NATO...op.cit., s. 86; ARD/ZDF, Bayerischer Rundfunk, Yahoo.de/Int/, DPA/Int/, Deutsche Welle, N-TV, Yahoo.de/Int/, AP/int z 28 maja 2002 r; http://www.polska-zbrojna.pl/artykul.html?id_artykul=740; http://wiadomosci.tvp.pl//warszawa/monitor/rok2002/5/28/nato_14/nato_14.asp; http://www.ren-tv.com/RenTV_News.asp?ID=9784

konał jedynie przeglądu i pozytywnej oceny postępów poczynionych w ramach nowej formuły w ciągu minionego półrocza. W deklaracji praskiej Sojuszu, a szczególnie w oświadczeniu sekretarza generalnego NATO George'a Robertsona wydanym po posiedzeniu ministerialnym Rady Rosja-NATO (NRC), wyrażono satysfakcję z postępu, jaki dokonał się we współpracy w obszarach wyznaczonych w maju 2002 roku. Podkreślono zwłaszcza niedawne przyjęcie dokumentu o politycznych aspektach koncepcji operacji pokojowych Rosji i NATO; przeprowadzenie w Rzymie w październiku pierwszej wspólnej konferencji na temat reformy wojskowej; postępu w pracach grupy roboczej ds. obrony przeciwrakietowej teatru działań (TMD) oraz odbycie we wrześniu 2002 roku w Bogorodzku w Rosji pierwszych wspólnych ćwiczeń w reagowaniu na sytuacje nadzwyczajne.

Propagandowa „rekompensata" została w dużo większym stopniu udzielona Rosji przez USA. Prezydent George W. Bush bezpośrednio przed i w trakcie szczytu powtarzał, iż Rosja nie jest już wrogiem, lecz przyjacielem NATO, za czym powinny pójść decyzje dotyczące planów wojskowych Sojuszu. Podkreślał przy tym, iż rozszerzenie NATO nie jest wymierzone przeciwko Rosji.

Obecnie zarówno NATO, jak i Rosja wydają się być najbardziej zainteresowane współpracą w zwalczaniu międzynarodowego terroryzmu. Potwierdzeniem tego mogą być słowa sekretarza generalnego NATO, który, widząc w tej walce szczególną rolę sił zbrojnych, zabiega w konsultacjach z Rosją o nowy sens współpracy wykraczający poza koncepcję obrony własnego terytorium[64].

B) Współpraca Ukraina-NATO

Proces rozszerzania NATO na wschód stał się od 1993 roku przedmiotem coraz większego zainteresowania polityków ukraińskich, którzy zaczęli w nim postrzegać istotne zagrożenie dla interesów geostrategicznych republiki. Dotyczyło to w szczególności obawy o uwięzienie Ukrainy pomiędzy wstępującymi do NATO Polską i Węgrami a Rosją i Białorusią. Obawa przed taką ewentualnością skłoniła Kijów do podjęcia szerszej współpracy z Sojuszem, która pozwoliłaby na uwzględnienie i realizację ukraińskich interesów bezpieczeństwa w procesie rozszerzenia NATO[65]. Zgodnie z przyjętą linią postępowania Ukraina rozpoczęła aktywne uczestnictwo w Północnoatlantyckiej

---

[64] Bayerischer Rundfunk, RIA Novosti/Int/ z 9.12.2002 r.
[65] K. Malak, Polityka bezpieczeństwa narodowego...op.cit., s.71.

Radzie Współpracy (NCC)[66], a 8 lutego 1994 roku przystąpiła do programu Partnerstwa dla Pokoju. Kolejnym krokiem było podpisanie przez ministra spraw zagranicznych Giennadija Udowienkę 14 sierpnia 1995 roku w Brukseli indywidualnego programu Partnerstwa dla Pokoju i dokumentu o specjalnym dialogu pomiędzy NATO a Ukrainą[67]. Zawarte w indywidualnym programie PdP zapisy przewidywały między innymi wzajemne konsultacje polityczne, manewry wojskowe oraz szkolenie kadr i były w pewnym sensie nagrodą ze strony NATO za zaniechanie wyrażania sprzeciwów wobec ekspansji Paktu na wschód. Brak sprzeciwu nie oznaczał jednak bezwarunkowej zgody na rozpoczęcie procesu rozszerzenia. Kijów opowiadał się bowiem za stopniowością i ewolucyjnością działań uwzględniających konsultacje zarówno z Ukrainą, jak i z Rosją oraz zdecydowanie przeciwstawiał się rozmieszczeniu broni jądrowej na terytorium nowo przyjętych państw[68].

Wzrost liczby kontaktów w latach 1996-1997 oraz kryzys bałkański doprowadził do dalszego zacieśnienia współpracy pomiędzy NATO a Ukrainą, która zaczęła postrzegać Pakt jako jedyny funkcjonujący w Europie system bezpieczeństwa. Potwierdziły to słowa ministra Udowienki, który 20 maja 1997 roku oficjalnie ogłosił, że członkostwo w NATO staje się strategicznym celem Ukrainy[69]. Oznaczało to porzucenie polityki niezależności, której fundament stanowił zapis o bezblokowym statusie państwa[70]. Ewolucja ukraińskiego stanowiska wobec NATO znalazła odbicie także w zaaprobowanej przez prezydenta L. Kuczmę w styczniu 1997 roku nowej koncepcji bezpieczeństwa narodowego. Dokument zawiera sformułowanie mówiące o dopuszczalności uczestnictwa Ukrainy w istniejących i tworzonych systemach bezpieczeństwa globalnego i europejskiego.

Kolejnym etapem rozwijania współpracy było zawarcie „Karty o szczególnym partnerstwie między Organizacją Traktatu Północnoatlantyckiego a Ukrainą"[71]. Idea podpisania specjalnego dokumentu mającego podkreślić szczególny charakter stosunków NATO-Ukraina pojawiła się październiku 1996 roku, po tym jak Rosja zażądała od NATO podjęcia rokowań w sprawie warunków rozszerzania Sojuszu. Największe zaniepokojenie Ukrainy wzbudziły rosyjskie żądania dotyczące wyłączenia z procesu akcesyj-

---

[66] Przemianowana w 1997 roku na Radę Partnerstwa Euroatlantyckiego (RPEA).
[67] NATO handbook...op.cit., s. 89.
[68] W stronę NATO czy do NATO, Gazeta Wyborcza z 16.04.1996 r, s. 7.
[69] K. Malak, Polityka bezpieczeństwa narodowego... op.cit., s.75.
[70] Zapis dotyczący takiego statusu znajduje się w Deklaracji państwowej suwerenności Ukrainy z 16 czerwca 1990 r., która jest uznawana za jedną z podstaw konstytucyjnego ustroju państwa.
[71] Tekst dokumentu (w:) http://www.bbn.gov.pl/pl/nato/ukraina.html.

nego państw byłego ZSRR[72] oraz zmian w traktacie CFE-1 w zakresie tzw. limitów flankowych[73].

Najważniejsze dla ostatecznej formy dokumentu były rozmowy, jakie prowadził 7 maja 1997 w Kijowie sekretarz generalny NATO J. Solana. Omawiany tekst był przygotowany przez Sojusz z uwzględnieniem projektu ukraińskiego przedstawionego w marcu 1997 roku w Brukseli. Różnice poglądów stron dotyczyły charakteru zakresu gwarancji bezpieczeństwa dla Ukrainy[74]. Po ich przełamaniu[75] tekst porozumienia został 29 maja 1997 roku parafowany podczas spotkania ministerialnego w Sintrze, a podpisany 9 lipca 1997 roku w Madrycie[76]. W porównaniu z podpisanym z Rosją „Aktem Podstawowym", „Karta NATO-Ukraina" jest krótka i nieskomplikowana. Składa się z dziewiętnastu punktów podzielonych na pięć części. Określają one kontekst rozwoju stosunków wzajemnych, zasady dwustronnej współpracy, jej obszary, formy kontaktów oraz określa ogólnoeuropejskie zainteresowania stron. Politycy w Kijowie wyrazili generalnie zadowolenie z podpisania „Karty", mimo że nie wszystkie postulaty ukraińskie zostały uwzględnione[77].

Najważniejszym, ustanowionym na podstawie dokumentu, wspólnym organem, jest Komisja NATO–Ukraina. W ramach Komisji przedstawiciele Rady Północnoatlantyckiej i Ukrainy odbywają spotkania na różnych szczeblach, z częstotliwością przynajmniej dwa razy w roku. Celem komisji jest przede wszystkim ocena realizacji posta-

---

[72] Z punktu widzenia Kijowa zgoda na to żądanie mogłaby utrudnić realizację głównych celów ukraińskiej polityki zagranicznej, którymi są: integracja ze strukturami europejskimi, w pierwszym rzędzie gospodarczymi, uniezależnianie się od Rosji i WNP, a w konsekwencji wzrost znaczenia Ukrainy w Europie i na świecie. Nie bez znaczenia były tu także nastroje społeczne, w szczególności istotne przewartościowania jakie zaszły w stosunku społeczeństwa do NATO i celowości ewentualnego udziału Ukrainy w tej strukturze (36% za i 19% przeciw w 1997 r., wobec równowagi po ok. 20% w 1995 r.). Czołowi politycy ukraińscy (Horbulin, Udowenko, gen. Kuźmuk) w mniej lub bardziej otwartej formie również sygnalizowali zamiar Ukrainy ubiegania się w przyszłości o członkostwo w NATO.

[73] Rosja domaga się możliwości zwiększenia swojej obecności wojskowej w basenie M. Czarnego i na Kaukazie, jako jednej z form rekompensaty za rozszerzenie NATO. Żądania Moskwy spotkały się ze zdecydowanym sprzeciwem utworzonej ad hoc koalicji Ukrainy, Mołdawii, Azerbejdżanu i Gruzji, które, obawiając się naruszenia swojej suwerenności, zagroziły storpedowaniem wyników negocjacji traktatu.

[74] Kijów chciał, aby miał on charakter formalnoprawny i zawierał zobowiązania w zakresie gwarancji bezpieczeństwa dla Ukrainy. Bruksela natomiast opowiada się za jego politycznym i deklaratywnym charakterem; bezpieczeństwo miałoby być zapewnione Ukrainie poprzez mechanizm konsultacji i koordynowania działań w sytuacjach kryzysowych. Różnice poglądów w tej kwestii mają być przedmiotem dalszych dyskusji.

[75] Ostatecznie uzgodniono, że „Karta" da Ukrainie prawo - w razie jej zagrożenia zewnętrznego - żądania konsultacji z sojuszem. Ustanawia mechanizm dwustronnych kontaktów i spotkań konsultacyjnych, dotyczących bezpieczeństwa i stabilności euroatlantyckiej.

[76] R. Kupecki, Stosunki NATO-Ukraina (w:) Wojsko i wychowanie nr 12/1997, s. 87; N-TV, Radio Ukraina, NDR, ARD/ZDF, Głos Ameryki, Majak, Radio Rosji, Swoboda.

[77] Rozszerzeniu NATO i ewentualnemu przystąpieniu do niego Ukrainy sprzeciwił się kategorycznie przewodniczący Rady Najwyższej O. Moroz, który stwierdził, że proces rozszerzenia NATO zabezpiecza interesy nie pokrywające się z ukraińskimi interesami narodowymi. Natomiast przewodniczący komitetu ds. obrony Rady Najwyższej, W.

nowień zawartych w karcie oraz przegląd rozwoju wzajemnych stosunków pomiędzy obu stronami, jak i sugestie metod poprawy lub rozwoju współpracy. Komisja obraduje w składzie „19 + 1".

Strona ukraińska pozytywnie ocenia współpracę z NATO, realizowaną w oparciu o zapisy karty. W celu jej intensyfikacji władze ukraińskie dążą do zwiększenia odpowiedzialności szefów poszczególnych ministerstw i resortów w tej kwestii. Powołane zostały grupy ds. współpracy z NATO. Opracowywane są mechanizmy wspólnych działań na wypadek zagrożenia terytorialnej integralności, suwerenności i bezpieczeństwa kraju. Działania te mają zapewnić wiarygodność państwa w oczach sojuszu i spowodować rozpoczęcie wstępnych rozmów na temat przyjęcia Ukrainy w poczet członków NATO w 2010 roku[78]. Celowi temu służyć miały również założenia „Narodowego programu rozwoju sił zbrojnych Ukrainy do 2005" roku oraz „Narodowy program współpracy pomiędzy Ukrainą i NATO do roku 2001"[79].

Obecnie Ukraina spełnia właściwie jeden z podstawowych kryteriów stawianych przez sojusz: nie ma poważnych problemów etnicznych, ani nie toczy sporów terytorialnych z sąsiadami. Nie posiada natomiast dobrze funkcjonującego wolnego rynku i cywilnej kontroli nad armią. Problem stanowi również funkcjonowanie mechanizmów demokratycznych na Ukrainie, co znalazło swój wyraz w odmowie zaproszenia Kuczmy na szczyt NATO w Pradze. W momencie przezwyciężenia kryzysu w państwie i zwiększenia cywilnej kontroli nad SZ nie będzie, przynajmniej teoretycznie, większych przeszkód do rozpoczęcia rozmów w sprawie wejścia Ukrainy do NATO. Równie ważnym warunkiem jest stworzenie sytuacji umożliwiającej zaaprobowanie kandydatury Ukrainy przez członków Sojuszu bez wywołania jednoznacznie kategorycznego sprzeciwu Rosji.

Spośród państw niekandydujących formalnie do NATO, Ukraina najbardziej intensywnie rozwija współpracę z Sojuszem, w tym współpracę wojskową, realizując ją w ramach 23 komitetów (w tym 4 wojskowych). W ostatnich latach przeprowadza się rocznie około 500 wspólnych przedsięwzięć o różnej skali i znaczeniu. Ukraina jest też jedynym państwem spoza Sojuszu posiadającym wspólną z jego członkiem jednostkę wojskową (POLUKRBAT), dowodzoną według standardów Sojuszu. Zarazem jednak

---

Muchin, uważa, że przystąpienie Polski do Sojuszu i związane z tym przejście na natowskie standardy uzbrojenia nie jest korzystne dla Ukrainy, gdyż oznacza spadek zamówień dla ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego.

[78] Takiego zdania jest również Zbigniew Brzeziński.

[79] S. Trochimczuk, P. Kuzyk, Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne naszych wschodnich sąsiadów. Ukraina (w:) „Wojsko i wychowanie" nr 3/2001, s. 111.

Ukraina stała się obiektem krytyki ze strony państw NATO za łamanie w ostatnich latach embarga na dostawy broni dla Macedonii i Iraku.

Ukraińskie dążenia do członkostwa w strukturach euroatlantyckich znalazły swój największy wydźwięk w deklaracji złożonej przez sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Jewhena Marczuka. 23 maja 2002 roku złożył on oświadczenie, że Ukraina rozpoczyna proces intensyfikacji współpracy z NATO w celu uzyskania członkostwa w Sojuszu[80]. Deklaracja ta została przyjęta na Ukrainie prawie jako równoznaczna ze złożeniem wniosku o członkostwo w NATO. Kolejne wypowiedzi przedstawicieli władz wyraźnie złagodziły akcenty na rzecz pogłębienia współpracy i ewentualnego członkostwa w przyszłości. Jednomyślna decyzja Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy (RNBiO) podjęta została na nieplanowanym wcześniej posiedzeniu, co wydaje się potwierdzać, iż była ona przejawem reakcji władz na zbliżenie Rosji i NATO oraz obaw przed marginalizacją znaczenia Ukrainy w rysującym się nowym układzie stosunków globalnych[81]. Na konferencji prasowej bezpośrednio po posiedzeniu Rady jej sekretarz Jewhen Marczuk poinformował, że Ukraina rozpoczyna działania, których celem jest pełne członkostwo w NATO. Jego zdaniem, rozwój sytuacji międzynarodowej, nowy kształt stosunków Rosja-NATO, sytuacja wewnętrzna (większość sił politycznych w parlamencie popiera integrację euroatlantycką) to czynniki, które pozwalają na poczynienie przez Ukrainę kolejnego kroku w procesie integracji. Marczuk podkreślił, że przyjęta przez RNBiO strategia będzie dopracowana i potwierdzona dekretem prezydenta. Informacja sekretarza Rady Bezpieczeństwa przyjęta została - szczególnie przez ukraińskich komentatorów i media - jako deklaracja członkostwa w NATO.

Szanse Ukrainy na członkostwo w NATO w średniookresowej perspektywie ocenić jednak należy jako bardzo niewielkie, zarówno ze względów strategiczno-wojskowych, jak i politycznych. Stan armii, bazy Floty Czarnomorskiej, brak wytyczonej i strzeżonej granicy państwowej z Rosją i Białorusią, mimo że nie są formalną przeszkodą, de facto wykluczają myślenie o pełnoprawnym członkostwie. Po drugie - polityka Ukrainy i jej prezydenta postrzegana jest jako nieprzejrzysta i nieprzewidywalna, a na forum mię-

---

[80] Już 24 maja prezydent Kuczma, nie zmieniając treści wcześniejszych oświadczeń, wyraźnie złagodził gotowość Ukrainy do członkostwa w NATO. Jego zdaniem, Ukraina rozpoczyna nowy etap stosunków, których celem jest wypracowanie strategii pogłębionej współpracy politycznej, wojskowej, ekonomicznej i informacyjnej z NATO. Prezydent stwierdził, że Kijów może w tym procesie posunąć się tak daleko, jak na to pozwoli Bruksela.

[81] Deklaracja władz Ukrainy spotkała się z bardzo spokojną reakcją oficjalnej Moskwy. Podczas spotkania z Kuczmą w Soczi 17 maja prezydent Putin dał jakoby zielone światło dla pronatowskiego zwrotu Kijowa, wyrażając na-

dzynarodowym często stawiane są problemy korupcji, łamania demokratycznych zasad wolności prasy, przejrzystości instytucji państwowych, zwierzchności prawa na Ukrainie.

Deklaracja ukraińskich władz ma niepodważalną wagę polityczną, zwraca uwagę na potrzebę wypracowania nowego formatu współpracy Ukraina-NATO. Ministerstwo Obrony Ukrainy przystąpiło do prac nad projektem nowego programu współpracy z NATO określającego kierunki integracji Ukrainy ze strukturami euroatlantyckimi w sferze polityki wojskowej.

Podstawą do jego opracowania jest przede wszystkim analiza wyników szczytu NATO-Ukraina w Kijowie w dniach 9-10 lipca 2002 roku oraz wysuwane przez ekspertów amerykańskich propozycje reformy sfery obronnej, w tym głównie konieczność określenia przejrzystej struktury MO i wydzielenia jednej komórki odpowiedzialnej za kontakty z Brukselą. Sojusz oczekuje ponadto dalszej redukcji liczebności SZ i podpisania porozumienia o ochronie informacji niejawnych.

Główny nacisk w zapisach przygotowywanego przez stronę ukraińską programu położony jest na konieczność dostosowania struktur polityczno-wojskowych państwa do standardów NATO. W tym celu mają zostać przyspieszone działania na rzecz reformy Ministerstwa Obrony i Sztabu Generalnego, w tym przede wszystkim rozdzielenie pełnomocnictw i zadań obu struktur oraz wprowadzenie pełnej cywilnej kontroli nad siłami zbrojnymi.

Ministerstwo Obrony zakłada również rozszerzenie współpracy w dotychczasowych obszarach. Planuje się m.in. zintensyfikowanie wysiłków w celu otrzymania członkostwa Ukrainy w Radzie Ministrów Obrony państw Europy Południowo-Wschodniej oraz otrzymanie statusu obserwatora w siłach SFOR. Planowane jest również zwiększenie aktywności SM Ukrainy w międzynarodowej jednostce morskiej BLACKSEAFOR, a także ostateczne zakończenie formowania ukraińsko-słowacko-rumuńskiego batalionu inżynieryjnego „Cisa". Ponadto, za istotne uznano wdrożenie programu zakładającego zwiększenie finansowania sił zbrojnych i ich wyposażenie w nowe uzbrojenie produkowane na bazie ukraińskich zakładów zbrojeniowych.

Na dalszym zbliżeniu Ukrainy z NATO i strukturami zachodnioeuropejskimi może zaważyć, będąca wyjątkowo drażliwą kwestią, sprzedaż uzbrojenia do państw objętych międzynarodowym embargiem. Dotyczy to w szczególności Macedonii oraz podejrzeń o dokonanie transakcji z Irakiem na sprzedaż zestawów przeciwlotniczych *„Kolczuga".*

---

dzieję, że Ukraina nie pozostanie w tyle w pogłębianiu współpracy z Sojuszem, a forma tej współpracy jest jej suwerenną decyzją.

Nie przeszkodziło to jednak w podniesieniu wzajemnych relacji Ukraina–NATO na wyższy poziom, czego dowodem było przyjęcie na szczycie w Pradze w listopadzie 2002 roku tzw. „Planu działania" (Action Plan), będącego ograniczoną wersją „Planu działania na rzecz członkostwa" (Membership Action Plan). „Plan działania" w istocie nie zawiera perspektywy członkostwa, lecz w ocenie analityków, złożona w maju 2002 roku oficjalna deklaracja sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony w sprawie podjęcia starań o uzyskanie członkostwa w Sojuszu, wydaje się strategicznym wyborem Ukrainy[82].

C) Partnerstwo dla Pokoju

Partnerstwo dla Pokoju (PdP) stanowiące program współpracy państw NATO z krajami Europy Środkowej i Wschodniej oraz członkami KBWE został zasygnalizowany przez sekretarza obrony USA L. Aspina w 1993. Ostateczna decyzja w tej sprawie jego realizacji zapadła na szczycie NATO w 1994[83]. Przyjęto tam 3 dokumenty: „Deklarację szefów państw i rządów państw sojuszu", „Zaproszenie do udziału w PdP" i tzw. „Dokument Ramowy PdP" określający warunki partnerstwa. Zaliczono do nich: kierowanie się w polityce zasadami Karty ONZ, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Aktu Końcowego KBWE oraz ustaleniami rokowań rozbrojeniowych, a dalej – przejrzystość w planowaniu obronnym i pracy nad budżetem wojskowym, demokratyczną kontrolę nad wojskiem, zdolność i gotowość do udziału w operacjach pokojowych ONZ i KBWE, jeśli są one zgodne z konstytucją danego kraju oraz odbywanie wspólnych ćwiczeń i szkoleń wraz z oddziałami NATO. Program nie określał kryteriów ani terminów przyszłego członkostwa oraz nie gwarantował pomocy w razie wojennego zagrożenia.

W programie uczestniczą wszystkie kraje członkowskie Wspólnoty Niepodległych Państw, a jako ostatni przystąpił do niego 20 lutego 2001 roku Tadżykistan[84]. Zasadniczą formą rozwijania współpracy pomiędzy państwami Wspólnoty a NATO w ramach PdP jest realizacja indywidualnych, rocznych programów partnerskich[85]. Obejmują one najważniejsze dziedziny systemu obronnego państwa i sił zbrojnych. Do korzystnych rezultatów tej współpracy można zaliczyć między innymi określenie niezbędnych po-

---

[82] http://uxa.osw.waw.pl/pub/punkt/0301/030117.htm
[83] NATO Headquarters, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council/ North Atlantic Cooperation Council, Brussels, 10-11 January 1994, Partnership for Peace: Framework Document (w:) http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm
[84] OSW, „Tydzień na wschodzie", nr 230 z 21.06.2001 r.
[85] Więcej na ten temat w: NATO Handbook, Brussels 2001, s. 67-80.

ziomów interoperacyjności z poszczególnymi elementami systemu dowodzenia i łączności, zapoznanie się z natowskim podejściem do zasad współdziałania czynników politycznych i wojskowych w rozwiązywaniu hipotetycznych sytuacji kryzysowych, a także funkcjonowaniem międzynarodowych dowództw i sztabów[86].

Dla wszystkich państw uczestniczących w Partnerstwie dla Pokoju - a zatem także dla wszystkich państw WNP - Sojusz zaoferował na szczycie praskim w listopadzie 2002 roku nową, bardziej zindywidualizowaną i pogłębioną formułę dialogu i współpracy w postaci „Planu działania na rzecz indywidualnego partnerstwa" (IPAP). Nowe propozycje stanowią ofertę pogłębienia współpracy NATO z najbardziej aktywnymi partnerami poprzez zwiększenie doradczej pomocy Sojuszu dla tych państw w zakresie reformy ich systemów obronnych. Przewidują także gotowość wsparcia przez NATO współpracy regionalnej partnerów.

Chociaż IPAP jest formułą otwartą, NATO w deklaracji praskiej w szczególny sposób zachęciło do skorzystania z nowych mechanizmów państwa z obszaru Kaukazu i Azji Centralnej. W praktyce IPAP jest szansą na efektywne zacieśnienie współpracy z NATO najbardziej aktywnych partnerów na obszarze WNP, a zwłaszcza Azerbejdżanu i Gruzji.

Obserwując dotychczasowe kontakty krajów WNP z NATO w ramach Partnerstwa dla Pokoju, można doszukać się różnic w ich natężeniu, jak i oczekiwanych przez te państwa skutkach współpracy.

Ukraina z zadowoleniem powitała program Partnerstwo dla pokoju. Jego uruchomienie zbiegło się z rozwiązaniem kontrowersji wokół broni jądrowej, co wyraźnie poprawiło stosunki tego państwa z Zachodem. Republika szybko przystąpiła do programu PdP, podpisując „Dokument ramowy" na początku lutego 1994 roku jako pierwsze państwo WNP.

Mołdawia i Białoruś przystąpiły do programu Partnerstwo dla pokoju potwierdzając jednocześnie wolę utrzymania swojej polityki neutralności. O ile jednak Kiszyniów włą-

---

[86] Pierwszym forum współpracy państw byłego ZSRR z NATO, stanowiącym krok do w kierunku PdP była Północnoatlantycka Rada Współpracy (North Atlantic Treaty Council – NACC).
Proces zbliżenia rozpoczął się w latach 90., gdy szczyt londyński NATO zaprosił kraje byłego bloku radzieckiego do nawiązania kontaktów. Dalsze kroki ułatwiło podpisanie w 1990 wspólnej deklaracji o nieagresji oraz postępujące reformy w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. NACC powstał 1991 na posiedzeniu przedstawicieli 25 państw, po rozpadzie ZSRR przyjęto do Rady wszystkie pozostałe kraje tego obszaru .Działalność NACC dotyczy głównie: konsultacji w sprawach politycznych i bezpieczeństwa, analizy budżetów obronnych w kontekście rozwoju gospodarki oraz przestawiania produkcji obronnej na cywilną; upowszechniania informacji i kontaktów kulturalnych, bezpieczeństwa ekologicznego i współpracy naukowej, koordynację działalności w przestrzeni powietrznej,

czył się do realizacji PdP, uczestnicząc w niektórych jego przedsięwzięciach, to Mińsk pozostawał stosunkowo bierny, a po przejęciu władzy przez prezydenta Alaksandra Łukaszenkę latem 1994 roku, praktycznie nie brał udziału we współpracy w ramach „Partnerstwa". Ponadto, Białoruś coraz ostrzej krytykowała plany rozszerzenia NATO na wschód, niekiedy niemal prześcigając w tej dziedzinie Rosję. Państwo to zawiesiło nawet czasowo kontakty wojskowe z Zachodem w związku z nalotami sojuszu na Jugosławię, wstrzymało działalność swojego stałego przedstawiciela przy NATO oraz zamroziło kontakty w ramach programu Partnerstwo dla Pokoju[87]. Częściowa zmiana tego stanowiska widoczna jest już od momentu, kiedy kolejny etap rozszerzenia sojuszu stał się nieunikniony. Efektem tego są słowa prezydenta Łukaszenki, który 10 lipca 2002 roku podczas posiedzenia Rady Bezpieczeństwa Białorusi powiedział, że jakkolwiek zawsze był przeciwny rozszerzeniu NATO, jednak rzeczywistość zmusza do tego, by Białoruś zrewidowała w tej sprawie swoje stanowisko. Nie wykluczył też nawiązania stosunków z Sojuszem[88].

Natomiast państwa postradzieckie Zakaukazia i Azji Środkowej, choć odniosły się z zainteresowaniem do PdP, to jednak - wobec swoich ograniczonych środków finansowych - nie mogły w pełni wykorzystać możliwości, jakie dawał program[89]. Na Zakaukaziu swoim zaangażowaniem w PdP wyróżniała się Gruzja, która podpisała „Dokument ramowy" w końcu marca 1994 r. Niewielkie grupy żołnierzy gruzińskich uczestniczyły w niektórych ćwiczeniach w ramach programu. Zainteresowanie Gruzji, a zwłaszcza Azerbejdżanu, współpracą z NATO związane było po części z pragnieniem stworzenia pewnej przeciwwagi dla nacisku rosyjskiego, ugruntowania swojej niepodległości, a także chęcią aktywniejszego włączenia państw zachodnich, zwłaszcza USA w rozwiązywanie konfliktów lokalnych (Abchazja, Osetia Płd., Górny Karabach). Najmniej zainteresowania współpracą z Sojuszem okazywała Armenia, która swoje interesy bezpieczeństwa wiązała z Rosją. Dla Gruzji czy Azerbejdżanu PdP stanowić ma również szansę na przyszłą integrację z Sojuszem i otrzymanie pomocy materiałowej i merytorycznej w dostosowaniu swoich sił zbrojnych do standardów NATO[90]. Dla Kirgistanu, którego siły zbrojne uczestniczyły w prawie wszystkich ćwiczeniach, jakie odbywały się w ramach

---

współpracy w sytuacjach nadzwyczajnego zagrożenia i udzielania pomocy humanitarnej, doradztwa w sferze przebudowy sił zbrojnych.

[87] TASS, PAP, http://www.nns.ru z 1.04.1994 r.

[88] Interfax.ru /Int/, Rian.ru/Int z 11.07.2002 r.

[89] R. Adamia, NATO: Caucasus in the context of partnership for peace (w:) http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/IV-1/adamia.htm

[90] Swoboda, Rian-ru z 13.02.2001 r.

Partnerstwa dla Pokoju, to doświadczenie dla kadry wojskowej. Ma ono zaowocować udoskonaleniem struktur i pozyskaniem nowych technologii. Dodatkowo według kirgiskich polityków, Partnerstwo dla Pokoju pomogło uzyskać lepsze i bardziej realistyczne wyobrażenie o NATO[91]. Państwo to jednak nie zamierza ubiegać się o członkostwo w sojuszu.

Pozostałe kraje środkowoazjatyckie, poza - zazwyczaj symbolicznym - uczestnictwem w niektórych ćwiczeniach, koncentrowały się głównie na uzyskaniu pomocy NATO w szkoleniu kadr dla własnych, raczej skromnych, sił zbrojnych. Oficerowie z tych państw są m.in. słuchaczami specjalnych kursów szkolenia kadr państw-partnerów w Szkole NATO SHAPE w Oberamergau oraz w Centrum im. G. Marshalla w Garmish-Partenkirchen.

Stosunek Rosji do programu Partnerstwo dla pokoju był początkowo pozytywny. Moskwa postrzegała bowiem tę inicjatywę jako alternatywę, nie zaś wstęp do rozszerzenia NATO, zaoferowany w celu uspokojenia państw Europy Środkowej i Wschodniej zabiegających o członkostwo w Sojuszu. Rosja nie spieszyła się jednak z akcesem do PdP, gdyż oczekiwała od NATO przyznania specjalnego statusu w ramach programu, odpowiadającego jej mocarstwowej pozycji. Postulat ten został odrzucony przez Sojusz. Mimo iż najważniejsze żądania rosyjskie nie zostały spełnione, szef MSZ FR Andriej Kozyriew podpisał w czerwcu 1994 roku w Brukseli „Dokument ramowy" PdP oraz dodatkowy protokół o współpracy. W kolejnych miesiącach Moskwa koncentrowała się na wysiłkach torpedowania idei rozszerzenia Sojuszu i forsowaniu swoich alternatywnych koncepcji architektury bezpieczeństwa europejskiego. Usiłowała także uzyskać większy wpływ na PdP, proponując podporządkowanie tego programu Północnoatlantyckiej Radzie Współpracy (NACC), gdzie miała równorzędny status. Po demonstracyjnej odmowie planowanego podpisania „Indywidualnego programu PdP" w grudniu 1994 r. - gdy Rada Północnoatlantycka (NAC) postanowiła, iż dojdzie do rozszerzenia NATO - po kilkumiesięcznych przetargach, Rosja uczyniła to w końcu maja 1995 r. w Nordwijk, chociaż podpisany przy okazji protokół niewiele różnił się od poprzedniego. Nie ustawały jednak głosy krytyczne. Przykładowo W. Łukin uznał udział Rosji w PdP za błąd, a o samym programie stwierdził: „Jest to bardzo sprytny program. Formuła 16+1 w istocie zakłada faktyczny rozpad partnerskich stosunków Rosji z państwami byłego ZSRR"[92].

---

[91] http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/polish/interview.html
[92] OSW, Analizy nr 20 z czerwca 1997 r.

4.6. Wspólnota Niepodległych Państw a Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie

Podobnie jak w wypadku NATO trudno jest doszukiwać się bezpośrednich kontaktów pomiędzy WNP a OBWE na szczeblu organizacji. OBWE ma jednak swój znaczny udział w działaniach na rzecz rozwiązywania problemów zagrażających bezpieczeństwu i stabilności na terytorium państw członków Wspólnoty.

Najważniejszym przejawem tych działań są misje długoterminowe KBWE/OBWE realizowane na podstawie „Dokumentu helsińskiego". Punkt 18 rozdziału trzeciego tego dokumentu stwierdza, że „(misje-MD) mogą być prowadzone z udziałem personelu cywilnego i/ lub wojskowego, obejmować działania na małą i dużą skalę oraz przybierać różną formę, łącznie z misjami kontrolnymi i misjami obserwatorów oraz dyslokacją większej liczby wojsk"[93]. Można więc uznać je za innowacyjną formę operacji pokojowych, charakteryzującą się przede wszystkim rezygnacją z udziału kontyngentów wojskowych i koncentracją na poszukiwaniu rozwiązań sporów metodami cichej dyplomacji[94].

Dotychczas na terytorium Wspólnoty mamy do czynienia z misjami długoterminowymi OBWE w Gruzji, Mołdawii, Tadżykistanie, Rosji, na Białorusi, na Ukrainie oraz z Biurami Łącznikowymi w Baku, Ałma-Acie, Aschabadzie i Biszkeku :

A) Gruzja

Ustanowienie misji w Gruzji poprzedzone zostało wysłaniem na zaproszenie rządu w Tbilisi misji sprawdzającej w marcu 1992 roku i wyjaśniającej w lipcu 2002 roku. Formalna decyzja o wysłaniu misji KBWE do Gruzji podjęta została 6 listopada 1992 roku podczas spotkania Komitetu Wysokich Przedstawicieli (KWP). W trakcie kolejnego spotkania KWP 13 grudnia 1992 roku określono, że głównym zadaniem misji będzie promowanie negocjacji pomiędzy stronami konfliktu w celu osiągnięcia pokojowego rozwiązania sporu. Stały Komitet KBWE 29 marca 1994 roku dokonał rozszerzenia mandatu misji KBWE w Gruzji o zadania związane z upowszechnianiem zasad przestrzegania praw człowieka, pomocą w budowie instytucji demokratycznych, przestrzeganiem mediów, sprzyjaniem współpracy partii politycznych oraz monitorowaniem

---

[93] A. Hałaciński, Misje długoterminowe OBWE, „Sprawy międzynarodowe", nr 2 z 1995 r.
[94] P. Grudziński, KBWE/OBWE wobec problemów pokoju i bezpieczeństwa regionalnego, ASPRA-JR, Warszawa 2002 r., s. 243.

działalności sił pokojowych utworzonych zgodnie z porozumieniem z Soczi z 24 czerwca 1992 roku[95].

Mandat OBWE na obszarze Gruzji jest zróżnicowany zależnie od rejonu konfliktu; w stosunku do sporu gruzińsko-osetyjskiego dotyczy:

- ułatwienia osiągnięcia porozumienia granicznego zgodnie z zasadami OBWE;
- intensyfikacji rozmów z udziałem wszystkich stron konfliktu w celu identyfikacji i eliminacji źródeł nieporozumień;
- przygotowania rekomendacji dla międzynarodowej konferencji pod auspicjami OBWE i ONZ w celu rozwiązania sporu o określenie statustu Osetii Południowej;
- monitorowania działalności sił pokojowych oraz ustanowienie właściwych form kontaktów pomiędzy dowódcami w rejonie konfliktu w celu wspomagania wysiłków OBWE, zbierania informacji wojskowych, wyjaśniania przypadków naruszenia porozumień o przerwaniu ognia i zwrócenia uwagi lokalnych dowódców na możliwe implikacje w związku z nieprzemyślanymi akcjami militarnymi;
- działania w ramach Komisji Kontroli w celu wspierania współpracy pomiędzy zwaśnionymi stronami;
- nawiązania kontaktu z przedstawicielami władz lokalnych i troska o właściwą percepcję OBWE na obszarze misji.
- W stosunku do konfliktu gruzińsko-abchaskiego dotyczy:
- zapewnienia współpracy z ONZ w celu dokładnego rozumienia wydarzeń i regularnego ich relacjonowania, między innymi z myślą o ułatwieniu udziału przedstawiciela urzędującego przewodniczącego, na zaproszenia ONZ, w negocjacjach prowadzonych pod auspicjami Narodów Zjednoczonych.

Co się tyczy sytuacji w samej Gruzji misji powierzono zadania:

- propagowania praw człowieka i podstawowych swobód oraz pomoc w budowie instytucji demokratycznych, w tym także przy opracowywaniu nowej konstytucji i nadzorowanie wyborów;
- koordynowania współpracy z wysokim komisarzem ds. mniejszości narodowych, Radą Europy i innymi organizacjami międzynarodowymi[96].

---

[95] http://www.osce.org/publications/survey/survey02.htm
[96] http://www.osce.org/georgia/mandate/

Misja rozpoczęła swoją działalność 3 grudnia 1992 roku, a memorandum o porozumieniu zostało podpisane 23 stycznia 1993 roku z Gruzją, a 1 marca 1993 z Osetią. W wypadku Abchazji memorandum pomiędzy rządem samozwańczej republiki a Biurem Praw Człowieka OBWE podpisano dopiero w 1997 roku. Główna siedziba misji znajduje się w Tbilisi, a lokalne biuro od 29 marca 1994 roku w Czinawli.

Implementując postanowienia o budowie demokracji i przestrzeganiu praw człowieka, misja prowadziła wizyty w aresztach oraz nadzorowała przebieg procesów mogących mieć charakter polityczny. Przyczyniła się do ratyfikacji przez prezydenta republiki Konwencji NZ w sprawie uchodźców, a także wniosła swój wkład w opracowanie nowej konstytucji. Wykazywała także szczególne zaangażowanie w polityczne uregulowanie sporu w Osetii, przyczyniając się do podpisania w listopadzie 1997 roku porozumienia o nieużywaniu przemocy i powrocie uchodźców. Ze względu na sytuację polityczną oraz nieprzejednane stanowiska stron próby OBWE odnośnie wpływania na uregulowania konfliktu w Abchazji zakończyły się niepowodzeniem[97].

Misja OBWE w Gruzji początkowo liczyła 8 osób, obecnie liczba przedstawicieli została zwiększona do 72 członków. Szefem misji od 2.11.1998 roku jest Francuz Jean-Michel Lacombe. Zgodnie z decyzją Stałej Rady z 25 lipca 2002 roku budżet misji w Gruzji wynosi 11 mln 665 tysięcy euro[98].

B) Mołdawia

Długoterminowa misja OBWE w Mołdawii powołana została 4 lutego 1993 roku podczas 19 spotkania Komitetu Wysokich Przedstawicieli[99]. Na tym samym spotkaniu określono zadanie misji, którym jest ułatwienie osiągnięcia trwałego i kompleksowego politycznego uregulowania wszelkich aspektów konfliktu wokół Naddniestrza. Opierać się to ma na poszanowaniu integralności Mołdawii w jej obecnych granicach i uwzględnieniu specjalnego statusu samozwańczej republiki[100].

Mandat misji OBWE w Mołdawii objął następujące zagadnienia:

- Pomoc w stworzeniu wszechstronnych ram politycznych do dialogu i negocjacji oraz asystowanie stronom w negocjacjach nad trwałym rozwiązaniem sporu;
- gromadzenie i rozpowszechnianie informacji o sytuacji w regionie, badanie incydentów i ocenianie ich wpływu na negocjacje;

---

[97] http://www.osce.org/publications/survey/survey02.htm
[98] Tamże.
[99] Błędną datę 4 lipca zawiera między innymi praca P. Grudzińskiego, KBWE/OBWE wobec problemów pokoju i bezpieczeństwa regionalnego, ASPRA-JR, Warszawa 2002 r.
[100] Transdniestr Conflict (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/background.pdf

- zachęcanie państw do kontynuowania negocjacji nad porozumieniem oraz do całkowitego wycofania obcych wojsk;
- przygotowywanie wskazówek i ekspertyz w ramach takich dziedzin jak przestrzeganie zobowiązań międzynarodowych w zakresie praw człowieka, transformacji demokratycznych i określania statusu Naddniestrza;
- inicjowanie wyraźnej obecności OBWE w regionie i nawiązywanie kontaktów ze wszystkimi stronami konfliktu[101].

Misja rozpoczęła swoją działalność 25 kwietnia 1993 roku w Kiszyniowie. Memorandum o porozumieniu z Mołdawią podpisano 7 maja 1993 roku, natomiast z Republiką Naddniestrzańską - 25 sierpnia 1993 roku na zasadzie wymiany listów pomiędzy szefem misji a prezydentem Smirnowem. Dzięki temu 13 lutego 1995 roku OBWE otworzyło swoje biuro w Tiraspolu[102].

Realizując swoje zadania w 1993 roku misja przygotowała pierwszą propozycję przyznania specjalnego statusu dla Naddniestrza znaną jako „Raport nr 13"[103]. W roku następnym z inicjatywy OBWE prezydenci Snegur i Smirnow podpisali deklarację zobowiązującą ich do poszukiwania ostatecznego rozwiązania konfliktu. W roku tym misja uzyskała na podstawie porozumienia z 20 czerwca z Połączoną Komisją Kontroli prawo swobodnego poruszania się w strefie konfliktu i wyjaśniania incydentów podczas jej posiedzeń. W 1995 roku dzięki staraniom szefa misji OBWE doszło do ponownego spotkania Snegura i Smirnowa, podczas którego zalecili oni grupom ekspertów przygotowanie rozwiązań prawnych nadających specjalny status Naddniestrzu w ramach Mołdawii. W przyszłości stało się istotnym narzędziem w poszukiwaniu rozwiązania konfliktu. W tym także roku dzięki mediacji OBWE obydwie strony 5 lipca podpisały porozumienie o nieużywaniu siły militarnej i presji ekonomicznej. Depozytariuszem porozumienia został sekretariat OBWE. W 1997 roku przy współudziale OBWE prezydenci Rosji, Ukrainy, Mołdawii i Naddniestrza podpisali w Moskwie memorandum o podstawach normalizacji stosunków pomiędzy Republiką Mołdawii a Naddniestrzem[104]. Strony konfliktu zobowiązały się w nim do przyspieszenia prac nad zdefiniowaniem specjalnego statusu Naddniestrza oraz rozdziału wzajemnych kompetencji. OBWE współuczestniczyło także w dniach 19-20 marca 1998 roku w podpisaniu porozumienia odeskie-

---

[101] http://www.osce.org/moldova/mandate/
[102] http://www.osce.org/publications/survey/survey04.htm
[103] Report no 13 by CSCE Mission to Moldova 13 November 1993 w: http://www.osce.org/moldova/documents/files/Report13.pdf

go[105]. Podobną rolę odegrała OBWE w kwestii przygotowania i zawarcia porozumienia kijowskiego w 1999 roku[106]. W 2000 roku OBWE wspólnie z ukraińskim MSZ zorganizowało w Kijowie „stół roboczy" z zadaniem rozwiązania problemu naddniestrzańskiego. W obradach uczestniczyli eksperci stron oraz OBWE i Ukrainy. Efektem ich pracy było przygotowanie rekomendacji co do przyszłego kształtu ustrojowego Mołdawii. OBWE dostarczyło również do republiki w kwietniu 2002 roku urządzenie Donovan, które posłuży do zniszczenia ogromnych ilości amunicji pozostałych po 14 Armii Rosyjskiej[107].

Kwestia Mołdawii pozostaje jednym z priorytetowych zadań OBWE, która odgrywa kluczową rolę w tworzeniu i podtrzymywaniu odpowiedniego klimatu do negocjacji pomiędzy stronami.

Początkowo misja składała się z 8 członków, których liczba w 2002 roku zwiększona została do 10. Szefem misji OBWE w Mołdawii od grudnia 2001 roku jest Amerykanin David Swartz. Na jej działalność w 2002 roku przeznaczono 813 600 euro[108].

C) Tadżykistan

Misja w Tadżykistanie została powołana 1 grudnia 1993 roku decyzją Rady Ministerialnej OBWE, a rozpoczęła pracę 19 lutego 1994 roku w Duszanbe. W okresie późniejszym decyzją Stałej Rady na terytorium republiki utworzono także pięć biur terenowych OBWE[109].

OBWE wspólnie z misją ONZ w Tadżykistanie (UNMOT) współpracuje w implementacji porozumień zawartych podczas procesu pokojowego i jest gwarantem porozumienia z czerwca 1997 roku. Szczególne zainteresowanie OBWE skupia na protokołach porozumienia dotyczących realizacji zagadnień politycznych, powrotu uchodźców i kwestiach militarnych. Od wielopartyjnych wyborów parlamentarnych w republice przeprowadzonych w lutym 2000 roku aktywność misji OBWE skupia się na działaniach związanych z funkcjonowaniem państwa po zakończonym konflikcie militarnym.

Mandat misji w Tadżykistanie obejmuje:

- ułatwianie kontaktu i dialogu pomiędzy siłami politycznymi i regionalnymi w kraju;

---

[104] Memorandum on the Bases for Normalization of Relations Between the Republic of Moldova and Trans dniestr w: http://www.osce.org/moldova/documents/files/memorandum.pdf
[105] Agreement on Confidence Measures and Developments of Contacts Between Republic of Moldova and Trasdniestr (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/odessa-agreement.pdf
[106] Joint Statement of Participants in the Kiev Meeting on Issues of Normalisation of Relations between Republic of Moldova and Transdniestr (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/joint_statement.pdf
[107] http://www.osce.org/moldova/history/
[108] http://www.osce.org/publications/survey/survey04.htm
[109] http://www.osce.org/tajikistan/overview/

- aktywne propagowanie przestrzegania praw człowieka;
- upowszechnianie przestrzegania zasad OBWE;
- popularyzacja sposobów i środków budowy demokratycznych instytucji państwowych;
- na podstawie decyzji Stałej Rady z 1995 roku obejmuje on także obserwację sytuacji humanitarnej, a od 1996 roku pomoc przy utworzeniu instytucji *ombudsmana*[110].

W ramach swojej działalności misja w Tadżykistanie była obserwatorem rokowań pokojowych oraz gwarantem i wykonawcą ustaleń w zakresie ochrony praw człowieka. Pomagała w przerwaniu walk w 1998 roku, między innymi wyrażając kondolencje dla ofiar niepotrzebnej przemocy. Nadzorowała także proces rozbrajania ugrupowań militarnych oraz reform tadżyckich struktur władzy w celu włączenia w nie opozycji. Współpuczestniczyła również w opracowaniu konstytucji i rozpowszechnianiu wiadomości o prawach człowieka[111].

Początkowo misja składała się z 4 osób, a obecnie z 16. Jej szefem od 3 października 2000 roku jest Francuz Marc Gilbert. Rozporządza on budżetem, który na 2002 rok wyniósł blisko 2 mln 242 tys. euro[112].

Na terytorium WNP mamy jeszcze do czynienia z następującymi misjami OBWE:

A) Grupa Doradcza i Obserwacyjna na Białorusi

Powołana została 18.09.1997 roku decyzją nr 185 Stałej Rady OBWE, jako odpowiedź społeczności międzynarodowej na przekształcanie się republiki w państwo totalitarne.

Głównym zadaniem misji jest pomoc władzom białoruskim w promowaniu instytucji demokratycznych oraz doradztwo przy implementacji zasad ich funkcjonowania[113]. W ramach tych działań grupa zorganizowała i prowadziła wiele seminariów i spotkań z przedstawicielami organów administracji dotyczących wolnych wyborów, wolności mediów i działań policji. Oferowała pomoc techniczną w ramach procesów legislacyjnych prawa wyborczego. Organizowała spotkania z przedstawicielami białoruskiej sceny politycznej[114]. Monitorowała przebieg demonstracji i marszów protestacyjnych[115]. Poma-

---

[110] http://www.osce.org/tajikistan/mandate/
[111] http://www.osce.org/publications/survey/survey06.htm
[112] Tamże.
[113] http://www.osce.org/belarus/mandate
[114] http://www.osce.org/belarus/consultations
[115] http://www.osce.org/belarus/monitoring

gała w uwolnieniu aresztowanych członków komisji wyborczej nieuznawanej przez prezydenta Łukaszenkę[116].

Grupa rozpoczęła pracę w styczniu 1999 roku, jej szefem jest Niemiec Hans-Georg Wieck, który rozporządza budżetem około 800 tysięcy euro[117].

B) Ukraina

Misja ustanowiona decyzją Stałej Rady OBWE z dnia 1 lipca 1999 roku w związku z narastaniem sporów wokół Krymu. Memorandum o porozumieniu z rządem Ukrainy podpisano 13 lipca 1999 roku.

Grupa ma realizować zadania ułatwiania kontaktów między rządem centralnym a władzami Krymu, zwłaszcza w zakresie autonomii dla republiki, przygotowywania raportów na temat przestrzegania praw człowieka i mniejszości, analizowania sytuacji na Krymie, ustanawiana kontaktów z władzami i organizacjami w celu zapobiegania napięciom[118].

W ramach realizacji tych zadań misja monitoruje media, zorganizowała obrady okrągłego stołu w kwestii dostosowania konstytucji Krymu do prawa ukraińskiego, obserwowała procesy wyborcze na Ukrainie, skupiając się zwłaszcza na sytuacji na Krymie i w Odessie. Istotną częścią działalności misji jest także wspieranie poczynań ukraińskiego *ombudsmana*[119], co traktowane jest jako priorytet w dziedzinie obrony praw człowieka w republice[120].

Szefem misji od lutego 2002 roku jest Szwajcar Peter Burkhard rozporządzający na potrzeby misji budżetem w wysokości 683 tysięcy euro[121].

C) Grupa Wspierająca w Czeczenii

Powołana została decyzją Stałej Rady z dnia 11 kwietnia 1995 roku, działalność rozpoczęła 25 kwietnia. Jej zadaniem jest obrona praw człowieka wspieranie procesów demokratycznych, ułatwianie dostarczania pomocy humanitarnej, wspomaganie procesu powrotu uchodźców oraz pokojowego rozwiązania konfliktu[122].

Grupa przyczyniła się do zawarcia zawieszenia broni z 30 lipca 1995 roku oraz utrzymania tego porozumienia po wybuchu walk w sierpniu. Współdziałała w zawarciu porozumień ograniczających wrogość pomiędzy stronami oraz zasad uwolnienia jeń-

---

[116] http://www.osce.org/publications/survey/survey22.htm
[117] Tamże.
[118] http://www.osce.org/ukraine/mandate/
[119] http://www.osce.org/ukraine/ombudsman
[120] http://www.osce.org/publications/survey/survey18.htm
[121] Tamże.
[122] http://www.osce.org/chechnya/overview/

ców. Zajmowała się również monitorowaniem wyborów prezydenckich w Czeczenii, po których skupiła się na problemach budowania powojennego pokoju w republice.

Po czasowym opuszczeniu terytorium republiki ze względu na bezpieczeństwo personelu w grudniu 1998 roku, misja powróciła do Czeczenii w czerwcu 2001 roku, pozostając jedynym przedstawicielem społeczności międzynarodowej w tym regionie.

Od lutego 2002 roku grupą kieruje Fin Jaroma Inki[123].

D) Misja w Baku

Ustanowiona na posiedzeniu Stałej Rady OBWE 16 listopada 1999 roku, a pracę rozpoczęła 18 lipca 200 roku[124] . Jej mandat obejmuje:

- popularyzowanie zasad OBWE i przyczynianie się do rozwoju współpracy pomiędzy OBWE i Republiką Azerbejdżan;
- przygotowywanie informacji dla sekretarza generalnego i innych organów OBWE oraz współpraca z organizacjami międzynarodowymi;
- rozwój kontaktów z organizacjami rządowymi i pozarządowymi oraz instytucjami badawczymi;
- wykonywanie innych zadań zależnie od potrzeb sekretariatu OBWE[125].

W związku z realizacją swojego programu misja posiada budżet w wysokości 794 tysięcy euro.

E) Biuro Łącznikowe w Azji Centralnej z siedzibą w Taszkiencie oraz Ośrodki OBWE w Ałma-Acie, Aszchabadzie i Biszkeku.

- Biuro Łącznikowe powołane zostało przez Stałą Radę 16 marca 1995 roku, a rozpoczęło swoją działalność w lipcu po podpisaniu memorandum z rządem Uzbekistanu. Miało ono stanowić wysuniętą placówkę sekretariatu OBWE ułatwiającą wymianę informacji pomiędzy OBWE a państwami członkowskimi z Azji Centralnej. Od 1999 roku Biuro ograniczyło swoją działalność jedynie do terytorium Uzbekistanu ze względu na otwarcie ośrodków w innych państwach[126].
- Biuro w Ałma-Acie powstało w lipcu 1998 roku w rezultacie zaniepokojenia sytuacją w Kazachstanie odbiegającą od standardów OBWE, co spowodowane było autorytarną polityką prezydenta Nazarbajewa. Ośrodek zajmuje

---

[123] http://www.osce.org/publications/survey/survey12.htm; http://www.osce.org/chechnya/hom/
[124] http://www.osce.org/publications/survey/survey20.htm
[125] Tamże.
[126] http://www.osce.org/tashkent/overview/; http://www.osce.org/tashkent/mandate/

się upowszechnianiem zasad OBWE i rozwijaniem współpracy z Kazachstanem[127].

- Biuro w Aszchabadzie powstało w lipcu 1998 roku jako odpowiedź na rozwój sytuacji w republice według podobnego scenariusza jak w Kazachstanie. Istotną rolę odegrała także wyrażona przez rząd Turkmenistanu wola rozwijania współpracy z OBWE. Ośrodek skupił się na przygotowywaniu propozycji w sprawie reform systemu wyborczego i działaniami na rzecz wolności słowa[128].
- Biuro w Biszkeku powstało także w lipcu 1998 roku, aby realizować zadania podobne do pozostałych ośrodków w Azji Środkowej[129].
- Biuro w Erewanie rozpoczęło swoją działalność 31 grudnia 1999 roku, a powołane zostało na mocy decyzji Stałej Rady z 22 lipca 1999 roku[130]. Do zadań Biura zaliczono popularyzację i implementację zasad OBWE, opracowywanie informacji na potrzeby sekretarza generalnego i innych organów, nawiązywanie kontaktów z lokalnymi instytucjami rządowymi, pozarządowymi i naukowymi, wykonywanie zadań zleconych przez sekretarza generalnego[131]. Ośrodek w Erewanie szczególnie aktywnie uczestniczy w procesie demokratyzacji Armenii. Najistotniejszymi dziedzinami działań na tym polu są wspieranie organizacji pozarządowych, nadzór reform w wymiarze sprawiedliwości i resortach siłowych oraz monitorowanie wolności mediów[132].

Szefem Biura jest Brytyjczyk Roy Reeve, a budżet na 2002 rok ustalono na poziomie 617 tysięcy euro.

OBWE poprzez działania Grupy Mińskiej oraz Osobistego Przedstawiciela Sekretarza Generalnego ds. Rozwiązania Konfliktu przy Grupie Mińskiej OBWE uczestniczy także aktywnie w rozwiązaniu konfliktu w Górnym Karabachu[133]. Uczestnictwo w jego

---

[127] http://www.osce.org/almaty/overview/; http://www.osce.org/almaty/mandate/
[128] http://www.osce.org/ashgabad/overview/; http://www.osce.org/ashgabad/mandate/
[129] http://www.osce.org/bishkek/overview/; http://www.osce.org/bishkek/mandate/
[130] http://www.osce.org/publications/survey/survey19.htm
[131] Decision no 314, The Plenary Meeting the Permanenet Council w: http://www.osce.org/docs/english/pc/1999/decisions/pced314.pdf
[132] http://www.osce.org/yerevan/democratization/
[133] Dokładniej tło konfliktu oraz działania instytucji i organizacji międzynarodowych w celu jego rozwiązania opisuje P. Jastrzębski, Konflikt o Górny Karabach w: Spory i konflikty międzynarodowe. Aspekty prawne i polityczne, Alta 2, Wrocław 2000, s. 300-330.

rozwiązaniu zostało zapoczątkowane poprzez decyzje szczytów OBWE w Mińsku w 1992 roku oraz w Budapeszcie w 1994 roku[134].

Wnioski:

- Rosyjskie dążenia do ścisłej integracji militarnej w połączeniu z obawami niektórych państw WNP co do utrzymania niezależnego bytu państwowego doprowadziły do szybkiej, chociaż niepełnej reintegracji postradzieckiego obszaru obronnego poprzez podpisanie 15 maja 1992 roku w Taszkiencie Układu bezpieczeństwa Zbiorowego. Głównym celem układu było wprowadzenie politycznej i prawnej bazy do powstania sojuszu obronnego wszystkich państw członkowskich w celu przeciwstawienia się zewnętrznym zagrożeniom militarnym.
- Układ, oprócz treści stosowanych w systemach bezpieczeństwa zbiorowego mówiących o prowadzeniu konsultacji we wszystkich kwestiach bezpieczeństwa państw sygnatariuszy, zawiera także *casus federis* typowy dla sojuszy obronnych. Zgodnie z układem zapewnienie bezpieczeństwa zbiorowego pozostawiono mechanizmowi konsultacji politycznych pomiędzy stronami porozumienia oraz bez wymienienia z nazwy – strategicznemu potencjałowi jądrowemu Rosji.
- Dotychczasowa praktyka wykazała, że postanowienia UBZ mają charakter deklaratywny i propagandowy, a sygnatariusze układu nie wypracowali mechanizmów realizacji zaplanowanych przedsięwzięć. Wobec takiej sytuacji najistotniejszą obecnie kwestię bezpieczeństwa dla WNP tj. utrzymanie stabilności w Azji Środkowej, Rosja od początku stara się rozgrywać sama, zwiększając własne zaangażowanie militarne i uzależniając państwa regionu od dostaw uzbrojenia i sprzętu wojskowego.
- Jedynym elementem rzeczywistej współpracy militarnej państw WNP, odbywającym się jednakże formalnie poza układem, pozostaje Połączony System Obrony Powietrznej Wspólnoty.
- Pomimo krytycznych ocen UBZ można jednak uznać za jeden z podstawowych elementów i filarów Wspólnoty. Przyczynił się on bowiem do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa państw członkowskich w początkowym, newralgicznym okresie budowania przez nie niepodległości. Dotyczy to w szczególności państw azjatyckich zagrożonych zarówno konfliktami etnicznymi, jak i religijnymi.

---

[134] http://www.osce.org/publications/survey/survey21.htm; http://www.osce.org/publications/survey/survey22.htm

- Dążenie Rosji i Białorusi do zmiany fasadowości i nieefektywności układu doprowadziło do powołania podczas spotkania w Moskwie 15 maja 2002 roku przez przywódców Rosji, Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgistanu i Tadżykistanu Organizacji Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego (OUBZ). Stanowi ona wzmocnienie istniejących form współpracy przewidzianych układem i nadanie jej prawnego statusu międzynarodowej organizacji współpracy regionalnej. Głównym celem nowej organizacji ma być stworzenie mechanizmów kierowania i koordynacji działań podsystemów bezpieczeństwa regionalnego w Europie Wschodniej, na Kaukazie i w Azji Środkowej.
- Centralizacja systemu dowodzenia wojskowymi strukturami OUBZ oraz kolejne rosyjskie inicjatywy na rzecz intensyfikacji współpracy wojskowo-technicznej z państwami Azji Środkowej mają na celu zademonstrowanie dominującej pozycji Moskwy jako gwaranta bezpieczeństwa regionalnego, co ma szczególne znaczenie wobec zaangażowania się tych krajów we współdziałanie z USA i NATO na płaszczyźnie walki z ekstremizmem i terroryzmem międzynarodowym.
- Najefektywniejszym elementem mechanizmu bezpieczeństwa WNP są konsultacje polityczne, których najwyższą formę stanowią odbywające się dwa razy w roku spotkania przywódców państw członkowskich, którzy tworzą Radę Szefów Państw. Jej działania podobnie jak Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego, są jednak blokowane przez brak jasnych procedur oraz wyznaczonych kierunków budowania efektywnego systemu bezpieczeństwa.
- Państwa WNP, a głównie Rosja, poprzez swoje indywidualne uczestnictwo lub współpracę z innymi regionalnymi strukturami bezpieczeństwa na obszarze Europy i Azji, przyczyniają się do stabilizacji całego regionu Eurazji.
- WNP jako organizacja nie uczestniczy we współpracy z regionalnymi strukturami bezpieczeństwa, takimi jak OBWE i NATO. Podmiotami tych relacji są jedynie poszczególne państwa członkowskie, które intensywność kontaktów kształtują według swoich aktualnych lub perspektywicznych interesów narodowych. Stanowi to jednak istotny fragment umacniania bezpieczeństwa regionalnego i światowego.
- Podobnie niesformalizowane pozostają relacje pomiędzy WNP a ONZ. Przejawiają się one we współpracy poszczególnych państw członkowskich z wybranymi z agendami ONZ oraz udziałem misji tej organizacji w przywracaniu i nadzorowaniu pokoju w regionach konfliktów na obszarze Wspólnoty.

ROZDZIAŁ V. Działania Wspólnoty na rzecz bezpieczeństwa Eurazji w sferze militarnej

5.1. Dążenie do zachowania wspólnego dowództwo nad armią oraz siłami jądrowymi w okresie przejściowym i powstanie armii narodowych

Rozpad Sił Zbrojnych ZSRR zapoczątkowany został już we wrześniu 1991 roku kiedy to prezydent Uzbekistanu Isłam Karimow podpisał dekret o utworzeniu narodowych sił zbrojnych republiki. Kilka dni później Rada Najwyższa Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej podjęła decyzję o przejęciu pod swoją kontrolę stacjonujących na terytorium republiki pododdziałów Armii Radzieckiej z wyjątkiem Strategicznych Sił Jądrowych. Proces nacjonalizacji byłej armii Związku Radzieckiego przybrał na sile po puczu sierpniowym, kiedy to na utworzenie narodowych sił zbrojnych zdecydowały się Ukraina i Gruzja.

Wydarzenia te skłoniły w końcu 1991 roku funkcjonujące jeszcze Ministerstwo Obrony ZSRR i jego szefa marszałka Jewgienija Szaposznikowa do podjęcia prób transformacji Armii Czerwonej w Połączone Siły Zbrojne Wspólnoty. Przedstawiony przez marszałka plan zakładał zachowanie na czas pięciu lat pod jednolitym dowództwem wspólnej dla wszystkich niepodległych państw struktury i systemu obrony, armii, lotnictwa i floty oraz utworzenie organów kierowania wojskowego w państwach Wspólnoty. Przewidywano także opracowanie wspólnej koncepcji budowy sił zbrojnych, ich reformowania oraz opracowania propozycji aktów prawnych w sferze obrony i praw socjalnych żołnierzy. Nowo powstałe państwa miały mieć jedynie prawo do budowania formacji gwardii narodowych.

Zgodnie z projektem dowództwa związków taktycznych i operacyjnych wyznaczane miały być w ramach wzajemnych uzgodnień, a koszty funkcjonowania wojsk byłyby pokrywane ze wspólnych składek tworzących budżet obronny. Przewidywano również możliwość podporządkowywania jednostek stacjonujących na terytorium państw ich ministerstwom obrony z zastrzeżeniem utrzymania podporządkowania operacyjnego Naczelnemu Dowództwu Połączonych Sił Zbrojnych (ND PSZ) WNP.

Kompromisy te miały doprowadzić do zachowania jednolitości najważniejszych systemów obronnych byłego ZSRR, do których zaliczano obronę przeciwlotniczą (OP) i przeciwrakietową (OPR), systemy informacyjne, kierowania, łączności i przygotowania

kadr oraz wszelkich rodzajów zabezpieczenia bojowego i tyłowego oraz systemy opracowywania i produkcji uzbrojenia oraz techniki wojskowej[1].

W rzeczywistości już na pierwszym posiedzeniu Rady Szefów Państw Wspólnoty 30 grudnia 1991 r. podpisano cztery umowy, w tym o siłach zbrojnych i wojskach pogranicznych, potwierdzające prawo każdego z sygnatariuszy do tworzenia własnych armii narodowych. Naczelnemu dowódcy PSZ WNP Szaposznikowowi powierzono jedynie rozwiązanie problemu stworzenia systemu dowodzenia siłami ogólnego przeznaczenia, a także ustalenie kolejności realizacji przez państwa prawa do utworzenia własnych sił zbrojnych[2]. Pomimo tego do lutego 1992 roku udało się zachować jednolitą kontrolę przestrzeni wojskowej byłego ZSRR.

Podjęta na szczycie w Moskwie decyzja o przekształceniu Armii Radzieckiej w Zjednoczone Siły Zbrojne WNP sankcjonowała w praktyce przywódczą rolę FR jako koordynatora nowego systemu bezpieczeństwa na terytorium Wspólnoty. Oprócz zwiększenia gwarancji bezpieczeństwa dla nowych państw stwarzało to jednocześnie zagrożenie ich militarnego uzależnienia się od Rosji. Wizja taka była z pewnością jedną z przyczyn podjęcia bardziej energicznych kroków zmierzających do utworzenia przez te państwa armii narodowych[3].

Od lutego do maja 1992 roku trwały próby utrzymania pod jednolitym dowództwem chociażby części byłej Armii Radzieckiej w postaci Sił Ogólnego Przeznaczenia. Koncepcję utrzymania takich sił zaakceptowały Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgizja, Rosja, Tadżykistan, Turkmenia i Uzbekistan, które podpisały w Mińsku „Umowę o utworzeniu Połączonych Sił Zbrojnych". Jako rozwinięcie i uzupełnienie tej umowy podpisane zostały w Kijowie 20 marca 1992 roku porozumienia o statusie PSZ w okresie przejściowym, porozumienia o pełnomocnictwach wyższych organów WNP w kwestiach obrony oraz porozumienie o statusie SOP PSZ[4]. W porozumieniu przewidziano, że w

---

[1] E. Szaposznikow E, Rossija, armija, politika i opyt kolektiwnoj biezopasnostii w SNG, „Niezawisimaja Gazieta", 6.07.1993.

[2] Ukraina przewidywała rozpoczęcie formowania sił zbrojnych od 3 stycznia 1992 r. Azerbejdżan uzależnił swój udział w umowie od obowiązkowego przekazania mu w ciągu dwóch miesięcy sił ogólnego przeznaczenia. Zapis o zamiarze utworzenia własnych SZ wniósł także Uzbekistan, a Mołdawia odmówiła finansowania struktur wojskowych WNP.

[3] Do Zjednoczonych Sił Zbrojnych nie przystąpiły jedynie państwa bałtyckie i Gruzja, rezygnując w ten sposób ze statusu militarno-prawnych sukcesorów Związku Sowieckiego. Państwa bałtyckie już na początku lat 90. wybrały jednoznacznie opcję prozachodnią. Z kolei Gruzja, Armenia i Azerbejdżan, będąc zaangażowane w wewnętrzne konflikty zbrojne, próbowały przyspieszyć podział pozostałych po armii sowieckiej arsenałów broni konwencjonalnej, z czym zwlekała Rosja, przygotowująca dla swego najbliższego otoczenia koncepcję bezpieczeństwa zbiorowego.

[4] Sogłaszenije ob Objedinionnych Woorużonnych Siłach na pieriechodnyj pieriod, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1992, nr 7, s. 6–7.

skład PSZ WNP wchodzą także Siły Strategiczne (SS) Wspólnoty utworzone na podstawie umowy z 30 grudnia 1991 roku[5] oraz SOP sformowane zgodnie z porozumieniem z 14 lutego 1992 roku.

Siły strategiczne miały podlegać bezpośrednio dowódcy SS WNP, a formacje i obiekty SOP, z wyjątkiem narodowych sił zbrojnych państw członkowskich, podlegać miały dowódcy SOP. Zapis taki stanowił ukłon w stronę państw, które zdecydowały się na utworzenie własnych sił zbrojnych. Nie musiały już one odgórnie zakładać włączenia całości sił stacjonujących na ich terytorium do PSZ WNP. Państwa te samodzielnie ustalały skład sił i obiektów, które były podporządkowane Naczelnemu Dowództwu PSZ. Samo dowództwo miało głównie zająć się kierowaniem podziałem sił zbrojnych byłego ZSRR oraz wojskami, które nie należały do żadnego z państw jak np. Zachodnia Grupa Wojsk w Niemczech.

Od maja 1992 roku tempo dezintegracji jednolitych SZ i tworzenia narodowych sił zbrojnych przybrało takie rozmiary, że 15 maja 1992 roku w Taszkiencie Rada Szefów Państw większością głosów łącznie z Rosją podjęła decyzję o tworzeniu narodowych sił zbrojnych przez poszczególne państwa WNP. Następnie 6 czerwca 1992 roku przywódcy państw na spotkaniu w Moskwie podjęli decyzję o likwidacji dowództwa SOP w ramach ND PSZ. Do 1993 roku w zasadzie zakończył się proces trwającego de facto podziału byłej Armii Radzieckiej, jej obiektów, uzbrojenia i pozostałego mienia.

Naczelne Dowództwo PSZ utraciło swoje podstawowe funkcje kierowania Siłami Ogólnego Przeznaczenia już w połowie 1992 roku, a od 1993 roku nawet formalną kontrolę nad byłą radziecką bronią jądrową, którą przejęła już całkowicie Rosja.[6] W rezultacie ND PSZ nie dysponowało już niczym z wyjątkiem kilkudziesięciu generałów i setek oficerów, pełniących służbę w sztabie WNP w Moskwie. Ze względu na trwający od początku 1992 roku burzliwy proces formowania narodowych sił zbrojnych nowych państw, we wrześniu 1993 roku Dowództwo Zjednoczonych Sił Zbrojnych przekształcono w Sztab Koordynacji Współpracy Wojskowej WNP[7].

---

[5]Sogłaszenije mieżdu gosudarstwami – uczastnikami Sodrużestwa Niezawisimych Gosudarstw po strategiczeskim siłam (w:) Wniesznaja politika Rossiji. Sbornik dokumikentow 1990–1992, Moskva 1996, s. 161–162.

[6] Rosja sprawowała taką kontrolę od momentu przekazania przez M. Gorbaczowa kodów nuklearnych prezydentowi B. Jelcynowi.

[7] P. Andriejew, Współpraca wojskowo-polityczna Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) „Wojsko i wychowanie", nr 5 z 2001 r., s. 105.

O fiasku koncepcji utrzymania wspólnej struktury militarnej przesądziła sama Rosja, która jako jedna z pierwszych przystąpiła do tworzenia armii narodowej[8]. Wywodząca się głównie z weteranów wojny w Afganistanie kadra dowódcza nowej armii od początku rywalizowała z kierującą Zjednoczonymi Siłami Zbrojnymi WNP starą sowiecką generalicją. W październiku 1993 r. ta ostatnia wystąpiła przeciwko prezydentowi Borysowi Jelcynowi, który z kolei zyskał poparcie oficerów skupionych wokół tworzącego się MO Rosji. Fakt ten przesądził o likwidacji Dowództwa Zjednoczonych Sił i ukierunkowaniu działań Rosji na preferowane przez dowództwo armii rosyjskiej nowe sposoby ułożenia relacji wojskowych Moskwy z byłymi republikami sowieckimi, sankcjonujące utworzenie przez nie armii narodowych.

Armie te powstawały w sposób żywiołowy, praktycznie od podstaw, w oparciu o zastane struktury organizacyjne i przejęte obiekty. Własnością nowych państw stały się poszczególne elementy wspólnej niegdyś infrastruktury obronnej, jak porty, lotniska, stacje radiolokacyjne, obiekty koszarowe, magazyny itp.

Rangi powszechności nabrały przypadki rozgrabiania mienia wojskowego i przekupywanie dowódców. W początkowym okresie większość kadry oficerskiej nowo powstających armii stanowili Rosjanie. W miarę krzepnięcia struktur najczęściej przechodzili oni do służby w armii rosyjskiej, a ich miejsce zajmowali oficerowie danej narodowości służący dotychczas na terytorium Rosji.

Od początku największe kontrowersje budził podział uzbrojenia i sprzętu wojskowego, jako że podyktowany został potrzebami Zjednoczonych Sił Zbrojnych WNP. Najwięcej, bo praktycznie cały sprzęt i uzbrojenie stacjonujących na ich terytoriach jednostek drugiego rzutu strategicznego armii sowieckiej, otrzymali sygnatariusze porozumień białowieskich. W pozostałych przypadkach podział sprzętu i uzbrojenia uzależniony był od aktualnej sytuacji politycznej i koniunktury danego państwa w stosunkach z Moskwą. Najwięcej skorzystała na podziale uzbrojenia Armenia, która od początku zorientowana była na utrzymanie ścisłej współpracy wojskowej z Rosją. Pozostałe państwa Kaukazu Południowego i państwa Azji Środkowej otrzymywały sprzęt i uzbrojenie sukcesywnie, w ramach likwidacji Zjednoczonych Sił Zbrojnych WNP.

Wraz z rozpadem Związku Radzieckiego w znacznym stopniu wzrosło zagrożenie proliferacją broni masowego rażenia na obszarze Eurazji. Problem dotyczył nie tylko kwestii przejęcia broni jądrowej przez nowo powstałe państwa, lecz także możliwości jej

---

[8] Yeltsin create independent Russian Federation Armed Forces, Keesing's Record of World Events (w:) www.nupi.no/cgi-win/Russland/krono-exe?1095

pozyskania przez kraje trzecie. W szczególności chodziło tu o państwa progowe w Azji, które wykorzystując sytuację polityczną i ekonomiczną powstałą po rozpadzie imperium, mogły skłonić posiadaczy do sprzedania lub przekazania im głowic jądrowych i środków ich przenoszenia[9]. Niebezpieczeństwo takie jako pierwsi dostrzegli dowódcy Armii Radzieckiej, którzy już w 1990 roku nakazali wycofanie całej taktycznej broni jądrowej na terytorium Rosji, Ukrainy lub Białorusi. Pomimo, że spotkało się z ostrą reakcją kół nacjonalistycznych w republikach, najostrzejszych w Azerbejdżanie, ograniczyło jednak znacznie zagrożenie niekontrolowanego rozprzestrzenienia się BMR w Azji[10].

Sytuacja ta wywołała także ze względów politycznych i militarnych znaczne zaniepokojenie Rosji, która dążyła do przejęcia całkowitej, formalnej kontroli nad bronią jądrową jako sukcesorka byłego ZSRR[11]. Zabiegi Rosji spowodowały, że podczas szczytu w Ałma-Acie 21 grudnia 1991 roku przywódcy państw WNP zgodzili się na utworzenie wspólnego Dowództwa Strategicznych Sił Jądrowych[12], co w praktyce sankcjonowało nadzór Moskwy nad tą bronią. Następnie 30 grudnia 1991 roku podczas szczytu w Mińsku przywódcy państw Wspólnoty częściowo zmodyfikowali swoje stanowisko, godząc się na wprowadzenie jednolitej, zunifikowanej kontroli nad bronią jądrową z jednoczesnym przekazaniem pieczy nad jej ewentualnym użyciem prezydentowi Rosji B. Jelcynowi. Przywódcy Białorusi, Kazachstanu i Ukrainy zachowali jednak prawo weta wobec każdej podjętej przez Rosję decyzji o jej użyciu, które obowiązywałoby przez cały czas fizycznego pozostawania broni jądrowej na terytoriach ich państw[13]. W trakcie negocjacji Kazachstan i Ukraina zażądały także równorzędnego statusu w ramach układu START I[14], a Kijów, w zamian za rezygnację z broni jądrowej, dodatkowo międzynarodowych gwarancji bezpieczeństwa, jak i kompensacji materialnej za przekazane głowice.

---

[9] S. Rodan, Iran Paid 25 mln $ for Nuclear Weapons, Dokuments Show, Jerusalem Post, April 10, 1998 (w:) W. Orlov, R. Timberbaev, A. Khlopkov, Nuclear Nonproliferation in US-Russian Relations: Challenges and Opportunities, PIR Library Series, 2002, s. 22.

[10] V. Orlov, N. Sokolov, Yadernoye nerasprostranienye (Niclear Nonproliferation Textbook), PIR library Series, 2000, s. 207.

[11] Formalnej, ponieważ w praktyce kontrolę taką sprawowała od momentu przekazania Jelcynowi przez ustępującego prezydenta Gorbaczowa kluczy i szyfrów jądrowych.

[12] THE ALMA-ATA DECLARATION, Signed by eleven heads of state on December 21, 1991 (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/alma-ata91.htm

[13] Agreement on Strategic Forces Concluded between the 11 members of the Commonwealth of Independent States on December 30, 1991 (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/strategicforces91.htm

[14] START I (Strategic Arms Reduction Talks I) - Pierwszy układ o redukcji arsenałów strategicznych podpisany został przez Stany Zjednoczone i Związek Radziecki w 1991 roku, jednak w związku z rozpadem ZSRR protokół START I podpisały: Rosja, Białoruś, Kazachstan i Ukraina. Wszedł w życie 5 grudnia 1994 roku w efekcie przystąpienia Ukrainy do NPT. Tekst Układu (w:)TREATY BETWEEN THE UNITED STATES OF AMERICA AND

Utrzymaniem zasad jednolitej kontroli nad bronią jądrową byłego ZSRR zainteresowana była także społeczność międzynarodowa, a przede wszystkim Stany Zjednoczone. Naciski wywierane w celu implementacji porozumień zawartych w ramach START I doprowadziły do podpisania 23 maja 1992 roku w Lizbonie przez amerykańskiego sekretarza stanu oraz ministrów spraw zagranicznych Rosji, Białorusi, Kazachstanu i Ukrainy protokołu, który formalnie uznawał te państwa za sukcesorów porozumienia zawartego jeszcze ze Związkiem Radzieckim[15].

Traktat START I został przyjęty przez Kazachstan 2 lipca 1992 roku. Parlament Rosji ratyfikował go 4 listopada 1992 roku z zastrzeżeniem, że wymiana dokumentów ratyfikacyjnych może nastąpić dopiero po przystąpieniu do NPT przez pozostałe republiki i podjęciu przez nie działań w celu jego implementacji[16]. Białoruś ratyfikowała porozumienie 4 lutego 1993 roku, a Ukraina 18 listopada 1993 roku, po przyrzeczeniu USA przekazania jej 135 mln USD w ramach przyznanej 8 kwietnia 1992 roku przez kongres 400 mln pomocy w ramach programu Nunn-Lugar[17].

Ostatecznie broń jądrowa byłego ZSRR znalazła się na terytorium FR przed końcem listopada 1996 roku. Jako pierwszy do lutego 1994 roku przekazał ją Kazachstan, później do czerwca 1996 roku uczyniła to Ukraina[18], a do listopada tego roku - Białoruś[19].

5.2. Współpraca w zakresie ochrony granic

Położenie geopolityczne państw WNP sprawiło, że współpraca przy ochronie granic Wspólnoty stała istotnym czynnikiem utrzymania stabilizacji na jej terytorium. Rozwijaniem takich działań szczególnie zainteresowana jest Rosja, która po rozpadzie ZSRR straciła możliwość bezpośredniego kontrolowania sytuacji na najbardziej niebezpiecznych odcinkach granicznych byłego imperium.

THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS ON THE REDUCTION AND LIMITATION OF STRATEGIC OFFENSIVE ARMS (w:) http://www.atominfo.alpha.pl/traktaty/start.html

[15] Protocol to the Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (START I Lisbon Protocol) (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/start1/LisbonProtocol.htm

[16] http://www.bits.de/NRANEU/START.htm

[17] Resolution of the Supreme Rada of Ukraine on the Ratification of the Treaty between the Union of Soviet Socialist Republics and the United States of America on the Reduction and Limitation of Strategic offensive Arms Signed in Moscow on July 31, 1991, and the Protocol to it Signed in Lisbon on behalf of Ukraine on May 23, 1992 (Unofficial translation from Ukrainian, November 19, 1993) (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/radaresolution.htm

[18] W. Orlov, R. Timberbaev, A. Khlopkov, Nuclear Nonproliferation...op.cit., s. 30.

[19] http://usinfo.state.gov/journals/itps/0897/ijpe/pj3chron.htm

Współpraca państw mająca poprawić bezpieczeństwo na granicach zewnętrznych Wspólnoty bazuje na porozumieniach wielo i dwustronnych i przyczynia się do zwalczania terroryzmu międzynarodowego, ekstremizmu religijnego, przeciwdziałania przemytowi broni i narkotyków oraz narastającego problemu nielegalnej migracji ludności. Jest ona o tyle groźna, że wraz z przemieszczającymi się ludźmi rozprzestrzeniają się także idee mogące wywołać niepokoje społeczne lub doprowadzić do nieodwracalnych zmian narodowościowych na wybranych obszarach.

Legalną bazę dla współpracy przy ochronie granic zewnętrznych Wspólnoty stanowi kilka porozumień i układów, do najważniejszych wśród których zalicza się:

- „Porozumienie o współpracy państw członków WNP w sprawie zapewnienia stabilizacji na ich granicach zewnętrznych"[20], którego nie podpisały Gruzja i Azerbejdżan;
- „Memorandum o współpracy w ochronie granic zewnętrznych państw członkowskich WNP"[21], które 24.12.1994 roku podpisały w Aszchabadzie Rosja, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Kirgistan;
- „Koncepcja ochrony granic państw członkowskich WNP z państwami nie będącymi członkami Wspólnoty" oraz „Układ o współpracy w ochronie granic państw członkowskich WNP z państwami nie będącymi członkami Wspólnoty" podpisane w Mińsku 26 maja 1995 roku[22]. Pod obydwoma dokumentami podpisów nie złożyli przedstawiciele Azerbejdżanu, Mołdawii, Turkmenistanu, Uzbekistanu i Ukrainy;
- Dekret prezydenta Jelcyna z 14 września 1995 roku „O zatwierdzeniu strategicznego kursu Rosji wobec państw członkowskich WNP"[23], który stwierdza, że współpraca w tej dziedzinie odpowiada zarówno interesom Rosji, jak i pozostałych państw WNP i dlatego realizowana powinna być wspólnymi siłami;
- „Układ o pogłębieniu współpracy w sferze ekonomicznej i humanitarnej" zawarty 29 marca 1996 roku pomiędzy Białorusią, Kazachstanem, Kirgistanem i Rosją[24];
- „Porozumienie o współdziałaniu wojsk pogranicznych państw członkowskich WNP w sytuacjach kryzysowych na granicach zewnętrznych"[25] podpisane 17

[20] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 19-20 z 1992 r., s. 9-10.
[21] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 1-2 z 1995 r., s. 37.
[22] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 2 z 1996 r., s. 3-7; http://193.114.50.5/reference/briefs/cis.html
[23] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 10 z 1995 r., s. 3-6.
[24] http://www. nti.org/db/nisprofs

maja 1996 roku przez Armenię, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosję i Tadżykistan;

- Dekret prezydenta Jelcyna z 5 października 1996 roku „O podstawach polityki pogranicznej Federacji Rosyjskiej"[26].

Zgodnie z Koncepcją ochrony granic państw członkowskich WNP z państwami nie będącymi członkami Wspólnoty podstawowymi celami polityki pogranicznej WNP są:

- zapewnienie stabilności, bezpieczeństwa i nienaruszalności granic;
- stworzenie warunków do powstania wspólnej przestrzeni ekonomicznej i celnej WNP;
- zwiększenie efektywności walki z terroryzmem zewnętrznym i wewnętrznym, separatyzmem, narkobiznesem, nielegalną emigracją oraz przemytem broni, amunicji i środków rozszczepialnych;
- współpraca przy pokojowym rozwiązywaniu sporów granicznych.
- W koncepcji ustalono także zasady współpracy pogranicznej, do których zaliczono w szczególności:
- poszanowanie suwerenności i integralności terytorialnej państw;
- nienaruszalność granic i pokojowe rozwiązywanie spornych problemów granicznych;
- priorytet dla wspólnych decyzji dotyczących ochrony granic podejmowanych na zasadzie konsensusu;
- zapewnianie ochrony własnego odcinka granicy z uwzględnieniem interesów bezpieczeństwa pozostałych członków WNP[27].

Najważniejszym wspólnotowym organem koordynującym współpracę w tej dziedzinie jest Rada Dowódców Wojsk Ochrony Pogranicza (RD WOP), a jej organem roboczym Służba Koordynacji Rady Dowódców Wojsk Ochrony Pogranicza w skrócie Służba Koordynacji. Składa się ona z pięciu wydziałów i sekretariatu, których etat łączny wynosi 120 osób[28]. Podczas posiedzeń RD WOP ustalane są sposoby praktycznej kooperacji służb granicznych oraz wszystkie inne kwestie związane z sytuacją w tej dziedzinie współpracy.

---

[25] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 6 z 1996 r., s. 42-44.
[26] http://www.isn.ethz.ch/pfpdc/documents/2002/06_02_sofia/diyakov.htm
[27] http://www.milparade.com/1997/19/94-96.htm
[28] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 15-16 z 1992 r., s. 33.

W realizacji powyższych uzgodnień, ze względu na potencjał ekonomiczny, militarny i globalny zasięg interesów, największy udział przypada Rosji. Jej współpraca z innymi członkami Wspólnoty opiera się nie tylko na porozumieniach wielostronnych, lecz także dwustronnych. Jako przykład możemy wymienić porozumienie międzypaństwowe z Tadżykistanem z 25 maja 1993 roku, którego skutkiem jest utrzymywanie do chwili obecnej przez pododdziały rosyjskie wiodącej roli w ochronie granic republiki[29]. Według zapewnień szefa Federalnej Służby Granicznej (FSG) FR[30] Konstantina Trockiego, jednostki rosyjskie pozostaną na obszarze południowego Tadżykistanu w pobliżu granicy z Afganistanem przez co najmniej kolejnych 10 lat[31] i będą stanowiły główną siłą odseparowującą Wspólnotę od bojowników islamskich.

Z Białorusią, Gruzją, Kazachstanem, Kirgistanem, Turkmenistanem i Uzbekistanem Rosja podpisała dwustronne porozumienia umożliwiające rozwinięcie grup operacyjnych FSG FR na ich terytorium. Grupy te pełniły bądź pełnią rolę przedstawicielstw FSG i koordynują działalność rosyjskich i narodowych służb granicznych[32]. W ramach tych umów uregulowane zostały także zasady odbywania służby w jednostkach rosyjskich przez obywateli państw stacjonowania. Moskwa traktuje to jako wkład tych państw w proces przygotowania sojuszniczych kadr wojsk pogranicza.

Obecnie Rosja w ramach współpracy z państwami WNP skupia się na następujących zadaniach:

- współpracy przy zwalczaniu zorganizowanej przestępczości;
- harmonizacji polityki wizowej;
- utrzymaniu obecności FSG w wybranych państwach Wspólnoty;
- rozwijaniu współpracy granicznej z Białorusią w ramach PZBiR;
- kontynuowaniu współpracy granicznej z Eurazjatycką Wspólnotą Gospodarczą;
- współpracy szkoleniowej w związku z przygotowaniem specjalistów dla służb granicznych państw WNP[33].

Zawierane przez Rosję z państwami WNP porozumienia dwustronne odnośnie współpracy służb granicznych i stacjonowania pododdziałów FSG na terytorium innych członków Wspólnoty regulowały także kwestie finansowania ich działalności. Podjęte

---

[29] Asia-Plus news agency, Duszanbe z dnia 22 lutego 2000 r.
[30] Federalna Służba Graniczna FR została powołana dekretem prezydenta B. Jelcyna z 30.12.1993 r., na mocy którego Wojska Ochrony Pogranicza (WOP) wydzielone zostały z Ministerstwa Bezpieczeństwa i otrzymały status samodzielnego resortu, podporządkowanego bezpośrednio prezydentowi.
[31] RFE/RL Newsline z 24.01.2002 r.
[32] K. Malak, Czynnik wojskowy...op.cit., s. 128.
[33] http://www.isn.ethz.ch/pfpdc/documents/2002/06_02_sofia/diyakov.htm

zobowiązania przewidywały, że w Tadżykistanie i w Armenii wydatki powinny być dzielone po połowie, w Gruzji w stosunku 60% - strona rosyjska, 40% - strona gruzińska, w Kirgizji 80% - strona rosyjska, 20% - kirgiska. Ze względu na niewywiązywanie się państw członkowskich WNP z zadeklarowanych zobowiązań finansowych, Rosja zmuszona jest pokrywać niemal w całości koszty utrzymywania WOP za granicą.

Kwestie finansowe, w połączeniu z dążeniem części państw WNP do przejęcia ochrony własnych granic jako istotnego atrybutu niezależności, sprawiły, że pododdziały FSG wycofano z Turkmenii, Gruzji i Kirgizji[34]. Nie oznacza to, że państwa całkowicie zerwały współpracę z Rosją. W rosyjskich ośrodkach szkoleni są funkcjonariusze narodowych służb granicznych tych państw, a w narodowych instytucjach granicznych bardzo często pracują rosyjscy doradcy. Jak dotychczas, Moskwa nie przewiduje wycofania pododdziałów FSG z Armenii, Białorusi i Tadżykistanu[35].

Najwcześniej i w najostrzejszy sposób przekazania jurysdykcji nad ochroną granic domagała się Gruzja. W efekcie już w 1998 roku podczas posiedzenia Rady Dowódców WOP państw WNP, Gruzja i Rosja podpisały protokół o przejęciu ochrony granicy morskiej i odcinka lądowej granicy gruzińsko-tureckiej. Zgodnie z osiągniętym porozumieniem proces ten odbył się w dwóch etapach: w pierwszym, który zakończył się do 31.12.1998 roku, Gruzja przejęła ochronę granicy morskiej, w drugim – do 10.07.1999 - roku odcinek granicy lądowej. Znajdujące się na terytorium republiki mienie ruchome stanowiące własność Federalnej Służby Granicznej Rosji podlegało równemu podziałowi z wyjątkiem odcinka abchaskiego. Strona gruzińska zapewniła bezpieczny wywóz mienia, które przypadło FSG FR. Do czasu zakończenia I etapu, na terytorium Gruzji funkcjonowała grupa operacyjna FSG FR ds. przekazywania obiektów granicznych. Po zakończeniu obu etapów, w Gruzji pozostała grupa rosyjskich doradców, których liczebność jest uzgadniana ze stroną gruzińską. Proces przejmowania granicy przez WOP Gruzji zakończył się 12.07.1999 roku oświadczeniem prezydenta E. Szeward-

---

[34] Państwa te dążyły do stopniowego przejmowania od oddziałów rosyjskich ochrony własnych granic, traktując to jako ważny atrybut suwerenności państwowej. Z tego względu większy nacisk położony został przez FR na tworzenie skutecznej infrastruktury wojskowej na odcinkach między FR a państwami WNP. Stało się to koniecznością wobec narastającego zagrożenia związanego z nasilającą się nielegalną migracją ludności z Azji Środkowej, dla której FR jest państwem tranzytowym oraz nasilającego się przemytu broni i towarów przemysłowych.

[35] Jest to największe zgrupowanie rosyjskich WOP na granicy Tadżykistanu z Afganistanem. Blisko 80% oficerów WOP to Rosjanie, natomiast żołnierze służby zasadniczej w coraz większym stopniu powoływani są spośród ludności miejscowej. Strona rosyjska dąży do wymuszenia na władzach Tadżykistanu zarówno zwiększenia udziału swojego kontyngentu w ochronie granicy, jak też nakładów finansowych na utrzymanie rosyjskich WOP. W wypadku zaostrzenia sytuacji, tadżyckie WOP (ok. 10 tys. żołnierzy) na podstawie dekretu prezydenta, mogą być operacyjnie podporządkowane dowództwu rosyjskiemu.

nadze[36], który w Poti stwierdził, że jego republika całkowicie przejęła od Rosji ochronę granicy państwowej[37]. W późniejszym okresie Moskwa wielokrotnie naciskała na Tbilisi w celu podjęcia wspólnej ochrony odcinka granicy rosyjsko-gruzińskiej w związku z sytuacją w Czeczenii i Wąwozie Pankijskim. Propozycje te były jednak każdorazowo odrzucane.

Licząca blisko 3000 żołnierzy rosyjska Operacyjna Grupa Wojsk Ochrony Pogranicza (OG WOP) wycofana została z Kirgistanu na podstawie porozumienia międzyrządowego z maja 1999 roku. Przekazanie stref odpowiedzialności zakończyło się do sierpnia 1999 roku, a na terytorium republiki pozostało jedynie 130-180 oficerów i chorążych rosyjskich WOP w charakterze doradców. Ochrona ok. 1000 km odcinka kirgiskiej granicy z Chinami w ramach WNP była prowadzona na podstawie porozumienia z 1992 roku „O ochronie granic państwowych i morskich stref ekonomicznych państw WNP". Część pododdziałów WOP FR z Kirgistanu została skierowana do służby w rejonie Kaukazu Północnego[38].

Najwięcej sił i środków FSG skierowała do Tadżykistanu, legitymizacji czego służyło podjęcie 22 stycznia 1993 roku przez szczyt WNP w Mińsku decyzji o wzmocnieniu ochrony granicy między republiką a Afganistanem[39]. Liczba żołnierzy FSG, wspieranych w razie potrzeby przez pododdziały 201 DZ utrzymywana jest na poziomie 15-16 tysięcy. Najważniejszym zadaniem kontyngentu jest ochrona liczącego 1400 km odcinka granicznego z Afganistanem. Na początku czerwca 2002 roku Grupa Rosyjskich Wojsk Ochrony Pogranicza FSG (GRWOP) w Tadżykistanie rozpoczęła przekazywanie ok. 500-kilometrowego odcinka tadżycko-chińskiej granicy państwowej oraz infrastruktury logistycznej sześciu posterunków granicznych w rejonie odpowiedzialności 35 Oddziału WOP Murgab pododdziałom WOP podporządkowanym Komitetowi Ochrony Granicy Państwowej Tadżykistanu[40]. Proces zamiany pododdziałów, rozpoczęto się w styczniu 2002 roku przekazaniem ośmiu posterunków granicznych 136 Oddziału WOP w Kałaj-

---

[36] Szewardnadze podziękował w nim także Rosji za pomoc w ochronie granicy, która odbywała się na mocy porozumienia zawartego w 1994 r.

[37] ORT z 12.07.1999 r.

[38] Zasadniczy wpływ na tę decyzję miały kwestie finansowe. Blisko 80% kosztów stacjonowania grupy WOP pokrywała bowiem strona rosyjska.

[39] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 3-4 z 1993 r., s. 41.

[40] Realizację tego procesu umożliwiło uregulowanie spornego odcinka granicy tadżycko-chińskiej dokonane pod auspicjami Szanghajskiej Organizacji Współpracy. W wyniku zawartego w maju 2002 roku porozumienia granicznego, strona chińska zobowiązała się także do wyposażenia stacjonujących na granicy pododdziałów WOP Tadżykistanu w sprzęt łączności oraz broń strzelecką. Wycofywane oddziały GRWOP FR mają wzmocnić południowo-zachodnie odcinki graniczne ochraniane przez 48 Oddział WOP Piandż i 117 Oddział WOP Moskiewski, w rejonie których zanotowano znaczne wzmożenie przemytu narkotyków z Afganistanu.

chumb na podstawie porozumienia szefów resortów granicznych obu państw, zakończył się w tymże roku. Operację nadzoruje dowódca GRWOP w Tadżykistanie gen. lejtn. A. Markin.

W Armenii na podstawie „Układu o przyjaźni" z 29.08.1997 roku i „Układu o statusie jednostek ochrony pogranicza FR na terytorium Armenii" z 30.09.1992 roku[41] pododdziały FSG strzegą 345 km odcinka granicy armeńsko-tureckiej i 45 km granicy armeńsko-irańskiej. Stacjonująca w Armenii GW FSG FR liczy około 1500 żołnierzy, z których blisko 50% stanowią obywatele republiki.

W wypadku Białorusi podstawą współpracy granicznej jest porozumienie „O wspólnych staraniach w sprawie ochrony granicy państwowej Republiki Białoruś" oraz porozumienia zawierane w ramach PZBiR[42]. Na ich podstawie sformowano na Białorusi GO FSG, która wraz z republikańskimi pododdziałami WOP, przystąpiła do ochrony granicy z Polską, Litwą i Łotwą. Należy oczekiwać, że wraz z ewentualnym rozwojem współpracy w ramach PZBiR, dojdzie do unifikacji służb granicznych obydwu państw, bowiem w związku obowiązywać mają wspólne zasady ochrony granic.

Od przejęcia przez K. Trockiego zwierzchnictwa nad FSG FR zauważalna jest stopniowa zmiana oblicza służby granicznej Rosji. FSG nadal pomaga sąsiadom w zabezpieczaniu granic WNP, ale jednocześnie zwraca coraz baczniejszą uwagę na ochronę granic wewnętrznych. Pogranicznicy wprowadzają nowe metody pracy, rezygnują z drutów kolczastych, psów i zbędnego uzbrojenia na rzecz coraz bardziej aktywnego udziału ludności miejscowej w ochronie granicy[43].

Pewną intensyfikację działań FSG i jej wpływu na pozostałe służby graniczne państw WNP zanotowano po 11 września 2001 roku. W celu skuteczniejszego blokowania granic przed przenikaniem ekstremistów islamskich oraz przemytem broni i narkotyków na terytorium FR kierownictwo FSG rozpoczęło proces wzmacniania wojsk ochrony pogranicza na najbardziej zagrożonych odcinkach granic na Kaukazie Płn. i w Azji Środkowej. W ramach tych działań do jednostek operacyjnych WOP Północnokaukaskiego oraz Południowo-Wschodniego Zarządu Regionalnego są kierowani żołnierze i wyposażenie techniczne do monitorowania granic m.in. z Obwodu Kaliningradzkiego oraz z północno-zachodniego i dalekowschodniego Zarządu Regionalnego. Rosja naciska także na państwa WNP w celu realizacji planu tworzenia jednolitego systemu

---

[41] http://www.isn.ethz.ch/pfpdc/documents/2002/06_02_sofia/diyakov.htm
[42] Wiadomości OSW, nr 93 z 15.05.1995 r., s. 2.
[43] „Rossijskaja Gazieta" z 5.01.1999 r.

ochrony granic zewnętrznych i wewnętrznych Wspólnoty zatwierdzonego w 2002 roku na posiedzeniu w Mińsku przez Radę Dowódców WOP WNP. Sprawdzianem funkcjonowania systemu było ćwiczenie operacyjno-taktyczne pk. „Południe-Antyterror-2002" przeprowadzone 18 kwietnia 2002 roku w Tadżykistanie z udziałem sił WOP, MSW oraz służb specjalnych wszystkich państw członkowskich[44].

Do intensyfikację współpracy służb granicznych WNP doszło latem 2002 roku, na skutek wzrastającej aktywności Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (IRU) oraz bojowników czeczeńskich. Przeciwdziałanie wzrastającym próbom przerzutu uzbrojonych bojowników IRU do Tadżykistanu z północnych prowincji Afganistanu, a także wzmocnienie granicy na Kaukazie Północnym i izolowanie Czeczenii przed napływem środków finansowych, broni i najemników arabskich oraz współdziałanie w walce z nielegalnym handlem narkotykami były głównym tematem 44 posiedzenia Rady Dowódców WOP (RDWOP) państw WNP rozpoczętego 18 czerwca 2002 roku w Duszanbe.

Na posiedzeniu omówiono wnioski z dotychczas wspólnie podejmowanych działań w walce z przestępczością graniczną i międzynarodowym terroryzmem, a także stan realizacji przedsięwzięć w zakresie przeciwdziałania nielegalnej migracji i zapewnienia praw uchodźców. Zgodnie z harmonogramem posiedzenia w trakcie prowadzonych wielostronnych konsultacji analizie podano sytuację na granicach państw-uczestników WNP oraz rozpatrzono projekt programu doskonalenia ich współpracy granicznej.

W obradach, którym przewodniczył dyrektor Federalnej Służby Granicznej (FSG) Rosji gen. płk K. Tockij, uczestniczyli szefowie służb granicznych Azerbejdżanu, Armenii, Białorusi, Gruzji, Kazachstanu, Kirgizji, Mołdawii, Rosji, Tadżykistanu i Ukrainy.

Stopniowa, obserwowana w Rosji od września 2001 roku, zmiana priorytetów bezpieczeństwa ukierunkowanych na walkę z terroryzmem i zorganizowaną przestępczością spowodowała, że władze w Moskwie dążą do zabezpieczenia granic FR poprzez wzmacnianie ochrony zewnętrznych granic państw WNP. Przejawem tego są podjęte w grudniu 2002 roku naciski na modyfikację systemów ochrony granic przez Kazachstan, Kirgizję i Tadżykistan. Państwa te przystąpiły do realizacji podpisanych na początku 2002 roku umów i rozpoczęły gruntowną reorganizację systemu ochrony granic. Jej celem jest likwidacja głównych kanałów przerzutu, którymi do Rosji jest dostarczane ok.

---

[44] W trakcie ćwiczenia prowadzono wspólne operacje wykrywania i przeciwdziałania próbom przedostawania się ekstremistów islamskich z Afganistanu, przerzutu broni i amunicji, przemytu narkotyków oraz nielegalnej emigracji na terytorium państw WNP. W ćwiczeniu uczestniczył utworzony w marcu 2002 roku odwód operacyjny WOP FSG FR w sile ok. 800 żołnierzy, przewidziany m.in. do likwidacji grup terrorystycznych, które przeniknęły na obszar państw WNP, przede wszystkim na odcinkach granicy tadżycko-afgańskiej.

80% narkotyków pochodzących z Azji Środkowej — z Afganistanu przez Tadżykistan i Uzbekistan oraz z Iranu przez porty Morza Kaspijskiego.

Od początku 2003 roku FSG nasila działania przeciwko separatystom czeczeńskim w rejonach graniczących z Gruzją. Prowadzi je 14 Oddział WOP FSG, który został wzmocniony 1500-osobową formacją specnazu FSG. Operacje rosyjskie koncentrują się na blokowaniu szlaków przerzutu separatystów pomiędzy terytorium FR i Gruzji oraz likwidacji grup usiłujących przekroczyć granicę, przy wsparciu pododdziałów wojskowych.

5.3. Operacje pokojowe

Dekret Rady Najwyższej ZSRR z 26 kwietnia 1990 roku przewidujący znaczne zwiększenie uprawnień jednostek administracyjnych przyczynił się do rozpoczęcia przez nie walki o rozszerzenie uprawnień suwerennościowych. Działania te, w połączeniu z postępującym rozpadem struktur państwa związkowego, istniejącą w nim skomplikowaną strukturą narodowościową oraz nacjonalizacją znacznych ilości uzbrojenia po byłej Armii Radzieckiej, musiały doprowadzić do eskalacji zadawnionych konfliktów etnicznych i religijnych.

Taki rozwój sytuacji sprawił, że przed nowo powstałą Wspólnotą Niepodległych Państw stanęło wiele wyzwań i zagrożeń, które wymagały podjęcia zespołowych działań. Należy podkreślić, że WNP jest w praktyce jedyną organizacją mogącą podjąć skuteczne działania zmierzające do przywrócenia stabilności w regionie. Panująca wówczas skomplikowana sytuacja wewnętrzna w większości państw członkowskich Wspólnoty sprawiła, że jedyną siłą zdolną do wypełnienia tego zadania była Rosja. W ich realizacji korzystała ona tylko w sporadycznych przypadkach ze wsparcia politycznego, organizacyjnego, finansowego i militarnego innych członków Wspólnoty.

Początkowo Rosja izolowała się od konfliktów wewnątrz Wspólnoty, nie widząc potrzeby prowadzenia operacji pokojowych w państwach sąsiednich[45]. Wynikało to głównie z przekonania nowych elit rosyjskich, że do rozwiązania konfliktów wystarczą działania dyplomatyczne, w których szczególną rolę odgrywać powinny instytucje i organizacje międzynarodowe, takie jak ONZ i OBWE.

---

[45] US and Russian Policy-Making with Regard to the Use of Force, Washington DC, RAND, Center for Russian Studyies 1996, s. 201-217; .A. Golc, Mirotworiczeskije operacji – sredstwo realizacji nacionalnych iteresow Rossiji (w:) Rossija – nowyje parametry bezopastnosti, Moskwa 1995 r., s. 44.

Zmiana stanowiska Rosji nastąpiła dopiero w 1992 roku, kiedy wokół jej południowych granic, uważanych za „miękkie podbrzusze" imperium, rozgorzały krwawe konflikty zbrojne zagrażające destabilizacją zarówno państw w nie zaangażowanych jak i przeniesieniem walk na obszar Federacji[46]. Widocznym sygnałem zmiany myślenia w Moskwie było wystąpienie ministra spraw zagranicznych Andrieja Kozyriewa, który na forum KBWE przedstawił opracowaną przez Rosję koncepcję utrzymania pokoju. Przewidywała ona wspólne działania społeczności międzynarodowej i KBWE w celu zapobiegania konfliktom regionalnym, ich rozwiązywania i wymuszania pokoju[47]. Ta widoczna zmiana w rosyjskiej polityce zagranicznej zyskała silne poparcie administracji prezydenta Jelcyna. W lutym 1992 roku Gienadij Burbulis w praktyce przejął kierowanie polityką zagraniczną Rosji, pozwalając jedynie Kozyriwowi na jej implementację[48].

Wystąpienie Kozyriewa można jednocześnie uznać za ostatnią próbę Rosji zaangażowania sił międzynarodowych do rozwiązywania konfliktów na obszarze byłego ZSRR. Kilka miesięcy później, po przewartościowaniach polityki wobec bliskiej zagranicy, Kreml doszedł do wniosku, że interes Rosji wymaga aby łagodzenie napięć i rozwiązywanie sporów na tym obszarze było przeprowadzane samodzielnie lub też w ramach współpracy z innymi państwami WNP[49].

Idea ta znalazła także swoje odzwierciedlenie w sformułowaniach „Strategicznego kursu Rosji wobec państw-uczestników WNP" opracowanego przez MSZ i zatwierdzonego dekretem prezydenta Jelcyna 14.09.1995 roku, który stwierdzał, że region Wspólnoty stanowi przede wszystkim strefę interesów Rosji[50]. Zachód pozostał w tym zakresie biernym obserwatorem sytuacji, uznając jednocześnie, że konflikty na tym obszarze są niebezpieczeństwem lokalnym i nie grożą destabilizacją sytuacji światowej.

Realizacja zadań związanych z operacjami utrzymania pokoju stanowiła duże wyzwanie dla strategów i wojskowych zarówno Rosji, jak i pozostałych państw WNP. Wynikało to z faktu niewielkiego zaangażowania byłego ZSRR w tego typu operacje prowadzone przez ONZ w latach ubiegłych[51].

---

[46] Istotną kwestię odgrywały tu również kwestie ochrony wielomilionowej mniejszości rosyjskiej.
[47] A. Golc, Mirotworiczeskije operacji...op.cit., s. 44.
[48] N. Malcolm, Russian Foreign Policy Decision Making (w:) P. Shearman, Russian Foreign Policy Since 1990, Westview Press 1995, s. 23-51.
[49] Przyczyną podjęcia tych działań była także krytyka rosyjskiej polityki zagranicznej dokonana przez Jelcyna w październiku 1992 roku.
[50] „Diplomaticzeskij Wiestnik" nr 10, oktiabr 1995, s. 3-6.
[51] Po raz pierwszy przedstawiciele byłego ZSRR brali udział w misji ONZ w 1973 na Bliskim Wschodzie, a kolejną misją było wysłanie obserwatorów na pogranicze iracko-irańskie w 1991 roku.

W ramach WNP po raz pierwszy dyskusję o zbiorowych siłach pokojowych podjęto 20 marca 1992 roku w Kijowie na piątym szczycie WNP. Jej ukoronowaniem było podpisanie „Porozumienia o grupach obserwatorów wojskowych i wspólnych siłach pokojowych"[52]. Protokół podpisały Armenia, Azerbejdżan (z zastrzeżeniem, że nabierze on mocy obowiązującej po ratyfikacji przez parlament republiki), Kazachstan, Kirgistan, Rosja, Tadżykistan, Ukraina (z zastrzeżeniem, że Rada Najwyższa Ukrainy będzie każdorazowo decydować o udziale tego państwa w misji pokojowej) oraz Uzbekistan[53]. Artykuł 1 dokumentu stwierdzał, że grupy obserwatorów wojskowych i wspólne siły pokojowe powołano w celu rozwiązywania i przeciwdziałania konfliktom etnicznym, politycznym lub aktom terrorystycznym mogącym naruszać prawa człowieka w jakimkolwiek państwie Wspólnoty. Według artykułu 2 zadania te mogą być realizowane jedynie na podstawie decyzji Rady Szefów Państw podjętej na zasadzie konsensusu. Decyzje taką RSP podejmuje tylko na prośbę wszystkich zainteresowanych stron konfliktu, w wypadku osiągnięcia porozumienia o przerwaniu ognia pomiędzy stronami lub zaprzestaniu przez nie wrogich działań.

Siły pokojowe zostały zobowiązane do separacji stron konfliktu, nadzorowania wprowadzania w życie porozumień o przerwaniu ognia i rozbrojeniu, stworzenia warunków do powrotu uchodźców, promowania idei bezpieczeństwa i praw człowieka, pomocy humanitarnej dla ofiar oraz przeciwdziałania i zwalczania skutków katastrof. Zastrzeżono, że siły pokojowe WNP nie mogą być użyte do akcji militarnych. Protokół stanowi również, że grupy obserwatorów wojskowych i wspólne siły pokojowe mogą być formowane w oparciu o zaciąg ochotniczy w państwach - stronach porozumienia.

Istotny jest także artykuł 6 protokołu stwierdzający, że siły pokojowe Wspólnoty mogą wykonywać zadania na korzyść OBWE i ONZ, gdy operacje są zgodne z Kartą ONZ lub innymi porozumieniami międzynarodowymi i gdy wyrażają na to zgodę państwa strony-porozumienia i strony konfliktu. Takie sformułowanie oznacza, że siły te mogą być zaangażowane w konflikty poza obszarem WNP.

Ważnym dokumentem regulującym działalność sił pokojowych WNP jest „Protokół do porozumienia o grupach obserwatorów wojskowych i wspólnych siłach pokojowych we Wspólnocie Niepodległych Państw" podpisany 15 maja 1992 roku podczas szczytu

---

[52] Sogłaszenie o Gruppach wojennych nabljudatielej i Kollektiwnych siłach po podderżke mira w Sodrużestwie Niezawiesimych Gosudarstw (w:) Wniesznaja polityka Rossiji. Sbornik dokumentow 1990-1992, Moskwa 1996, s. 318-321.

[53] Y. Nazarkin, Peace-Keeping Operation in the CIS (w:) http://www.ieis.lu/books/future_role_of_russia/nazarkin.PDF, s. 218.

w Taszkiencie[54]. Precyzował on wiele postanowień zawartych w porozumieniu z Kijowa oraz regulował kwestie praktyczne, takie jak używanie flagi przez siły pokojowe, prawo do wykorzystywania różnych środków łączności, prawo przemieszczania, wolność podatkową oraz zasady współpracy z państwem gospodarzem. Najważniejszym stwierdzeniem protokołu jest zapis, że grupy obserwatorów wojskowych i wspólnych sił pokojowych posiadają status, przywileje i immunitety zwyczajowo przysługujące personelowi misji pokojowych ONZ zgodnie z „Konwencją o przywilejach i immunitetach"[55] przyjętą przez Zgromadzenie Generalne ONZ z 13 lutego 1946 roku[56].

Następnym istotnym dokumentem jest przyjęty 15 maja 1992 roku w Taszkiencie „Protokół o naborze, strukturze, zaopatrzeniu materiałowo-technicznym i finansowaniu grup obserwatorów wojskowych i wspólnych sił pokojowych we Wspólnocie Niepodległych Państw"[57]. Pod dokumentem podpisu nie złożyli przedstawiciele Białorusi, Mołdawii i Turkmenistanu, a z zastrzeżeniami podpisali go przedstawiciele Azerbejdżanu i Ukrainy. Protokół odwołuje się w preambule do pozytywnych doświadczeń ONZ odnośnie naboru, materiałowego i technicznego zaopatrzenia i finansowania operacji pokojowych. Zastrzega, że uczestnictwo żołnierzy i osób cywilnych w misjach pokojowych WNP opierać się będzie na dobrowolności, a koszty operacji będą pokrywane przez państwa-strony porozumienia uczestniczące w danej misji.

Za kolejny ważny dokument należy uważać podpisany 16 lipca 1992 roku również w Taszkiencie „Protokół o tymczasowej procedurze formowania i użycia wspólnych sił pokojowych w rejonach konfliktu pomiędzy państwami i w państwach Wspólnoty"[58]. Pod protokołem podpisów nie złożyli przedstawiciele Azerbejdżanu, Białorusi i Turkmenistanu[59]. Artykuł pierwszy potwierdza nadrzędność decyzji politycznej RSP w kwestii rozpoczęcia operacji pokojowej oraz konieczność jej podejmowania na zasadzie konsensusu.

---

[54] Tamże, s. 219; K. Korkelia, Abstract of the final report (w:) The peacekeeping operations in the context of the international legal order (w:) http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/korkelia.pdf; Sogłaszenie o Grupach wojennych nabliudateielej i Kollektiwnych silach po podderżke mira w Sodrużestwie Niezawiesimych Gosudarstw (w:) Wniesznaja polityka Rossiji. Sbornik dokumentow 1990-1992, Moskwa 1996, s. 360-367.

[55] Porozumienie to bywa również nazywane „Protokołem o statusie grup obserwatorów wojskowych i wspólnych sił pokojowych".

[56] Zakres konwencji omówiony (w:) E. Osmańczyk, Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982, s. 196.

[57] Protokol o kompletowani, struktur, matriałowo-techniczeskom i finansowom obezpieczeniu Grup wojennych nabludatelej i Kollektiwnych sił po poddrżke mira w Sodrużestwie Niezawiesimych Gosudarstw (w:) Wniesznaja polityka Rossiji. Sbornik dokumentow 1990-1992, Moskwa 1996, s. 367-370.

[58] Protokol o wremiennom poriadkie formirowania zadestowania Grup wojennych nabludatelej i Kollektiwnych sił po poddrżke mira w Sodrużestwie Niezawiesimych Gosudarstw (w:) Wniesznaja polityka Rossiji. Sbornik dokumentow 1990-1992, Moskwa 1996, s. 377-380.

RSP może rozpocząć dyskusję nad danym przypadkiem tylko na wniosek jednego lub kilku członków Wspólnoty za zgodą stron konfliktu. O podjęciu decyzji RSP powinna niezwłocznie powiadomić Radę Bezpieczeństwa ONZ i urzędującego przewodniczącego OBWE. Zgodnie z artykułem 5 dokumentu, grupy obserwatorów wojskowych i wspólnych sił pokojowych WNP mogą realizować następujące zadania:

- monitorowanie przestrzegania porozumień o przerwaniu ognia;
- wyznaczanie stref rozgraniczenia, zdemilitaryzowanych, korytarzy humanitarnych, przeciwdziałanie ruchom wojsk stron konfliktu i ich nadmiernej koncentracji w wybranych strefach;
- nadzorowanie przestrzegania ustalonych warunków pokojowych, przywrócenie prawa i porządku publicznego oraz normalnego funkcjonowania instytucji państw przyjmujących w strefie odpowiedzialności;
- ustalanie faktów łamania warunków pokojowych i przeciwdziałanie im;
- utrzymanie kontroli nad terytorium i ludnością w strefie odpowiedzialności, przeciwdziałanie naruszaniu i obrona praw człowieka;
- nadzór nad usuwaniem fortyfikacji, zapór i min w strefie;
- dążenie do rozszerzania kontaktów pomiędzy stronami konfliktu i nadzór nad bezpieczeństwem tych spotkań na wszystkich szczeblach;
- kontrola szlaków transportowych i przeciwdziałanie przemytowi uzbrojenia w strefie;
- nadzorowanie bezpieczeństwa transportu i środków komunikacji w strefie;
- umożliwianie i popieranie kontaktów pomiędzy ludnością zwaśnionych stron;
- dostarczanie pomocy humanitarnej dla ludności cywilnej i zapewnienie jej nieskrępowanego dostępu do takiej pomocy.

Artykuł 6 protokołu zezwala jednostkom pokojowym na użycie broni tylko w szczególnych sytuacjach, do których zalicza prawa do samoobrony; przeciwdziałanie siłowemu powstrzymywaniu od realizacji powierzonych im funkcji; odparcie zamachów terrorystycznych lub kryminalnych na siły pokojowe oraz ochronę ludności przed aktami terroru.

---

[59] K. Malak, Rola Rosji w rozwiązywaniu konfliktów zbrojnych na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) Obszary niestabilności międzynarodowych i sprzeczności interesów a bezpieczeństwo Polski „Amphion 2", AON, Warszawa 1999, s. 66.

Powyższe dokumenty uważane są powszechnie za podstawę prawną prowadzenia operacji pokojowych w ramach WNP[60], których uzupełnienie stanowią:

- Status WNP[61] zawierający zasadnicze sposoby rozwiązywania sporów i zapobiegania konfliktom pomiędzy państwami członkowskimi Wspólnoty;
- Porozumienie z 24.08.1994 roku o zbiorowych siłach utrzymania pokoju oraz o statusie połączonego dowództwa i systemie ich finansowania;
- „Regulamin zbiorowych sił utrzymania pokoju WNP" oraz „Koncepcja zapobiegania i rozwiązywania konfliktów na terytorium państw członkowskich Wspólnoty"[62] podpisane 19.01.1996 roku. Nie uczyniły tego Azerbejdżan, Ukraina i Kazachstan.

Regulamin określa, że siły pokojowe WNP są czasową formacją koalicyjną ustanowioną na okres prowadzenia danej misji dla implementacji porozumień pokojowych. Potwierdzając poprzednie ustalenia odnośnie procedury podejmowania decyzji o rozpoczęciu operacji pokojowej, podkreśla że każda z nich musi posiadać umocowanie prawne w decyzji RSP. Przewiduje także możliwość ubiegania się RSP o autoryzację i pokrycie kosztów prowadzenia operacji przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Dokument zawiera także podstawowe pryncypia, którymi powinny się kierować siły pokojowe Wspólnoty. Zaliczono do nich bezstronność, neutralność, przestrzeganie prawa państwa przyjmującego, szacunek dla zwyczajów i tradycji lokalnych populacji, nieuczestniczenie w operacjach militarnych, nieużywanie broni poza wypadkami opisanymi powyżej oraz klarowność i przejrzystość działań.

Koncepcja omawia nie tylko kwestie rozwiązywania konfliktu, lecz także zajmuje się budowaniem pokoju po zakończeniu konfliktu oraz wzajemnym i kontaktami pomiędzy WNP a ONZ i OBWE. Preambuła dokumentu stwierdza, że nierozwiązany konflikt stanowi zagrożenie dla funkcjonowania WNP i potencjalne zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego. Zgodnie z koncepcją operacje pokojowe w ramach WNP mogą być podjęte w celu zapobiegania konfliktom, rozwiązywania konfliktów militarnych oraz budowania prządku powojennego. Operacja pokojowa jest definiowana w koncep-

---

[60] Y. Nazarkin, Peace-Keeping Operation...op.cit., s. 219

[61] Cz. Mojsiejewicz, Wspólnota Niepodległych Państw, Aneks nr 1 – Statut Wspólnoty Niepodległych Państw, Terra, Poznań 2000, s. 103-118.

[62] Koncepcja predotworaszczeniaja i uregulirowania konfliktow na trritori gosudarstw – uczastnikow Sodrużestwa Niezawiesimych Gosudarstw (w:) Biulletin Meżdunarodnych dogoworow, 1996, s. 3-9; The Concept for prevention and settlement of conflicts in the territory of States members of CIS oraz Statute on Collective Peacekeeping Forces in the Commonwealth of Independent States (w:) http://www.un.org/documents/ga/docs/51/plenary/a51-62.htm

cji jako ograniczona w czasie akcja podejmowana w celu rozdzielenia stron konfliktu przy użyciu specjalnie przeszkolonych formacji wojskowych, policyjnych lub cywilnych. Do środków budowania pokoju po zakończonym konflikcie zaliczono:

- wzmacnianie autorytetu władzy państwa;
- umożliwienie powrotu uchodźcom;
- rozminowanie i odbudowę infrastruktury;
- pomoc humanitarną i inną dla ludności;
- wspiranie członków formacji zbrojnych w procesie ich powrotu do życia cywilnego;
- nadzór nad przestrzeganiem warunków wolnych wyborów do cywilnych organów władzy;
- propagowani i obronę praw człowieka.

Uogólniając postanowienia zawarte we wszystkich powyższych dokumentach, możemy wyodrębnić kilka zasad prowadzenia operacji pokojowych przez WNP. W świetle poglądów autora niniejszej pracy do najważniejszych z nich należą:

- podstawowym zadaniem sił pokojowych Wspólnoty jest przeciwdziałanie i rozwiązywanie konfliktów o charakterze politycznym, etnicznym oraz terytorialnym na obszarze WNP;
- nabór do sił pokojowych odbywa się na zasadzie dobrowolności;
- neutralność i bezstronność;
- dopuszczalność uczestniczenia w misjach poza granicami WNP na podstawie decyzji ONZ i OBWE;
- udział w operacjach wymuszania pokoju (peace enforcement) jest możliwy po autoryzacji danej operacji przez RB ONZ zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych;
- operacje pokojowe WNP zwane operacjami utrzymania pokoju (OUP) mogą być prowadzone pod postacią misji obserwatorów wojskowych i zbiorowych sił utrzymania pokoju (ZSUP);
- wszystkie siły pokojowe WNP powinny posiadać status, przywileje i immunitety, które przysługują personelowi ONZ na podstawie Konwencji o przywilejach i immunitetach Narodów Zjednoczonych przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne 13.02.1946 roku;

- dowodzenie nad każdą operacją powierzane jest dowódcy wyznaczonemu przez RSP, który tworzy Połączony Sztab składający się z reprezentantów państw biorących udział w danym przedsięwzięciu. Zadania dowódcy i sztabu obejmują funkcje planistyczne, dyslokację jednostek oraz dowodzenie nimi od momentu rozpoczęcia operacji do chwili jej zakończenia;
- każde państwo członkowskie jest odpowiedzialne za przygotowanie kadr do prowadzenia operacji pokojowych. Po decyzji RSP o rozpoczęciu danej operacji państwa powinny poinformować ją o podjętych działaniach i wielkości sił i środków jakie może przeznaczyć do użycia.

Głównym sponsorem i realizatorem OUP pozostaje Rosja, która nie jest w stanie skłonić innych państw Wspólnoty do uczestnictwa w operacji lub nie jest takim uczestnictwem zainteresowana. Najważniejszymi aktami prawnymi regulującymi udział sił zbrojnych FR w działaniach na rzecz utrzymania lub przywrócenia pokoju są; „Ustawa federalna o zasadach wydzielania przez FR personelu wojskowego i cywilnego do udziału w działalności na rzecz przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa" z 1995 roku, dekret prezydenta FR „O formowaniu specjalnego kontyngentu wojskowego SZ FR do udziału w działalności na rzecz przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa" z 1996 roku, opracowany przez MO FR „Wykaz związków taktycznych i jednostek wojskowych SZ przeznaczonych do udziału w działalności na rzecz przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa" z lipca 1996 roku oraz rozkaz ministra obrony z 7 grudnia 1996 roku „O środkach wykonania postanowienia Rządu FR z 19.10.1996 roku", „O zatwierdzeniu regulaminu specjalnego kontyngentu wojskowego SZ FR do udziału w działalności na rzecz przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa"[63]. Prezydent państwa, po odpowiedniej decyzji Rady Federacji w oparciu o art. 102 Konstytucji FR podejmuje także decyzję o skierowaniu kontyngentów SZ RF do służby poza granicami kraju[64].

W okresie przejściowym do prowadzenia operacji pokojowych wykorzystywano organizowane ad hoc oddziały ogólnowojskowe. W późniejszym okresie do ich prowadzenia wyznaczono 27 i 45 DZ, którym nadano status pokojowych[65]. Stały się one bazą przygotowania pododdziałów do misji pokojowych. Ich szkolenie trwa około 6 miesięcy i podzielone jest na dwa okresy, z których pierwszy obejmuje szkolenie ogólnowojskowe, a drugi specjalistyczne odpowiednie dla potrzeb danej misji. Z powodu restrukturyzacji

---

[63] K. Malak, Rola Rosji w rozwiązywaniu...op.cit., s. 67.
[64] Konstytucja FR (w:) http://www.rosjapl.narod.ru/kraj/rosja/konstytucja.html

sił zbrojnych 3 maja 1996 roku prezydent Jelcyn podpisał dekret nakazujący sformowanie do 1 grudnia 1996 roku nowego kontyngentu sił pokojowych, który liczyć miał 22 tys. żołnierzy[66].

Szczegółowo kwestie związane z naborem, szkoleniem i innymi działaniami w ramach przygotowania jednostek do misji pokojowych, ujęte są w regulaminie przyjętym przez rząd FR[67].

Aktualnie na obszarze WNP prowadzone są cztery OUP obejmujące konflikty w Naddniestrzu, Południowej Osetii, Abchazji i Tadżykistanie.

A) Naddniestrze

To obszar leżący na wschodzie Mołdawii po obydwu stronach Dniestru zamieszkały w większości przez ludność rosyjską, która, obawiając się zjednoczenia Mołdawii z Rumunią, opowiedziała się za niepodległością[68]. Jej formalne ogłoszenie nastąpiło 2.09.1990 roku i pociągnęło za sobą wybuch w grudniu 1991 roku walk z nieuznającą secesji Mołdawią[69]. Trwały one prawie półtora roku i zakończyły się podpisaniem 23 czerwca 1992 przez Rosję i Mołdawię porozumienia o zasadach pokojowego uregulowania konfliktu[70]. Od 1994 w rozwiązywaniu konfliktu w Naddziestrzu uczestniczy OBWE, będąc stroną rozmów pokojowych. Oficjalną prośbę o przysłanie obserwatorów OBWE w rejon konfliktu wystosował prezydent Mołdawii Mircea Snegur 8 lipca 1992 roku.

Ustalona wielkość strefy bezpieczeństwa wynosiła 220 km długości i 10 do 20 km szerokości po obydwu stronach Dniestru. Wynegocjowane porozumienie przewidywało także rozpoczęcie rokowań pomiędzy stronami konfliktu, utworzenie korytarza demarkacyjnego, uznanie statusu Republiki Naddniestrzańskiej, a przede wszystkim wycofanie się stacjonującej w regionie od 1946 roku 14 Armii. Armia ta od samego początku konfliktu zasilała jednostki samozwańczej republiki w broń, materiały wojenne oraz dostarczała im wykwalifikowanych kadr dowódczych[71].

---

[65] M. Davis, Russian`s Peacemakong Operations. An Issue of National security, SHAPE 1993, s. 6-8.; „Krasnaja Zwezda" z 21.06.1994, s. 1-2.

[66] Wiadomości OSW, nr 84 z 6.05.1996 r.

[67] Położenie o specjalon woinskom kontingentie w sostawie Woorużonnych Sił Rossijskoj Federacji dla uczastja w dejatielnosti po podderżaniju ili wostanowieniu meżdunarodnogo mira i bezopasnosti (w:) „Diplomaticzekij Wiestnik", nr 12 / 1996, s. 8-10.

[68] Tło konfliktu zobacz w: A. Rotfeld, Interim Report on the Conflict in the Left Bank Dniestr Areas, 16 September 1992, CSCE Committee 281.

[69] Separatyści korzystali z wsparcia 14 Armii Radzieckiej, która od 2.04.1992 przeszła pod jurysdykcję Rosji.

[70] Sogłaszenije o principiach mirnogo uregulirowanija woorużennego konflikta w Pridniestrowskim regionie Respubliki Moldowa (w:) Wnesznaja polityka Rossiji. Sbornik dokumento1990-1992, Moskwa 1996, s. 490-493.

[71] S. Bowers, The Crisis in Moldova, Jane`s Intelligence Review, November 1992, s. 483-486.; M. Smith, Pax Russica. Russian`s Monroe Doctrine, RUSI, London 1993, s. 56-60.

Kierowanie procesem uregulowania konfliktu powierzono Połączonej Komisji Kontroli składającej się z 18 przedstawicieli, z czego każdą stronę konfliktu reprezentowało sześciu z nich. Narzędziem wprowadzania procesu pokojowego miały być Mieszane Siły Utrzymania Pokoju (MSUP). Komponenty do ich utworzenia dostarczone zostały przez strony konfliktu, a w tym Rosja 5 batalionów[72], Mołdawia i Naddniestrze po trzy bataliony. Porozumienie w sprawie dyslokacji rosyjsko-mołdawsko-naddniestrzańskich sił pokojowych w rejon konfliktu zawarli prezydenci Jelcyn i Snegur 21 lipca 1992 roku[73], a samo przemieszczenie wojsk rozpoczęło się 29 lipca

Od 1998 roku w skład sił, liczących jedynie około 2 tys. ludzi wchodzą dwa rosyjskie bataliony zmechanizowane oraz po jednym batalionie z Mołdawii i Naddniestrza. Pierwszym szefem operacji wojskowej w Naddniestrzu został rosyjski generał Edward Worobiow[74], który dla szybkiej implementacji postanowień umowy i przerwania wymiany ognia nawiązał współpracę z dowódcą 14 Armii gen. Aleksanderm Lebiedziem[75]. W latach 1992-1994 w celu obniżenia kosztów operacji i zwiększenia jej efektywności wielokrotnie proponował on obarczenie dowodzonej przez niego armii zadaniami sił pokojowych w regionie[76].

Konflikt w Naddniestrzu stanowi podstawowe zagrożenie dla suwerenności Mołdawii, bowiem na terytorium jednego państwa funkcjonują dwa ośrodki władzy - w Kiszyniowie i Tyraspolu. Istotę problemu stanowi fakt, że władze Naddniestrza nie są zainteresowane normalizacją sytuacji na zasadach proponowanych przez Mołdawię. Ich działania zmierzają do uzyskania przez Naddniestrze takiego statusu prawnego, który eliminowałby w całości zwierzchnictwo i ustawodawstwo mołdawskie, a w przypadku ewentualnego przyłączenia się tego państwa do Rumunii - umożliwiałby secesję. Władze prowadzą również działania zmierzające do uznania niepodległości regionu lub włączenia go w skład Federacji Rosyjskiej. Strona mołdawska opowiada się natomiast za systemem centralistycznym, w którym Naddniestrze otrzymałoby status regionu autonomicznego w ramach jednolitego państwa mołdawskiego. Stanowisko władz mołdawskich zostało ostatnio poparte podpisaniem podczas 17 szczytu państw WNP trój-

---

[72] Zgodnie z porozumieniem pokojowym miały one pochodzić z Przywołżańskiego Okręgu Wojskowego.
[73] „Diplomaticzeskij Westnik", nr 15-16 z 1992 r., s. 34-36.
[74] Późniejszy dowódca operacji czeczeńskiej w 1995 roku.
[75] Miał on silny wpływ na tamtejszą ludność rosyjskojęzyczną i sprawował w regionie władzę korzystając z szerokich uprawnień.
[76] A. Sokołow, Russian peace-keeping forces in the post-soviet area (w:) http//www.memo.ru/hr/hotpoints/peace/peacekeep.htm

stronnej deklaracji Jelcyn-Kuczma-Snegur w sprawie konfliktu w Naddniestrzu[77]. Dopuszcza ona jedynie przyznanie Naddniestrzu „specjalnego statusu jako składowej i integralnej części Republiki Mołdawii". Wydaje się, że pod wpływem tej deklaracji w czasie kolejnej tury rozmów mołdawsko-naddniestrzańskich w dniach 11-14.03.1996 roku odnotowano postęp w kwestii określenia statusu Naddniestrza. Ustalono m.in., że Naddniestrze - w zamian za uznanie integralności terytorialnej Mołdawii - będzie mogło posiadać własną konstytucję i symbole państwowe oraz prowadzić samodzielną politykę ekonomiczną, w tym wymianę z zagranicą, natomiast Mołdawia pozostanie jedynym podmiotem w relacjach międzynarodowych; w rejonie Naddniestrza będą obowiązywać trzy języki oficjalne (mołdawski, rosyjski i ukraiński)[78].

Kluczowym problemem w uregulowaniu kwestii Naddniestrza jest wycofanie stacjonujących tam jednostek Operacyjnej Grupy Wojsk Rosyjskich. Na mocy porozumienia podpisanego jesienią 1994 r. przez prezydentów Jelcyna i Snegura, jednostki te powinny być wycofane do Rosji w ciągu trzech lat od momentu jego ratyfikacji. Wskutek negatywnego stanowiska w tej kwestii, wyrażonego przez Dumę Państwową FR na posiedzeniu 22.06.1995 r., ostateczny termin wycofania wojsk rosyjskich z Mołdawii został przesunięty na bliżej nieokreśloną przyszłość[79]. Pozytywny wpływ na realizację tego procesu może mieć warunek ratyfikacji w ciągu 6 miesięcy rosyjsko-mołdawskiego porozumienia z 21.10.1994 r. o wycofaniu jednostek wojsk rosyjskich z Naddniestrza, postawiony Rosji przy jej przyjmowaniu w skład Rady Europy.

Zaniepokojenie rządu Mołdawii wywoływało również niekontrolowane przekazywanie władzom Naddniestrza mienia wojskowego jednostek rosyjskich; część tego sprzętu (ok. 35%) powinna być przekazana stronie mołdawskiej.

---

[77] Na szczycie rozpatrzono m. in. porozumienia dotyczące zapobiegania i regulowania konfliktów we WNP. Najistotniejszymi dokumentami były koncepcja zapobiegania i regulowania konfliktów na terytorium Wspólnoty (dotyczyła jedynie konfliktów w Abchazji, Tadżykistanie oraz Mołdawii i zawiera decyzję o blokadzie polityczno-gospodarczej Abchazji, do czasu wyrażenia przez nią zgody na integrację z Gruzją) oraz porozumienie "O statusie sił pokojowych WNP" przesądzające tymczasowy i koalicyjny charakter sił tworzonych wyłącznie na okres przeprowadzania operacji pokojowych. Na 17 szczycie Rosja po raz kolejny musiała zrezygnować z koncepcji stałych sił pokojowych.

[78] W sytuacji nierozwiązanego konfliktu Naddniestrze cieszy się faktyczną suwerennością: posiada wszelkie atrybuty niepodległego państwa - policję, wymiar sprawiedliwości, symbolikę państwową, własną jednostkę monetarną, którą jest rubel naddniestrzański. Nie zostało jednak uznane przez żadne państwo świata, a organizacje międzynarodowe stoją na stanowisku integralności terytorialnej Mołdawii.

[79] 26.03.1999 roku z Naddniestrza do Rosji wysłano pierwszy eszelon ze sprzętem wojskowym. Rozpoczęto w ten sposób realizację jednego z najważniejszych punktów porozumień dotyczących uregulowania konfliktu w Naddniestrzu, osiągniętych przez Mołdawię, Naddniestrze, Rosję i Ukrainę. W składzie eszelonu było 6 ciężkich ciągników rakietowych, wykorzystywanych wcześniej przez 14 Armię Rosyjską, a obecnie przez Ograniczony Kontyngent Wojsk Rosyjskich w Naddniestrzu. Eszelon został skierowany do jednostek wojskowych na północy Rosji i do szkoleniowych ośrodków wojskowych.

Nowym elementem w rozwoju sytuacji w tym rejonie jest notowany od 1996 roku wzrost zaangażowania ze strony Ukrainy na rzecz uregulowania sytuacji w Naddniestrzu i wycofania stacjonujących tam wojsk rosyjskich. Wynika to przede wszystkim z dążenia Ukrainy, aby nie dopuścić do utworzenia rosyjskiego przyczółka na jej południowo-zachodniej granicy oraz zapewnić prawa znacznej mniejszości ukraińskiej w Mołdawii (ok. 600 tys., z tego ok. 200 tys. w Naddniestrzu). Na aktywizację stanowiska władz ukraińskich mają także wpływ poglądy coraz częściej prezentowane przez liderów Naddniestrza, iż w przypadku gdyby Rosja nie uznała ich państwowości, alternatywą dla nich może stać się dążenie do bliższych związków z sąsiednią Ukrainą. Pojawiają się nawet koncepcje integracji Naddniestrza z Ukrainą kosztem pozostawienia Mołdawii znajdującego się na prawym brzegu Dniestru miasta Bendery.

Władze Mołdawii oczekują z kolei, że wzrost roli Ukrainy w rozwiązywaniu konfliktu wpłynie na osłabianie pozycji Rosji. Planują jednocześnie wykorzystanie doświadczeń ukraińskich związanych z rozwiązywaniem konfliktu krymskiego, m.in. eksperci ukraińscy mają uczestniczyć w pracach nad projektem ustawy o szczególnym statusie prawnym rejonu Naddniestrza. Oczekują także przy tym na korzyści wynikające z zacieśniania współpracy gospodarczej z Ukrainą; podpisano nawet porozumienie o utworzeniu ukraińsko-mołdawskiej unii celnej.

Istotnym etapem normalizacji w Mołdawii były rozmowy stron konfliktu w Odessie, gdzie 20 marca 1998 roku w obecności prezydentów Rosji i Ukrainy podpisały porozumienie o rozwoju środków zaufania i stosunków wzajemnych[80] w myśl którego:

A) zarówno strona mołdawska, jak i naddniestrzańska musiały wycofać w okresie dwóch miesięcy ze strefy bezpieczeństwa po 500 żołnierzy wraz z uzbrojeniem;

B) została zmniejszona liczba posterunków granicznych;

C) w ciągu miesiąca została utworzona wspólna grupa robocza do walki ze zorganizowaną przestępczością, przemytem narkotyków i broni;

D) strony zobowiązały się do aktywnego działania na rzecz jak najszybszego wycofania z Naddniestrza nadwyżek rosyjskiego sprzętu wojskowego, do którego zgłaszały roszczenia władze Naddniestrza (Ukraina wyraziła zgodę na tranzyt tego sprzętu przez jej terytorium);

---

[80] N. Prichodko, W uregulirowaniu wozmożen kardinalnyj powrot, „Niezawisemaja gazeta" z 18.05.1999, s. 5.; TV RTR, TV ORT, Radio Moskwa, Swoboda, Głos Ameryki, TASS, Interfax, PAP z 1998.03.21 - redaktor prowadzący: Adrianna Tryburcy.

E) zobowiązano się do skierowania do strefy bezpieczeństwa ukraińskich obserwatorów wojskowych, którzy będą nadzorowali realizację porozumienia.

Podczas spotkania przywódca Naddniestrza I. Smirnow podkreślił, że za główną gwarancję pokoju w regionie uważa integrację z Rosją i innymi państwami WNP. Opowiedział się także za wejściem Naddniestrza do Związku Rosji i Białorusi oraz kontynuowaniem wysiłków na rzecz utworzenia wspólnego z Mołdawią państwa, w skład którego wchodziłyby dwa równoprawne podmioty[81].

Strona rosyjska od samego początku dominuje w rozwiązywaniu konfliktu i ze względu na realizację własnych celów politycznych nie wykazuje większego zainteresowania rozszerzeniem sił pokojowych. Jednak Mołdawia i Naddniestrze wysoko oceniają stabilizującą rolę pokojowych oddziałów rosyjskich[82]. W roku 1999 Mołdawia i Rosja podpisały dokument regulujący problemy finansowania wojsk rosyjskich w regionie[83].

W trakcie konfliktu Rosja wykorzystywała Naddniestrze jako element przetargowy w stosunkach z Mołdawią. Za przykład może tu posłużyć uchwał Dumy Państwowej Rosji z 1999 roku, zalecającą rządowi FR podpisanie umowy o ekonomicznej i kulturalnej współpracy z Tyraspolem, w której Naddniestrze zostało określone jako strategiczna strefa rosyjskich wpływów. Takie stanowisko zachęciło separatystów z Naddniestrza do utrzymywania twardego stanowiska podczas negocjacji w sprawie przyszłego statusu Tyraspola.

Znaczne zmiany w sposobie pojmowania i rozwiązywania problemu Naddniestrza zaszły po wyborach parlamentarnych w Mołdawii w lutym 2001 roku. Zdecydowane zwycięstwo odniosła w nich Partia Komunistów Mołdawii (PKM), zdobywając absolutną większość w parlamencie, co pozwoliło jej samodzielnie utworzyć rząd oraz wybrać prezydenta. Nowe władze prowadzą politykę zbliżenia z Rosją, opowiadając się jednoznacznie za integracją w ramach PZBiR i WNP.

Bliższe związki z FR mają także poważne konsekwencje dla rozwiązania problemu Naddniestrza. W warunkach jednoznacznie prorosyjskiego kursu Kiszyniowa, dotychczasowa, oparta na podobnych założeniach, retoryka Tyraspola traci bowiem rację

---

[81] Radio Rosji z 22.04.1998 r.
[82] W. Denisow, Pridniestrowie: Wojna i mir, „Krasnaja Zwiezda" z 13.07.1999, s. 3.
[83] Protokol mieżdu prawitielstwoj Rossijskoj Federacji i Prawitielstwom Respubliki Moldowa o wzaimorasszczietach swiazanych s wremiennym prebywaniem formirowanij Russkoj Federacji w Pridniestrowskim regionie Respubliki Moldowa, Biulletin Meżdunarodnych Dogoworow, 1999, s. 71.

bytu. Z punktu widzenia Kremla Naddniestrze przestaje odgrywać rolę instrumentu nacisku na Mołdawię, przez co proces pokojowy może ulec zdynamizowaniu[84]. Dążąc do zmuszenia Tyraspola do prowadzenia bardziej konstruktywnego dialogu, władze Mołdawii zaapelowały 5.09.2001 roku do uczestników posiedzenia Rady Ministrów Spraw Zagranicznych WNP w Moskwie o wstrzymanie oficjalnych kontaktów z przedstawicielami administracji Naddniestrza oraz innych działań, które mogą negatywnie wpłynąć na proces negocjacji[85].

Przygotowany na początku lipca 2002 roku przez grupę ekspertów z OBWE, Ukrainy i FR projekt porozumienia o przyszłym statusie Mołdawii jako państwa federacyjnego został negatywnie odebrany przez obie strony konfliktu[86]. Kiszyniów sprzeciwia się przede wszystkim nadaniu podmiotom federacyjnym zbyt szerokich uprawnień, w tym prawa do własnej konstytucji, możliwości wydawania aktów prawnych oraz wprowadzenia własnego języka jako urzędowego. Tyraspol natomiast uważa projekt za faworyzujący Kiszyniów i przez to niedający podstaw do równoprawnego funkcjonowania Naddniestrza w nowym podziale federacyjnym. Władze samozwańczej republiki sprzeciwiają się ponadto zapisom przyznającym organom centralnym wyłączność prowadzenia polityki wewnętrznej i zagranicznej, prawo uchwalania budżetu federalnego oraz sprawowania nadrzędnej roli we wszystkich kwestiach związanych z obronnością państwa. Naddniestrze nie zamierza także dopuścić do postulowanego w projekcie utworzenia w rejonie konfliktu sił pokojowych pod egidą OBWE, uważając, iż jedynie stacjonujące na tym obszarze siły rosyjskie mogą zapewnić republice stabilność i bezpieczeństwo.

Znaczący postęp w rokowaniach osiągnięto w lutym 2003 roku, kiedy to prezydent Mołdawii Władimir Woronin ogłosił konieczność włączenia do prac nad konstytucją sfederalizowanej republiki ekspertów z separatystycznego Naddniestrza. Polityczne warunki porozumienia zostały przyjęte przez Tyraspol już 14 lutego, czyli dzień po ich przekazaniu przez Kiszyniów. Zgodnie z planem w pierwszym etapie parlament Mołdawii i Rada Najwyższa Naddniestrza mianowałyby grupy ekspertów konstytucyjnych, którzy w ciągu sześciu miesięcy opracowaliby nową ustawę zasadniczą. Drugim etapem byłoby przeanalizowanie projektu konstytucji przez ekspertów międzynarodowych.

---

[84] Możliwe wydaje się przez uznanie nowe elity mołdawskie de facto, a z czasem być może także de iure federacyjnego charakteru państwa (federacja Mołdawii, Naddniestrza i Gaugazji) poprzez wprowadzenie właściwych zmian w konstytucji.

[85] Wersja elektroniczna gazety Gazeta.ru/Int oraz agencje Rian.ru/Int i Interfax.ru/Int z 5.09.2001 r.

[86] htrp.//www.nm.md oraz Interfaks z 25.07.2002 r.

Równolegle odbywałaby się dyskusja publiczna. Ten etap miałby trwać 3 miesiące. Następnie odbyłoby się referendum po obu stronach Dniestru. W przypadku zatwierdzenia konstytucji w głosowaniu powszechnym odbyłyby się wybory prezydenckie i parlamentarne na obszarze całego kraju.

W porozumieniu wyszczególniono także zasady przyszłej konstytucji: utworzenie dwustopniowego aparatu państwowego, zbudowanie wspólnego obszaru celnego, obronnego i monetarnego, obejmującego całość federacji, zapewnienie Naddniestrzu prawa do określania spraw językowych na własnym terytorium, przy wprowadzeniu na obszarze całego państwa mołdawskiego, jako języka państwowego i rosyjskiego, jako języka oficjalnego. Wreszcie Naddniestrzu przyznaje się prawo do samostanowienia w przypadku zmiany międzynarodowego statusu prawnego Republiki Mołdawii - stanowi to zabezpieczenie przeciwko możliwości zjednoczenia Mołdawii z Rumunią, czego znaczna część ludności naddniestrzańskiej bardzo się obawia.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że oświadczenie Woronina nastąpiło bezpośrednio po jego wizycie w Moskwie 7 lutego i musiało być z Rosją konsultowane. Moskwa posiada istotne wpływy w Naddniestrzu i bez jej poparcia rozwiązanie konfliktu nie jest możliwe. Jest to jeden z zasadniczych powodów, dla których uzyskanie realnej możliwości zjednoczenia kraju osiągnęli dopiero prorosyjsko nastawieni komuniści, a i to nie bezpośrednio po zdobyciu przez nich władzy, w lutym 2001 roku, ale dwa lata później.

B) Południowa Osetia

Gruzińskie dążenia niepodległościowe zagrażały zarówno rosyjskiej obecności wojskowej na Kaukazie jak, i przejęciem jej wpływów w regionie przez Turcję, Iran lub USA. Zmusiło to Moskwę do poszukiwania innych niż polityczne argumentów, mogących utrzymać Kaukaz w rosyjskiej strefie wpływów. Wybrano wariant obecności militarnej, do której pretekstem stało się wspieranie dążeń secesyjnych wchodzącej w skład Gruzji Południowej Osetii oraz podsycanie konfliktu etnicznego z Abchazją[87].

Za początek konfliktu można uznać uchwałę osetyjskiej Rady Najwyższej z 10.11.1989 roku zmieniającej status podmiotu z Obwodu Autonomicznego na Południowo-Osetyjską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką w ramach państwa gruzińskiego. Decyzja ta została anulowana 11.11.1989 roku przez parlament w Tbilisi, a kilka tygodni później prezydent Gamsachurdia zorganizował 20-tysięczy marsz Gruzinów na stolicę Osetii Cchinwalii celem obrony mieszkającej tam ludności pocho-

[87] Dodatkowo sytuację Gruzji komplikowały w tym czasie walki pomiędzy zwolennikami Zwiada Gamsachurdii a Eduarda Szewerdenadze.

dzenia gruzińskiego. Marsz na obrzeżach miasta powstrzymały wojska MSW, nie były one jednak w stanie powstrzymać wybuchu walk pomiędzy stronami. Konflikt uległ zaostrzeniu po wydaniu przez władze w Tbilisi zakazu udziału lokalnych partii w planowanych wyborach do gruzińskiego parlamentu. W odpowiedzi Rada Obwodowa Osetii proklamowała powstanie Południowo-Osetyjskiej Demokratycznej Republiki Radzieckiej i poprosiła Moskwę o uznanie republiki za niezależny podmiot państwa związkowego. W odpowiedzi Gruzja wprowadziła w grudniu 1990 roku blokadę Osetii, która zakończona została dopiero w lipcu 1992 roku. W międzyczasie, po pogromie dokonanym przez Gruzinów w Cchinwalii, prezydent Gorbaczow 7 stycznia 1991 roku wydał dekret anulujący decyzje władz Gruzji i Osetii oraz nakazał wyprowadzenie z Cchinwalii wszystkich wojsk za wyjątkiem rosyjskiego MSW. Strona gruzińska nie zastosowała się do niego, lecz wzmogła akty przemocy, czego skutkiem było opowiedzenie się 99% osetyjczyków za pozostawieniem ZSRR podczas ogólnokrajowego referendum, a także za przyłączeniem do Rosji podczas referendum obwodowego z 19.01.1992 roku. Doprowadziło to ostatecznie do rozpoczęcia w kwietniu tego roku walk, które pochłonęły wiele ofiar i zakończyły się latem 1992 roku.

W czerwcu 1992 roku strony konfliktu uzgodniły warunki przerwania ognia, które zostały potwierdzone 24 czerwca podczas czterostronnego spotkania przedstawicieli Gruzji, Rosji, Osetii Południowej i Północnej. Strony podjęły decyzję o utworzeniu Mieszanych Sił Pokojowych (MSP) oraz określiły ich zadania, liczebność i sposób finansowania. Siły miały zostać rozlokowane w wzdłuż granicy gruzińsko-osetyjskiej w 14-kilometrowej strefie buforowej, co oznaczało utrzymanie powstałego po 1989 roku status quo[88]. MSP zostały ostatecznie wprowadzone do rejonu konfliktu 14 lipca 1992 roku na podstawie rozporządzenia rządu rosyjskiego z 2 lipca tego roku. Składały się one z trzech batalionów, które wydzieliła Rosja, Gruzja i Osetia Północna. Miały one prowadzić wspólne operacje pokojowe, ustanowić wspólne punkty kontrolne, posiadać połączoną kwaterę, ale trzech oddzielnych narodowych dowódców. Zasady dowodzenia polegające na podporządkowaniu wszystkich sił dowódcy rosyjskiemu podjęto dopiero 6.12.1994 roku[89].

Wybuch konfliktu w Abchazji spowodował stopniowe wycofywanie się wojsk gruzińskich z MSP i zastępowanie ich przez wojska rosyjskie, co praktycznie dokonało się

---

[88] Sogłaszenie o principiach uregulirowania gruzińsko-osetinskogo konflikta (w:) Wniesznaja polityka, s. 455-457.
[89] A. Sokolow, Russian peace-keeping forces in the post-soviet area (w:) http://www. memo.ru/hr/hotpints/peace/peacekeeping.htm

już w 1999 roku. Podobnie wygląda kwestia sił z Osetii Północnej. Batalion wojsk republikańskiego Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych, który był finansowany przez stronę rosyjską, został zastąpiony batalionem SZ FR. Oznacza to, że ciężar operacji utrzymania pokoju w Osetii od 1994 roku spoczywa na jednostkach rosyjskich. W tym okresie doprowadziły one do faktycznego oddzielenia się Osetii od Gruzji, co wynika z jednoznacznego dążenia ludności do połączenia się z Osetią Północną bądź Rosją.

Za przełomowy dla konfliktu uznawany jest rok 1998, kiedy prezydentem Osetii Południowej został Lidwig Czibirow. Ten były rektor Instytutu Pedagogicznego okazał się pragmatycznym politykiem, którego poglądy pozbawione są fanatyzmu. Doprowadził on do zbliżenia z Tbilisi, praktycznie kończącego wojnę. Za najważniejszy czynnik umożliwiający jego osiągnięcie uważane jest przestawienie się członków osetyjskich formacji zbrojnych na przemyt alkoholu do Armenii, Gruzji i Rosji. Porzucili oni po prostu karabiny na rzecz biznesu.

Wzrost napięcia pomiędzy Gruzją a Osetią nastąpił po wygraniu jesienią 2001 roku wyborów prezydenckich w republice przez przedsiębiorcę Eduarda Kokojewa[90]. Jego przyczyną były obawy republiki odnośnie prób siłowego rozwiązania konfliktu przez Gruzję, co spowodowało zacieśnianie współpracy abchasko-osetyjskiej oraz przyjmowanie obywatelstwa rosyjskiego przez ludność zamieszkałą w obydwu republikach.

W maju 2002 roku prezydent Osetii Południowej Eduard Kokojew i premier Abchazji Anri Dżergenia zawarli porozumienie między obu republikami o wzajemnej pomocy wojskowej w razie agresji militarnej Gruzji na którąś z nich. Obaj politycy opowiedzieli się za zacieśnieniem stosunków z Rosją[91]. Pierwszym etapem współpracy wojskowej było przeprowadzenie jesienią 2002 roku ćwiczenia pododdziałów ministerstw obrony obydwu państw, w którym uczestniczyli oficerowie rosyjskich służb specjalnych, co wywołało gwałtowne protesty gruzińskie.

---

[90] Po pierwszej turze wyborów 21 listopada 2001 roku doszło w Osetii do zbrojnej rebelii. Pododdziały specnazu KGB Osetii Płd., pod dowództwem Aleksieja Czibirowa (szefa KGB Ocetii Płd.), syna prezydenta republiki L. Czibirowa (ubiegającego się o reelekcję), podjęły próbę przejęcia władzy. Ok. 200 uzbrojonych żołnierzy zablokowało i zajęło budynek parlamentu wraz z deputowanymi. Szef KGB A. Czibirow zażądał od parlamentarzystów zrezygnowania z drugiej tury i anulowania wyników pierwszej tury prezydenckich wyborów.
Wewnętrzne napięcie polityczne w Osetii Płd. spowodowane zostało wynikami I tury wyborów prezydenckich. Zakończyły się one sensacją. Prezydent L. Czibirow zdobył tylko 20% głosów i całkowicie wypadł z walki o władzę. Pierwsze miejsce z 48% głosów wyborców zajął 38-letni Eduard Kokojew. OMON działał na polecenie przegranego Czibirowa. Wg niektórych danych prezydent chciał przekazać pełnomocnictwa szefowi rządu Osetii Płd. 32-letniemu D. Sanakojewowi, który wcześniej był szefem MO. Dyslokowane w republice rosyjskie siły pokojowe nie mieszały się do konfliktu.

[91] Interfax, www.gazeta.ru, www.ortv.ru z 31.05.2002 r.

Gruzja protestowała także przeciwko przyjętej przez Dumę Państwową FR ustawie umożliwiającej byłym obywatelom ZSRR uzyskanie rosyjskiego obywatelstwa bez względu na miejsce zamieszkania[92]. O rosyjskie dokumenty należało ubiegać się do 1 lipca 2002 roku, a z przywileju tego skorzystało ok. 70% mieszkańców Abchazji i ok. 40% Osetii Południowej[93].

Należy podkreślić, że mimo przyczynienia się do zakończenia walk i znacznej stabilizacji w rejonie konfliktu, misja WNP doprowadziła praktycznie do oddzielenia się Osetii Południowej od Gruzji. Siły pokojowe Wspólnoty nadal pozostają w regionie, co leży zarówno w interesie Gruzji, która może skupić się na rozwiązywaniu problemu abchaskiego, jak i Rosji, która wykorzystuje każdą okazję do umacniania swojej obecności wojskowej w państwach byłego ZSRR. Według danych MO FR w składzie sił pokojowych w Osetii na koniec 2002 roku znajdowało się 500 żołnierzy FR, 130 żołnierzy gruzińskich i 300 osetyńskich, którzy służbę pełnili na 13 stałych i 2 czasowych posterunkach. W lipcu 2002 roku pododdziały te zostały wzmocnione grupą lotniczą składającą się z 3 śmigłowców (*2 Mi-24 i 1 Mi-8*).

C) Abchazja

Napięcie pomiędzy Gruzją a Abchazją narastało stopniowo od momentu rozpoczęcia procesu „pierestrojki" w ZSRR. Ich główną przyczyną było dążenie przywódców abchaskich do uzyskania niepodległości przez republikę oraz zmiany niekorzystnych relacji narodowościowych oraz nacjonalizm strony gruzińskiej[94]. Rosnące napięcia doprowadziły do wybuchu walk w dniach 15-17 lipca 1989, które zostały zażegnane obietnicami prezydenta Gamsachurdii dotyczącymi zwiększenia autonomii republiki. Sytuacja uległa zmianie po przejęciu władzy przez Eduarda Szewardnadze, który dążył do przywrócenia kontroli rządu nad całością terytorium państwa, co doprowadziło to do wybuchu regularnych walk w dniu 14 sierpnia 1992 roku. Strona gruzińska wykorzystywała w nich Gwardię Narodową, a Abchazja formacje złożone z niegruzińskiej ludności

---

[92] Wiadomości OSW, nr 115 z 20.06.2002 r.

[93] Gruzja obawia się, że Rosja może w przyszłości wykorzystać obecną sytuację do zbrojnej interwencji w jednej z separatystycznych republik pod pretekstem obrony swoich obywateli.
Ustawa przyjęta przez Dumę i masowe wydawanie rosyjskich dokumentów Abchazom jest kolejnym wyrazem polityki faktów dokonanych stosowanej od dawna przez Rosję wobec Gruzji przy wykorzystaniu sytuacji w Abchazji. Wraz z dotychczasowymi możliwościami politycznymi i gospodarczymi Rosja zyskała kolejny wygodny środek nacisku na Gruzję. Nadawanie obywatelstwa rosyjskiego dla Abchazów i Osetyńców odbywa się na podstawie pkt. 4 z 11 art. federalnej ustawy Rosji z 24.05. 2000 roku „O polityce państwa wobec rodaków mieszkających za granicą" oraz w związku z upływem 30.06. 2002 roku terminu ważności radzieckich paszportów. Zgodnie z tymi przepisami osoby, które mieszkają na terenie byłego ZSRR, mają prawo do uproszczonego przyjęcia rosyjskiego obywatelstwa.

[94] Szerzej na ten temat w Spory i konflikty międzynarodowe. Aspekty prawne i polityczne, Alta 2, Wrocław 2000, s.330-357.; J. Aves, Georgia from Chaos to Stability, Former Soviet South Project, RIIA, London 1996.

regionu oraz ochotników z Konfederacji Górskich Narodów Kaukazu oraz rosyjskich Kozaków, którzy kontrolowali granice republiki z FR[95]. W konflikcie wyraźne było również poparcie dla Abchazji ze strony wojsk rosyjskich stacjonujących w regionie[96].

Rozpoczęte pod naciskiem Rosji 3 września 1992 roku rozmowy, w których uczestniczyli Szewardnadze, prezydent Abchazji Ardzinba oraz przywódcy republik Północnego Kaukazu, krajów i obwodów FR, usankcjonowały pobyt wojsk gruzińskich na terytorium Abchazji i dotychczasowy status republiki. Termin przerwania ognia ustalono na 5 września a do jego przestrzegania powołano komisję trójstronną, której miały być podporządkowane oddziały nadzorujące rozbrajanie i wycofywanie się z Abchazji nieformalnych ugrupowań zbrojnych[97].

Porozumienie to zostało jednak złamane przez stronę abchaską już w październiku 1992 roku poprzez zajęcie Gagry. Naciski rosyjskie ponownie spowodowały, że 27 lipca 1993 roku podpisano kolejne porozumienie o przerwaniu ognia, którego sygnatariuszami były Gruzja, Abchazja i FR. Dokument przewidywał wyprowadzenie wojsk gruzińskich z Abchazji, demilitaryzację walczących stron oraz powrót konstytucyjnych władz do Suchumi. Przestrzeganiem porozumienia zajęłoby się 20 obserwatorów, którzy przybyli na teren konfliktu[98]. Zawarty rozejm został ponownie zerwany przez Abchazów, którzy do końca września 1993 zajęli teren całej republiki, tworząc i utrzymując do chwili obecnej praktycznie niepodległe państwo.

Sytuacja stron uległa diametralnej zmianie po przystąpieniu Gruzji do WNP i UBZ. Od tego momentu Rosja zaczęła popierać integralność terytorialną Gruzji i zapewniać ją o skłonieniu Abchazów do pozostania w jej składzie. Rozpoczęły się rozmowy pokojowe, które rozpoczęto na początku listopada 1993 roku w Genewie i Nowym Jorku, a zakończono w Moskwie. Udział brali w nich przedstawiciele ONZ i KBWE. W ich efekcie ustalono warunki przerwania działań zbrojnych, zasady powrotu uchodźców oraz przyjęto oświadczenie o środkach rozwiązania konfliktu[99].

Rosja wystąpiła również z propozycją wysłania w rejon konfliktu sił pokojowych, którą ostatecznie zatwierdziła Rada Szefów Państw WNP na posiedzeniu w dniu

---

[95] R. Woff, The Armed Forces of Georgia, Jane`s Intelligence Review, czerwiec 1993 r., s. 307-310; „Nowyje Wremia" z czerwca 1993 r., s. 10.
[96] Może o tym świadczyć bombardowanie gruzińskich pozycji przez rosyjskie samoloty lub przewożenie abchaskich bojowników przez rosyjskie okręty.
[97] „Diplomaticzeskij Wiestnik", nr 17-18 z 1992 r., s. 14-16.
[98] „Diplomaticzeskij Wiestnik", nr 15 z 1993 r., s. 21-22.
[99] „Diplomaticzeskij Wiestnik", nr 1-2 z 1994 r., s. 39-47.

15.04.1994 roku[100]. W maju sekretarz generalny ONZ poparł rosyjski plan pokojowy, proponując jednocześnie zwiększenie udziału organizacji regionalnych w rozwiązywaniu konfliktów na obszarze ich działania. Stało się jednocześnie jasne, że w rejon konfliktu przybędzie tylko nieliczna grupa obserwatorów ONZ, co wywołało duże niezadowolenie prezydenta Szewardnadze[101].

Pierwsze jednostki pokojowe weszły w rejon konfliktu 23 lipca 1994 roku z zadaniem zorganizowania punktów kontrolnych na rzece Inguri wyznaczającej linię demarkacyjną pomiędzy stronami. Kolejnym ich zadaniem miało być doprowadzenie do demilitaryzacji wąwozu Kodori i zabezpieczenie powrotu uchodźców gruzińskich do Abchazji. Trzy bataliony rosyjskie, jako siły pokojowe, wysłane zostały do Abchazji a jeden do Gruzji. Dowództwo sił pokojowych mieści się w Suchumi, a zastępca dowódcy sił rezyduje w gruzińskim Zugdidi.

W połowie lipca 1994 roku ONZ na podstawie Rezolucji Rady Bezpieczeństwa nr 937 rozszerzyło mandat misji obserwacyjnej UNOMiG[102], włączając w nią przegląd operacji pokojowej prowadzonej przez WNP[103].

Początkowo ZSUP liczyły ok. 2500 żołnierzy, ale ich stan był stopniowo zmniejszany i w 1998 roku służyło w nich jedynie 1500 żołnierzy. Nie do końca jasny jest także status sił pokojowych w Abchazji, bowiem podpisane 14 maja 1994 roku porozumienie gruzińsko-rosyjskie w tej sprawie nie uzyskało poparcia innych państw WNP, które nie uzgodniły i nie podpisały dokumentów precyzujących tryb ich wysyłania. Trudno jest także rozgraniczyć rosyjskie siły pokojowe od rosyjskich wojsk operacyjnych stacjonujących w republice.

Operacja pokojowa od początku prowadzona jest jedynie siłami rosyjskimi utworzonymi na bazie 345 Pułku Powietrznodesantowego z Gadauty i pododdziałów 27 DZ z Nadwołżańskiego Okręgu Wojskowego. Mimo, że w maju 1995 roku Rada Przywódców Państw zatwierdziła 11 form udziału członków Wspólnoty w rozwiązaniu konfliktu, żadne inne państwo nie włączyło kontyngentu do ZSUP.

Termin trwania operacji był niejednokrotnie przedłużany, a mandat sił pokojowych rozszerzono bez zgody Abchazji w celu zwiększenia strefy bezpieczeństwa i stworzenia

---

[100] K. Malak, Rola Rosji w rozwiązywaniu...op.cit., s. 127.
[101] Wywiad prezydenta Szewardnadze dla Radia Gruzińskiego z 28 marca 1994 r., P. Taylor, K, Smith, Peacekeeping and Russia`s Role in Eurasia, New York 1996, s. 204.
[102] Podstawy prawne, zakres mandatu oraz struktura i organizacja UNIMOG w: Austrian International Peace Support Command, Fact Sheets / Mission United Nations Observer Mission in Georgia, June 2002.
[103] N. MacFarlane, L. Minear, S. Shenfield, A Conflict in Georgia. A Case Study in Humanitarian Action and Peacekeeping, New York 1996, s. 58.

warunków do przyspieszonego powrotu uchodźców[104]. Spowodowało to, że wszystkie strony konfliktu znalazły się w trudnym położeniu[105]. Siły rosyjskie nie mogą realizować decyzji WNP wbrew negatywnej pozycji Abchazji prowadziłoby to bowiem, do zmiany charakteru operacji[106].

Sprawa powrotu uchodźców spowodowała, że pomiędzy Gruzją i Abchazją bardzo długo panowała sytuacja patowa[107]. Jej częściową zmianę przyniosło podpisanie 18 października 1998 roku w Atenach pod patronatem ONZ i OBWE porozumienia o współpracy ekonomicznej i powrocie uchodźców[108].

Nie bez znaczenia dla sytuacji w rejonie konfliktu pozostaje rosyjskie zainteresowanie tym obszarem ze względów strategicznych i surowcowych. Utrzymywanie silnej pozycji na Kaukazie nie skłania Moskwy do poszukiwania rozwiązań mogących zakończyć konflikt. Świadczą o tym wypowiedzi rosyjskich polityków np. byłego dyrektora Federalnej Służby Granicznej Rosji, który 30 czerwca 1998 roku oświadczył, że „Rosja w ogóle nie powinna znikąd odchodzić, ponieważ tylko tam, gdzie znajduje się rosyjska flaga, nasz kraj ma swoje strategiczne wpływy" oraz wyraził przekonanie, że „osłabienie pozycji Rosji na Kaukazie jest wynikiem braku kompleksowej polityki kierownictwa FR wobec tego regionu"[109].

Stanowisko to spowodowało, że Gruzja zaczęła domagać się wycofania wojsk rosyjskich ze swojego terytorium, co udało jej się częściowo osiągnąć podczas szczytu w Stambule w 1999 roku[110]. Zgoda Rosji oznaczała także czytelny sygnał Zachodu, że USA i inne kraje NATO nie opuszczą Zakaukazia oraz że będą wspierać gruzińską nie-

---

[104] TV RTR, TV ORT, Swoboda, TASS, Interfax z 29.04.1998 r. - redaktor prowadzący B. Pękała; „Diplomaticzeskij Westnik", nr 9-10 z 1994 r., s. 53-57 oraz nr 3-4 z 1994 r., s. 43-44.

[105] Najważniejszym osiągnięciem dokumentu był zapis o stopniowym przekształceniu operacji "podtrzymania pokoju" w operację „narzucenia pokoju", jeśli strona abchaska nie zgodzi się na rozpoczęcie procesu powrotu uchodźców. W przyjętym dokumencie Gruzja wyraziła zgodę na utworzenie w rejonie galskim wspólnej gruzińsko-abchaskiej administracji przy pośrednictwie Rosji, ONZ i OBWE. Z propozycją taką wystąpiła Gruzja. Po raz pierwszy od rozpadu ZSRR Rosja mogła uzyskać pełnomocnictwa administracyjne na terytorium suwerennego państwa. Prezydent Szewardnadze gotów był zgodzić się na to, by doprowadzić do powrotu uchodźców. Lider Abchazji Władisław Ardżinba zaprotestował przeciw tej decyzji.

[106] K. Malak, Obszary niestabilności międzynarodowych...op.cit., s. 128.

[107] R. Redmont, Conflict in the Caucas. After the Soviet Union, zeszyt IV z 1994 r, s. 22-25.

[108] „Diplomaticzeskij Wiestnik", nr 11 z 1998, s. 40.

[109] TASS, Interfax z 30.06.1998 r., - redaktor prowadzący: Dorota Nowicka.

[110] Zgodnie z porozumieniami ze Stambułu w 1999 r., bazy w Wazjani i Gudaucie powinny zostać zlikwidowane do 1 lipca 2002 roku. Baza w Wazjani została rozwiązana w ustalonym terminie, natomiast wyprowadzenie wojsk z bazy w Gadaucie przedłuża się ze względu na postawę Rosji domagającej się od Gruzji gwarancji bezpieczeństwa dla strony abchaskiej po wycofaniu żołnierzy FR oraz przekształcenia tamtejszych koszar w centrum rehabilitacyjnego dla sił pokojowych WNP. Żądania te zdecydowanie odrzuca Tbilisi jako godzące w integralność terytorialną kraju.

podległość. Ewentualne próby Moskwy zmierzające do destabilizacji sytuacji wewnętrznej w Gruzji spotkają się ze zdecydowaną kontrakcją[111].

Problemem abchaskim zajmowała się także ONZ, które opracowało plan jego rozwiązania. Przewidywał on przyznanie Abchazji statusu autonomii, co zdecydowanie odrzuciło Suchumi[112].

Wzajemna retoryka stron oraz konflikt w Czeczenii i Afganistanie doprowadziły do dalszego usztywnienia polityki Gruzji i Abchazji. Za kulminację sytuacji można uznać wypowiedź abchaskiego ministra spraw zagranicznych Szamby, który 15.10.2001 roku oświadczył, że republika domaga się całkowitej suwerenności i nie zgodzi się na szeroką autonomię w składzie Gruzji, proponowaną przez prezydenta Gruzji E. Szewardnadze. Dodał, że w sprawie autonomii Suchumi nie będzie też z Tbilisi prowadziło żadnych rozmów. Przypomniał, że w wyniku przeprowadzonego w 1997 roku referendum, kiedy to Gruzja odmówiła podpisania z Abchazją układu konfederacyjnego, zdecydowana większość społeczeństwa abchaskiego opowiedziała się za niepodległym państwem[113].

W Abchazji nadal utrzymuje się napięta sytuacja związana zarówno z rosnącym separatyzmem republiki, jak i ogólną sytuacją w regionie. Szczególną rolę odgrywa tu sprawa Wąwozu Kodorskiego i schronienia, jakie znajdują tam bojownicy czeczeńscy. W celu rozwiązania tego problemu 4.04.2002 roku w Czuburchindżi w galskim rejonie Abchazji doszło do nadzwyczajnego spotkania z udziałem specjalnego przedstawiciela sekretarza generalnego ONZ w Gruzji D. Bodena, ministra ds. sytuacji nadzwyczajnych Gruzji M. Kakabadze, zastępcy ministra obrony Abchazji G. Agrba oraz dowódcy sił pokojowych WNP w Abchazji gen. mjr A. Jewtjejewa.

Głównym celem spotkania było omówienie warunków wznowienia rozmów i posiedzeń Rady Koordynacyjnej ds. Uregulowania Konfliktu Abchaskiego. W wyniku wstępnie zawartych umów, Tbilisi zobowiązało się wycofać do 10 kwietnia 2002 roku z górnej części wąwozu 300-osobowy pododdział WOP. W obawie przed możliwością pojawienia się grup terrorystycznych w rejonie Kodori, uczestnicy spotkania podjęli decyzję o wznowieniu patrolowania dolnej i górnej części wąwozu siłami rosyjskich żołnierzy kontyngentu sił pokojowych WNP oraz międzynarodowych obserwatorów ONZ.

---

[111] „Tydzień na Wschodzie", nr 42 z 25.11.1999 r.
[112] Deutsche Welle, Monitor/Int z 14.12.2001 r.
[113] Gazeta.ru/Int/, Deutsche Welle Monitor/Int/ z 16.10.2001 r.

Ponadto Gruzja, chcąc załagodzić napiętą sytuację z Moskwą, związaną z kierowanymi pod jej adresem oskarżeniami o sprzyjanie i udzielanie schronienia terrorystom czeczeńskim, zobowiązała się do przekazania Rosji listy terrorystów czeczeńskich ukrywających się na terytorium Gruzji, co nastąpiło w trakcie przeprowadzonego w maju 2002 roku spotkania szefów służb bezpieczeństwa WNP w Tbilisi[114].

Gruzja domaga się także zwiększenia udziału ONZ w operacji pokojowej w Abchazji. Prezydent Gruzji w wywiadzie radiowym z 14 stycznia 2002 roku oświadczył, że jest skłonny po raz kolejny przedłużyć mandat rosyjskim siłom pokojowym w Abchazji, lecz jedynie do momentu ich zamiany innymi siłami (w domyśle pod egidą ONZ)[115]. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne ze względu na sytuację w USA po zamachach z 11 września oraz niechęć wszystkich państw zaangażowanych w sprawę uregulowania konfliktu w Abchazji, w tym USA, FR, RFN, Francja i Wielkiej Brytanii do wycofywania rosyjskich sił pokojowych[116].

W takiej sytuacji należy oczekiwać przedłużania mandatu wojsk rosyjskich w Abchazji, czym w gruncie rzeczy, pomimo pojawiającej się krytyki, zainteresowane są obydwie strony konfliktu. Stan osobowy tych jednostek wynosił na dzień 1.04.2002 roku ok. 1700 żołnierzy, 140 jednostek sprzętu i 4 samoloty. Roczny koszt utrzymania tych sił szacowany jest na blisko 200 mln rubli[117], a do lipca 2002 roku w ramach misji WNP w Abchazji śmierć poniosło 93 żołnierzy rosyjskich, a rannych zostało 248[118].

D) Tadżykistan

Konflikt w Tadżykistanie był efektem rywalizacji o wpływy polityczne pomiędzy dwoma klanami leninabadzkim i kulabskim, na którą nałożyła się walka pomiędzy partiami politycznymi o orientacji islamskiej i demokratycznej[119]. W konflikcie tadżyckim, oprócz obywateli tego państwa, udział brali również najemnicy i ochotnicy z Afganistanu, Uzbekistanu, Arabii Saudyjskiej, Jemenu, Sudanu i Rosji[120]. Prowadziło to w praktyce do umiędzynarodowienia konfliktu.

Sytuacja w Tadżykistanie z inicjatywy Rosji była w latach 1992-93 tematem konsultacji różnych gremiów WNP. Na posiedzeniu w Termezie w listopadzie 1992 roku przedstawiciele Rosji, Kazachstanu, Uzbekistanu i Kirgistanu uzgodnili wysłanie do Ta-

---

[114] Agencia Wojennych Nowosti z 5.04.2002 r.
[115] Wiązałoby się to z m.in. rozszerzeniem stref bezpieczeństwa i umożliwieniem powrotu uchodźców.
[116] Interfax.ru/Int, Gazeta.ru/Int, Radio Rosji z 14.01.2002 r.
[117] Agencia Wojennych Nowosti z 7.04.2002 r. – materiał kolportowany przez Ataszat Obrony w Moskwie.
[118] Itar-Tass, wersja elektroniczna z 4.07.2002 r.
[119] Na temat przyczyn konfliktu w Tadżykistanie zobacz: S. Akbarzadeh, Why did Nationalism Fail in Tadjikistan?, Europe-Asia Studies nr 7 z 1996 r.; „Niezawisiemaja Gazieta" z 29.lipca 1993 r.

dżykistanu wielonarodowego kontyngentu sił pokojowych, których liczbę ustalono na 3,5-5 tysięcy żołnierzy. Podejmowane przez Moskwę próby wciągnięcia do operacji innych państw WNP nie powiodły się ze względu na niechęć państw europejskich do angażowania się w konflikty na terenie Azji. Ostateczną decyzję w tej kwestii podjęły 23 sierpnia 1993 roku Rady Ministrów Spraw Zagranicznych i Ministrów Obrony. Ustalono, że operacja będzie trwała sześć miesięcy z możliwością jej przedłużania na prośbę władz w Duszanbe. Siły te składać się miały z pododdziałów 201 rosyjskiej DZ oraz batalionów kazachstańskiego, uzbeckiego oraz kirgiskiego[121]. W porozumieniu Rosja zobowiązała się do finansowania połowy kosztów operacji[122]. Zgodnie z późniejszą decyzją RSP z 15.04.1994 roku ZSP miały zostać wzmocnione do 16 tysięcy żołnierzy poprzez zwiększenie kontyngentów państw uczestniczących w operacji. Decyzja ta nie została jednak nigdy wykonana i na koniec 1998 roku ZSP w Tadżykistanie liczyły około 7 tysięcy żołnierzy. Od tego momentu kontyngent ten podlegał stałej redukcji ze strony państw azjatyckich WNP, które ograniczają swój udział w ZSP ze względów finansowych. Problemy finansowe spowodowały także, że w grudniu 1993 roku WNP zwróciło się do ONZ o przekazanie środków na finansowanie operacji[123].

Zgodnie z międzyrządowym porozumieniem siły pokojowe Wspólnoty w Tadżykistanie realizują między innymi następujące zadania[124]:

- utrzymywanie stabilizacji w regionie;
- współdziałanie w normalizowaniu sytuacji na granicy tadżycko-afgańskiej w celu stabilizowania sytuacji w kraju i stworzenia warunków dla dialogu między stronami w celu politycznego rozwiązania konfliktu;
- zabezpieczenie i rozdział żywności;
- zapewnienie warunków powrotu uchodźców oraz ochrona infrastruktury i obiektów gospodarczych;
- współdziałanie z Komisją Pojednania Narodowego w celu realizacji porozumień międzytadżyckich.

---

[120] Tadżyckie tło, „Polska Zbrojna" nr 32 z 1998 r., s. 30.
[121] Ostatecznie Kazachstan i Uzbekistan wysłały do Tadżykistanu symboliczne siły liczące po ok. 500 żołnierzy, którzy zostali wycofani w 1998 roku po zawarciu porozumienia pokojowego pomiędzy zwalczającymi się klanami Tadżyków.
[122] A. Pelts, The account of the CIS Defence Ministers` summit in Ashgebat, „Krasnaja Zwezda" z 24.12.1993 r.
[123] Russian Peacekeeping Strategies..., s. 162.
[124] Reszenie o sroke prebywania, sostawa i zadacziach Kollektiwnych mirotworiczeskich sił w Respublike Tadżykistan, „Diplomaticzeskij Westnik", nr 9 z 1994, s. 46-47.

ONZ utworzyło 16 grudnia 1994 roku misję obserwacyjną w Tadżykistanie UNMOT na podstawie Rezolucji Rady Bezpieczeństwa nr 968. Jej mandat ograniczał się do asystowania przy nadzorowaniu porozumienia o przerwaniu ognia, zacieśnianiu kontaktów pomiędzy stronami konfliktu oraz współpracy z misją OBWE, która powstała w republice w lutym 1994 roku.

Operacja pokojowa w Tadżykistanie od samego początku natrafiała na rozliczne trudności. Po pierwsze Kazachstan i Uzbekistan przysłały znacznie mniejsze od zdeklarowanych kontyngenty wojskowe. Po drugie siłom pokojowym nie określono dokładnie ram działania. Po trzecie zbyt wydłużony był łańcuch dowodzenia nie dający dowódcy możliwości reagowania na szybko zmieniającą się sytuację[125].

Można wyróżnić trzy cechy szczególne misji pokojowej WNP w Tadżykistanie różniące ją od pozostałych operacji na terenie Wspólnoty. Za pierwszą możemy uznać jej faktycznie koalicyjny charakter polegający na mieszanym składzie sił pokojowych i utworzeniu ich połączonego dowództwa składającego się z reprezentantów wszystkich państw członkowskich WNP. Drugą w kolei istotną cechą było dążenie ZSP do utrzymania jedności państwa, trzecią - różnica w wykonywanych zadaniach w porównaniu z misjami w innych regionach Wspólnoty[126]. Pomimo tego ZSP były główną siłą utrzymująca stabilność w republice i to ich zasługą jest normalizacja sytuacji w tym państwie.

Podczas szczytu szefów państw WNP 21 czerwca 2000 roku w Moskwie podjęto decyzję o zakończeniu operacji utrzymania pokoju w Tadżykistanie, rozpoczętej jesienią 1993 r. z udziałem wojsk FR, Kazachstanu, Kirgizji i Uzbekistanu i stopniowym wycofaniu z republiki kontyngentu pokojowego WNP. W Tadżykistanie, zgodnie z podpisanym układem dwustronnym, pozostała jednak rosyjska 201. Dywizja Zmechanizowana oraz grupa wojsk FSG Rosji[127].

Rosja i Tadżykistan podpisały 16.04.1999 roku „Układ o statusie i warunkach przebywania wojsk rosyjskich na terytorium republiki". Zgodnie z umową wojska FR będą stacjonować w Tadżykistanie przez 10 lat z możliwością przedłużenia tego terminu. Ich główną siłą jest w dalszym ciągu 201 DZ[128]. Na Rosji spoczywa też główny ciężar pomocy i współpracy wojskowej z Tadżykistanem, czego przejawem może być zapoczątkowane w 2000 roku wspólne tworzenie Sił Szybkiego Reagowania (SSR) Azji

---

[125] K. Malak, Obszary niestabilności...op.cit., s. 153.

[126] Tamże: D. Lynch, Russian Peace-keeping Strategies in the CIS, Royal Institute of Internal Affairs, Great Britan, Wiltshire 1999, s. 154-169.

[127] TASS, Interfax, PAP z 2000.06.20-23; „Krasnaja Zwezda" z 1.07.2000 r.; Mirotworiczeska dejatielnost Sodrużestwa (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/cis_peace.htm

Środkowej. Dowództwo zgrupowania będzie znajdować się w Duszanbe, a podlegać będą mu rosyjski 191 pułk zmechanizowany w Kurgan Tiube i tadżycka 7 BDSz. Rosja w celu sprawdzenia funkcjonowania tadżyckiego komponentu SSR zaplanowała i przeprowadziła wraz z SZ Tadżykistanu kilka ćwiczeń dowódczo-sztabowych z udziałem 7 BPD, 5 BPG oraz wydzielonych pododdziałów brygady wojsk wewnętrznych i WOP podporządkowane Komitetowi ds. Ochrony Granicy Państwowej. Ich głównym celem było doskonalenie prowadzenia operacji antyterrorystycznej w rejonach górskich oraz możliwości obrony azjatyckiego i południowo-zachodniego kierunku strategicznego do czasu wzmocnienia w 2003 roku SSR dwoma rosyjskimi związkami taktycznymi stałej gotowości bojowej.

Normalizacja sytuacji w republice oraz wysokie koszty, oceniane na ok. 200 mln RUR stacjonowania tam 201 DZ[129], skłoniły rosyjskie MO do podjęcia 27 grudnia 2001 roku decyzji o przekształceniu tej jednostki w bazę wojskową oraz zmianie jej dyslokacji z Duszanbe do Kulab[130]. Stan osobowy dywizji na dzień 1 kwietnia 2002 roku wynosił 7500 żołnierzy.

Po wydarzeniach z 11 września 2001 roku w Waszyngtonie, tworzący się nowy porządek w zakresie bezpieczeństwa na świecie doprowadził do tego, że niegdyś najważniejszy azjatycki sojusznik Rosji-Tadżykistan, stał się obecnie jednym z filarów USA w tym regionie. W Tadżykistanie toczy się obecnie polityczna dyskusja w sprawie wystawienia Rosji rachunku za stacjonowanie w tym kraju 201 DZ, co jeszcze w roku 2000 byłoby nie do pomyślenia[131].

W wywiadzie dla „Niezawisimoj Gaziety" prezydent Tadżykistanu E. Rachmonow oświadczył, że pomimo pewnych zmian, utrzymanie dobrych stosunków z Rosją jest ciągle priorytetem polityki zagranicznej jego kraju. Jednocześnie podkreślił on konieczność dostosowania tadżycko-rosyjskiej współpracy do nowych realiów politycznych[132].

5.4. Tworzenie połączonego systemu obrony powietrznej

Po rozpadzie Związku Radzieckiego przestał funkcjonować stworzony dla jego bezpieczeństwa system obrony powietrznej. Większość środków technicznych i wypo-

---

[128] W. Strugowiec, Nasi w Tadżykistanie, „Krasnaja Zwezda" nr 15 z 9.06.1999, s. 15.
[129] Pokrywa je w znacznej części Tadżykistan.
[130] Rian.ru/Int z 28.12.2001; „Izwiestia" z 7.01.2002 r.
[131] Deutsche Welle Monitor/Int z 16.05.2002 r.
[132] „Niezawisiemaja Gazieta" z 16.05.2002 r.

sażenia została przekazana siłom zbrojnym nowo powstałych państw, stając się trzonem narodowych systemów obrony powietrznej lub została rozmontowana[133]. Już w początkach 1993 r. potencjał obrony powietrznej na granicach regionu Azji Centralnej (Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan i Turkmenistan) prawie nie istniał, a w regionie Transkaukazji (Gruzja, Armenia) uległ poważnemu osłabieniu.

Nie może więc dziwić fakt, że stworzenie funkcjonalnego systemu obrony powietrznej było traktowane przez większość państw WNP jako najważniejszy element budowania ich systemów obronnych. Za współpracą w tej dziedzinie przemawiała również analiza kosztów tworzenia własnych systemów, która jednoznacznie wykazywała, że przekracza to możliwości budżetowe większości państw Wspólnoty[134].

Projekt utworzenia PSOP przygotowany został przez rosyjskie Ministerstwo Obrony, a po zatwierdzeniu koncepcji przez prezydenta Borysa Jelcyna przedstawiono go 30.11.1994 roku ministrom obrony pozostałych państw WNP. Po akceptacji przez to gremium rozpoczęto przygotowywanie dokumentów prawnych do utworzenia PSOP, co ukończono w połowie grudnia 1994 roku.

Połączony System Obrony Powietrznej WNP (PSOP WNP) powołano na podstawie „Umowy o utworzeniu połączonego systemu obrony przeciwlotniczej państw członkowskich WNP" podpisanej 10.02.1995 roku. Do porozumienia nie przystąpiły Azerbejdżan i Mołdawia, a Turkmenistan za obowiązujące w tej dziedzinie uznał dwustronne porozumienia zawarte z Rosją; natomiast prezydent Ukrainy L. Kuczma podpisał porozumienie z zastrzeżeniem, iż Ukraina będzie uczestniczyła w PSOP tylko w zakresie nienaruszającym jej ustawodawstwa. Ukraina, Białoruś i częściowo Turkmenistan w odróżnieniu od pozostałych państw wspólnoty, zachowały po byłej Armii Radzieckiej autonomiczny system obrony powietrznej.

Zasadniczym celem PSOP jest ochrona granic powietrznych i obrony najważniejszych obiektów znajdujących się na terytoriach państw-sygnatariuszy przed uderzeniami z powietrza i kosmosu.

---

[133] Lotniska lotnictwa myśliwskiego, obszary rozwinięcia bojowego jednostek rakiet przeciwlotniczych i jednostki wywiadu elektronicznego oraz inne ważne urządzenia infrastruktury wojskowej były zbudowane głównie w regionach granicznych Związku Sowieckiego, stając się własnością niepodległych państw. Na przykład ważne komponenty systemu obrony przed rakietami odpalanymi z przestrzeni kosmicznej, którego zadaniem było ostrzeganie przed nieprzyjacielskimi atakami rakietowymi przeprowadzanymi z powietrza i przestrzeni kosmicznej, pozostały na terytorium Azerbejdżanu, Łotwy, Ukrainy i Białorusi. Sary-Szagan, największy poligon obrony powietrznej stał się własnością Kazachstanu. Niemożność wspólnego użytkowania tych części infrastruktury wojskowej odbiła się w negatywny sposób na zdolnościach bojowych sił obrony powietrznej każdego z krajów członkowskich WNP.

[134] Idea ustanowienia PSOP WNP była oparta na analogicznym systemie funkcjonującym w zasięgu granic państw Ameryki Północnej (system NORAD) i PSOP NATO w Europie.

W myśl postanowień porozumienia, dowodzenie siłami i środkami wydzielonymi do PSOP jest realizowane w narodowym systemie obrony powietrznej, a kierowanie działaniami w ramach połączonego systemu - z Centralnego Stanowiska Dowodzenia Sił Powietrznych (CSD SP) FR w Czernoje koło Moskwy.

Do najważniejszych zadań PSOP zaliczono powiadamianie państw-sygnatariuszy o sytuacji powietrznej i kosmicznej, uprzedzanie o zagrożeniu i zwalczanie środków napadu powietrznego-kosmicznego oraz kontrolę ruchu lotniczego w przestrzeni powietrznej sygnatariuszy[135]. Jednocześnie państwa członkowskie zobowiązały się do wydzielenia odpowiednich kontyngentów narodowych do wspólnego systemu oraz utrzymywania ich na odpowiednim poziomie gotowości bojowej[136], wymiany informacji o sytuacji bojowej[137], prowadzenia wspólnych dyżurów bojowych[138] oraz jednolitego szkolenia operacyjnego i bojowego.

Porozumienie w sprawie utworzenia PSOP weszło w życie z dniem podpisania, a jego przewidywany okres ważności nie został określony. Za najważniejsze problemy do rozwiązania w pierwszym okresie funkcjonowania PSOP uznano zapewnienie środków finansowych na obronę przestrzeni powietrznej państw WNP, opracowanie zasad połączonych inspekcji kontrolujących użytkowanie przestrzeni powietrznej, ustalenie zasad obopólnej wymiany informacji dotyczącej sytuacji w przestrzeni powietrznej i kosmicznej oraz ostrzegania przed atakami lotniczymi i rakietowymi, a także organizację połączonych działań sił PSOP mających na celu odparcie ataków przeprowadzanych z powietrza i przestrzeni kosmicznej.

Naczelnym organem PSOP jest Komitet Koordynacyjny ds. Obrony Powietrznej (KKOP) utworzony przy Radzie Ministrów Obrony Państw Członkowskich WNP. Jego zadaniem jest koordynacja działań w procesie tworzenia PSOP i działań sił oraz środków wydzielonych do PSOP, a także ocena istotnych projektów do jego rozbudowy i modernizacji w krajach członkowskich.

---

[135] Położenie o osnowach realizacii Koncepcji ochrany wozdusznogo prostranstwa gosudarstw-uczastnikow SNG, „Diplomaticzeskij Westnik", nr 12 z 1996, s. 30-36.

[136] Było to 32 dywizjony przeciwlotniczych zestawów OP, 16 jednostek lotnictwa myśliwskiego, 23 jednostki radiotechniczne i 3 jednostki WRE.

[137] Wymiana informacji jest obecnie możliwa pomiędzy Centralnym Stanowiskiem Dowodzenia Sił Powietrznych FR a narodowymi stanowiskami dowodzenia obroną powietrzną Białorusi, Kazachstanu, Ukrainy i Uzbekistanu. Pozostałe państwa mogą jedynie odbierać informacje bez możliwości jej przesyłania w zautomatyzowanym systemie dowodzenia.

[138] Główny wysiłek i odpowiedzialność za dyżury spoczywa na Rosji. Trudności z włączeniem w system dyżurów pozostałych państw były powodem podpisywania przez FR dwustronnych porozumień o pełnieniu wspólnych dyżurów bojowych – Białoruś 1.04.1996 roku, Kazachstan 1.05.1996 roku, Armenia 15.04.1999 roku i Uzbekistan 10.03.2000 roku.

W skład KKOP wchodzą dowódcy wojsk obrony powietrznej państw członkowskich. Jego przewodniczącym jest naczelny dowódca SP FR, który otrzymał szeroki zakres zadań i uprawnień, włącznie z kontrolą procesu szkolenia bojowego i stanu gotowości bojowej dyżurnych sił i środków.

Dowodzenie siłami i środkami PSOP jest zgodne z zasadami zbiorowego bezpieczeństwa i dotyczy :

- scentralizowanej kontroli (jednolite dowództwo) PSOP ustanowionej przez reprezentantów uczestników Traktatu o Zbiorowym Bezpieczeństwie w sferze strategicznej równolegle z zachowaniem narodowych dowództw operacyjno-taktycznych;
- wyposażeniu organów dowódczych w środki automatycznej kontroli sił, łączności i WRE;
- konieczności zapewnienia stabilnej i stałej kontroli PSOP w warunkach szybko zmieniającej się sytuacji.

Porozumienie nie objęło powołanych dwóch organów wykonawczych: Administracji Obrony Powietrznej i Sił Powietrznych utworzonych przy Dowództwie Wojsk Obrony Powietrznej Federacji Rosyjskiej i Sztabie ds. Koordynacji Współpracy Wojskowej państw sygnatariuszy i Administracji PSOP do Spraw Rozwiązywania Problemów Zaangażowanych Państw WNP, działającej w ramach Administracji Naczelnego Dowódcy Sił Powietrznych, w celu prowadzenia działalności przez Komitet Koordynacyjny.

Organy te przygotowują propozycje i zalecenia dotyczące rozwoju i doskonalenia zarówno PSOP, jak i narodowych systemów OP państw Wspólnoty. W ramach funkcjonowania PSOP przewiduje się m.in. ujednolicenie wymagań dotyczących szkolenia i gotowości bojowej oraz prowadzenie wspólnej polityki w zakresie wyposażenia wojsk w uzbrojenie i sprzęt wojskowy, z ograniczeniem handlu uzbrojeniem włącznie[139].

Plan przedsięwzięć, w ramach budowy zintegrowanego systemu OP WNP szczególny nacisk kładzie na zwiększenie jego możliwości operacyjnych m.in. poprzez organizowanie i prowadzenie wspólnych ćwiczeń i treningów (ze strzelaniem bojowym włącznie), a także usprawnienie systemów dyżurów bojowych oraz współpracy SZ poszczególnych członków WNP w ramach modernizacji i poprawa efektywności działania

---

[139] Dążenie Rosji do integracji systemu obrony powietrznej wynika z obawy, że większość obiektów systemu wczesnego ostrzegania obrony rakietowo-kosmicznej znajduje się poza granicami Federacji Rosyjskiej, a także, że wraz z upływem czasu tworzenie narodowych systemów OP przez poszczególne państwa Wspólnoty doprowadzi do pogłębienia dezintegracji funkcjonującego systemu.

narodowych systemów OP. Obecne kontynuowana jest przebudowa systemu OP zarówno w części europejskiej Rosji (na kierunku zachodnim i płn.- zach., płd.), jak i w części azjatyckiej.

Podczas posiedzenia Komitetu Koordynacyjnego Połączonego Systemu OP (PSOP) WNP w marcu 2001 roku w Moskwie dowódcy sił powietrznych i OP Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgizji, Tadżykistanu, Ukrainy oraz Rosji uznali za główne kierunki zagrożenia dla przestrzeni powietrznej Wspólnoty rejony graniczące z państwami NATO, w tym także obszar Kaukazu. Za drugorzędne natomiast — kierunki środkowo-azjatycki oraz dalekowschodni.

Za obronę najważniejszego, północno-zachodniego kierunku strategicznego odpowiedzialny jest Regionalny System OP ZBiR, którego ugrupowanie bojowe tworzą siły i środki OP rozmieszczone na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego (OK) i Białorusi oraz leningradzkiego i moskiewskiego OW.

Rosja i Białoruś konsekwentnie zmierzają do utworzenia na kierunku zachodnim regionalnej strefy obrony powietrznej, która umożliwi prowadzenie wspólnych operacji przez zgrupowania sił obrony powietrznej Floty Bałtyckiej, SZ Białorusi oraz sił dyslokowanych w moskiewskim i leningradzkim OW. Rozbudowywane stanowisko dowodzenia - w rejonie Pieriesławskoje (SD Kaliningradzkiego Rejonu OP) – pełni funkcję połączonego stanowiska dowodzenia (PłSD) regionalnej strefy OP. W tym celu m. in. wyposażone zostało w nowy system zautomatyzowanego dowodzenia „*Uniwersał-1E*"[140]. Dowódca sił powietrznych FR oraz obrony powietrznej RB parafowali 26.04.2001 roku w Mińsku porozumienie dotyczące funkcjonowania Regionalnego Systemu Obrony Powietrznej (RSOP) Białorusi i Rosji oraz rozwoju dwustronnej współpracy wojskowo-technicznej w zakresie eksploatacji i modernizacji sprzętu lotniczego, szkolenia bojowego oraz prowadzenia wspólnych przedsięwzięć operacyjnych.

Podobny system tworzony jest również na kierunku południowo-zachodnim, którego pierwsze elementy, obejmujące zintegrowane dowodzenie i współdziałanie, zostały sprawdzone podczas przeprowadzonych latem 2001 roku strategicznych ćwiczeń

---

[140] Nowy, automatyczny system dowodzenia i kontroli „*UNIVERSAL-1E*" wejdzie do wyposażenia stanowisk dowodzenia związków operacyjnych sił OP (korpus, armia). System składa się z 15 stanowisk połączonych wewnętrznie lokalną siecią PC i równolegle zapewnia zbieranie, procesowanie, dystrybucję i interpretację informacji pochodzących z rozpoznania (z różnych źródeł), identyfikację celów powietrznych, aprobuje adaptacje niszczenia celów, przydziela zadania i przekazuje koordynaty oraz charakterystykę celu.
System umożliwia równoległe uszczegółowienie informacji o maksymalnie 300 celach (śledzi je w rejonie o promieniu do 3200 km, wykonujących lot na wysokościach do 100 km, z prędkością do 6000 km/godz) i kontroluje 16 jednostek. Osiąga zdolność bojową w 5 minut. Możliwości techniczne systemu pozwalają na przyłączenie do niego

PSOP WNP pk. „Przyjaźń Bojowa 2001" z udziałem jednostek OP Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgizji, Tadżykistanu, Ukrainy i Rosji.

Zgodnie z ustaleniami przywódców WNP z początku marca 2001 roku na południowo-zachodnim kierunku strategicznym, dyslokowana do Erewanu eskadra samolotów *MiG-29* ze składu rosyjskiej 426 Grupy Lotniczej oraz armeński pułk lotnictwa myśliwskiego zaczęły 4 maja 2001 roku pełnienie wspólnych dyżurów bojowych. Równocześnie pracę w systemie rozpoczęło Połączone Stanowisko Dowodzenia RSOP zorganizowane na bazie CSD armeńskich sił OP.

Poza eskadrą lotnictwa myśliwskiego, do systemu Rosja wydzieliła również 988 pułk OPL z Giumri uzbrojony w *PZR S-300W* i *KUB-3M*, który od 1.09.2001 roku rozpoczął pełnienie dyżurów bojowych wraz z 96 BR OP uzbrojoną w *PZR S-75* i *S-125* SZ Armenii.

Gotowość jednostek RSOP do realizacji zadań bojowych została sprawdzona w sierpniu 2001 roku podczas ćwiczenia PSOP WNP pk. „Przyjaźń Bojowa 2001" z udziałem jednostek OP Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgizji, Tadżykistanu, Ukrainy i Rosji.

Program dalszej reorganizacji PSOP będzie wprowadzany fazami poprzez zakończenie budowy regionalnej strefy obrony powietrznej i regionalnego stanowiska dowodzenia PSOP na ZKO, a także w regionie Azji Centralnej.

Usprawnienie systemu dowodzenia bojowego sił i środków OP oraz współpraca z organami Zintegrowanego Systemu Kontroli Ruchu Powietrznego pozwoli uzyskiwać informacje o sytuacji powietrznej na dalekich podejściach do rubieży państw WNP. Wzmocnienie ochrony przestrzeni powietrznej i integralności zewnętrznych granic WNP ma uszczelnić system OP m.in. poprzez:

- ustanowienie połączonego systemu służby bojowej;
- koordynacji działań wspierających zasady użytkowania i kontroli przestrzeni powietrznej;
- poprawę systemu kontroli przelotów w przestrzeni nad M. Bałtyckim, M. Czarnym, M. Kaspijskim i na kierunkach południowych.

Rada Reprezentantów Państw określiła główne kierunki współpracy wojskowo-technicznej państw-sygnatariuszy porozumienia (które zawierają przygotowania i produkcję perspektywicznych typów uzbrojenia i sprzętu wojskowego dla sił obrony po-

---

20 współdziałających stanowisk dowodzenia różnego szczebla, w tym włączenie w obieg informacji o sytuacji powietrznej danych uzyskanych ze stacji wczesnego ostrzegania.

wietrznej do 2005 r.) oraz określiła zasady finansowania w trakcie rozbudowy narodowych systemów obrony powietrznej.

Na bazie rosyjskiego projektu *Granit* (pierwszej międzypaństwowej grupy finansowo-przemysłowej w ramach WNP) przystąpiono do dalszej integracji państw WNP. Współpraca z 28 państwowymi zakładami umożliwia racjonalny podział wydatków państw WNP przeznaczonych na rozwój i utrzymywanie systemu w ciągłej gotowości bojowej. Do rozwiązania pozostały problemy celne, podatkowe i finansowe, które uniemożliwiają osiągnięcie bliższej współpracy[141].

12.02.2000 roku Komitet Koordynacyjny Połączonego Systemu OP Państw WNP (KK PSOP WNP) zatwierdził plan rozwoju zintegrowanego systemu OP WNP do 2005 roku. Zgodnie z nim, państwa Wspólnoty mają wydzielić do POSP ogółem 32 brygady i samodzielne pułki rakiet obrony powietrznej, 6 jednostek lotnictwa myśliwskiego oraz 23 brygady radiotechniczne, w tym Białoruś - odpowiednio na zachodnim kierunku operacyjno-powietrznym: 9 jednostek rakietowych OP, 2 bazy lotnictwa myśliwskiego (61 BLM w m. Baranowicze i 927 BLM w m. Bierioza) i 2 brygady radiotechniczne (8 BRt w m. Baranowicze, 67 BRt w Mińsku).

Plan przewiduje wspólne działania na rzecz doskonalenia współdziałania w wykrywaniu i zwalczaniu środków napadu powietrznego w ramach zintegrowanego systemu dowodzenia. W tym zakresie zakłada on m.in. prowadzenie przynajmniej raz w roku ćwiczeń na wybranym kierunku z udziałem wydzielonych ZT, oddziałów i pododdziałów wojsk rakietowych OP i radiotechnicznych oraz lotnictwa myśliwskiego.

Realizacja planów pełnej integracji w ramach PSOP napotykała i napotyka szereg problemów.[142] Od 1995 roku niektórzy członkowie utracili zainteresowanie rozwijaniem współpracy w ramach PSOP, jak chociażby Uzbekistan, inni, jak Ukraina, dążą do ograniczenia swojego w nim udziału. Istotną rolę odgrywają w tym kwestie finansowe, bowiem, niektóre państwa nie są w stanie odbudować potencjału OP bez pomocy z zewnątrz.

Prace nad rozwojem PSOP w ramach WNP nie zostały jednak zahamowane dzięki działaniom Rosji i jej Ministerstwa Obrony, które w miarę swoich możliwości finansuje realizację porozumienia. PSOP daje bowiem FR możliwość utrzymania kontroli na dale-

---

[141] Dokumenty prawne o utworzeniu i usprawnieniu PSOP zaakceptowane przez Radę Przedstawicieli Rządów w dniu 12.04.1996 do dzisiaj nie zostały ratyfikowane.

[142] W. Ziemskij, Wojennoje sodrużestwo stran SNG mogło byt efektiwniej (w:) „Nizawisiemaja Gazeta" z 15.05.1997 roku.

kim przedpolu państwa, zapewniając możliwość uniknięcia zaskoczenia niespodziewanym atakiem powietrznym na początku ewentualnych działań zbrojnych.

Rosja dąży konsekwentnie do rozbudowy PSOP m.in. poprzez asygnowanie dodatkowych środków finansowych na ten cel i mobilizowanie poszczególnych państw Wspólnoty do zwiększonego zaangażowania w rozwój ich narodowych systemów OP. Najważniejszym forum dyskusyjnym w tych kwestiach jest obecnie Komitet Koordynacyjny WNP ds. Obrony Powietrznej. Na jego posiedzeniu w marcu 2003 roku w Moskwie, w którym uczestniczyli przedstawiciele wszystkich państw członków PSOP WNP (Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgizja, Rosja, Tadżykistan, Ukraina i Uzbekistan) uzgodniono uaktualnienie zamierzeń jego rozwoju na lata 2003-2004 oraz uregulowano podział kosztów jego utrzymania szacowanych na ok. 260 mln rubli.

Do zasadniczych kierunków rozwoju PSOP komitet zaliczył kontynuację tworzenia narodowych systemów OP Tadżykistanu i Kirgizji oraz zakończenie formowania systemów OP Armenii i Kazachstanu. Priorytetowymi przedsięwzięciami będą przede wszystkim modernizacja stanowisk i punktów dowodzenia, a także jednostek bojowych wydzielonych do pełnienia dyżurów bojowych w ramach systemu. Za istotny element zakończenia doskonalenia PSOP na zachodnim kierunku strategicznym uznano ostateczne uzgodnienie bazy prawnej i podpisanie porozumienia regulującego funkcjonowanie Regionalnego Systemu OP Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (RSOP).

5. 5. Tworzenie regionalnego zgrupowania wojsk

Po rozpadzie imperium przyczyny geograficzne i ekonomiczne spowodowały, że Rosja utraciła możliwość samodzielnej kontroli nad wieloma obszarami i kierunkami strategicznymi w Eurazji. W pojęciu władz rosyjskich oznaczało to wyraźny wzrost zagrożenia militarnego, jak i możliwość dalszego spadku prestiżu państwa na arenie międzynarodowej. Aby temu przeciwdziałać, starano się w pierwszej kolejności zachować jednolity obszar obronny dzięki przekształceniu Armii Radzieckiej w Połączone Siły Zbrojne WNP, a po ich rozpadzie - poprzez utworzenie sojuszu wojskowego w ramach Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego.

Zarówno PSZ, jak i UBZ ze względu na przewagę rosyjską, stanowić miały fasadę realizacji polityki bezpieczeństwa Moskwy wobec zagranicy za pomocą i we współpracy byłych republik radzieckich. Plany Kremla pokrzyżował jednak proces emancypacji politycznej i gospodarczej pozostałych państw członkowskich WNP, które z pominięciem

tradycyjnie rusofilskich Białorusi, Tadżykistanu, Kirgistanu czy Armenii, zaczęły poszukiwać mniej krępujących sposobów zapewnienia sobie bezpieczeństwa.

Rozluźnienie więzi w ramach UBZ wymusiło także zmianę postawy Rosji, która zrezygnowała z intensyfikowania współpracy wielostronnej na rzecz zacieśniania więzi dwustronnych z państwami WNP. Jej przejawem była między innymi koncepcja utworzenia koalicyjnych zgrupowań wojsk na wybranych kierunkach strategicznych. Miały one stanowić realną siłę zdolną do przeciwdziałania potencjalnej agresji zewnętrznej oraz przyczyniać do stabilizacji samej Wspólnoty. Do chwili obecnej tworzenie takich sił przybiera realną postać w ramach PZBiR, które rozpoczęło formowanie Regionalnego Zgrupowania Wojsk (RZW) w roku 2000[143].

Za formalny początek przygotowań do utworzenia RZW możemy uznać zatwierdzenie decyzją Rady Najwyższej Związku Białorusi i Rosji 22 stycznia 1998 roku Koncepcji wspólnej polityki obronnej Białorusi i Rosji. Przewidywała ona skoordynowany rozwój sił zbrojnych obu państw, utworzenie wspólnej przestrzeni obronnej (WPO)[144] w tzw. zachodniej regionalnej strefie bezpieczeństwa, wspólnego systemu obrony powietrznej i przeciwrakietowej, regionalnego zgrupowania wojsk oraz opracowanie wspólnej doktryny obronnej. Zachodnia regionalna strefa bezpieczeństwa obejmuje terytorium Białorusi oraz sąsiadującą z nią zachodnią część terytorium Federacji Rosyjskiej. Jej podstawowe komponenty militarne stanowią jednolity system obrony powietrznej i wczesnego ostrzegania o ataku rakietowym oraz regionalne zgrupowanie wojsk[145].

Kolejnym istotnym krokiem w tworzeniu RZW było podpisanie 6 października 1999 roku w Moskwie przez ministrów obrony obydwu państw dokumentów wykonawczych[146]. Podpisane porozumienia nie wnoszą do współpracy resortów obu państw radykalnych zmian czy nowych jakości, lecz precyzują wcześniejsze ustalenia, rozsze-

---

[143] Rosja już od momentu rozpadu ZSRR zakładała w swoich planach obronnych wykorzystanie sił rozmieszczonych na terytorium RB do obrony własnych interesów. Potwierdza to m.in. pozostawienie na Białorusi potencjału militarnego daleko wykraczającego poza potrzeby tej republiki; na terytorium Białorusi już po ogłoszeniu przez nią w 1991 r. niepodległości rozmieszczano nowoczesne uzbrojenie wycofywane z NRD i innych państw EŚiW.

[144] WPO definiowano jako terytorium Republiki Białoruś wraz z zachodnią częścią obszaru FR przylegającą do RB oraz przestrzeń powietrzno-kosmiczną. Rok później do składu WPO dołączono terytorium Obwodu Kiliningradzkiego.

[145] OSW, „Tydzień na wschodzie" nr 37 (155) z 14.10.1999, red. odpowiedzialny: Wiesława Nowosad.

[146] Ataszat Obrony z Mińska i Moskwy, Notatki informacyjne z 6.10.1999 r. Tego dnia ministrowie zatwierdzili również projekt programu wykorzystania i modernizacji infrastruktury wojskowej dla zgrupowania, w tym głównie lotnisk, stanowisk startowych operacyjno-taktycznych pocisków rakietowych, systemów łączności i zapasowych stanowisk dowodzenia oraz rejonów alarmowych. Rozpoczęcie realizacji zawartego porozumienia jest planowane na początek przyszłego roku. Przy obecnym stanie prawnym może to ograniczyć się do wypracowania planów operacyjnego użycia oraz szkolenia koalicyjnego zgrupowania wojsk.

rzające rosyjski obszar bezpieczeństwa o Białoruś, legalizując wspólne działania tak w czasie zagrożenia, jak i pokoju[147].

Istotne dla budowy RZW było również podpisanie 8 grudnia 1999 roku przez prezydentów Rosji i Białorusi „Porozumienia o utworzeniu państwa związkowego", które przewiduje między innymi:

- przyjęcie wspólnej doktryny obronnej;
- realizację jednolitej polityki zamówień dla przemysłu zbrojeniowego;
- ujednolicenie ustawodawstwa obu państw;
- przekazanie spraw dotyczących funkcjonowania RZW do wyłącznej kompetencji władz związku.

Zadaniem, szacowanego na 30 tys. żołnierzy, Regionalnego Zgrupowania Wojsk jest utrzymywanie zdolności do prowadzenia siłami Stałej Gotowości Bojowej (StGB) operacji obronnej z ograniczonym celem na zachodnim kierunku operacyjno-strategicznym w ramach konfliktu lokalnego (o niskim natężeniu), a w razie jego eskalacji z lokalnego w regionalny, po mobilizacyjnym rozwinięciu, aż do czasu załamania operacji zaczepnej przeciwnika, zadania znacznych strat zgrupowaniom jego wojsk i stworzenie warunków do wykonania zwrotu zaczepnego drugim rzutem RZW w celu powstrzymania działań operacyjnych na warunkach korzystnych dla państwa związkowego.

Wielkość i struktura wydzielanych w skład RZW związków operacyjnych, związków taktycznych oraz wspierających je jednostek logistycznych, organów dowodzenia, tworzonych zapasów środków bojowych i materiałowych, a także zakres przedsięwzięć dotyczących rozwoju infrastruktury obronnej - określane są przez rządy RB i FR na podstawie decyzji Rady Najwyższej Państwa Związkowego. W okresie zagrożenia, na mocy decyzji Rady, ma być sformowane Połączone Dowództwo RZW oraz rozpoczęte jego mobilizacyjne rozwinięcie. W czasie pokoju jednostki planowane do użycia w ramach RZW pozostają w bezpośrednim podporządkowaniu właściwych ministerstw, które zapewniają niezbędny stopień ich gotowości do wykonania wspólnych zadań.

Ogólne planowanie użycia komponentów RZW prowadzić będzie powoływany w okresie zagrożenia kolektywny organ dowodzenia – Połączone Dowództwo Regionalnego Zgrupowania Wojsk w odniesieniu do całości wchodzący w jego skład sił. Dokumenty planistyczne dotyczące operacji (działań) prowadzonych przez narodowe kon-

[147] Potwierdza to opinię, że do zacieśnienia więzi z Białorusią skłaniają Rosję przede wszystkim strategiczne racje militarne, a w każdym razie przesłoniły one racje ekonomiczne i polityczne.

tyngenty wojsk wydzielanych do RZW zatwierdzane są przez Radę Najwyższą Państwa Związkowego.

Wraz z trwającymi pracami nad wypracowaniem bazy normatywno-prawnej, wspólna komisja resortów obrony intensyfikuje prace nad koncepcją strategiczną dla RZW. Podstawą dokumentu jest „Umowa o wspólnej polityce obronnej", zapisy z narodowych doktryn wojskowych[148] dotyczące potencjalnych zagrożeń dla bezpieczeństwa obu państw oraz wnioski z dotychczasowych wspólnych ćwiczeń, w tym szczególnie strategicznego, wieloszczeblowego ćwiczenia „Zachód-99" i corocznych „Wspólnota Bojowa" i „Niemen – 2001".

W opracowywanym projekcie dokumentu WPO przyjęto, iż głównym kierunkiem zagrożenia militarnego dla państwa związkowego są pierwszorzutowe zgrupowania sił NATO na zachodnim kierunku strategicznym, w tym m.in. siły zbrojne RP. Głównym zadaniem RZW ma być zapobieganie i powstrzymywanie ewentualnego konfliktu, a w przypadku niepowodzenia działań odstraszająco-prewencyjnych i eskalacji konfliktu, prowadzenie koalicyjnych operacji obronnych w warunkach działań konwencjonalnych oraz przy wsparciu drugiego rzutu operacyjnego – przejście do ewentualnego przeciwuderzenia.

W przypadku braku powodzenia w konwencjonalnych działaniach obronnych, w warunkach zagrożenia eskalacją agresji, koncepcja zakłada użycie taktycznej i operacyjnej broni jądrowej na podstawie rosyjskiej doktryny wojskowej.

Jej zapisy z 2000 roku sankcjonują użycie broni jądrowej w przypadku bezpośredniej agresji na terytorium FR lub jej sojuszników, nawet w przypadku wojny konwencjonalnej. Oznacza to, iż państwo związkowe zakłada możliwość prowadzenia działań przy użyciu BMR.

Państwo Związkowe przyjmuje za niezbędne posiadanie środków BMR na kierunkach potencjalnego zagrożenia, w ramach koncepcji taktyczno-operacyjnych sił powstrzymywania (TOSP), przygotowanych do wykonania m.in. uderzeń jądrowych w przypadku braku możliwości powstrzymania działań przeciwnika środkami konwencjonalnymi.

W celu zmniejszenia dysproporcji potencjałów konwencjonalnych na zachodnim kierunku strategicznym oraz nieangażowania Strategicznych Sił Jądrowych (sił strategicznego powstrzymywania) do ewentualnego wspierania działań w skali konfliktu o

---

[148] www.mod.mil.by.doktrina.html

niskiej lub średniej intensywności (lokalnego czy też regionalnego), w MO FR dokonuje się modyfikacji koncepcji struktury organizacyjnej i planów operacyjnego użycia TOSP.

Do dyspozycji TOSP na zachodnim kierunku operacyjnym możliwe jest wydzielenie ze składu jednostek rakietowych StGB SL FR i RB czterech BROT (2 z SZ RB oraz po jednej z Moskiewskiego OW i Leningradzkiego OW FR) z konwencjonalnymi głowicami o zwiększonej celności i skuteczności rażenia, a w przypadku wzrostu zagrożenia - kolejnych dwóch brygad.

Jednostki te mają pełnić rolę sił konwencjonalnego odstraszania potencjalnego przeciwnika przed rozpoczęciem lokalnego konfliktu zbrojnego. W przypadku wystąpienia symptomów bezpośredniego zagrożenia lub wybuchu konfliktu, część rakiet operacyjno-taktycznych (ROT) ze składu TOSP byłaby przezbrajana w głowice jądrowe i przesuwana (rozmieszczana) na kierunki zagrożenia, stanowiąc lokalne lub regionalne siły powstrzymywania jądrowego[149] (tzw. siły „niestrategiczeskogo regionalnogo jadiernogo sdzierżywania").

Struktura RZW składa się sił osłonowych, sił głównych podzielonych na dwa rzuty operacyjne oraz odwodu i jednostek wspierających. Rozwinięcie operacyjne RZW na zachodnim kierunku operacyjno-strategicznym zabezpieczane będzie przez siły i środki inżynieryjne MO Republiki Białoruś. W przedsięwzięciu tym może być wykorzystany sprzęt byłego Białoruskiego OW, który po rozpadzie ZSRR został zgromadzony w bazach. Sprzęt wojsk inżynieryjnych RB, w tym głównie maszyny inżynieryjne i środki przeprawowe (parki pontonowe, pływające transportery samobieżne oraz mosty towarzyszące), mają zapewnić prowadzenie operacji obronnej przez ZT pierwszego rzutu, zdecydowanie skrócić okres rozbudowy inżynieryjnej pasa obrony, a w drugiej kolejności - umożliwić bezkolizyjne przemieszczanie jednostek Sił Lądowych FR w przypadku niszczenia przez przeciwnika obiektów drogowych i przepraw stałych na przeszkodach wodnych.

Kierownictwo MO RB i MO FR kontynuują prace nad ustalaniem szczegółowego składu poszczególnych rzutów RZW (jest to związane głównie z prowadzoną obecnie reformą SZ RB). Ponadto, na pomocniczych kierunkach użycia innych sił działających

---

[149] W postanowieniach Koncepcji Bezpieczeństwa Narodowego oraz obowiązującej doktrynie wojennej Rosja, potwierdzając przyjęte zobowiązania w ramach przestrzegania traktatu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej (TNP) oraz dążąc do jądrowego rozbrojenia w skali globalnej, zastrzegła sobie jednocześnie prawo użycia broni jądrowej w stosunku do potencjalnego agresora (koalicji państw) w przypadku dokonania przez niego uderzeń na jej obiekty jądrowe (magazyny, składy, elektrownie jądrowe, instytuty doświadczalne itp.) lub konwencjonalne (skupiska przemysłowe, ważne centra administracyjne, węzły komunikacyjne itp.) oraz w celu uniemożliwienia mu rozwinię-

na korzyść operacji RZW są przygotowywane wydzielone komponenty pozostałych rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk, w tym zgrupowania ze składu sił okrętowych Floty Bałtyckiej i piechoty morskiej (336 BPM z Bałtijska) oraz z sił powietrznych FR.

W celu unifikacji struktur wojskowych obu państw białoruskie MO prowadzi obecnie, opartą na modelu rosyjskim, reorganizację sił lądowych. Sformowano już dowództwa sił lądowych (DSL) na bazie sztabu rozformowanego 65 KA (dowództwo w Borysowie), oraz zlikwidowano dowództwa korpusów (28 i 5 KA), w ich miejsce utworzono dwa dowództwa operacyjne.

Ponadto, w ramach zapewnienia interoperacyjności, dowództwa SZ RB i FR uczestniczą we wspólnych corocznych przedsięwzięciach szkoleniowych. Szczególnie znaczącym jest fakt, że w ćwiczeniach SZ FR aplikacyjnie angażowane są SZ RB, a wybrane elementy rozgrywane na terytorium Białorusi. Także w ćwiczeniach dowódczo-sztabowych SZ RB zakłada się ich działanie w składzie sił koalicyjnych.

Również w roku 2002 plany MO RB ukierunkowywały szkolenie SZ Białorusi przede wszystkim na utrzymanie wysokiej gotowości bojowej i mobilizacyjnej w celu zapewnienia zdolności do działań w ramach sił koalicyjnych regionalnego zgrupowania wojsk (RZW) na zachodnim kierunku strategicznym.

Priorytetowo traktowana jest problematyka pełnej unifikacji systemu kształcenia kadr i szkolenia bojowego z modelem i koncepcjami rosyjskimi. W szkoleniu dowództw, sztabów i wojsk szczebla taktycznego, zaliczonych do kategorii stałej gotowości, zasadniczy wysiłek skupiany jest na zapewnieniu ich przygotowania do obrony granicy państwowej oraz osłony mobilizacyjnego rozwinięcia głównych zgrupowań SZ RB przewidzianych do działań w ramach RZW.

W celu przygotowania kadry do wspólnych struktur wojskowych, od 1998 roku oficerowie białoruscy uczestniczą w przedsięwzięciach szkoleniowych na szczeblu związków operacyjnych i związków taktycznych organizowanych przez stronę rosyjską oraz kształcą się w uczelniach wojskowych Federacji Rosyjskiej. Obecnie w rosyjsko-białoruskich grupach szkoleniowych studiuje ponad 200 oficerów i kandydatów na oficerów z SZ RB.

Niezależnie od systemu OP WNP, Rosja i Białoruś już pod koniec 1999 r. zapowiedziały utworzenie jednolitego systemu OP obu państw. Praktyczne sformowanie regionalnego systemu OP, w ramach którego w sierpniu 2000 roku w Obwodzie Kalinin-

---

cia konfliktu konwencjonalnego lub w odwecie za agresję z użyciem sił konwencjonalnych w sytuacji, którą uzna za krytyczną dla własnego bezpieczeństwa lub bezpieczeństwa państwa związanego z nią odpowiednimi sojuszami.

gradzkim przeprowadzono strzelania brygad OP, wyprzedziło nawet podpisanie formalnego porozumienia o jego utworzeniu, pozostającego wciąż w fazie końcowych uzgodnień. Jednolity regionalny system OP państwa związkowego, obejmuje systemy OP Obwodu Kaliningradzkiego, leningradzkiego i moskiewskiego okręgu wojskowego oraz siły OP Białorusi. System ten przewiduje scentralizowane dowodzenie, prowadzenie szkolenia bojowego wg jednego planu oraz wspólne finansowanie i zaopatrzenie materiałowo-techniczne.

Ważnym przedsięwzięciem realizowanym w ramach tworzenia wspólnego systemu obrony jest budowa stacji wczesnego ostrzegania *Wołga*[150]. Pozwoliło to na uzupełnienie luki powstałej w rosyjskim systemie wczesnego ostrzegania po utracie stacji w Skrundzie na Łotwie. Po zakończeniu prób technicznych w trzecim kwartale 2001 roku wykonano decydujące próby dopuszczające stację do pełnienia dyżurów bojowych.

Opracowywana przez dwustronną komisję resortów obrony Rosji i Białorusi doktryna wojskowa, na podstawie podpisanej w styczniu 1998 roku. „Umowy o wspólnej polityce obronnej" oraz wniosków z dotychczasowych kolektywnych ćwiczeń, w tym szczególnie strategicznego, wieloszczeblowego ćwiczenia „Zachód–99", będzie prawdopodobnie odzwierciedlać opublikowaną ostatnio przez KBN FR nową doktrynę wojskową FR.

Pierwszy etap formowania Regionalnego Zgrupowania Wojsk (RZW) oraz Połączonego Regionalnego Systemu OP (PRS OP) Państwa Związkowego Białorusi i Rosji (PZBiR) zakończono w grudniu 2000 roku. Obejmował on tworzenie bazy normatywnoprawnej dla komponentów RZW, prowadzone równolegle z włączaniem kolejnych jednostek SZ RB i FR w proces zgrywania. W ćwiczeniach i treningach sztabowych jednostek wydzielonych do składu RZW brały udział grupy obserwatorów złożone z przedstawicieli związków operacyjnych i taktycznych, przewidzianych do współdziałania w ramach wspólnego zgrupowania sił koalicyjnych.

Kontynuując nowelizację podstawowych aktów prawnych dotyczących bezpieczeństwa państwa, po przyjęciu w 2001 roku koncepcji bezpieczeństwa narodowego, władze białoruskie zatwierdziły w lutym 2002 roku nową doktrynę wojskową. Sankcjonuje ona określone przez Rosję zasady obrony PZBiR, uwzględnia rosyjskie poglądy na istniejące i przyszłe zagrożenia oraz strategię wykorzystania sił zbrojnych, zwłaszcza w ramach Regionalnego Zgrupowania Wojsk.

---

[150] Stacja ta dyslokowana jest w rejonie Baranowicz.

W dokumencie podkreślono narodowy i obronny charakter doktryny. Za główne zagrożenia dla bezpieczeństwa wojskowego Białorusi uznano rozszerzenie NATO, przyjęcie przez sojusz nowej koncepcji strategicznej oraz tworzenie europejskich sił szybkiego reagowania. Na równi z powyższymi zagrożeniami w doktrynie potraktowano wspieranie przez państwa Europy Zachodniej opozycji białoruskiej oraz działalność obcych służb specjalnych.

Za najważniejszy czynnik zagwarantowania bezpieczeństwa wojskowego Białorusi doktryna uznaje integrację z FR w ramach PZBiR oraz współpracę z państwami-członkami Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego WNP. Władze białoruskie priorytetowo potraktowały tworzenie wspólnej przestrzeni obronnej z Rosją, rozbudowę infrastruktury wojskowej, a także podejmowanie przedsięwzięć na rzecz utrzymania zdolności obronnej państwa związkowego, w tym udział w Połączonym Systemie OP i Regionalnym Zgrupowaniu Wojsk (RZW). Celowi temu ma służyć również reforma SZ RB, prowadzona według modelu rosyjskiego i zmierzająca do osiągnięcia pełnej interoperacyjności sił zbrojnych obu państw. W okresie zagrożenia Połączone Dowództwo RZW ma być tworzone na bazie Ministerstwa Obrony i SG RB.

Nowa doktryna wojskowa RB jest przykładem postępującej unifikacji ustawodawstwa RB i FR w sferze bezpieczeństwa i organizacji systemu obronnego w ramach PZBiR. Władze białoruskie przyjęły i zaadaptowały do własnych potrzeb rosyjskie oceny i rozwiązania dotyczące zagrożeń, organizacji systemu obronnego państwa, systemu kierowania i organizacji SZ, ich przygotowania mobilizacyjnego i bojowego oraz zasad użycia. Zaakceptowały również w pełni rosyjskie poglądy na charakter i podział współczesnych konfliktów zbrojnych. W konsekwencji białoruska doktryna wojskowa stała się lokalną wersją dokumentu rosyjskiego.

Przedsięwzięcia zmierzające do przygotowania infrastruktury dla jednostek rosyjskich, mających w przyszłości stacjonować na terytorium Białorusi (lotniska oraz rejony rozmieszczenia środków OP), zaczęto realizować już w pierwszej połowie 1999 roku Są to lotniska w Szczuczynie, Ziabrowce, Bobrujsku i Bychowie — do ich osłony przewidziana jest 4089 Techniczna Baza Rakiet Plot białoruskich SZ, dla której są rozbudowywane stanowiska startowe pocisków plot. Trwa również modernizacja obiektów koszarowych dla wydzielonych jednostek lądowych moskiewskiego OW w Lidzie, Prużanach, Wilejce i Orszy. W pierwszej kolejności rozpoczęto prace nad przywróceniem gotowości eksploatacyjnej baz lotniczych wykorzystywanych przez lotnictwo rosyjskie przed rozpadem ZSRR.

Istotnym elementem integracji wojskowej jest opracowanie wspólnego programu zamówień rządowych na uzbrojenie i sprzęt na lata 2001-2005. Przyjęta w styczniu 2001 roku doktryna wojskowa Państwa Związkowego Białorusi i Rosji sankcjonuje dotychczasowe koncepcje dotyczące procesu tworzenia struktur wojskowych zapewniających bezpieczeństwo zachodniej rubieży Federacji Rosyjskiej. W świetle nowej doktryny zasadniczymi elementami obrony PZ pozostaną: Regionalne Zgrupowanie Wojsk (RZW), zintegrowany system OP, uprzedzania o ataku rakietowym i kontroli przestrzeni powietrznej, a także wspólne systemy kierowania i powiadamiania, łączności i logistyczne. Ich elementy w czasie pokoju będą pozostawać pod dowództwem narodowych ministerstw obrony.

Całością przygotowań sił wydzielonych do składu RZW oraz tworzenia infrastruktury wojskowej na jego potrzeby kierować ma Rada Najwyższa PZ, koordynująca prace pozostałych organów związkowych (parlament, Rada Ministrów) i narodowych (rady bezpieczeństwa, ministerstwa obrony oraz sztaby generalne FR i RB), opracowujących zasady kompletowania, finansowania oraz bojowego użycia RZW. W ramach przygotowania struktur koalicyjnych planowane jest utworzenie struktur Połączonego Dowództwa RZW, Połączonych Dowództw SP i OP, Tyłów RZW oraz Zarządu Uzbrojenia RZW, funkcjonujących w czasie pokoju jedynie w postaci zalążków oraz infrastruktury CSD w Smoleńsku i systemu polowych SD.

W sytuacji zagrożenia i konfliktu zbrojnego działalnością bojową sił i środków Regionalnego Zgrupowania Wojsk ma kierować naczelny dowódca (przewodniczący Rady Najwyższej PZ) poprzez Wyższą Radę Wojskową PZ oraz Sztab Połączonego Dowództwa RZW. W skład RZW wejdą praktycznie całe SZ RB oraz wydzielone ZO i ZT moskiewskiego i leningradzkiego OW oraz Południowego Zgrupowania Floty Bałtyckiej w Obwodzie Kaliningradzkim, zarówno rozwinięte, jak i rozwijane w oparciu o istniejące bazy sprzętu i uzbrojenia.

Rozważane jest również utworzenie drugiego RZW przez państwa Azji Środkowej, lecz na obecnym etapie nie wykroczyło to poza prace studyjne i wzajemne konsultacje stron. Początek tej kwestii dało spotkanie ministrów spraw zagranicznych i obrony Rosji, Kazachstanu, Kirgizji i Tadżykistanu 23 kwietnia 2001 roku w Ałmcie, gdzie omawiano zasady formowania koalicyjnego zgrupowania wojsk. Następnie sprawa dyskutowana była na szczycie państw uczestników Układu Zbiorowego Bezpieczeństwa WNP w dniach 24–25 maja 2001 roku w Erewanie. Ustalono, że praktyczne tworzenie RZW powinno się rozpocząć od organizacji Sił Szybkiego Reagowania (SSR) Państw WNP

Azji Środkowej, które mają się składać z czterech batalionowych grup taktycznych, w tym grupy powietrznodesantowej Buran z SZ Kazachstanu oraz batalionu z 7 BPD z SZ Tadżykistanu.

Jednostki SSR będą stacjonowały na swoich narodowych terytoriach, a w przypadku wzrostu napięcia, w tym głównie związanego z działaniami ekstremistycznych grup islamskich, będą użyte do działań w ramach jednolitego zgrupowania bojowego. Dowództwo i sztab SSR mają być tworzone na bazie sztabu rosyjskiej 201 DZ i dowództwa zgrupowania Wschód w Czeczenii.

Wnioski:

- Działania Wspólnoty Niepodległych Państw w początkowym okresie jej istnienia oraz konsultacje odbywane podczas obrad jej gremiów decyzyjnych zapobiegły niekontrolowanemu przejmowaniu arsenałów broni byłej Armii Radzieckiej przez poszczególne republiki lub ugrupowania nacjonalistyczne i kryminalne.
- Powstanie i działanie czasowych struktur dowodzenia Armią Radziecką oraz nadzór nad jej pokojowym przekształceniem w armie narodowe zapobiegł bałkanizacji znacznych obszarów WNP.
- Utrzymanie jednolitej kontroli na bronią jądrową i technologią jej produkcji zapobiegło niekontrolowanemu użyciu BMR lub jej rozprzestrzenieniu się na państwa progowe.
- Wspólna ochrona granic przyczyniła się do częściowego ograniczenia przenikania ekstremistów, a wraz z nimi idei terroryzmu, nienawiści religijnej mogącej wywołać w regionie waśnie narodowościowe. Ukróciło to również możliwości przemytu broni i narkotyków oraz narastającego problemu nielegalnej migracji. Organizowanie i finansowanie tej współpracy przez Rosję dało nowo powstałym państwom czas na przygotowanie własnych służb granicznych, jak i zapewniało im przynajmniej częściową ochronę w okresie budowania narodowych struktur władzy.
- Prowadzone w ramach WNP operacje pokojowe, pomimo niezupełnego wypełnienia postawionych przed nimi zadań, bezsprzecznie przyczyniły się do zawieszenia lub ograniczenia walk pomiędzy stronami. Stworzyły również warunki do rozwiązania konfliktów drogami pokojowymi w ramach funkcjonujących struktur państwowych. Oceniając postawę Rosji jako głównego inicjatora operacji pokojowych, należy pamiętać, że na obszarze Wspólnoty żadna inna organizacja lub państwo nie były zainteresowane i praktycznie nie miały możliwości operacyjnych do przeprowadzenia

działań pokojowych o skutku ostatecznym porównywalnym do osiągniętego przez Rosję i WNP.

- Regionalne zgrupowania wojsk i systemy obrony powietrznej są etapem rozwijania współpracy wojskowej pomiędzy Rosją a zainteresowanymi państwami mającą wypełnić lukę pozostawioną przez UBZ. Przyczyniają się one do wzrostu poczucia bezpieczeństwa państw członkowskich i tym samym, do wzrostu bezpieczeństwa całego regionu.

ROZDZIAŁ VI. Działania Wspólnoty na rzecz bezpieczeństwa w sferze niemilitarnej

Spektrum działań WNP na rzecz bezpieczeństwa regionalnego, podobnie jak samego znaczenia pojęcia bezpieczeństwa, nie można ograniczać jedynie do zagadnień stricte militarnych. Państwa członkowskie rozciągnęły bowiem swoją współpracę na inne dziedziny, które w sposób pośredni wywierają znaczący wpływ na stabilizację regionu. Do najistotniejszych pozamilitarnych obszarów współpracy WNP na rzecz bezpieczeństwa moim zdaniem należy zaliczyć regulowanie kwestii migracji ludności oraz współpracy ekonomicznej oraz problematyki terroryzmu i zorganizowanej przestępczości.

Współpraca w zwalczaniu terroryzmu i zorganizowanej przestępczości zajmuje specyficzne miejsce w działalności WNP. Wynika to ze skali i wagi tych zjawisk jako zagrożenia dla bezpieczeństwa regionu, jak i z zaangażowania do ich zwalczania, oprócz innych resortów siłowych, także sił zbrojnych państw członkowskich.

6.1. Zwalczanie terroryzmu i zorganizowanej przestępczości

Drastyczny spadek poziomu życia obywateli państw WNP wraz z trwającymi przemianami gospodarczymi, ustrojowymi i kulturowymi stały się doskonałą bazą dla niekontrolowanego rozwoju zorganizowanej przestępczości oraz terroryzmu. Skala tych zjawisk w wybranych państwach Wspólnoty zagraża nie tylko ich wewnętrznemu bezpieczeństwu, lecz i stabilności całego regionu.

Nieszczelność granic państw WNP oraz niesprawność ich administracji jest powszechnie wykorzystywana przez organizacje przestępcze do przemytu towarów oraz nielegalnego przerzutu ludzi przez granice lądowe, powietrzne i morskie. Jedynie w samej Rosji łączna liczba organizacji przestępczych szacowana jest na około 8–10 tysięcy. Pracuje dla nich w sumie blisko 3 mln osób, a wielkość ta wykazuje stałe tendencje wzrostowe. Znaczna część z tych ugrupowań ma ścisłe powiązania z organizacjami kryminalnymi USA, państw UE, Bliskiego Wschodu, Cypru, Chin a nawet Polski. Wspólne interesy łączą je także ze strukturami mafijnymi we Włoszech, Kolumbii, Iranie, Pakistanie, Afganistanie, Tajlandii, Birmie i Laosie.

Zakres międzynarodowej działalności przestępczej obejmuje m.in. przerzut ludzi, handel bronią, materiałami rozszczepialnymi[1], narkotykami, towarami objętymi akcyzą (alkohol, tytoń), samochodami (najczęściej pochodzącymi z kradzieży), surowcami energetycznymi, metalami szlachetnymi oraz dziełami sztuki[2]. Charakterystyczny dla państw WNP jest proces zbliżenia między grupami przestępczymi, przedstawicielami władzy, biznesu oraz grupami interesu wywodzącymi się z nomenklatury byłego ZSRR. Na usługach świata przestępczego znajduje się również część byłego i obecnego aparatu służb specjalnych.

Militaryzacja byłego ZSRR spowodowała, że obecnie najbardziej dostępnymi na czarnym rynku i najczęściej przemycanymi materiałami z Rosji oraz WNP są broń i materiały radioaktywne. Głównym źródłem pozyskiwania uzbrojenia przez organizacje przestępcze są jednostki, bazy wojskowe i zakłady zbrojeniowe kompleksu obronnego. Obecnie uzbrojenie i sprzęt wojskowy z Rosji i WNP są nielegalnie dostarczane do:

- WNP (Abchazja, Czeczenia, Górny Karabach, Naddniestrze, Tadżykistan);
- rejonów konfliktów w Afganistanie, Afryce, Ameryce Południowej;
- organizacji przestępczych i terrorystycznych w Europie Zachodniej, USA, państwach skandynawskich, na Bałkanach, Ameryce Południowej oraz na Dalekim Wschodzie[3].

Według potwierdzonych informacji, organizacja terrorystyczna Al Kaida kierowana przez Osamę bin Ladena i japońska sekta Najwyższa Prawda interesowały się możliwościami zdobycia w dawnym ZSRR materiałów rozczepianych do produkcji ładunków jądrowych. Podobne zainteresowanie stwierdzono ze strony państw popierających terroryzm, powszechnie uznawanych za zagrażające pokojowi (Iran, Irak, Libia, KRLD). Interesują się one nadal zakupem plutonu i wzbogaconego uranu, technologiami wytwa-

---

[1] Szacuje się, że jedynie w samej Rosji znajduje się co najmniej 500 ton wzbogaconego uranu i 100 ton plutonu. Ilość materiału wraz z brakiem właściwego zabezpieczenia i kontroli przepływu z obszaru Rosji i WNP materiałów rozczepianych, technologii oraz komponentów do produkcji BMR stanowi poważne wyzwaniem dla stabilizacji świata. Dodatkowo sytuację komplikuje duże bezrobocie wśród wysokiej klasy specjalistów zatrudnionych w laboratoriach i zakładach jądrowych.

[2] Możliwości państw w zwalczaniu przemytu na granicach WNP są ograniczone z powodu rozległości obszaru podlegającego kontroli, niedoinwestowania służb granicznych, trudnych warunków klimatycznych, jak i częstego udziału w przemycie funkcjonariuszy WOP.

[3] Nowym zjawiskiem są próby powiązania barterowego handlu bronią z przemytem narkotyków. Kolumbijskie kartele narkotykowe weszły w związki z rosyjską mafią w celu przemytu narkotyków do Europy i broni na kontynent amerykański. W zamian za pomoc w rozprowadzaniu narkotyków Kolumbijczycy pomagają rosyjskim przestępcom we wprowadzaniu nowoczesnych rodzajów broni na rynki obu Ameryk. Rosjanie usiłowali sprzedać kolumbijskiej mafii m.in. pociski rakietowe ziemia-powietrze, śmigłowce bojowe, uzbrojenie sił morskich, które mogą być wykorzystane do zintensyfikowania przemytu środków odurzających.

rzania BMR oraz zatrudnieniem specjalistów, którzy pracowali nad radzieckimi programami nuklearnymi.

Niemal 90% nielegalnej produkcji twardych narkotyków pochodzi z Azji Południowo-Zachodniej i Południowo-Wschodniej. Mimo że przeważająca większość afgańskiego i pakistańskiego opium jest nadal przetwarzana w laboratoriach tureckich, ocenia się, że w najbliższym czasie proporcje ulegną zmianie i głównym producentem narkotyków staną się kraje WNP.

O wzroście produkcji i przemytu narkotyków na terenie Turkmenii, Uzbekistanu, Tadżykistanu, Kirgizji i Kazachstanu zdecydowały dwa główne czynniki: niestabilność polityczna i gospodarcza nowych państw oraz zmniejszenie się przepustowości dotychczas wykorzystywanych szlaków przemytniczych. Największym eksporterem opium obok Birmy jest Afganistan. Narkotyki z Afganistanu przez nieszczelne granice WNP są kierowane do Tadżykistanu, Turkmenistanu i Uzbekistanu, następnie na północ do Rosji i Europy. Główna trasa z Afganistanu do Europy to w dalszym ciągu tzw. „szlak bałkański", jednak znaczenie Azji Centralnej jako kanału przerzutowego afgańskich narkotyków od połowy lat 80 nieustannie wzrasta. W ocenach specjalistów, przez Rosję i Tadżykistan wiodą największe szlaki przerzutowe narkotyków z Pakistanu i Afganistanu do Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Tadżycki handel narkotykami zawdzięcza swój rozwój w głównej mierze skorumpowaniu władz i powiązaniom pracowników organów ścigania ze strukturami mafijnymi[4]. Niepoślednią rolę w przemycie środków odurzających odgrywa stacjonująca na terenie Tadżykistanu rosyjska 201 DZ, której zadaniem jest ochrona granic WNP od strony Afganistanu. Do przemytu narkotyków afgańskich żołnierze wykorzystują niepodlegające kontroli granicznej transporty wojskowe. Dodatkowym kanałem przerzutowym w handlu narkotykami płynącymi z Afganistanu i Pakistanu na Bałkany stał się Kaukaz.

Kolejnym istotnym problem to nielegalna emigracja ludności wiążąca się z łatwością uzyskania wizy rosyjskiej lub nielegalnego przekraczania jej granic, w tym drogą morską. Sytuacja ta spowodowała, że FR jest krajem tranzytowym w nielegalnym przerzucie ludzi z obszaru WNP, Bliskiego i Dalekiego Wschodu oraz Afryki do państw Europy Zachodniej i USA. Według szacunków, w Rosji przebywa ponad milion nielegalnych emigrantów, z czego ok. pół miliona Chińczyków.

---

[4] O zaangażowanie w handel środkami odurzającymi oskarżona jest również zbrojna opozycja tadżycka, która dzięki narkotykom zdobywa pieniądze na zakup broni.

W związku z konfliktami w obszarach zamieszkałych przez muzułmanów poważnym zagrożeniem są próby przenikania przez granicę terrorystów islamskich z państw azjatyckich m.in. do Czeczenii i Tadżykistanu. Szczególnie niebezpieczeństwo stanowią bojownicy czeczeńscy, powiązany z Al Kaidą Islamski Ruch Uzbekistanu (IRU) oraz islamska opozycja tadżycka. IRU, dążący do ustanowienia na obszarze azjatyckich państw WNP jednolitego państwa wyznaniowego, operuje w trudno dostępnych rejonach pogranicza Kirgizji, Tadżykistanu i Uzbekistanu, koncentrując swoje siły w Dolinie Fergańskiej. Paradoksalnie stał się bardziej niebezpieczny po rozpoczęciu przez wojska koalicji operacji antyterrorystycznej w Afganistanie. Operacja ta zmusiła go bowiem do zgrupowania w tym rejonie całości sił, które oceniane są na 3 tysiące bojowników.

Kontynuacji działań IRU zmierzających do realizacji celu zasadniczego służyć ma także przygotowany latem 2002 roku przez kierownictwo organizacji 3-etapowy plan destabilizacji sytuacji w Kirgistanie i sąsiednich republikach Azji Środkowej[5]. Etap pierwszy zakłada rozpoczęcie przez aktywistów religijnej partii Hezb-e Tahrir oraz zwolenników idei budowy państwa wyznaniowego wzmożonej akcji agitacyjnej, celem której ma być radykalizacja nastrojów społecznych na południu Kirgistanu. W etapie drugim przewidywane jest przerzucenie do tego obszaru kilku grup bojowników w związku z zadaniem rozpoczęcia walki zbrojnej. W etapie trzecim najważniejsze działania IRU mają być nakierowane na wywoływanie nienawiści narodowościowej m. in. poprzez eskalację żądań mniejszości uzbeckiej, co w efekcie ma to doprowadzić do rozszerzenia konfliktu i destabilizacji władzy w innych państwach regionu. Rozpoczęcie realizacji tego planu może więc doprowadzić do powtórzenia się sytuacji z 1999 roku, kiedy to islamiści zaatakowali pogranicze Uzbekistanu, Tadżykistanu i Kirgistanu, zmuszając te państwa do zaangażowania znacznych sił dla przywrócenia stabilizacji w regionie.

Nie może więc dziwić, że współpraca w dziedzinie zwalczania tych zagrożeń od samego początku istnienia WNP stała się pilną potrzebą dostrzeganą przez róże gremia Wspólnoty. Jako pierwsze współpracę w zwalczaniu przestępczości i terroryzmu na terytorium Wspólnoty rozpoczęły organy ministerstw spraw wewnętrznych państw członkowskich. Już podczas ich pierwszego plenarnego posiedzenia w kwietniu 1992 roku w Ałma-Acie podpisali oni porozumienie dotyczące współpracy przy zwalczaniu przestępczości. Stało się ono bazą do współpracy przy zwalczaniu przestępczości międzynarodowej, terroryzmu oraz stworzyło organ koordynacyjny pod nazwą Rada Ministrów

[5] http://www.eurasia.net/Uzbekistan z 10.07.2002 r.

Spraw Wewnętrznych (RMSW)[6]. W dalszej kolejności w celu zwiększenia efektywności współpracy resortów w oparciu o wcześniejszą decyzję RSR 24 września 1993 roku utworzono Biuro Koordynacji Działań Przeciwko Zorganizowanej Przestępczości oraz Innym Niebezpieczeństwom Typu Kryminalnego na Terytorium Państw Członkowskich WNP (dalej – Biuro). Biuro stało się organem roboczym RMSW zajmującym się koordynacją wszystkich dziedzin walki przeciwko przestępczości.

Pod wpływem rozwoju sytuacji na Kaukazie i Azji Centralnej podczas spotkania RMSW w kwietniu 1996 roku w Duszanbe ministrowie podjęli dyskusję o dalszym rozszerzaniu współpracy[7]. W jej efekcie przyjęto trzydziestopunktową deklarację, która sugerowała między innymi konieczność:

- utworzenia w ministerstwach i agencjach narodowych grup zadaniowych odpowiedzialnych za koordynację działań z Biurem;
- ustanowienia systemu wymiany informacji pomiędzy stronami w zakresie działania organizacji terrorystycznych, indywidualnych zamachów terrorystycznych przeprowadzonych z użyciem materiałów wybuchowych lub produkcją takowych;
- zwiększenia stopnia koordynacji planowania i prowadzenia akcji antyterrorystycznych;
- ustanowienia wspólnych procedur zmierzających do wykrywania i rozpracowywania nielegalnych ugrupowań zbrojnych, organizacji przestępczych lub stowarzyszeń pozyskujących na ten cel pieniądze;
- przeprowadzenia w latach 1996-97 inwentaryzacji broni znajdującej się w posiadaniu instytucji i obywateli państw stron;
- ustalenia wspólnych standardów działania dla oficerów dyżurnych agencji ministerstw spraw wewnętrznych po dokonanym akcie terrorystycznym[8].

Istotne dla zacieśniania dalszej współpracy państw Wspólnoty w zwalczaniu przestępczości i terroryzmu było także podpisanie podczas posiedzenia RMSW w grudniu 1998 roku w Moskwie rezolucji „O zwalczaniu aktów ekstremistycznych dokonywanych na podłożu religijnym". Dokument ten określał całą paletę wspólnych przedsięwzięć,

---

[6] I. Dimitrow, Cooperation Among Ministries of Internal Affairs of CIS Member States in the Fight Against Terrorism and Other Manifestations of Extremism (w:) http://books.nap.edu/books/0309082706/html

[7] Tamże.

[8] Realizację zaleceń deklaracji omówiono podczas posiedzenia RMSW w czerwcu 1998 roku. Uznano wówczas, że są one realizowane na poziomie zadawalającym.

których realizacja powinna przyczynić się do intensyfikacji działań przeciwko zagrożeniu terroryzmem i przestępczością zorganizowaną.

Podczas następnego posiedzenia RMSW odbytego 1 października 1999 roku w Kijowie uchwalono rezolucję „O zwalczaniu terroryzmu na terytorium państw członkowskich WNP" oraz „Apel do szefów państw i rządów państw członkowskich WNP". Pierwszy z dokumentów określał zasady utworzenia Tymczasowego Centrum Antyterrorystycznego pod auspicjami Biura z założeniem, że nowemu organowi przekazane zostaną obowiązki koordynacji działań agencji podległych narodowym MSW w zakresie zwalczania terroryzmu i ekstremizmu. Drugi dokument wzywał szefów państw do traktowania jako najwyższy priorytet problemów zwalczania terroryzmu międzynarodowego. W efekcie tego apelu RSP 25 stycznia 2000 roku w Moskwie przyjęła „Rezolucję o przeciwdziałaniu międzynarodowemu terroryzmowi w świetle postanowień stambulskiego szczytu OBWE"[9].

Podczas spotkania MSW Wspólnoty 10 marca 2000 roku w Moskwie przyjęto rezolucję wzywającą państwa członkowskie do przygotowania wielostronnego porozumienia dotyczącego zwalczania terroryzmu i ekstremizmu, regularnego koordynowania działań prewencyjnych i ćwiczeń, prowadzenia wspólnych ćwiczeń dla pododdziałów zajmujących się zwalczaniem ugrupowań terrorystycznych, zacieśniania współpracy przy produkcji środków i sprzętu do walki z tymi zagrożeniami oraz wymiany specjalistów w zakresie walki a terroryzmem[10]. Umożliwiło to podpisanie podczas następnego posiedzenia RMSW we wrześniu 2000 roku w Czopłon-Ata „Porozumienia o współpracy pomiędzy MSW w walce przeciwko terroryzmowi". Omówieniem kwestii realizacji porozumienia ministrowie spraw wewnętrznych Wspólnoty zajęli się w czerwcu 2001 roku w Erewanie.

Przyjęcie deklaracji i dokumentów na szczycie WNP w Moskwie oraz podczas marcowego posiedzenia RMSW stało się podstawą do uchwalenia przez szefów państw 21 czerwca 2000 roku w Moskwie „Programu państw członkowskich WNP w zakresie zwalczania terroryzmu i innych ekstremizmów do roku 2003"[11]. Programu nie podpisał Turkmenistan, a Ukraina i Azerbejdżan dokonały tego z zastrzeżeniami. Ukraina oświadczyła, że będzie uczestniczyć w realizacji tylko tych postanowień programu, któ-

---

[9] Tekst rezolucji zawarty (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/atc/rgg251.htm

[10] Ob istorii Aniterroristiczeskowo centra gosudarstw-uczastnikow Sodrużestwa Niezawismimych Gosudarstw (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/atc/atc_istoria.htm

re nie naruszają jej ustawodawstwa. Azerbejdżan z kolei zastrzegł, że działalność Centrum Antyterrorystycznego może dotyczyć jedynie sfery analityczno-informacyjnej i mieć charakter konsultacyjny. W programie zawarte są chronologicznie wszystkie przedsięwzięcia, jakie powinny być wykonane, włącznie z wyszczególnieniem ich realizatorów i czasem wykonania[12].

Współpracę w zwalczaniu terroryzmu, oprócz WNP jako całości, zacieśniają także państwa członkowskie na zasadzie porozumień dwustronnych oraz subregionalne struktury współpracy utworzone w ramach WNP[13], jak również we współpracy z innymi organizacjami regionalnymi.

Jako przykłady możemy tu wymienić dwustronne porozumienia Rosji z Białorusią i Armenią oraz Piątkę Szangchajską przemianowaną później w Szangchajską Organizację Współpracy (SOW). Podczas szczytu Piątki w Duszanbe 5 lipca 2000 roku przywódcy państw zdecydowali o powołaniu organizacyjnego Centrum Antyterrorystycznego z siedzibą w stolicy Kirgizji - Biszkeku[14]. Głównym zadaniem centrum jest koordynacja współdziałania w walce z terroryzmem, ekstremizmem, separatyzmem, nielegalną migracją i przestępczością zorganizowaną, w tym także prowadzenie wspólnych szkoleń żołnierzy z oddziałów specjalnych oraz ćwiczeń i operacji antyterrorystycznych. Zostało ono utworzone na bazie istniejącego w Biszkeku Centrum Antyterrorystycznego Państw-Członków Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym WNP, poprzez włączenie w jego skład przedstawicieli Chin[15].

Nowy jakościowo okres współpracy w zwalczaniu terroryzmu rozpoczął się wraz z powstaniem w Moskwie Centrum Antyterrorystycznego WNP[16]. Projekt porozumienia określający zasady i tryb jego utworzenia przyjęty został przez przywódców WNP pod-

---

[11] Tekst Porozumienia (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/atc/r-gg10.htm; A. Zmeevsky, Legal Aspects and Contemporary Methods of Preventing and Countering Terrorist Activity (w:) http://books.nap.edu/books/0309082706/234html

[12] Dokładne wyszczególnienie sfer współpracy i czasu ich realizacji w: Programma gosudarstw-uczastnikow Sodrużestwa Niezawiesimych Gosudarstw po borbie s mieżdunarodnym terroryzmom i innymi projawleniami ekstremizma do 2003 goda (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/atc/dr-02036.htm

[13] Możemy za taką uznać utworzoną przez szefów dyplomacji Kirgistanu, Kazachstanu, Tadżykistanu i Uzbekistanu w lutym 2002 roku w Biszkeku Centralnoazjatycką Organizację Współpracy.
W Biszkeku odbyło się 5 lutego, poświęcone formowaniu Centralnoazjatyckiej Organizacji Współpracy. Zapowiedziano, że nowa organizacja nie będzie tworzyć żadnych wspólnych oddziałów zbrojnych, a jedynie koordynować działania podejmowane w ramach walki z międzynarodowym terroryzmem, ekstremizmem i separatyzmem.

[14] TV RTR, TV NTW, Interfax, PAP, www.gazeta.ru, www.polit.ru z 5.07.2000 r.

[15] Zaangażowanie Pekinu w tworzone pod egidą Rosji struktury wynika ze wspólnoty interesów w zwalczaniu w Azji Środkowej ugrupowań separatystów islamskich, które aktywizują swoją działalność również w Chinach, zwłaszcza w prowincji Xinjiang.

[16] Idea utworzenia takiego ośrodka pojawiła się po raz pierwszy na przełomie 1999 i 2000 roku w czasie trwania tzw. wypadków bakteńskich. Wówczas to sugerowano, że nowy organ powinien zajmować się zwalczaniem ekstremistów muzułmańskich, zarówno na Kaukazie, jak i w Azji Środkowej.

czas szczytu w Moskwie 23.06.2000 roku[17]. Stanowił on część przyjętego podczas moskiewskiego szczytu całościowego programu walki z międzynarodowym terroryzmem. Kandydatem na szefa organu, dla którego przewidziano zadania przygotowywania i koordynacji działań antyterrorystycznych państw WNP, został wicedyrektor jednego z departamentów Federalnej Służby Bezpieczeństwa, generał Borys Mylnikow[18]. Podczas spotkania przywódcy zajęli się także dyskusją nad „Programem zwalczania międzynarodowego terroryzmu do 2003"[19].

Ostatecznie Centrum Antyterrorystyczne powołane zostało podczas szczytu WNP, który odbył się 1 grudnia 2000 roku w Mińsku[20]. Ustanowienie tego organu było w głównej mierze zasługą Rosji, która widziała w nim ośrodek zajmujący się koordynacją zwalczania międzynarodowego terroryzmu pochodzącego z dwóch źródeł – z Kaukazu i Azji Środkowej[21]. Już w marcu 2001 roku centrum było skompletowane w 50% i rozpoczęło prace nad przystosowaniem bazy prawnej i normatywnej do wymogów państw członkowskich. W tym czasie rozpoczęto także współpracę ze Sztabem ds. Koordynacji Współpracy Wojskowej Państw-Stron WNP w sprawie prowadzenia wspólnych ćwiczeń i działań antyterrorystycznych.

Do usprawnienia walki z terroryzmem i przestępczością w 2000 roku w ramach WNP powołano również rady koordynacyjne prokuratorów generalnych i kierowników organów egzekucji podatkowej[22].

Pierwsze ćwiczenia Centrum Antyterrorystycznego WNP pk. „Południe-Antyterror-2002" rozpoczęły się 14 kwietnia 2002 roku. Ich celem było usprawnienie koordynacji działań w wypadku zagrożenia ze strony ugrupowań terrorystycznych. Przebiegały one dwuetapowo: do 18 kwietnia w stolicach Kirgistanu i Kazachstanu odbywały się ćwiczenia dowódczo-sztabowe, a 19 kwietnia na terytorium Tadżykistanu – poligonowe, połączone ze strzelaniem bojowym. Ich koordynatorem jest szef FSB Rosji Nikołaj Patruszew. W ćwiczeniu udział brały także centralnoazjatyckie siły szybkiego reagowania państw-stron UBZ[23]. Siły te zostały powołane na mocy porozumienia podpisanego podczas szczytu przywódców państw-uczestników układu o zbiorowym bezpieczeństwie

---

[17] Na przyjęcie dokumentu nie zgodził się wówczas Turkmenistan, a Ukraina zaakceptowała go z zastrzeżeniami.
[18] „Rzeczpospolita" nr 145 z 23.06.2000 r.
[19] Interfax, ITAR-TASS, www.strana.ru z 21.06.2000 r.
[20] Wystąpienie D. Bulakowa, pierwszego zastępcy przewodniczącego Komitetu Wykonawczego WNP wygłoszone 12 czerwca 2002 roku podczas lizbońskiej konferencji zapobiegania i zwalczania terroryzmu (w:) http://www.cis.minsk.by/english/eng-lisbon.htm
[21] „Rzeczpospolita" nr 281 z 02.12.2000 r.
[22] Tamże.
[23] Interfax, ITAR-TASS, www.strana.ru z 15.04.2002 r.

WNP w październiku 2000 roku[24]. Przyspieszając prace nad utworzeniem SSR w Azji Środkowej, Rosja chce utworzyć zgrupowanie wojsk, które zabezpieczy azjatycki i południowo-zachodni kierunek strategiczny do czasu wdrożenia w przyszłości koncepcji ich wzmocnienia dwoma związkami operacyjnymi stałej gotowości bojowej o liczebności 50 tys. żołnierzy. Ponadto, SSR WNP będą stanowiły przeciwwagę dla powołanego w Stambule sztabu SSR państw NATO i propozycji utworzenia podległego mu ok. 60 tys. zgrupowania jednostek mobilnych odpowiedzialnych za strefy: Bałkanów, Kaukazu i Azji Środkowej. Zgodnie z deklaracją sekretarza generalnego Rady Bezpieczeństwa Zbiorowego WNP W. Nikołajenki SSR zaczęły funkcjonować w Azji Środkowej od 1 sierpnia 2001 roku[25]. Docelowo, w stanie stałej gotowości bojowej siły te mają się składać z czterech batalionów, które będą stacjonować w dotychczasowych miejscach stałej dyslokacji. W przypadku wzrostu napięcia w regionie, mogą zostać wzmocnione kolejnymi jednostkami i wykonywać zadania bez przestrzegania zasady stacjonowania na narodowym obszarze odpowiedzialności. Stanowisko dowódcy SSR objął Rosjanin gen. mjr S. Czernomordin, a szefa sztabu — przedstawiciel kirgiskich SZ płk Abdybiekow.

Na zacieśnianie współpracy w zwalczaniu ekstremizmów przez państwa Wspólnoty wpływ ma także obecność wojskowa USA w regionie i wywierane przez Waszyngton naciski polityczne[26]. Między innymi w doprowadziły one do usprawnienia systemu wymiany informacji pomiędzy członkami Wspólnoty. Celowi temu poświęcona było posiedzenie Rady Ministrów Obrony państw WNP, które odbyło się 14 czerwca 2002 roku w Czołpon Ata w Kirgistanie.

Z inicjatywy Rosji także służby specjalne państw WNP rozpoczęły koordynację działań w celu zapewnienia efektywności walki z terroryzmem oraz przestępczością zorganizowaną. Podczas spotkania Rady Szefów Organów Bezpieczeństwa i Służb Specjalnych państw WNP w Tbilisi w maju 2002 roku omówiono wyniki dotychczasowej realizacji międzypaństwowego programu zwalczania przestępczości na lata 2000-2003 oraz wspólne programy walki z międzynarodowym terroryzmem i ekstremizmem do

---

[24] Itar-Tass z 12.12.2000 r., S. Lambroschini, Central Asia: CIS Plans Rapid-Reaction Force To Fight Terrorism (w:) http://www.rferl.org/nca/features/2001/05/22052001112028.asp

[25] Rian.ru, Strana.ru z 3.08.2001 r.

[26] Nie bez znaczenia jest pomoc finansowa i organizacyjna USA dla państw azjatyckich WNP, a szczególnie dla Gruzji i Azerbejdżanu. Między innymi koordynator departamentu Stanu USA ds. pomocy dla nowych niepodległych państw William Taylor poinformował 15 kwietnia 2002, że Biały Dom uzyskał zgodę Kongresu na zwiększenie pomocy dla Azerbejdżanu w sferze bezpieczeństwa oraz na pogłębienie współdziałania z jego siłami zbrojnymi w walce z terroryzmem. Oznacza możliwość wykorzystania terytorium Azerbejdżanu jako korytarza do Azji Centralnej. Taylor zapowiedział, że w przyszłości pomoc ta może dotyczyć także umocnienia ochrony granic, walki z praniem brudnych pieniędzy i korupcją oraz finansowaniem grup terrorystycznych.

2003 roku. Sprecyzowanie zostały także zasady koordynacji działalności kontrwywiadowczej i wymiany informacji, w tym dotyczącej współpracy wojskowo-technicznej i bezpieczeństwa transportu środków toksycznych oraz przeciwdziałania praniu brudnych pieniędzy na rynkach finansowych państw Wspólnoty. W związku z realizacją tych zadań planowane jest utworzenie połączonego banku danych organów bezpieczeństwa i służb specjalnych państw-członków WNP z zakresu walki ze zorganizowaną przestępczością oraz wniesienie poprawek do protokołu o współpracy w przeciwdziałaniu wwożeniu zakazanych towarów na terytorium państw-członków WNP. W ramach wymiany informacji będą monitorowane szlaki drogowe i kolejowe oraz tranzyt surowców paliwowo-energetycznych.

Omawiano także utworzenie, na bazie istniejącej filii Centrum Antyterrorystycznego w Biszkeku (Kirgizja), Środkowoazjatyckiego Regionalnego Oddziału Antyterrorystycznego WNP. Jego głównym zadaniem będzie koordynowanie działań informcyjno-analitycznych, szkoleniowych i logistycznych oraz przygotowywanie odpowiednich aktów prawnych, które umożliwią sprawne działanie w okolicznościach nadzwyczajnych, przede wszystkim powołanie sztabu wyposażonego w możliwie najszersze kompetencje. W ramach Środkowoazjatyckiego Regionalnego Oddziału Antyterrorystycznego planowane jest utworzenie centrum naukowo-konsultacyjnego służb specjalnych WNP.

W trakcie spotkania rozpatrzono realizację wspólnych przedsięwzięć w zakresie przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się ugrupowań terrorystycznych m.in. poprzez odcięcie źródeł ich finansowania, w tym zwalczanie narkobiznesu, będącego głównym dostarczycielem funduszy tym ugrupowaniom[27].

6.2. Migracje i kwestie mniejszości narodowych

Jednym z istotniejszych problemów ze względu na skalę, z którym musiała się zmierzyć powstająca Wspólnota Niepodległych Państw, było uregulowanie spraw narodowościowych po rozpadzie ZSRR i związanych z tym kwestii migracji i mniejszości narodowych. Stworzenie odpowiednich norm prawnych regulujących te problemy zapobiegło exodusom i walkom narodowościowym na takich obszarach jak wschodnia Ukraina, Kaukaz czy Azja Centralna. Chociaż problemy te nie zostały rozwiązane ostatecznie, jednak osiągnięty poziom stabilizacji pozwolił na zredukowanie tych problemów do rangi zagrożeń lokalnych, niewpływających ostatecznie na bezpieczeństwo regionu.

Należy to uznać za ogromny sukces WNP, mając na uwadze fakt, że na terytorium Związku Radzieckiego już od lat osiemdziesiątych istniały ogniska konfliktów etnicznych, które mogły stać się swego rodzaju detonatorami na kolejnych obszarach. Dodatkowo sytuację mógł komplikować fakt, że na początku lat dziewięćdziesiątych wiele nowo powstałych państw WNP miało zbyt słabe struktury władzy oraz resorty siłowe, aby skutecznie przeciwdziałać zagrożeniom bezpieczeństwa w tej dziedzinie.

Rozważając podłoże i przebieg tych zjawisk migracyjnych na terytorium Wspólnoty musimy wyodrębnić dwa oddzielne, a jednocześnie ściśle ze sobą powiązane zjawiska i problemy. Pierwszy z nich to migracja związana z powrotem do swojego kręgu językowego oraz kulturowego spowodowana trwającymi zmianami terytorialnymi. Drugi to migracja lub pozostawanie na terytorium danego państwa ze względów ekonomicznych.

Do powstania masowej skali pierwszego zjawiska przyczynił się rozpad ZSRR, który spowodował, że blisko 65 mln jego obywateli znalazło się z dnia na dzień poza granicami swoich kręgów kulturowych i językowych. Problem ten dotknął ok. 23,5 mln Rosjan i ponad 42 mln obywateli innych narodowości, czyli łącznie 20% całości populacji byłego imperium. Do eskalacji drugiego zjawiska przyczyniły się istniejące i pogłębiające się różnice w poziomie życia w poszczególnych nowo powstających państwach WNP[28].

Przedstawione powyżej problemy i zagrożenie, jakie ze sobą niosły dla pokojowej transformacji imperium, spowodowały, że zajęły one istotne miejsce już podczas spotkania przywódców Rosji, Białorusi i Ukrainy w willi Wiskuli 8 grudnia 1991 roku. W podpisanym wówczas „Porozumieniu o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw" odnosiły się do nich bezpośrednio artykuły 2, 3 oraz 7. Gwarantowały one między innymi równość praw i swobód dla wszystkich obywateli, niezależnie od ich narodowości, zachowanie tożsamości mniejszości narodowych oraz zapowiadały wspólne działania WNP w kwestiach polityki migracyjnej[29]. Podobne odniesienia znalazły się również w Statucie WNP, gdzie zamieszczono postanowienia o powołaniu Komisji Praw Człowieka do nadzorowania spraw przestrzegania standardów między innymi wobec mniejszości narodowych[30].

---

[27] Wiadomości Agencji Wojennych Nowosti, nr 449 i 461 z sierpnia 2002 roku.
[28] W pracy pomijam całkowicie problemy związane z powrotem wcześniej przesiedlonych grup etnicznych na swoje terytoria np. Tatarów krymskich i Czeczenów.
[29] Tekst dokumentu (w:) E. Zieliński, Przeobrażenia ustrojowe... op.cit., s. 298-301.
[30] Cz. Mojsiewicz, Wspólnota Niepodległych...op.cit., s. 105-109.

Kolejnym istotnym dokumentem regulującym kwestie migracji i mniejszości była „Konwencja o mniejszościach", która weszła w życie w styczniu 1997 roku i do której przystąpiły wszystkie państwa WNP za wyjątkiem Turkmenistanu i Uzbekistanu. Monitorowaniem jej przestrzegania zajmować się powinna, zgodnie z artykułem 33 Statusu WNP, Komisja ds. Praw Człowieka. Nie została ona jeszcze jednak utworzona ze względu na sprzeciw Dumy rosyjskiej co do treści zawartej w „Konwencji" definicji mniejszości narodowych[31].

Państwa WNP w kwestiach uchodźców, migracji i mniejszości narodowych współpracują także z ONZ i OBWE, wykorzystując wyspecjalizowane agendy tych organizacji[32]. Wszystko to pozwoliło na zminimalizowanie negatywnych zjawisk związanych z przemieszczaniem się pomiędzy państwami wielu milionów ludzi oraz wynikających z gwałtownego nacjonalizmu, jaki często towarzyszy tworzeniu państw narodowych.

W największym stopniu na zagrożenia te narażeni byli Rosjanie, którzy praktycznie z dnia na dzień stali się bezpaństwowcami w miejscu przebywania. Wynikało to z faktu, że z wyjątkiem Rosji jedynie Białoruś, Ukraina, Gruzja i w pewnej mierze Mołdawia, przyjęły tzw. opcję zerową przy przyznawaniu obywatelstwa - otrzymał je każdy zameldowany na pobyt stały na terenie danego państwa w momencie wejścia w życie odpowiednich aktów prawnych. W pozostałych państwach Wspólnoty o przyznaniu obywatelstwa decydował także czynnik etniczny.

Przed 1991 rokiem mniejszość rosyjska zamieszkująca republiki byłego ZSRR w 59,3% przebywała na Ukrainie, Białorusi i Mołdawii, które nie zastosowały żadnych administracyjnych środków mających skłonić ją do emigracji i gdzie – z wyjątkiem konfliktu w Naddniestrzu – nie doszło do migracji wymuszonej. Niecałe 30% zamieszkiwało Środkową Azję, 6,7% republiki bałtyckie, a nieco poniżej 4% – Zakaukazie. We wszystkich tych regionach zaobserwowano masowy ruch powrotu Rosjan do Federacji Rosyjskiej[33]. Ruchy migracyjne pomiędzy Rosją a europejskimi krajami Wspólnoty wzajemnie się kompensowały. W wypadku Kaukazu i Środkowej Azji migracja do Rosji kilkakrotnie przewyższała strumień migrujących w kierunku przeciwnym.

Na kierunku z Białorusią, Ukrainą i Mołdawią współczynnik komplementarności migracji waha się od 67,6% dla wymiany z Mołdawią do 96,1% dla wymiany z Białorusią. W przypadku Białorusi komplementarność ta utrzymywała się przez całe lata dzie-

---

[31] http://www.riga.lv/minelres/archive.htm

[32] Więcej na ten temat w: Uchodźcy świata. Wyzwania humanitarne, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998 r., s. 36-37.

[33] OSW, Migracje na obszarze byłego ZSRR, Analizy nr 8 z października 1999 r.

więćdziesiąte do praktycznego wyczerpania się fali migracji w 1996 roku. Podobnie wyglądała sytuacja w Mołdawii. W stosunku do Ukrainy do 1993 roku obserwowana była komplementarność migracji. W okresie późniejszym saldo wymiany przechyliło się na korzyść Rosji, do czego przyczynia się sytuacja ekonomiczna republiki[34].

Na kierunku Kaukaskim wzrost i spadek fali migracji przechodzi płynniej niż gdziekolwiek na terytorium byłego ZSRR. Można przypuścić, że również wygasanie procesu będzie trwać tu dłużej, a saldo wymiany pozostanie wysokie jak na niewielką liczbę ludności tych regionów. Ruch powrotny Rosjan zaczął się tu najwcześniej, a już w latach 1989–1995 diaspory rosyjskie Kaukazu opuściło 40–55% mieszkańców, pozostawiając po mniej więcej 200 tys. Rosjan w Gruzji i Azerbejdżanie i jedynie 20 tys. w Armenii.

Podobna ucieczka notowana jest także w przypadku regionu Azji Środkowej, poza północnym Kazachstanem, gdzie przeważają etniczni Rosjanie. Najwcześniej migracja z państw Azji Środkowej zaczęła się z Tadżykistanu, gdzie już do 1995 roku wyjechało blisko 49% Rosjan, a do chwili obecnej pozostało ich tam nie więcej niż 190 tys. Daje to najniższy na obszarze byłego ZSRR wskaźnik komplementarności wymiany migracyjnej z Rosją wynoszący 12,3%. W wypadku Turkmenistanu, pomimo dążeń władz w Aszchabadzie do zatrzymania Rosjan, w latach 1989-95 kraj ten opuściło ich blisko 16%. Ocenia się, że Turkmenii pozostaje jeszcze ok. 280 tys. Rosjan, a poziom komplementarności migracji wynosi 28,8%.

W Uzbekistanie żyje ok. 1,2 mln ludności pochodzenia rosyjskiego, a fala wyjazdów wyraźnie zmniejszyła się od 1995 roku. Podobnie jak w Uzbekistanie przedstawiają się dane z Kirgizji, gdzie masowa emigracja z lat 1989-93 zaczęła maleć wraz ze zmianami politycznymi mającymi na celu asymilację Rosjan z rdzenną ludnością republiki. Służyć temu ma przywrócenie językowi rosyjskiemu statusu drugiego języka urzędowego w rejonach, gdzie ludność rosyjskojęzyczna stanowi większość, ułatwienia w uzyskaniu przez Rosjan kirgiskiego obywatelstwa, odwołanie zapisu w ustawie o prywatyzacji kołchozów głoszącego, że „kirgiska ziemia należy do Kirgizów", otwarcie Uniwersytetu Rosyjskiego w Biszkeku i ponownie dopuszczenie Rosjan do wyższych stanowisk państwowych, z wyjątkiem aparatu bezpieczeństwa[35].

Nieco inaczej kształtuje się sytuacja w Kazachstanie, który jest zamieszkany przez ogromną diasporę rosyjską. Współczynnik komplementarności migracji Rosja–Kazachstan jest najwyższy w Azji Środkowej i w latach 1990–1997 wyniósł średnio 30,9%. Po

---

[34] Tamże
[35] Tamże.

1997 roku strumień migracji do Rosji wzrósł o 73%, co stanowi wyjątek w całości obszaru byłego ZSRR.

Rosja, będąc kluczowym krajem Wspólnoty Niepodległych Państw skupiającym na swoim terytorium imigrantów, jest także najczęściej wykorzystywanym przez nich etapem pośrednim w emigracji na Zachód. Od 1992 roku do Rosji wyemigrowało blisko 8 mln osób, co wiąże się nieuregulowaniem kwestii granicznych z 10 państwami sąsiednimi oraz zwiększeniem ilości przejść granicznych.

Najtrudniejsza sytuacja w zakresie ochrony przed napływem uchodźców występuje:

- na granicy z Kazachstanem - kanałem tym nielegalnie przekracza granicę blisko 90% wszystkich nielegalnych imigrantów;
- na granicy z Chinami - jednym z powodów jest nieprecyzyjna umowa rosyjsko-chińska o ruchu bezwizowym. Od 1990 r., rokrocznie granicę przekracza około 500 tys. emigrantów z Chin, z pośród których tylko 10 % osiedla się na terytorium FR, natomiast pozostali podejmują próby przedostania się do Europy Zachodniej;
- na granicy tadżycko-afgańskiej, chronionej m.in. przez oddziały straży granicznej Rosji. Najbardziej niespokojny odcinek granicy stanowi rzeka Piandż;
- na granicy z Czeczenią (administracyjny charakter granicy). WOP FSG ochrania zewnętrzną granicę czeczeńsko-gruzińską.

Drugą pozycję pod tym względem zajmuje w ramach WNP Ukraina, gdzie może przebywać około 200 tys. nielegalnych emigrantów oczekujących na przerzut do państw zachodnich.

Poza tym Ukraina udziela pomocy dla:

- około 1,5 mln repatriantów (głównie pochodzenia ukraińskiego) przybyłych z innych krajów WNP;
- blisko 150 tys. osób przemieszczonych z terenów objętych katastrofą czarnobylską.

Na Ukrainie przebywa również:

- 260 tys. osób deportowanych w latach trzydziestych Tatarów zamieszkujących przeważnie Półwysep Krymski (jeden z najbardziej niestabilnych regionów WNP);

- około 60 tys. bezpaństwowców posiadających (de jure) obywatelstwo ukraińskie, które muszą ponownie potwierdzić swój status, w ramach porządkowania kwestii obywatelstwa. Przewiduje się przyznanie obywatelstwa wszystkim osobom pochodzenia ukraińskiego przed upływem 2004 roku.

Ukraina nie ratyfikowała Konwencji Genewskiej z 1951 r. i Protokołu Nowojorskiego z 1967 r., co pociąga za sobą skutki prawne w postaci nieróżnicowania statusu uchodźców i osób starających się o azyl od cudzoziemców przebywających nielegalnie. Istnieje więc prawdopodobieństwo przyznania ochrony i przywilejów przestępcom i terrorystom, co w konsekwencji powodować może legalne ich przemieszczanie się w oparciu o dokumenty podróży, także poza terytorium Ukrainy.

Ukraiński Komitet ds. Ochrony Granicy Państwowej we współpracy z funkcjonariuszami Zachodniego Zarządu Regionalnego FSG FR rozpoczął realizację programu zapobiegania napływu nielegalnej migracji. W pierwszym etapie monitoringowi jest poddawany ok. 200 km odcinek granicy od Kupjensk do Bogaduchow.

Białoruś jako kolejne państwo jest ze względu na swoje położenie geograficzne, typowym krajem migracji tranzytowych. Przebywa tam obecnie prawdopodobnie:

- prawie 160 tys. repatriantów (osoby pochodzenia białoruskiego, które powróciły do kraju po upadku ZSRR);
- blisko 130 tys. osób traktowanych jako „uchodźcy ekologiczni" (przemieszczeni z obszarów objętych katastrofą czarnobylską);
- około 36 tys. obywateli WNP, którzy wystąpili z prośbą o azyl.

Ponadto, na terytorium Republiki Białorusi znajduje się około 200 tysięcy nielegalnych emigrantów z WNP, Azji i Afryki, którzy czasowo przebywają na Białorusi i zamierzają przekroczyć granicę z Polską, Litwą lub Ukrainą w celu przedostania się do Europy Zachodniej.

6.3. Współpraca ekonomiczna

Stworzony w latach istnienia ZSRR system centralnego planowania oraz redystrybucji dóbr sprawił, że w momencie rozpadu państwa związkowego właściwie żadna z republik nie była zdolna do samodzielnego funkcjonowania jako autonomiczny system gospodarczy. Świadomość tego faktu skłaniała przywódców tworzącego się WNP do poszukiwania sposobów utrzymania więzi gospodarczych pozwalających wykorzystać istniejące moce produkcyjne i ograniczyć do minimum przewidywany spadek PKB.

Znalazło to swoje odzwierciedlenie już w trakcie spotkania przywódców Rosji, Białorusi i Ukrainy 8 grudnia 1991 roku, kiedy to została uzgodniona i przyjęta treść „Deklaracji o polityce ekonomicznej"[36]. Celem dokumentu było zachowanie i rozwój dotychczasowych powiązań między innymi poprzez koordynację reform gospodarczych, regulację wzajemnego i zewnętrznego zadłużenia republik oraz popieranie tworzenia wspólnych przedsiębiorstw.

Jednak ani przyjęcie deklaracji ani późniejsze porozumienia w ramach WNP nie były w stanie skutecznie zahamować dezintegracji gospodarczej Wspólnoty, bowiem nigdy nie obejmowały swym zasięgiem wszystkich państw członkowskich lub pozostawały tylko papierowymi umowami. Dodatkowo, w czasie pogłębiającej się zapaści gospodarczej z lat 1991-1998, każde z państw poszukiwało samodzielnie sposobów powstrzymania recesji i nie stosowało się do wcześniejszych wspólnych ustaleń. W efekcie znacząco spadła wartość wzajemnej wymiany handlowej w ramach Wspólnoty. Jednocześnie zjawisko to spowodowało wzrost ilości inicjatyw mających zmienić ten negatywny trend[37].

Ze względu na zakres pracy w dalszej części podrozdziału skupię się jedynie na współpracy kompleksów wojskowo-przemysłowych, która ma istotne znaczenie zarówno dla bezpieczeństwa państw Wspólnoty, jak i całego regionu. Nieco miejsca poświęcę także bezpieczeństwu energetycznemu państw WNP i ich współpracy w tym zakresie oraz wykorzystywaniu przez Rosję swojej supremacji w tej dziedzinie.

6.3.1. Kooperacja państw WNP przy produkcji i handlu uzbrojeniem

Najistotniejsze znaczenie dla bezpieczeństwa tego obszaru miały działania Wspólnoty na rzecz utrzymania współpracy, a tym samym i kontroli nad rozczłonkowanym kompleksem wojskowo-przemysłowym (KWP) byłego ZSRR. Stanowił on najbardziej zaawansowaną technologicznie gałąź przemysłu państwa związkowego wspartą licznymi instytutami naukowo-badawczymi. Jego ewidentnym mankamentem okazał się jednak kształtowany przez lata podział pracy i współzależność między republikami. Spowodowała ona, że po 1991 roku praktycznie nie było możliwe wyprodukowanie za-

---

[36] Tekst dokumentu (w:) Z. Brzeziński, P. Sullivan, Russia and the Commonwealth of Independent States...op.cit., s. 46.

[37] Możemy do nich zaliczyć chociażby Eurazjatycką Wspólnotę Gospodarczą czy podpisywanie dwustronnych umów gospodarczych.

awansowanego technologicznie lub składającego się z wielu elementów wyrobu finalnego w ramach jednego nowo powstałego państwa.

Sytuacja ta wywoływała poważne zaniepokojenie zarówno Rosji, jak i Zachodu. Rosja obawiała się wchodzenia KWP pozostałych państw WNP w kooperację produkcyjną z państwami trzecimi, co mogłoby ją pozbawić kontroli nad produkcją specjalną na tym obszarze, a tym samym znacznych wpływów z eksportu uzbrojenia i technologii. Przyczynia się do tego również fakt, że po 1991 roku wiele zakładów produkujących podzespoły do montowanego w Rosji uzbrojenia znalazło się z dnia na dzień w poza jej granicami, komplikując zarówno system dostaw, jak i utrzymanie jednolitych parametrów technologicznych. W rozumieniu Zachodu największe niebezpieczeństwo stanowiła możliwość rozprzestrzeniania się na państwa progowe technologii produkcji broni masowego rażenia. Dotyczyło to zarówno sprzedaży gotowych wyrobów, jak i zatrudniania naukowców z byłego ZSRR w laboratoriach innych państw, przede wszystkim w Azji[38]. Dlatego tak istotne było dla Zachodu przystąpienie Ukrainy, Białorusi i Kazachstanu do układu NPT, a dla Rosji utrzymanie współpracy z przemysłem zbrojeniowym państw WNP.

Najważniejszą rolę w inicjowaniu procesu konsolidacji sektorów wojskowo-przemysłowych państw WNP odgrywa Rosja dążąca do zajęcia kluczowego miejsca wśród eksporterów uzbrojenia na świecie[39]. Za najistotniejszych partnerów FR w dziedzinie produkcji i handlu uzbrojeniem uważane są Ukraina i Białoruś, które także po latach nie do końca udanych samodzielnych prób spożytkowania mocy produkcyjnych, również zabiegają o współpracę z przemysłem rosyjskim. Pozostałe państwa WNP posiadają znacznie mniejsze znaczenie jako partnerzy dla rosyjskich firm zbrojeniowych, które dążą raczej do przejęcia całkowitej kontroli nad tamtejszymi zakładami zbrojeniowymi. Za przykład może tu posłużyć Armenia, która w 2002 roku przekazała Rosji wybrane zakłady zbrojeniowe w ramach redukcji zadłużenia.

Aktualnie współpraca wojskowo-techniczna, obok współdziałania w ramach regionalnych systemów bezpieczeństwa zbiorowego oraz połączonego systemu OP, staje się jednym z najważniejszych elementów polityki rosyjskiej zmierzającej do zachowania wpływów Moskwy na obszarze WNP. W ramach Wspólnoty kwestie współpracy KWP regulowane są przez Komitet ds. Współpracy Wojskowo-Technicznej działający przy

---

[38] Liczbę naukowców z terenów byłego ZSRR, którzy mieli dostęp do technologii produkcji BMR, a obecnie pracują dla innych państw, ocenia się ok. 60 tysięcy.
[39] W 2001 r. Rosja wyeksportowała uzbrojenie wartości ok. 4,5 mld USD.

Radzie Ministrów Obrony WNP oraz międzypaństwową Komisję ds. Współpracy Wojskowo-Ekonomicznej państw WNP, w skład której wchodzą przedstawiciele Armenii, Białorusi, Kazachstanu, Kirgizji, Rosji i Tadżykistanu. Gremia te zajmują się przygotowaniem długofalowych programów współpracy wojskowo-technicznej i ekonomicznej w ramach WNP, bazy normatywno-prawnej regulującej standardy produkowanego uzbrojenia oraz ujednoliceniem przepisów kontroli eksportu oraz celnych określających zasady handlu technologiami podwójnego przeznaczenia. Rosjanie są zainteresowani włączeniem się pozostałych krajów Wspólnoty do prac w tym gremium, a do tego czasu współpracę z nimi regulują umowami dwustronnymi.

Współpraca przedsiębiorstw Kompleksu Wojskowo-Przemysłowego Rosji i Ukrainy trwa nieprzerwanie mimo rozpadu Związku Sowieckiego, a jedynym powodem faktycznie wpływającym na jej ograniczenia jest chroniczny brak środków finansowych na wzajemne regulowanie należności i inwestycje. Należy także stwierdzić, że zacieśnieniem wzajemnej współpracy zainteresowane są obydwie strony, przy czym zainteresowanie ukraińskie wyraźnie wzrasta od połowy lat dziewięćdziesiątych. Dla Rosji możliwość korzystania z potencjału przemysłowego, który pozostał na Ukrainie, jest korzystna z punktu widzenia finansowego, bowiem uruchomienie podobnej produkcji u siebie pociągnęłoby dodatkowe koszty związane z budową infrastruktury. Z kolei dla Ukrainy, wobec braku zainteresowania jej przemysłem zbrojeniowym ze strony państw zachodnich, współpraca z Rosją jest warunkiem, a wręcz jedyną szansą na jego chociażby częściowe przetrwanie.

W 1991 roku w granicach Ukrainy znajdowało się ok. 700 przedsiębiorstw Kompleksu Wojskowo-Przemysłowego, w tym 344 zajmujących się głównie realizacją zamówień specjalnych[40]. W latach 1991–1997 liczba przedsiębiorstw KW-P zmniejszyła się pięciokrotnie, a liczba zatrudnionych siedmiokrotnie. Udział przedsiębiorstw zbrojeniowych w ogólnej produkcji przemysłowej Ukrainy spadł w tym okresie z 27 do niecałych 4%. Pod koniec lat 90. produkcja przestała spadać, ale ukraiński przemysł zbrojeniowy ogarnęła stagnacja.

Podejmowane w pierwszej połowie lat 90. próby emancypacji ukraińskiego Kompleksu Wojskowo-Przemysłowego skończyły się niepowodzeniem, czego świadectwem

[40] Było to 205 zakładów produkcyjnych i 139 instytutów naukowo-badawczych, zatrudniających łącznie 1,5 mln pracowników, które stanowiły ok. 30% potencjału produkcyjnego całego przemysłu zbrojeniowego byłego ZSRR.

paradoksalnie stał się największy i de facto jedyny sukces eksportowy - sprzedaż 300 czołgów *T-80* do Pakistanu[41].

Uzależnienie ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego od dostaw z Rosji najlepiej obrazuje stan uzbrojenia i sprzętu wojskowego ukraińskiej armii. Wymiany lub kapitalnego remontu wymaga ok. 50% środków rażenia wojsk lądowych, 50% samolotów, 84% śmigłowców i niemal całe pokładowe uzbrojenie jednostek pływających marynarki wojennej. Ukraiński przemysł zbrojeniowy nie tylko zaprzestał produkcji samolotów bojowych i śmigłowców, lecz także środków rażenia niezbędnych dla wszystkich podstawowych typów uzbrojenia (systemów przeciwlotniczych, artylerii i broni pancernej, samolotów i okrętów), co w sytuacji zerwania więzów z Rosją sprowadziłoby ukraiński przemysł zbrojeniowy do pozycji przemysłu ciężkiego (np. w przypadku przerwania dostaw armat do czołgów zakładom w Charkowie pozostałaby produkcja traktorów i spychaczy).

Istotne znaczenie dla kondycji ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego ma znaczący udział zamówień rosyjskiego Kompleksu Wojskowo-Przemysłowego oraz krajów WNP. Zamówienia własnych sił zbrojnych są niewielkie (5-7% ogólnej wartości produkcji). Dotyczą one głównie remontów, rzadziej modernizacji. Wyjątkowo w ramach promocji eksportowej państwo zamówiło 10 nowych czołgów dla ukraińskiej armii.

Względną autonomię zachowały branże produkujące samoloty transportowe i rakiety nośne oraz niektóre typy satelitów. Uzależnieniem tych właśnie segmentów przemysłu lotniczego i kosmicznego najbardziej zainteresowana jest Rosja. Po rozpadzie Związku Sowieckiego na Ukrainie znalazła się cała linia produkcyjna samolotów Antonowa - główne biuro konstrukcyjne, zakłady produkujące samoloty, większość wykonawców podzespołów i osprzętu skupionych w ANTK im. Antonowa. Podobnie wygląda sprawa biur konstrukcyjnych „Jużmasz" (obecnie „Piwdenmasz") konstruujących i produkujących rakiety nośne zarówno dla cywilnego kompleksu kosmicznego, jak i dla celów militarnych (nośniki głowic nuklearnych).

Potencjał umożliwiający konstruowanie i produkcję samolotów transportowych oraz rakiet nośnych odziedziczyła również Rosja, jednakże z powodów ekonomicznych korzystniejsza stała się dla niej współpraca z Ukrainą. Do zaangażowania się w konsor-

[41] Gdyby nie zmiana postawy Rosji, która również uczestniczyła w przetargu i jednocześnie na obszarze WNP była monopolistą w zakresie produkcji armat kalibru 125 mm do czołgów konstrukcji sowieckiej, żeby zrealizować zamówienie Ukraina musiałaby zdemontować podstawowe uzbrojenie z wszystkich znajdujących się na wyposażeniu jej armii czołgów *T-80* (nb. najnowocześniejszych jakie posiada), jako że na montaż starszego modelu armaty produkowanego w Polsce nie zgadzał się Pakistan.

cjum Antonowa skłonił Rosjan brak środków pozwalających na uruchomienie prac nad samolotem transportowym Iljuszyna lub Tupolewa, które to konsorcja od kilkudziesięciu lat specjalizowały się w samolotach pasażerskich[42].

Nieco inny charakter i krótszą historię ma zainteresowanie Rosjan ukraińską produkcją rakiet nośnych (Rosja posiada w pełni rozwiniętą własną produkcję rakiet i faktycznie to zakłady „Jużmasz" są uzależnione od rosyjskich podwykonawców). Celem Rosjan jest prawdopodobnie przejęcie kontroli nad działalnością komercyjną przedsiębiorstw ukraińskich polegającą na wynoszeniu na orbitę zachodnich satelitów, konkurencyjną wobec podobnej działalności rosyjskiej. Nie bez znaczenia jest fakt, że obie strony są w dużym stopniu uzależnione od kosmodromu Bajkonur należącego do Kazachstanu, który, korzystając z konkurencji rosyjsko-ukraińskiej, dyktuje ceny użytkowania kosmodromu i nierzadko blokuje do niego dostęp do czasu spłacenia długów przez któregoś z użytkowników.

Jeżeli chodzi o współpracę w dziedzinie produkcji rakiet dla celów militarnych, wydaje się, że będzie ona dotyczyła wznowienia na Ukrainie produkcji rakiet balistycznych *RSM-52*, służących jako środki przenoszenia głowic jądrowych na czterech atomowych okrętach podwodnych projektu 941 *Akuła* (ozn. NATO *Typhoon*), co pozwoliłoby zachować te okręty w służbie do 2010-2015 roku[43].

Zacieśnienie współpracy przemysłu zbrojeniowego Rosji i Ukrainy niewątpliwie przynosi też korzyści konkretnym przedsiębiorstwom, zwłaszcza jednemu z dwóch głównych rosyjskich producentów czołgów - zakładom w Omsku, które po rozpadzie ZSRR utraciły powiązania z biurem konstrukcyjnym i zakładami w Charkowie (w obu miastach produkowano czołgi *T-80*). W wyniku walki konkurencyjnej o rynki zbytu zakłady w Omsku przegrały nie tylko przetarg na dostawę czołgów dla Pakistanu, lecz również walkę o rynek wewnętrzny (dostawy dla rosyjskich sił zbrojnych) na rzecz w pełni niezależnych od współpracy z zagranicą zakładów w Niżnym Tagile (oferujących modyfikację znacznie starszego czołgu *T-72*). Poza producentem *T-80* zacieśnienie współpracy duże znaczenie ma dla tych przedsiębiorstw w Rosji, których kooperantami

---

[42] Jedynym produkowanym seryjnie transportowcem opracowanym po 1970 r. poza biurem konstrukcyjnym Antonowa był *Il-76*) oraz konieczność utrzymania dochodowej floty samolotów transportowych (w większości Anów). Dla Ukraińców współpraca ta oznacza brak problemów (poza związanymi z płatnościami) z zakupem części osprzętu, awioniki i podzespołów (szczególnie podwozia), których nie produkowano na Ukrainie. Od kilku lat sztandarowym przykładem współpracy przemysłów zbrojeniowych Rosji i Ukrainy pozostaje projekt średniego samolotu transportowego *An-70* (w wersji eksportowej, powstającej we współpracy z Niemcami oznaczonego jako *An-7X*), który ma szansę stać się podstawowym samolotem tej klasy w siłach powietrznych Rosji i Ukrainy.

[43] Resurs rakiet znajdujących się obecnie w ich wyposażeniu wyczerpie się ok. 2003 r. i od tego czasu byłyby one bezbronne, jako że produkowane w Rosji rakiety *RSM-54* nie pasują do zainstalowanych na okrętach wyrzutni.

są ukraińscy producenci systemów radiolokacyjnych, nawigacji i kierowania ruchem powietrznym.

Zacieśnianie współpracy przemysłu zbrojeniowego Rosji i Ukrainy wpisuje się w forsowaną obecnie przez ekipę prezydenta Putina reformę Kompleksu Wojskowo-Przemysłowego, której efektem byłaby odbudowa całego potencjału technologicznego i przemysłowego FR. W myśl założeń reformy przemysłu zbrojeniowego cały kompleks miałby się składać z koncernów, w ramach których realizowane byłyby zamknięte cykle produkcyjne poszczególnych rodzajów uzbrojenia i sprzętu wojskowego. W koncepcji tej niejako zarezerwowano miejsce dla przedsiębiorstw ukraińskich.

Rozwijająca się współpraca KWP obydwu państw została potwierdzona zawarciem i podpisaniem 12 lutego 2002 roku przez podpisane pod patronatem prezydentów Putina i Kuczmy umów kooperacyjnych, z których większość dotyczy współpracy w zakresie prowadzenia prac badawczych i produkcji (użytkowania) rakiet nośnych, samolotów transportowych i uzbrojenia.

Podpisane porozumienia można uznać za nieuchronną konsekwencję pogłębiającej się zapaści przemysłu zbrojeniowego Ukrainy.

Podobnie wygląda kwestia współpracy z Białorusią, na terytorium której znajdowały się 112 zakłady należące do przemysłu wojennego ZSRR. Produkcja przedsiębiorstw na potrzeby obronne oraz prace naukowo-badawcze i konstruktorskie były finansowane przez budżet centralny. W warunkach systemu nakazowo-rozdzielczego przedsiębiorstwa te stanowiły elitarną część radzieckiego przemysłu i działały w sprzyjających warunkach ekonomicznych. Rozpad ZSRR i powstanie niezależnego państwa białoruskiego złamało ich dobrą koniunkturę.

Tylko nieliczna ich część zdołała utrzymać swój potencjał naukowy i technologiczny oraz zachować wcześniejszy profil produkcji. Dotyczy to głównie firm, które nawiązały współpracę z kooperantami rosyjskimi. Możemy do nich zaliczyć Miński Zakład Ciągników Kołowych, który produkuje mobilne rozruchowe urządzenia *MZKT-79221* dla rosyjskich międzykontynentalnych rakiet balistycznych *Topol-M*. Podobnie przedstawia się sytuacja z Zakładem Remontu Samolotów w Baranowiczach, który wyspecjalizował się remontach i modernizacji myśliwców *MiG-29*. Prace odbywają się pod kontrolą rosyjskiej korporacji MiG, która zleca białoruskim zakładom remont eksportowanych przez Rosję samolotów na warunkach obsługi serwisowej[44]. Także firma „Minotor-serwis" SA, utworzona przez byłych pracowników Mińskiego Zakładu Traktorów, współpracując z

zakładem mechanicznym w Uljanowsku zaprojektowała 2 nowe urządzenia samojezdne, odpowiadające nowoczesnym standardom. Są to pojazdy *Szilka M4* oraz *Szilka M5*. Po raz pierwszy te urządzenia zostały zaprezentowane na wystawach techniki zbrojeniowej w Rosji i Zjednoczonych Emiratach Arabskich.

Podstawę współpracy KWP Rosji i Białorusi stanowią umowy:

- z 19 grudnia 1997 roku przewidująca współpracę obu państw w dziedzinie wykonywania państwowych zamówień obronnych, realizowanie wspólnych programów zbrojeniowych oraz produkcję i remont techniki wojennej;
- z 6 lipca 2000 roku „O zasadach współdziałania w eksporcie uzbrojenia do krajów trzecich". Precyzuje ono m.in. podział segmentów produkcji i rynków zbytu, na których eksporterzy posiadają wiodące pozycje oraz zasady wspólnych działań w pozyskiwaniu nowych odbiorców, w tym wymiany informacji o planowanych dostawach uzbrojenia i konsultacje w dziedzinie polityki cenowej. Na jego bazie w Mińsku Zjednoczenie Naukowo-Produkcyjnego Agat, specjalizuje się w pracach badawczo rozwojowych i konstrukcyjnych nad nowymi środkami walki radioelektronicznej oraz systemami zautomatyzowanego dowodzenia, a Mińskie Zakłady Ciągników Kołowych i Mińskie Zakłady Samochodowe będą dostarczały podwozi kołowych dla rosyjskich producentów *PZR S–300* i *Tor–1M* oraz kompleksów *BPR Topol-M*.

Kolejnym krokiem w procesie tworzenia wspólnej przestrzeni gospodarczej i naukowo-technicznej w celu efektywnego wykorzystania potencjałów naukowo-badawczych, produkcyjnych oraz inwestycyjnych przedsiębiorstw rosyjskiego i białoruskiego Kompleksów Wojskowo-Przemysłowych było podpisanie porozumienia o współpracy rosyjsko-białoruskich grup finansowo-przemysłowych (GFP) Aerokosmiczeskoje Oborudowanije i „BiełRusAwto"[45]. Płaszczyzną współpracy obydwu GFP będzie realizacja finansowanego w ramach budżetu Państwa Związkowego Rosji i Białorusi „Programu rozwoju do 2008 roku sprzętu samochodowego napędzanego silnikami wysokoprężnymi". W ramach realizacji jego założeń, Mińskie Zakłady Samochodowe zleciły przedsiębiorstwom wchodzącym w skład obydwu grup, produkcję kilkutysięcznej partii systemów antypoślizgowych ABS dla pojazdów transportowych, w tym produkowanych na potrzeby sił zbrojnych. Takie zamówienie otrzymała m.in. SA Zakłady Samochodowe „Ural", której kierownictwo zdecydowało o adaptacji stosowanych w lotnictwie układów

---

[44] Ż. Pleskacz, Przemysł zbrojeniowy Rosji i Białorusi, opracowanie w posiadaniu autora.
[45] Agenctwo Wojennych Nowosti z 3.04.2002 r.

automatycznego rozhamowywania kół, opracowanych przez specjalistów GFP Aerokosmiczeskoje Oborudowanije, do potrzeb seryjnej produkcji ABS. W realizacji tego programu wezmą także udział Borysowskie Zakłady Produkcyjne Aparatury „Ekran", Zakłady „Elektropribor" (Woroneż), „Elektropribor" (Tambow) i „Izmiertieł" (Smoleńsk). Szybki rozwój współpracy obydwu państw następuje również w dziedzinie elektroniki. Wiodącą rolę odgrywa tu tworzona na bazie firmy Rosyjska Elektronika SA i białoruskiego Zjednoczenia Naukowo-Produkcyjnego „Integrał" spółka SA „Integrał-Angstrem" grupująca sześć zakładów produkcyjnych oraz cztery biura konstrukcyjne w Mińsku, Brześciu i Pińsku. „Integrał" będący producentem ok. 2,5 tys. rodzajów układów scalonych o wysokiej skali integracji, 500 typów elementów półprzewodnikowych i 50 rodzajów wyświetlaczy i paneli ciekłokrystalicznych, ma szansę stać się jednym ze znaczących dostawców komponentów mikroelektronicznych m.in. do rosyjskich systemów przeciwdziałania uderzeniom z kosmosu, obrony przeciwrakietowej i powietrznej oraz urządzeń optoelektronicznych. Inwestując w rozwój technologiczny spółki, strona rosyjska zamierza wykorzystać również obecne możliwości zjednoczenia „Integrał" dostarczającego ok. 5-7% układów scalonych i półprzewodników wykorzystywanych w produkcji rosyjskich systemów uzbrojenia.

Oprócz intensyfikacji współpracy z KWP Rosji, Ukraina i Białoruś dążą również do rozwoju kooperacji dwustronnej. Możemy za takową uznać podpisane w 2002 roku ukraińsko-białoruskie porozumienie o współpracy w kooperacji w zakresie prac naukowo-badawczych i produkcji uzbrojenia[46] upraszczające zasady przepływu technologii pomiędzy podmiotami sektora zbrojeniowego Ukrainy i RB. Podyktowana względami ekonomicznymi umowa dwustronna przewiduje stworzenie wykazu przedsiębiorstw i rodzajów produkcji specjalnej, powiązanych zależnościami technologicznymi i więzami kooperacyjnymi, które zostaną zwolnione z opłat celnych za dostarczane elementy i wyroby gotowe[47].

Rosja, pomimo względnie małego potencjału wytwórczego i technologicznego przemysłu zbrojeniowego państw Azji Centralnej, dąży do jego włączenia w cykle produkcyjne własnego KWP. Podyktowane jest to głównie chęcią utrzymania monopolu na eksport uzbrojenia do państw obszaru postradzieckiego i krajów będących tradycyjnymi

---

[46] Itar-Tass z 14.05.2003 r.

[47] Również podpisany w styczniu 2002 roku plan dwustronnej współpracy pomiędzy resortami obrony obu państw na 2002 r. priorytetowo traktuje zagadnienia współpracy wojskowo-technicznej, głównie w zakresie prac badawczo-rozwojowych i modernizacyjnych środków łączności, zautomatyzowanych systemów dowodzenia oraz wyposażenia wojsk obrony ABC.

odbiorcami rosyjskiego sprzętu wojskowego. Bardzo często strona rosyjska jest zainteresowana przejmowaniem pakietów większościowych i kontrolowaniem przedsiębiorstw zbrojeniowych, Kirgizji, Tadżykistanu, Kazachstanu i Uzbekistanu, w zamian za restrukturyzację zadłużenia tych państw wobec FR. W ramach redukcji części z ok. 150 mln USD długu Kirgizji wobec Rosji, inwestorzy rosyjscy są zainteresowani przejęciem w pierwszej kolejności akcji co najmniej sześciu z 23 oferowanych im do sprzedaży przez władze kirgiskie przedsiębiorstw KWP, budownictwa maszynowego i przetwórstwa metali kolorowych, m.in. Zakładów Dastan (Biszkek) będących jednym z największych dostawców torped dla rosyjskich sił morskich. W następnej kolejności Rosjanie chcą przejąć pakiety 70-100% akcji Zakładów im. Lenina i Setun, Biszkeckich Zakładów Budowy Aparatury oraz Zjednoczenia Produkcyjnego „Ała-Too".

Na mocy porozumienia z 10.11.2000 roku podpisanego przez przedstawicieli rządu Tadżykistanu i dyrektora generalnego Rosyjskiej Agencji ds. Uzbrojenia Konwencjonalnego – Aleksandra Nozdraczewa, strona rosyjska wyraziła gotowość inwestycji i przejęcia części udziałów w tadżyckich przedsiębiorstwach zbrojeniowych, głównie zakładów produkcji amunicji i materiałów wybuchowych. Rosjanie zaproponowali ich odbudowę oraz gotowość do przekazania im technologii produkcyjnych i nawiązania więzi kooperacyjnych.

Od połowy 2000 roku prowadzone są rozmowy pomiędzy przedstawicielami przemysłu obronnego Rosji, Kazachstanu, Ukrainy i Białorusi na temat utworzenia wspólnej grupy finansowo-przemysłowej „Internawigacja"[48]. Celem jej powołania ma być integracja technologiczna i finansowa, umożliwiająca realizację projektów inwestycyjnych i innych programów w dziedzinie radionawigacji.

Rosja i Ukraina w ramach współpracy trójstronnej z Ukrainą realizują także programu budowy rakiety nośnej *Sodrużestwo*, która ma zastąpić wysoce awaryjne rakiety *Proton*. Realizacja projektu włączonego w rosyjsko-kazachski program badania i wykorzystania przestrzeni kosmicznej na lata 2000-2005 jest w chwili obecnej opóźniony ze względu na trudności Rosji i Ukrainy w sfinansowaniu prac. Szacowane początkowo na ok. 170 mln USD koszty jego wdrożenia wzrosną prawdopodobnie o ok. 80%. W celu zmniejszenia wydatków i przyspieszenia prac, strona kazachska zaproponowała wykorzystanie na potrzeby nowego projektu, zbudowanych dla realizacji programu Energia-

---

[48] W jej skład wejdzie ok. 20 przedsiębiorstw, w tym min. rosyjskie firmy „Morswiaź", „Kompas" i Moskiewski Bank Międzypaństwowy oraz ukraińskie „Chartron-Konsat" (Zaporoże) i kijowska „Kwant-Nawigacja".

Buran obiektów i urządzeń kosmodromu Bajkonur, które obecnie wykorzystywane są sporadycznie. Dążenia Kazachstanu do przyspieszenia prac nad projektem rakiet *Sodrużestwo* mają związek z decyzją władz FR o rozbudowie kosmodromu w Plesiecku i przeniesieniu tam w najbliższych latach większości startów rakiet nośnych dla celów komercyjnych. Rozstrzygnięcie to pozbawi stronę kazachską środków finansowych za dzierżawę Bajkonuru (obecnie ok. 115 mln USD rocznie) oraz doprowadzi do wstrzymania inwestycji rosyjskich w modernizację kosmodromu, co w konsekwencji doprowadzi do jego degradacji.

Współpraca rosyjsko-kazachska obejmuje również energetykę jądrową, między innymi budowy urządzeń do przeprowadzania kontrolowanej syntezy termojądrowej. na terenie Państwowego Centrum Jądrowego Kazachstanu. Urządzenia będą przeznaczone głównie do prowadzenia badań nad zachowaniem się materiałów pod wpływem wysokich temperatur, strumieni radiacyjnych i elementarnych cząstek strumieni plazmy. Zakończenie prac jest planowane na 2004 r., a ich wartość ma wynieść ok. 9 mln USD.

Wykorzystując trudną sytuację polityczną Uzbekistanu, Rosja podjęła w ostatnim czasie działania na rzecz związania wiodących przedsiębiorstw zbrojeniowych tego kraju z własnym KWP. Rosja zainteresowana jest m.in. utworzeniem we współpracy z taszkienckim Zjednoczeniem Lotniczo-Produkcyjnym im. Czkałowa międzynarodowej spółki budowy samolotów rodziny *Ił*, co ma ułatwić obu państwom wejście na rynki państw trzecich. W ramach współpracy, w Uzbekistanie mają także być utworzone wspólne przedsiębiorstwa zajmujące się remontami i produkcją uzbrojenia oraz sprzętu wojskowego na potrzeby SZ obu państw. Ponadto, Rosja zobowiązała się do szkolenia uzbeckich specjalistów w dziedzinie techniki lotniczej i pancernej. Na mocy międzyrządowych uzgodnień w zakładach im. Czkałowa przy pomocy rosyjskich specjalistów i dokumentacji technicznej rozpoczęto również modernizację samolotów *Ił-76* i *Ił-76MF*. Oprócz tego, w przyszłości zakłady w Taszkiencie są zainteresowane przystąpieniem do ukraińsko-rosyjskiego programu budowy samolotu *An-70*.

W latach ubiegłych, z inicjatywy Rosji podjęto działania zmierzające do powołania międzynarodowej spółki „Granit", skupiającej 27-28 przedsiębiorstw, wyspecjalizowanych w produkcji sprzętu radiolokacyjnego i zautomatyzowanych systemów dowodzenia[49]. W skład spółki wchodzi 27-28 zakładów zbrojeniowych, z tego 17 spoza FR, zlo-

---

[49] W jej skład wchodzą m.in. Zakłady Budowy Maszyn w Dniepropietrowsku, Centralne Biuro Konstrukcyjne „Ałmaz", „Promrossbank", „Probiznesbank" oraz Ogólnorosyjski Naukowo-Badawczy Instytut Radiotechniczny; biało-

kalizowanych w Tadżykistanie i Kazachstanie oraz Azerbejdżanie, Armenii i Białorusi. Przedsiębiorstwa wchodzące w skład spółki mają współpracować przy remontach i modernizacji *PZR S-300.*

W założeniach Rosji, przejęcie kontroli nad przedsiębiorstwami zbrojeniowymi z obszaru krajów Azji Centralnej pozwoli na reglamentację ich działalności na rynkach zewnętrznych oraz umożliwi wprowadzanie zakazu sprzedaży systemów uzbrojenia, eksportowi których Rosja jest przeciwna. Przykładem może być ubiegłoroczny sprzeciw Rosji wobec prób sprzedaży na rynkach zagranicznych torped *Szkwał-E* produkowanych w zakładach w Ałma-Acie (Kazachstan) i Dastanie (Kirgizja). Powodem zakazu było zawarcie przez Kazachstan, z pominięciem Rosji, kontraktu na dostawę do Chin 40 rakietotorped oraz próba ich nielegalnego zakupu przez Kanadę. Szczególny niepokój rosyjskich kręgów polityczno-wojskowych budził fakt, iż Chiny mogą stosunkowo łatwo przezbroić torpedy *Szkwał* w ładunki jądrowe.

6.3.2. Kwestia surowców energetycznych jako środek nacisku Rosji

Rozwój sektora paliwowego państw kaspijskich i tworzenie na jego użytek nowych magistrali przesyłowych w oparciu o kapitał zachodnioeuropejski, amerykański, japoński czy chiński, wywołuje poważne zaniepokojenie władz rosyjskich. Stanowi to bowiem istotne zagrożenie dla mocarstwowej pozycji FR, jak i jej interesów w regionie traktowanym jako bliska zagranica i „miękkie podbrzusze" Federacji.

Urzeczywistnienie chociażby części planów inwestycyjnych w regionie kaspijskim pozbawiłoby Rosję także istotnych instrumentów nacisku politycznego i ekonomicznego na tamtejsze państwa oraz znacznych wpływów finansowych[50]. W perspektywie mogłoby to skutkować utratą pozycji wiodącego dostawcy surowców energetycznych na rynki europejskie, a co gorsza kłopotami z wyrównaniem własnego bilansu energetycznego[51].

Perspektywa takiego rozwoju sytuacji wywołuje zdecydowane przeciwdziałanie rosyjskie. Jest ono nakierowane na spowalnianie realizacji niewygodnych inwestycji, dążenie do przejęcia nad nimi kontroli lub nawiązywanie współpracy energetycznej z potencjalnymi importerami paliw zainteresowanymi surowcami kaspijskimi. W tym wzglę-

---

ruskie Zjednoczenie Naukowo-Produkcyjne „Agat". Ukrainę w „Granicie" będzie reprezentować Dnieprowskie Zjednoczenie „Maszzawod".

[50]Obecna dominacja transportowa w regionie kaspijskim jest dla Rosji nie tyle elementem gry geopolitycznej o wpływy w regionie, ile warunkiem koniecznym dla utrzymania względnej równowagi gospodarczej.

dzie szczególny nacisk położono na zacieśnienie współpracy energetycznej z państwami UE. Poszukiwanie przez „piętnastkę" alternatywnych wobec Zatoki Perskiej źródeł dostaw ropy i gazu może bowiem oznaczać napływ znacznych inwestycji na wybrany obszar. Rosja dąży więc do przejęcia kontroli nad wydobyciem i eksportem surowca kaspijskiego i jednoczesnego wchłonięcia potencjalnych środków inwestycyjnych niezbędnych do prawidłowego rozwoju jej rodzimego sektora energetycznego[52].

Do rosyjskich działań mających spowolnić rozwój sektora paliwowego w Azerbejdżanie, Kazachstanie, Uzbekistanie czy Turkmenistanie możemy zaliczyć:

1. Przedstawianie i lansowanie własnych, konkurencyjnych projektów związanych z wydobyciem lub transportem ropy i gazu. Za przykład może tu posłużyć projekt magistrali gazowej do Turcji zwanej „Blue Stream", wybudowanie obwodnicy czeczeńskiej ropociągu Baku-Noworosyjsk lub magistrali Tengiz-Noworosyjsk[53]. Założeniem pierwszego z projektów jest wyeliminowanie z rynku tureckiego turkmenistańskiego gazu, który mógłby tam być dostarczany gazociągiem TCP, a tym samym skłonienie Aszchabadu do eksportu surowca przez terytorium rosyjskie. Drugi i trzeci projekt mają przekreślić opłacalność ekonomiczną rurociągu Baku-Cejhan, którego realizacja mogłaby umocnić amerykańskie wpływy w regionie.

2. Podtrzymywanie stanu niepewności co do terminu i sposobu uregulowania kwestii statusu Morza Kaspijskiego poprzez udzielanie poparcia różnym stronom konfliktu. Stało się to szczególnie widoczne po objęciu władzy przez ekipę prezydenta W. Putina. Rosja zaczęła popierać Azerbejdżan w konflikcie z Turkmenistanem o podział Morza Kaspijskiego, czyli odwrotnie niż za kadencji B. Jelcyna. Wynika to z przekonania W. Putina, że Azerbejdżan w sensie geograficznym jest kluczowym państwem regionu, a utrzymanie go w rosyjskiej sferze wpływów zamknęłoby Zachodowi i USA drogę do Morza Kaspijskiego i Azji Centralnej.

3. Utrzymywanie baz wojskowych w Armenii i Gruzji stwarzające zagrożenie dla planowanych rurociągów, przy jednoczesnym dążeniu do zapewnienia jak największego bezpieczeństwa magistralom położonym na terytorium Federacji.

---

[51] Byłoby to niemożliwe w wypadku gazu ziemnego, którego niedobór w pewnych regionach Rosji jest uzupełniany importem z Turkmenistanu.
[52] Szacuje się je na ok. 50 mld USD do 2010 roku.
[53] Na początku grudnia br. zakończono układanie nitki rurociągu Tengiz-Noworosyjsk.

4. Zachęcanie państw kaspijskich do wykorzystywania rosyjskiego systemu rurociągowego, nawet jeśli miałoby się to odbywać kosztem rodzimych firm naftowych[54].

5. Wpływanie na rozwój sytuacji wewnętrznej republik nadkaspijskich, między innymi poprzez ograniczenia w zatrudnieniu ich obywateli na terytorium FR[55].

Reakcją obronną FR jest także dążenie do przejęcia kontroli nad wybranymi inwestycjami związanymi z kaspijskimi nośnikami energii. Najistotniejszą rolę w tym procesie odgrywają rosyjskie spółki naftowe i gazowe. Uzyskują one wpływ na realizację inwestycji głównie poprzez tworzenie joint venture z firmami zachodnimi oraz udział w prywatyzacji zakładów przetwórczych w państwach WNP. Przykładem tak działającej spółki może być „Łukoil".

Największą aktywność wykazuje on w Kazachstanie, gdzie w ramach spółki „Łukarko" uczestniczy w badaniach i eksploatacji złoża Tengiz[56]. W konsorcjum „Rosnieft-Shell" wspólnie z „Rosnieftem" i „Transnieftem" uczestniczy także w przygotowaniu infrastruktury dla eksploatacji złoża Tengiz oraz budowy magistrali Tengiz-Noworosyjsk, którym tamtejsza ropa trafiać będzie na rynki zbytu. W Azerbejdżanie do „Łukoilu" należy 10% udziałów w kontrakcie na eksploatację morskich złóż Azeri, Czyriag i Giuneszli, a także 10% ewentualnego wydobycia z pól Szachdeniz.

W działaniach, których celem jest ograniczenie dostępu do rynków zbytu dla surowców energetycznych państw kaspijskich poprzez nawiązywanie ściślejszej współpracy z potencjalnymi importerami, pomógł Rosji kryzys paliwowy z 2000 roku. Skłonił on państwa UE do zwiększenia importu paliw z FR, którego wielkość ma być podwojona do 2020 roku[57]. Perspektywa nawiązania partnerstwa strategicznego obydwu stron w dziedzinie energetyki, oprócz korzyści ekonomicznych i politycznych, dla Rosji oznaczałaby jednocześnie spadek zainteresowania Europy ropą i gazem kaspijskim.

Wykorzystując tę sytuację, Moskwa zabiega również o budowę nowej magistrali gazowej łączącej ją z Zachodem z pominięciem Ukrainy[58]. Pozwoliłoby to na dalsze

---

[54] W 2001 roku, pomimo protestów rosyjskich spółek naftowych, zwiększono dwukrotnie (do 14 mln ton ropy) kazachstańską kwotę tranzytową.

[55] Na przykład Azerowie pracujący na terytorium Rosji zasilili w 2000 roku swoje państwo sumą ok. 2,4 mld USD, znacznie przewyższającą wpływy budżetu republiki.

[56] „Łukarko" to spółka rosyjsko-amerykańska, w której „Łukoil" ma 12,5% udziałów.

[57] Obecnie ok. 28% gazu i 16% ropy zużywanej w UE pochodzi z Rosji.

[58] Nowy gazociąg, przebiegając przez terytorium Polski i Białorusi, połączyłby północny system rurociągowy z sieciami działającymi w Słowacji. Projektowana przepustowość rurociągu wyniosłaby ok. 60 mld m^3 gazu rocznie.

uzależnienie energetyczne republiki, a także na ograniczenie możliwości tranzytu przez jej terytorium surowca kaspijskiego.

Polityka rosyjska w dziedzinie energetyki ma także ogromny wpływ na państwa tranzytowe i w znacznym stopniu uzależnione od importu surowca. Takim przykładem może być Ukraina, która posiada dobrze rozwiniętą infrastrukturę przesyłową i przetwórczą oraz będąca jednocześnie doskonałym terytorium tranzytowym dla kaspijskich surowców energetycznych[59]. Tylko system transportu gazu w republice obejmuje 36 tys. km rurociągów, 79 stacji kompresorowych o mocy 5500 MW oraz 13 podziemnych zbiorników przechowywania gazu służących do wyrównywania bilansu energetycznego w szczytowych sezonach zużycia gazu. Systemem tym FR przesyła rocznie tranzytem do Europy i Turcji 133 mld m^3 surowca, za co Ukraina otrzymuje ok. 30 mld m^3 gazu w ramach opłat tranzytowych.

Zadłużenie wobec Rosji za nośniki energii zmusiło Ukrainę do sprzedaży przeszło połowy funkcjonujących na rynku energetycznym przedsiębiorstw-monopolistów. W rezultacie „Łukoil", dokupując za pośrednictwem swego przedsiębiorstwa-filii 25% udziałów w rafinerii odeskiej, skupił pod swoją kontrolą łącznie ok. 90% jej akcji. Tiumeńska Spółka Naftowa stała się pełnoprawną właścicielką 67,41% akcji ukraińskiej rafinerii UNOS oraz zamierza wykupić 92,53% akcji kompleksu chemicznego ORIANA.

Coraz większe zainteresowanie rynkami państw WNP wykazuje także „Tatnieft", który wraz z rządem Tatarstanu nabył 37% rafinerii Kremienczugskiej na Ukrainie. Jest ona jedną z nielicznych, która może przerabiać mocno zasiarczoną ropę naftową pochodzącą z tej republiki autonomicznej.

Rosyjskie spółki zabiegają także o powiększenie swojego udziału w rynkach produktów naftowych. TSN dąży do zdobycia 25%, a „Łukoil" 20% udziału w rynku ukraińskim. Dogania je spółka „Alfa-nafta" posiadająca obecnie kontrolne pakiety akcji kilku obwodowych ukraińskich firm sprzedaży produktów naftowych i koordynuje działalność wielkiej liczby tamtejszych stacji benzynowych.

„Gazprom", który w 38% należy do państwa, zabiega o udział w prywatyzacji ukraińskich gazociągów. Ma mu w tym pomóc poważne uzależnienie energetyczne republiki, jak i zaległości płatnicze. W ramach ich redukcji „Gazprom" chce uzyskać czę-

[59] Wartość całości ukraińskiej infrastruktury gazowej i naftowej oceniana jest na kwotę między 5 a 25 mld USD. Tak duża rozpiętość wiąże się ze sposobem wyceny. W niższej, brano pod uwagę, wiek i stopień zużycia w wyższej potencjalne możliwości infrastruktury jako całości, bez wnikliwej oceny jej stanu technicznego.

ściową kontrolę nad ukraińską siecią przesyłową, wartą według różnych szacunków, od 5 do 33 mld USD[60].

Działania rosyjskie ewidentnie zmierzają do przejęcia kontroli nad istotnymi dla funkcjonowania pozostałych państw WNP gałęziami przemysłu i wymuszenia na nich pożądanych przez Moskwę zachowań. Jednym z nich jest z pewnością skłonienie państw WNP do zacieśnienia współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa na warunkach i pod dyktando Rosji.

Wnioski:

- Zwalczanie przestępczości zorganizowanej i terroryzmu stanowi istotny element współpracy WNP od chwili jego powstania. Nasilenie tej walki wiąże się z wydarzeniami z 11 września 2001 roku i zmierza do likwidacji ruchów ekstremistycznych działających w azjatyckich państwach Wspólnoty. Stanowią one bowiem główne źródło zagrożenia dla stabilizacji tamtejszych państw, a w perspektywie mogłyby zagrozić znacznym obszarom Rosji i tym samym całej Azji Środkowej.
- Pragmatyczne podejście państw WNP do kwestii związanych z migracją ludności i prawami mniejszości narodowych i etnicznych zapobiegło wybuchowi konfliktów na tym tle o niespotykanej dotychczas skali. Mogło bowiem uczestniczyć w nich kilkadziesiąt milionów ludzi, co destabilizowałoby na wiele lat Azję i Europę zarówno poprzez napływ uchodźców, jak i możliwość rozszerzenia konfliktów na nowo powstałe państwa.
- Współpraca ekonomiczna państw WNP w dziedzinie produkcji uzbrojenia, w której główną rolę odgrywa Rosja, pozwoliła na objęcie nadzorem i kontrolą produkcję specjalną w poszczególnych państwach. W wymierny sposób przełożyło się to na ograniczenie niekontrolowanego pozyskiwania uzbrojenia zarówno przez państwa, jak i grupy przestępcze w regionie. Współpraca w tej dziedzinie wpłynęła również na stabilizację sytuacji gospodarczej tamtejszych państw, które mogą chociażby częściowo wykorzystać najbardziej zaawansowane technologicznie działy gospodarki.

---

[60] Podczas spotkania listopadzie 2000 r. premierów FR i Ukrainy, M. Kasjanow w zamian za zgodę na restrukturyzację zadłużenia za gaz zażądał przekazania 51% udziałów w ukraińskim systemie transportu gazu. Transakcji takiej zdecydowanie sprzeciwił się prezydent Kuczma.

ROZDZIAŁ VII. Ocena dotychczasowych i perspektywy dalszych działań WNP jako elementu bezpieczeństwa regionalnego

7.1. Ocena dotychczasowych działań WNP w sferze bezpieczeństwa

Przedstawione w poprzednich rozdziałach pracy fakty, rozważania i wnioski dotyczące udziału WNP w kształtowaniu bezpieczeństwa regionalnego pozwalają stwierdzić, ze Wspólnota na przestrzeni 12 lat istnienia odegrała istotną rolę w budowaniu i utrzymaniu bezpieczeństwa regionalnego w Eurazji. Należy jednak podkreślić, że dotyczy to w szczególności okresu przejściowego związanego z pokojowym demontażem państwa radzieckiego, podziałem pozostałych po nim struktur i instytucji oraz przeciwdziałania lub ograniczania skali występujących konfliktów terytorialnych, narodowościowych i religijnych. To właśnie działalność WNP przyczyniła się do tego, że wydarzenie nie mające swojego odpowiednika w historii nowożytnej, jakim był rozpad ZSRR, odbyło się w sposób praktycznie pokojowy, a wygenerowane z tego powodu wyzwania nie przerodziły się konflikty zagrażające bezpieczeństwu kontynentu i światowemu.

Wspólnota, ze względu na specyfikę obszaru działania oraz problemów tam występujących, stała się od początku swojego istnienia i pozostaje w dalszym ciągu właściwie jedyną organizacją zdolną do prowadzenia efektywnych operacji na tak zróżnicowanym etnicznie i kulturowo terenie. Wynikało to także z niemożności i niechęci instytucji zachodnioeuropejskich oraz organizacji międzynarodowych do wikłania się w działania w regionie traktowanym jako rosyjska strefa wpływów.

Zasług Wspólnoty dla bezpieczeństwa regionalnego nie są w stanie przekreślić obserwowane obecnie poszerzanie się stref sprzeczności interesów państw członkowskich oraz zmiany w ich polityce zagranicznej i bezpieczeństwa związane ze wzrastającą obecnością USA i Zachodu w regionie. Pomimo tych tendencji odśrodkowych, Wspólnota w dalszym ciągu pozostaje głównym organem i forum współpracy militarnej, politycznej i gospodarczej na obszarze postradzieckim w kwestiach szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. Problemy te zajmują zawsze istotne miejsce w obradach przywódców państw WNP.

Niedocenianie tych faktów wynika najczęściej z fałszywego postrzegania WNP jedynie jako elementu imperialnej polityki Rosji, próby uporządkowania przestrzeni postradzieckiej lub klubu dyskusyjnego przywódców państw.

Dotychczasowej, pozytywnej roli WNP w kształtowaniu bezpieczeństwa regionalnego nie może również przekreślić rosnąca fasadowość współpracy czy występujące konflikty pomiędzy państwami członkowskimi dotyczące zakresu i stopnia wzajemnej integracji. Konflikty te bowiem świadczą o tym, że wzrasta samodzielność i poczucie bezpieczeństwa poszczególnych państw zrzeszonych we Wspólnocie, co potwierdza przecież jej pozytywny wpływ na umacnianie bezpieczeństwa w regionie.

Do uporządkowania obszaru postradzieckiego walnie przyczyniła się Rosja, pozostająca głównym animatorem procesów integracyjnych i sponsorem większości działań w dziedzinie szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Obecnie Federacja Rosyjska, kontynuując zainteresowanie współpracą w ramach WNP, dąży jednocześnie do zawierania z państwami członkowskimi umów bilateralnych mających wypełniać luki i niezagospodarowane obszary współpracy powstałe w ramach WNP. Dominacja Rosji, oprócz czynnika pozytywnego, stała się także problemem WNP wpływającym na poziom integracji Wspólnoty. Rosja bowiem nie była i w dalszym ciągu nie jest w stanie wypracować takiej linii integracji, która umożliwiałaby realizację jej narodowych interesów, nie przynosząc jednocześnie uszczerbku swoim partnerom. Moskwa od początku traktowała Wspólnotę jako obszar naturalnych wpływów, jednocześnie czyniąc niewiele wysiłków na rzecz wypracowania spójnej koncepcji w stosunku do Wspólnoty. Między innymi dlatego sygnatariusze UBZ nie wypracowali mechanizmów kompleksowej realizacji zaplanowanych przedsięwzięć. Nie wykonali też żadnych posunięć w celu zażegnania konfliktu między dwójką uczestników układu – Armenią i Azerbejdżanem – biernie obserwując zbrojne starcie o Górny Karabach.

Wszystko to spowodowało, że najistotniejszą obecnie kwestię utrzymania stabilności w Azji Środkowej, Rosja stara się rozgrywać sama, zwiększając własne zaangażowanie militarne i uzależniając państwa regionu od dostaw uzbrojenia i sprzętu wojskowego. Efektem tego jest także zmniejszenia znaczenia UBZ dla bezpieczeństwa państw-stron układu, wewnątrz którego zacieśniana jest współpraca dwustronna.

Jako potwierdzenie pozytywnej roli odgrywanej przez WNP w kształtowaniu bezpieczeństwa regionalnego mogą posłużyć najważniejsze fakty z jej działalności uszeregowane według przedziałów czasowych wyodrębnionych przez autora:

1. Pierwszy przedział czasowy obejmuje okres od utworzenia WNP do podpisania w 1991 roku w Taszkiencie UBZ. W okresie tym główne wysiłki Wspólnoty w sferze bezpieczeństwa nakierowane były na nieudaną próbę utrzymania całości obszaru

obronnego i przekształcenia Armii Radzieckiej w Połączone Siły Zbrojne[1]. Okres ten charakteryzował się tworzeniem podstaw współpracy wojskowo-politycznej pomiędzy niepodległymi już państwami oraz tworzeniem przez nie narodowych sił zbrojnych.

Za najistotniejsze jego osiągnięcie w dziedzinie bezpieczeństwa należy uznać pokojowe i zorganizowane rozczłonkowanie Armii Radzieckiej oraz zgodę Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu na przekazanie Rosji posiadanej przez nie broni jądrowej.

Powstanie i działanie czasowych struktur dowodzenia Armią Radziecką oraz nadzór nad jej pokojowym przekształceniem w armie narodowe zapobiegł bałkanizacji znacznych obszarów WNP. Utrzymanie zaś jednolitej kontroli na bronią jądrową i technologią jej produkcji zapobiegło niekontrolowanemu użyciu BMR lub jej rozprzestrzenieniu się na państwa progowe. Istotną, stabilizującą rolę odegrała także regulacja kwestii mniejszości i migracji oraz koordynacja działań gospodarczych.

Można stwierdzić, że podjęte w tym okresie przez Wspólnotę działania zapobiegły wybuchowi znacznej ilości nowych konfliktów lokalnych na tle etnicznym i religijnym, niekontrolowanej proliferacji BMR i technologii jej produkcji, przejęcia większych ilości uzbrojenia przez środowiska nacjonalistyczne, ugrupowania kryminalne i terrorystyczne oraz zalewem Europy przez falę emigrantów z rejonów potencjalnych konfliktów.

2. Drugi przedział czasowy trwał od podpisania UBZ do końca 1993 roku, kiedy to dokonała się zmiana w rosyjskiej polityce zagranicznej i państwo to zaczęło mocniej ingerować w konflikty lokalne na obszarze Wspólnoty. W okresie tym w dalszym ciągu tworzone były wspólne organy zajmujące się sprawami bezpieczeństwa oraz dokonywano zmian w strukturach wojskowych UBZ.

Za najistotniejsze wydarzenia dla bezpieczeństwa regionalnego możemy tu uznać początek rosyjskiego zaangażowania (przy współudziale części pozostałych członków WNP) w zakończenie konfliktu w Naddniestrzu, Osetii Południowej, Abchazji i Tadżykistanie. Prowadzone w ramach WNP operacje pokojowe, pomimo niezupełnego wypełnienia postawionych przed nimi zadań, bezsprzecznie przyczyniły się do zawieszenia lub ograniczenia walk pomiędzy stronami. Stworzyły również warunki do rozwiązania konfliktów drogami pokojowymi w ramach funkcjonujących struktur państwowych. Oceniając postawę Rosji jako głównego inicjatora i realizatora operacji pokojowych należy

[1] Utworzenie Połączonych Sił Zbrojnych stało się praktycznie niemożliwe już 1 grudnia 1991 roku, kiedy to społeczeństwo ukraińskie opowiedziało się w ogólnonarodowym referendum za niepodległością. Trudno bowiem wyobrazić sobie 50 milionowe odradzające się państwo bez tak ważnego atrybutu niepodległości, jakim jest armia narodowa stojąca na straży jego niezawisłości.

pamiętać, że na obszarze Wspólnoty żadna inna organizacja lub państwo nie byłyby zdolne do przeprowadzenia tego typu działań o rezultacie porównywalnym do osiągniętego przez Rosję i WNP.

3. Kolejny przedział czasowy trwał od początku 1994 roku do objęcia urzędu prezydenta przez Władimira Putina. W okresie tym obserwujemy nasilanie się tendencji odśrodkowych we Wspólnocie, wzrost ilości tworzonych ugrupowań subregionalnych oraz umów bilateralnych o współpracy w ramach WNP.

Za najistotniejsze wydarzenia w dziedzinie bezpieczeństwa możemy tu uznać wprowadzenie sił pokojowych Wspólnoty do Naddniestrza, Osetii Południowej, Abchazji i Tadżykistanu, co walnie przyczyniło się do zakończenia walk oraz przyjęcie dokumentów regulujących współpracę w dziedzinie zwalczania zorganizowanej przestępczości, powstania PSOP, wspólnej ochrony granic i regionalnych zgrupowań wojsk.

Wspólna ochrona granic przyczyniła się do częściowego ograniczenia przenikania ekstremistów, a wraz z nimi idei terroryzmu, nienawiści religijnej mogącej wywołać waśnie narodowościowe w regionie. Ukróciło to również możliwości przemytu broni i narkotyków oraz narastającego problemu nielegalnej migracji. Organizowanie i finansowanie tej współpracy przez Rosję dało nowo powstałym państwom czas na przygotowanie własnych służb granicznych, jak i zapewniało im przynajmniej częściową ochronę w okresie budowania narodowych struktur władzy.

Regionalne zgrupowania wojsk i systemy obrony powietrznej są etapem rozwijania dwu i wielostronnej współpracy wojskowej pomiędzy Rosją a zainteresowanymi państwami mającą wypełnić lukę pozostawioną przez niespełniający rosyjskich oczekiwań UBZ. Przyczyniają się one do wzrostu poczucia bezpieczeństwa państw członkowskich i tym samym do wzrostu bezpieczeństwa całego regionu.

4. Ostatni przedział czasowy od objęcia prezydentury przez Putina do chwili obecnej charakteryzuje się dążeniem Rosji do aktywizacji współpracy w ramach WNP. W dziedzinie bezpieczeństwa za najważniejsze kwestie należy uznać przekształcenie UBZ w OUBZ, powstanie SSR i centrum antyterrorystycznego WNP. Istotne jest także poparcie państw WNP dla działania koalicji antyterrorystycznej w Afganistanie i poszerzenie ich współpracy z Zachodem, co w efekcie może mieć duże znaczenie dla przyszłej działalności Wspólnoty.

Reasumując, możemy stwierdzić, że WNP spełniła swoje główne zadanie w dziedzinie kształtowania bezpieczeństwa regionalnego, którym było zapewnienie bezkon-

fliktowego rozpadu ZSRR i wygaszanie powstających na tym obszarze konfliktów. Organizacja ta była i w dalszym ciągu pozostaje dla państw członkowskich głównym miejscem konsultacji i współpracy w ramach szeroko rozumianego bezpieczeństwa regionalnego i światowego.

7.2. Państwa Wspólnoty Niepodległych Państw wobec wydarzeń zagrażających bezpieczeństwu współczesnego świata

7.2.1 Zamachy terrorystyczne w Nowym Jorku

Zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 roku oraz rozpoczęte po nich działania koalicji antyterrorystyczne w Afganistanie nie miały istotnego znaczenia dla funkcjonowania Wspólnoty Niepodległych Państw jako całości[2]. Wszyscy jej członkowie demonstrowali solidarność ze Stanami Zjednoczonymi i wyrażali poparcie dla podjętej przez nie akcji militarnej.

Dużo większe znaczenie zamachy i reakcja na nie ze strony USA miały dla poszczególnych państw Wspólnoty, a szczególnie dla republik Azji Środkowej i Kaukazu. Jest to związane z zaangażowaniem militarnym, politycznym i finansowym USA i Europy Zachodniej w regionie oraz powiązaną z tym częściową zmianą układu sił na tym obszarze[3]. Jej bezpośrednim następstwem, prawdopodobnie najbardziej jaskrawo wi-

---

[2] Do najistotniejszych działań w ramach WNP podjętych po 11 września 2001 roku zmian możemy zaliczyć przyspieszenie prac nad tworzeniem Centrum Antyterrorystycznego oraz Sił Szybkiego Reagowania państw członków OUBZ.

[3] Niekwestionowanym liderem w grze o pozyskanie zachodnich funduszy po 11 września okazał się Uzbekistan, który uzyskał ok. 40% całości zwiększonej, 400-milionowej puli USA dla krajów Azji Centralnej na rok. Oprócz obiecanych w tej puli 160 mln dolarów Uzbekistan z racji przebywania w sojuszu z USA otrzymał po 11 września ok. 43 mln dolarów specjalnej pomocy wojskowo-technicznej na zapewnienie bezpieczeństwa (25 mln dla armii, 18 mln na umocnienie granic). Ponadto, rząd USA obiecał ok. 6 mln dolarów na projekt zabezpieczenia wyspy Odrodzenia na Jeziorze Aralskim, gdzie znajdują się postradzieckie magazyny broni biologicznej.

W bardzo korzystnej sytuacji po 11 września i podjęciu decyzji o udostępnieniu swojego terytorium wojsk koalicji znalazły się Kirgistan i Tadżykistan - zwiększyło to bowiem istotnie zaangażowanie pomocowe USA.

Poważnie zwiększyła się też aktywność EBOiR, MFW, BŚ i ABR. Oprócz tego na uwagę zasługują następujące fakty: Kongres USA zniósł embargo na handel bronią z Tadżykistanem, co umożliwia obecną i przyszłą współpracę wojskową z tym krajem; w marcu 2002 roku Klub Paryski zrestrukturyzował dług Kirgistanu: w latach 2002-2004, zamiast zapisanych uprzednio 101 mln dolarów, republika zapłaci 5,6 mln dolarów (o renegocjację długu zabiegały USA i Francja, których wojska stacjonują w Kirgistanie).

Kazachstan otrzymał stosunkowo niewielki zakres bezpośredniej pomocy finansowej (wzrost o 10 mln dolarów z puli USA na rok 2002, japońskie tradycyjne już inwestycje w infrastrukturę, nieokreślona bliżej pomoc UE i symboliczna pomoc Chin i Turcji). Sytuacja ta wynika jednak z ogólnie dobrej na Zachodzie oceny sytuacji gospodarczej i politycznej Kazachstanu. Natomiast z uczestnictwa w koalicji antyterrorystycznej Kazachstan być może już w niedalekiej przyszłości wyniesie poważne korzyści gospodarczo-polityczne - oczekuje się poparcia USA dla członkostwa Kazachstanu w Światowej Organizacji Handlu, a podpisane „strategiczne partnerstwo energetyczne" z USA może być interpretowane jako zapowiedź przyszłych dużych kontraktów naftowych.

Turkmenistan jawi się jako jedyny „przegrany" na polu finansowym. Mimo deklarowanego poparcia dla operacji

docznym był, obserwowany na przełomie 2001 i 2002 roku, a częściowo do chwili obecnej, wzrost samodzielności politycznej przywódców poszczególnych państw środkowoazjatyckich i kaukaskich, czego efektem jest obecność wojskowa Stanów Zjednoczonych i innych państw NATO w Uzbekistanie, Tadżykistanie i Kirgistanie.

Prezydent Uzbekistanu Isłam Karimow, sam borykający się z terrorystami z Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (IRU), jako pierwszy już 17 września 2001 roku ogłosił gotowość omówienia z USA wszelkich metod i form współpracy w zwalczaniu organizacji terrorystycznych. Postawa Karimowa doprowadziła do podpisania przez obydwa państwa 7 października 2001 roku w Taszkiencie porozumienia przewidującego między innymi długofalowy sojusz wojskowy wykraczający czasowo poza operację w Afganistanie. W ślad za tym do Uzbekistanu przybyło ok. 3 tys. żołnierzy amerykańskich oraz 50 mln USD pomocy wojskowej i 100 mln USD na pomoc dla przeprowadzenia reform gospodarczych w republice[4].

Współpraca z USA pozwoliła Uzbekistanowi na rozluźnienie zależności od Rosji oraz Chin i na powrót do roli ośrodka integracji znacznie słabszych sąsiadów. Po rozbiciu talibów w Afganistanie i zredukowaniu zagrożenia ze strony rodzimych islamistów z IRU i Islamskiej Partii Wyzwolenia, Karimow przystąpił ponownie do promowania inicjatyw integracyjnych wykluczających państwa spoza regionu, a przede wszystkim Rosję. Ich wymiernym rezultatem było między innymi przekształcenie 28 grudnia 2001 roku podczas szczytu w Taszkiencie Środkowo-Azjatyckiej Unii Gospodarczej w Środkowo-Azjatycką Organizację Współpracy.

Tadżykistan, ze względu na swoje położenie stanowiące dogodne zaplecze dla ewentualnej operacji wojskowej, był atrakcyjnym partnerem USA w działaniach przeciwko talibom. Za początek współpracy można uznać wizytę Donalda Rumsfelda w Duszanbe 3 października 2001 roku. Zaowocowała ona dalszymi porozumieniami na temat wymiany informacji wywiadowczych, wykorzystania infrastruktury wojskowej oraz wsparcia działań Sojuszu Północnego[5]. Zaangażowanie USA pozwoliło Tadżykistanowi na zmniejszenie zaangażowania w jego sprawy wewnętrzne ze strony Rosji i Uzbekistanu oraz przyniosło mu znaczne korzyści materialne. Odbiciem nowej sytuacji mię-

---

antyterrorystycznej w Afganistanie i dyslokowania wojsk koalicyjnych w Azji Centralnej, a także otwarcia przestrzeni powietrznej dla operacji humanitarnych, nie udostępnił terytorium koalicyjnym wojskom, podkreślając wielokrotnie swoją neutralność. Nie uzyskał też po 11 września żadnej wymiernej korzyści finansowej ani ze strony USA czy innych państw zachodnich, ani pod postacią nowych projektów EBOiR, ABR czy MFW.

[4] Joint US-Uzbek Statement Announces Qualitatively New Relationship (w:) Central Asia Report , nr 13;/2001.

[5] M. Pitrowski, Azja Środkowa po 11 września (w:) „Sprawy Międzynarodowe" nr 1/2002, str. 159.

dzynarodowej w jakiej znalazł się Tadżykistan był jego akces do PdP oraz Euroatlantyckiej Rady Współpracy NATO.

Kirgistan podjął szerszą współpracę z USA i ich sojusznikami dopiero w listopadzie 2001 roku. Przejawiła się ona udostępnieniem za opłatą lotniska w Manasu pod Biszkekiem. Stacjonuje na nim stale 40 samolotów koalicji.

Kazachstan już 15 września wyraził gotowość wejścia do koalicji antyterrorystycznej. Propozycja ta nie została jednak podjęta przez USA, głównie z powodu oddalenia republiki od teatru działań bojowych. Państwo to było bardziej postrzegane przez USA jako nowy obszar produkcji ropy naftowej, mogącej zastąpić w wypadku destabilizacji sytuacji w Zatoce Perskiej tamtejszy surowiec.

Stanowisko Turkmenistanu wobec poczynań USA zmieniało się kilkakrotnie. Ostatecznie po rozmowach telefonicznych z prezydentami Rosji i USA prezydent Turkmenistanu Nijazow wyraził zgodę na otwarcie korytarza powietrznego dla pomocy humanitarnej. Turkmenistan, popierając działania koalicji i zmianę systemu władzy w Afganistanie, liczy na budowę przez jego terytorium nowych gazociągów w tym cetralnoazjatyckiego, które uniezależnią eksport surowca od rosyjskiej sieci rurociągowej.

Państwa kaukaskie, popierając w sposób bierny działania koalicji, potwierdziły, że liczą głównie na dalsze umocnienie pozycji USA w regionie i zmniejszenie wpływów rosyjskich. W rozumieniu Tbilisi czy Baku powinno to mieć bezpośrednie przełożenie na napływ inwestycji bezpośrednich i funduszy pomocowych, które są niezbędne do zreformowania ich nieefektywnych systemów gospodarczych.

Polityka USA w Azji Środowej i stopniowa emancypacja tamtejszych elit władzy wywołały poważne zaniepokojenie Rosji. Moskwa, godząc się na amerykańską obecność wojskową w regionie, nie oczekiwała, że aż w takim stopniu zagrozi to jej utratą skutecznej kontroli tego obszaru traktowanego jako wyłącznie rosyjska strefa wpływów. Jako zagrożenie swoich interesów sytuację powyższą traktują także Chiny, dążące jednocześnie do umacniania swoich wpływów w WNP, jak i osłabienia ekspansji USA na tym obszarze[6].

Rosja ze swej strony, jako główne państwo WNP, przyjęła początkowo powściągliwe stanowisko wobec tworzącej się koalicji antyterrorystycznej i proponowanego przez nią scenariusza działań. Wynikało to zarówno z konieczności sprecyzowania stanowiska w elitach władzy, jak i obaw co do nadmiernego wzrostu obecności USA w Azji Środkowej oraz zmniejszenia wpływów Federacji Rosyjskiej na obszarze azjatyckiej

bliskiej zagranicy. Dopiero wizja zajęcia kluczowego miejsca w kształtującym się nowym układzie bezpieczeństwa międzynarodowego przekonała Kreml do całkowitego poparcia działań USA. Było to jednak związane z poszukiwaniem przez Rosję dróg pozwalających na umocnienie własnej pozycji w Azji, między innymi poprzez działania dyscyplinujące państwa WNP. Chodziło tu głównie o niepodejmowanie przez nie samodzielnej współpracy z USA i kolacją bez konsultacji z Moskwą.

Dla Rosji nie było zaskoczeniem bezpośrednie zaangażowanie się Uzbekistanu w działania koalicji, czy przyjazne gesty ze strony Kazachstanu. Natomiast zaniepokojenie i zdziwienie Moskwy wywołały oznaki proamaerykańskich sympatii ze strony Tadżykistanu i Kirgistanu[7]. Dotychczas obydwie republiki były bowiem silnie związane z Rosją i utożsamiały się z jej polityką zagraniczną. Oczywiście obecność sił koalicji w Kirgistanie i Tadżykistanie nie byłaby możliwa bez uprzedniej zgody Rosji, wydaje się jednak, że obecnie Moskwa nie w pełni to kontroluje. Najdobitniejszym tego przykładem była wygłoszona 11 stycznia 2002 roku deklaracja prezydenta Kirgistanu Askara Akajewa, który deklarował wolę długofalowej obecności wojsk koalicji na terytorium republiki jako ważnego czynnika stabilizującego region oraz chęć intensyfikacji współpracy z USA.

Zmiany w postawie przywódców państw środkowoazjatyckich WNP w połączeniu ze wzrostem obecności USA na tym obszarze spowodowały także zachwianie dominacji i wiarygodności Rosji oraz firmowanych przez nią regionalnych inicjatyw typu Szanghajskiej Organizacji Współpracy czy Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego. Państwa zrzeszone w ramach powyższych organizacji od lat głosiły hasła walki z ekstremizmem, terroryzmem i separatyzmem nie przechodząc jednak nigdy do ich faktycznego zwalczania, jak miało to miejsce w przypadku kierowanej przez USA koalicji antyterrorystyczna.

Powyższe zmiany mogą potwierdzać wniosek, że obserwujemy początek kształtowania się nowego układu sił w Azji, w którym miejsce Rosji zależeć będzie w dużym stopniu od rozwoju jej stosunków z USA. Z pewnością nie należy jednak oczekiwać rezygnacji Moskwy z przywrócenia jej jurysdykcji nad państwami WNP w tym regionie. Celowi temu służą zarówno inicjatywy gospodarcze podejmowane przez rosyjskie firmy,

---

[6] http://uxa.osw.waw.pl/pub/koment/2002/01/020124b.htm

[7] Tadżykistan, który rozpoczął wzmożone akcentowanie swojej niezawisłości i suwerenności zaczął również poddawać w wątpliwość sensowność licznych porozumień gospodarczych zawartych z Rosją jako czynnika blokującego napływ inwestycji zagranicznych. W otoczeniu prezydenta Rachmanowa pojawiły się także głosy wzywające do żądania opłat dzierżawnych od Rosji w wysokości 250 mln USD w zamian za użytkowanie przez 201 DZ baz wojskowych na terytorium republiki.

głównie naftowe i gazowe w regionie, jak i działania dyplomatyczne. Ich celem jest aktywizacja istniejących form współpracy w ramach WNP, do której możemy zaliczyć OUBZ czy tworzenie struktur subregionalnych.

7.2.2. Wojna przeciwko Irakowi

Początek działań wojennych w Iraku uznany został przez Rosję za próbę ze strony USA i Wielkiej Brytanii obalenia rządu suwerennego państwa, która jest niezgodna z prawem międzynarodowym i skazana na niepowodzenie. Rozpoczęcie konfliktu, nie mające wg Rosji nic wspólnego z programem demokratyzacji Iraku, zostało przez nią potraktowane jak zagrożenie dla całego regionu.

Rosja, oceniając początek inwazji jako błąd polityczny, zażądała od USA 20 marca 2003 roku niezwłocznego wycofania wojak koalicyjnych z Iraku. Zdaniem prezydenta Putina operacja militarna w tym kraju została rozpoczęta wbrew woli społeczności międzynarodowej i łamie wszelkie zasady i normy przyjętego przez nią prawa, w związku z czym wezwał on RB ONZ do natychmiastowego zwołania posiedzenia w sprawie Iraku[8]. Podobny pogląd wyrażali przedstawiciele Dumy Państwowej FR, w tym zastępca przewodniczącego Komitetu Obrony Dumy Państwowej Rosji, Aleksiej Arbatow. Jego zdaniem efektem działań USA w Iraku może być pogorszenie stosunków z Rosją, jednak wykluczył on możliwość powrotu do czasów zimnej wojny.

Bardziej pragmatyczną postawę zajęła Ukraina, która zgłosiła chęć wysłania batalionu wojsk obrony chemicznej do Kuwejtu, dążąc tym sposobem do zapewnienia sobie wymiernych korzyści gospodarczych i politycznych po zakończeniu działań wojennych. w Iraku. W ocenie władz w Kijowie, pomimo oficjalnej neutralności wobec ataku na Irak, wysłanie batalionu w rejon konfliktu oraz ewentualne udostępnienie korytarza powietrznego dla lotnictwa koalicji, jednoznacznie sytuują Ukrainę wśród sojuszników USA. Oczekiwanym efektem takiej postawy ma być poprawa stosunków z Waszyngtonem, która może dać możliwość ubiegania się o poparcie USA dla włączenia firm ukraińskich w program powojennej odbudowy Iraku. Szczególne zainteresowanie Kijowa budzi możliwość udziału w eksploatacji irackich złóż ropy naftowej oraz jej przesyłu na Zachód z wykorzystaniem rurociągów ukraińskich, zwłaszcza linii tranzytowej Odessa-

---

[8] ARD/ZDF, Bayerischer Rundfunk, Reuters z 25.03.2003 r.

Brody. Ukraina liczy na zainteresowanie tym projektem przede wszystkim amerykańskich i brytyjskich kompanii naftowych, rozważając zaproponowanie im znacznych udziałów w ukraińskich przedsiębiorstwach.

Istotną rolę w stanowisku Ukrainy odgrywa także dążenie do poprawy międzynarodowego wizerunku prezydenta Kuczmy.

Białoruś zajęła wyraźnie negatywne stanowisko wobec podjęcia działań zbrojnych przez siły koalicji oraz wzywała do jak najszybszego zaprzestania działań wojennych i rozwiązanie problemu irackiego wyłącznie w ramach ustawowych pełnomocnictw Rady Bezpieczeństwa ONZ. Prezydent Łukaszenka uderzenie na Irak określił jako największą, cyniczną agresję od czasów drugiej wojny światowej naruszającą wszelkie normy prawa międzynarodowego. Według białoruskiego prezydenta wojna w Iraku nie była walką o wartości demokratyczne, ale o dostęp do ropy naftowej.

Kaukaz Południowy

Rządy państw Kaukazu Południowego stosunkowo spokojnie zareagowały na rozpoczęcie przez wojska koalicji działań zbrojnych. Zarówno Gruzja, jak i Azerbejdżan i Armenia stwierdziły, że przedstawiciele USA nie zwracali się z prośbą o udostępnienie lotnisk oraz otwarcie przestrzeni powietrznej, lecz zasugerowali, że takie kroki spotkałyby się z pozytywną reakcją państw.

Tradycyjnie najbardziej proamerykańskie stanowisko potwierdziła Gruzja, której sekretarz Rady Bezpieczeństwa Tedo Dżaparidze stwierdził, że związek Al-Kaidy z reżimem w Bagdadzie jest faktem.

Podobnie pozytywne stanowisko zaprezentował Azerbejdżan. Przedstawiciel prezydenta Alijewa podkreślił dotychczasową aktywność Azerbejdżanu w koalicji antyterrorystycznej, za co Alijew otrzymał od prezydenta USA list z podziękowaniami.

Nieco chłodniejsza była reakcja Armenii, której minister spraw zagranicznych opowiedział się za rozwiązaniem konfliktu w ramach Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Azja Centralna

Władze Kazachstanu nie sprecyzowały swojego stanowiska wobec podjęcia przez koalicję działań zbrojnych. Jedynie Ministerstwo Obrony Kazachstanu poinformowało o podjęciu nadzwyczajnych kroków w celu wzmocnienia bezpieczeństwa państwa między innymi poprzez podniesienie gotowości w siłach zbrojnych.

Kirgistan popierał stanowisko pokojowego rozwiązania konfliktu irackiego wyrażane przez Rosję, Francję, Niemcy i Chiny. Po rozpoczęciu nalotów Kirgistan zaapelował o jak najszybsze zakończenie działań wojennych. Władze republiki wymusiły także na

dowództwie sił koalicyjnych w Kirgistanie zapewnienie, że stacjonujące tam lotnictwo ograniczy swoją działalność tylko do Afganistanu.

Władze Tadżykistanu i Turkmenistanu opowiadały się za pokojowym rozwiązaniem problemu Iraku, a po wybuchu działań militarnych nie sprecyzowały do końca swoich stanowisk w tej kwestii.

Natomiast Uzbekistan jeszcze przed rozpoczęciem działań wojennych wyrażał pełne poparcie dla polityki USA względem Iraku, z użyciem siły włącznie i nie uznawał za konieczne forsowania nowych rezolucji wzywających władze w Bagdadzie do rozbrojenia.

7.3. Perspektywy przyszłej działalności WNP w dziedzinie bezpieczeństwa

Przystępując do omawiania perspektyw aktywności WNP w dziedzinie bezpieczeństwa i jej udziału w kształtowaniu bezpieczeństwa regionalnego, należałoby zadać sobie na początku pytanie, jaka przyszłość czeka samą Wspólnotę. Czy organizacja ta jest w stanie w obecnej strukturze i stopniu zintegrowania przetrwać i odgrywać istotną, stabilizująca rolę w Eurazji? Czy może należy oczekiwać jej likwidacji bądź przekształcenia się w kierunku mniejszej, bardziej efektywnej organizacji, nad którą całkowitą kontrolę utrzyma Rosja.

Ostatni z proponowanych wariantów rozwoju sytuacji wydaje się być najbardziej prawdopodobny. Potwierdza to obserwowane dążenie Rosji do utrzymania pozycji hegemona w regionie i zapewnienia sobie wyłączności w realizowaniu interesów geostrategicznych na całym obszarze byłego ZSRR. Jedyną, ale niezwykle istotną przeszkodą w jego realizacji, jest słabość gospodarcza Federacji Rosyjskiej niezapewniająca pozostałym członkom ugrupowania wystarczającej pomocy rozwojowej. Jednocześnie powoduje to ograniczenie liczby członków Wspólnoty, którzy mogliby być zainteresowani rozwojem współpracy w ramach przekształconej Wspólnoty. Z pewnością możemy do nich zaliczyć państwa azjatyckie należące do UBZ i Białoruś. W celu przyciągnięcia pozostałych krajów Rosja będzie zmierzać do ograniczania wpływów innych państw w całym basenie Morza Kaspijskiego oraz uniemożliwienia powstania niezależnej od Moskwy współpracy regionalnej, względnie uzyskania nad nią kontroli.

Podstawowym instrumentem realizacji tego zadania może być konsolidacja państw regionu w obliczu zagrożenia ekstremizmem islamskim w oparciu o wojskowe struktury

WNP, przekształcenie istniejącego w ramach WNP systemu bezpieczeństwa zbiorowego w sojusz wojskowy oraz utrzymywanie w regionie wojsk rosyjskich. Istotną rolę odgrywać w tym może również zwiększenie rosyjskiego monopolu gospodarczego w kontaktach z pozostałymi państwami WNP.

Tak przekształcona WNP stanie się prawdopodobnie główną organizacją zdolną do przeciwdziałania regionalnym problemom bezpieczeństwa w Azji Środkowej, wśród których za najważniejsze można uznać ekstremizm islamski oraz przestępczość zorganizowaną. Oznaczałoby to, że w przyszłości WNP, zwalczając te negatywne zjawiska, może walnie przyczynić się do dalszego umacniania bezpieczeństwa w Eurazji.

Zakończenie

Ostatnią dekadę XX wieku cechowały głębokie zmiany w systemie stosunków międzynarodowych na poziomie globalnym i regionalnym. Pokojowo dokonała się zmiana układu sił i podziału stref wpływów w świecie, a miejsce groźby wybuchu wojny światowej zajęły zagrożenia o charakterze regionalnym i lokalnym. Do zagrożeń tych możemy zaliczyć nierozwiązane spory o podłożu terytorialnym, narodowościowym, religijnym, agresywny nacjonalizm, rozprzestrzenianie BMR oraz terroryzm i przestępczość zorganizowaną. Wiele z tych zagrożeń, pomimo swojego regionalnego charakteru, poprzez niekontrolowaną eskalację mogłoby przerodzić się w działania wojenne na szeroką skalę, stanowiące istotne niebezpieczeństwo dla porządku międzynarodowego.

Do przeciwdziałania takiej sytuacji dążą zainteresowane państwa skupione zarówno w organizacjach o charakterze globalnym, jak i regionalnym. W obecnym czasie to właśnie organizacje regionalne dzięki małej inercji działania, skupianiu państw danego regionu, najczęściej rzeczywiście zainteresowanych rozwiązaniem danego problemu oraz znajomości specyfiki zarówno konfliktu, jak i sytuacji wewnętrznej na skonfliktowanym obszarze, stanowią pierwsze i najważniejsze ogniwo zażegnywania lub wygaszania konfliktów oraz neutralizacji zjawisk mogących te konflikty powodować.

Do grona takich organizacji możemy z pewnością zaliczyć Wspólnotę Niepodległych Państw, która powstała na obszarze najgłębszych zmian politycznych, militarnych, gospodarczych i społecznych, jakie miały miejsce w ostatniej dekadzie XX wieku. To właśnie wielość zagrożeń i wyzwań dla bezpieczeństwa regionu sprawiła, że Wspólnota od początku swojego istnienia stała się de facto głównym forum poszukiwania dróg rozwiązywania sytuacji konfliktowych dla obszaru byłego ZSRR. Przyczyniły się do tego także czynniki zewnętrzne, wśród których za najważniejsze możemy uznać:

- postrzeganie przez Zachód sytuacji na obszarze byłego ZSRR jedynie jako zespołu zagrożeń regionalnych (z wyjątkiem proliferacji BMR);
- brak zarówno możliwości operacyjnych, jak i właściwej wiedzy wśród państw zachodnich i organizacji międzynarodowych do podjęcia na szeroką skalę działań na tym obszarze;
- traktowanie tego obszaru przez środowisko międzynarodowe jako strefy wpływów i domeny Rosji, która, przechodząc przemiany demokratyczne wszelkie próby jaskrawej ingerencji Zachodu w sprawy Wspólnoty mogła postrzegać jako

wymierzone bezpośrednio w jej interesy, co mogłoby spowodować nawrót konfrontacyjnej polityki w wykonaniu Kremla.

Wszystkie przytoczone powyżej fakty spowodowały, że nowo powstałe państwa regionu posiadające w większości ograniczone możliwości samoobrony poszukiwały sposobów zjednoczenia sił dla efektywnej współpracy wojskowo-politycznej w ramach WNP oraz wsparcia ze strony głównego państwa i „protektora" Wspólnoty, którym ze względu na posiadany potencjał stała się Rosja.

Państwo to przyjmując na siebie rolę głównego organizatora procesów integracyjnych w ramach WNP, jak również realizując swoje mocarstwowe interesy, szczególnie w Azji Środkowej i na Kaukazie, stało się dla Wspólnoty czynnikiem zespalającym i destrukcyjnym jednocześnie. Ta dwoistość w znacznej mierze osłabiła lub sparaliżowała działania WNP na rzecz bezpieczeństwa regionu. Jako ewidentne przykłady możemy wymienić tu spór o Górny Karabach i zmniejszenie liczby państw członków UBZ. Należy jednak zaznaczyć, że niepowodzenia we współpracy w ramach Wspólnoty wynikały również z rosnącej samodzielności i dążenia do realizacji interesów narodowych poszczególnych państw członkowskich oraz ambicji ich przywódców, czego klasycznym przykładem może być Uzbekistan i jego prezydent Isłam Karimow.

Jednakże, pomimo tego na przestrzeni dwunastu lat funkcjonowania, Wspólnota w znacznym stopniu przyczyniła się do stabilizacji regionu, stanowiąc głównym forum współpracy państw postradzieckich w kwestiach szeroko pojmowanego bezpieczeństwa. Nie podważa także tego fakt, że w bardzo wielu kwestiach ostateczny efekt działania organizacji różnił się od zakładanego, co bardzo często wynikało z dynamiki zmian w stosunkach międzynarodowych. Za najważniejsze osiągnięcie WNP należy uznać rolę, jaką organizacja ta odegrała w pokojowym demontażu państwa radzieckiego i utrzymaniu stabilności w przejściowym okresie budowania przez nowo powstałe państwa podstaw niepodległego bytu.

Badania nad rolą WNP w kształtowaniu bezpieczeństwa regionalnego skłaniają do określenia kilku obszarów i problemów badawczych, które mogą być przedmiotem zainteresowania osób lub instytucji zajmujących się problematyką bezpieczeństwa i stosunków międzynarodowych.

Trwa kształtowanie świadomości narodowej w państwach WNP, a kategorie interesu narodowego oraz racji stanu konfrontowane są z interesami większej zbiorowości, którą jest Wspólnota. W tym względzie interesujące wydają się być badania nad wpły-

wem tej konfrontacji na tożsamość narodową i politykę zagraniczną państw członkowskich.

Interesującym problemem badawczym pozostaje polityka bezpieczeństwa państw azjatyckich WNP oraz jej ewentualne zmiany w kontekście działań koalicji antyterrorystycznej i umacniania się wpływów USA w regionie.

Ciekawe wydaje się również badanie problematyki współzależności pomiędzy orientacją zachodnią a wschodnią w rosyjskiej polityce zagranicznej i ich wpływu na procesy integracyjne lub dezintegracyjne w ramach WNP.

BIBLIOGRAFIA*

Dokumenty i zbiory dokumentów

- Agreement on Confidence Measures and Developments of Contacts Between Republic of Moldova and Trasdniestr (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/odessa-agreement.pdf
- Agreement on Strategic Forces Concluded between the 11 members of the Commonwealth of Independent States on December 30, 1991 (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/strategicforces91.htm
- Akt podstawowy o stosunkach dwustronnych, współpracy i bezpieczeństwie między NATO i Federacją Rosyjską (w:) B. Jabłoński, S. Kamiński: NATO Acquis, Toruń 1998, s. 117-136.
- Decision no 314, The Plenary Meeting the Permanenet Council OSCE (w:) http://www.osce.org/docs/english/pc/1999/decisions/pced314.pdf
- Deklaracja madrycka o euroatlantyckim bezpieczeństwie i współpracy wydana przez szefów państw i rządów. Madryt, 8 lipca 1997 r., „Bliżej NATO", 1997, z.5, s. 26-32.
- Dipłomaticzeskij Wiestnik z lat 1992 – 2001.
- Documents, Data, and Analysis, Edited by Zbigniew Brzezinski & Paige Sullivan 1997
- Dogowor miežду Rossijskoj Federacijej i Riespublikoj Gruzija o prawowom statusie woinskich formirowanij RF, wremienno nachodiaszczichsia na territorii Riespubliki Gruzija, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1994, nr 1-2, s.39-47.
- Dogowor o drużbie, sotrudniczestwie i wzaimnoj biezopasnosti miežду Rossijskoj Federacijej i Azerbaidżanskoj Riespublikoj, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1997, nr 8, s. 40-45.
- Dogowor o kollektiwnoj biezopasnosti, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1995, nr 3, s. 9-10.
- Dogowor o sotrudniczestwie w ochranie gosudarstw - uczastnikow Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw s gosudarstwami, nie wchodiaszczimi w Sodrużestwo, „Biulletien' Mieždunarodnych Dogoworow", 1997, nr 12, s.3-6
- Dogowor o sozdanii sojuznogo gosudarstwa, „Sobranije zakonodatiel`stwa Rossijskoj Federacii", 2000, nr 7, s. 1639-1658.
- Doktryna wojenna Federacji Rosyjskiej (Projekt), „Dokumenty", OSW, 14.10.1999
- Doktryna wojenna Republiki Białoruś (w:) www.mod.mil.by.doktrina.html
- Federal`nyj zakon o gosudarstwijennoj politikie Rossijskoj Federacii w otnoszenii sootieczestwiennikow za rubieżom, „Sobranije zakonodatiel`stwa Rossijskoj Federacii", 1999, nr 22, dok.2670, s. 4937-4949.
- Federal`nyj zakon Ob oboronie, (w:) Nowoje zakonodatiel`stwo Rossii ob oboronie, armii i wojennoj służbie. Sbornik normatiwnych aktow, Moskwa 1998, s. 9-29.
- Joint Statement of Participants in the Kiev Meeting on Issues of Normalisation of Relations between Republic of Moldova and Transdniestr (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/joint_statement.pdf

- Joint US-Uzbek Statement Announces Qualitatively New Relationship (w:) Central Asia Report , nr 13;/2001
- Karta Narodów Zjednoczonych (San Francisco, 26.06.1945 r.), (w:) Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów, oprac. S.Bieleń, Warszawa 1996
- KBWE. Dokument Budapeszteński 1994. Ku prawdziwemu partnerstwu w nowej erze, Warszawa 1995
- Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, „Fakty - Prognozy - Opinie", 1998, nr I
- Koncepcja bezpieczeństwa narodowego FR, Wyd. OSW, 2000
- Koncepcija kollektiwnoj biezopasnosti gosudarstw-uczastnikow dogowora, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1995, nr 3, s.34-37
- Koncepcija nacional`noj biezopasnosti Rossijskoj Federacii, „Nezawisimoje wojennoje obozrenije", 2000, nr I, s.6-7.
- Koncepcija ochrany granic gosudarstw - uczastnikow Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw Sodrużestwa s gosudarstwami, nie wchodiaszczimi w Sodrużestwo, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 1996, nr 2, s. 3-7.
- Koncepcija ochrany wozdusznogo prostranstwa gosudarstw - uczastnikow SNG, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 1996, nr 6, s. 34-40.
- Koncepcija predotwraszczenija i uregulirowanija konfliktow na territorii gosudarstw - uczastnikow Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 1996, nr 9, s.3-9.
- Konstitucija Rossijskoj Federacii. Encikłopediczeskij słowar, Moskwa 1995
- Konstytucja FR (w:) http://www.rosjapl.narod.ru/kraj/rosja/konstytucja.html
- Łukaszuk L., Skowroński A.: Europejskie prawo pokoju i i bezpieczeństwa, Materiały i komentarze, Warszawa, AON, 2000
- Łukaszuk L., Skowroński A.: Międzynarodowe prawo pokoju i bezpieczeństwa. Materiały i komentarze, Warszawa, AON, 1996
- Memorandum o ponimanii mieżdu gruzinskoj i abchazkoj storonami na peregoworach w Żeniewie, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1994, nr 1-2, s.38
- Memorandum on the Bases for Normalization of Relations Between the Republic of Moldova and Trans dniestr (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/memorandum.pdf
- Memorandum o sotrdniczestwie po ochranie wniesznych gosudarstwiennych granic, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1994, nr 1-2, s.37.
- Nuclear Successor States of the Soviet Union, Nuclear Weapon and Sensitive States Export Status Report, The Camegie Endowment for Intetnational Peace and the Monterey Institute of International Studies., Washington DC, Nr 4, May 1996
- Ob uczrieżdienii Missii Nabljudatieliej OON w Tadżikistanie, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1995, nr 2, s.55.
- Osnownyje położenija wojennoj doktriny Rosijskoj Fiederacii, „Dipłomaticzeskij Wiestnik" 1993, nr 23-24, s. 6-16.
- Partnership for Peace: Framework Document, Brussels 10-11 January 1994, NATO Headquarters, Ministerial Meeting of the North Atlantic Council/ North Atlantic Cooperation Council (w:) http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c940110b.htm

- Pereczen` widow informacii dlia wzaimnogo obmiena mieżdu pogranicznymi służbami gosudarstw - uczastnikow Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 1996, nr 11, s.5-6
- Podstawowe dokumenty Wspólnoty Niepodległych Państw, „Eurazja", OSW, 1994; nr 2 s. 3-36.
- Podstawy prawne, zakres mandatu oraz struktura i organizacja UNIMOG (w:) Austrian International Peace Support Command, Fact Sheets / Mission United Nations Observer Mission in Georgia, June 2002
- Położenije ob osnowach riealizacii Koncepcii ochrany wozdusznogo prostranstwa gosudarstw - uczastnikow SNG, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1996, nr 12, s.30-34
- Położenije o specjal`nom woinskom kontingientie w sostawie Woorużonnych Sił Rossijskoj Federacii dla uczastia w dejatiel`nosti po podderżeniju ili wostanowlienju mieżdunarodnogo mira i biezopasnosti (w:) „Dipłomaticzeskij Wiestnik", nr 12 / 1996, s. 8-10.
- Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów, oprac. S.Bieleń, Warszawa 1996
- Protocol to the START-1 Treaty (Lisbon Protocols), (w:) Goldblat J.: Arms Control: A Guide to Negotiations and Agreements, London - New Delhi 1994, s. 673-675
- Protokoł mieżdu Prawitel`stwom Rossijskoj Federacii i Prawitelstwom Kirgizskoj Riespubliki o poriadkie finansirowanija Gruppy Pogranicznych Wojsk Rossijskoj Federacii, nachodiaszczejsia na territorii Kirgizskoj Riespubliki, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 1996, m 8, s.54-56.
- Protokoł mieżdu Prawitel`stwom Rossijskoj Federacii i Prawitel`stwom Riespubliki Mołdowa o wzaimorasszczotach, swiazannych s wriemiennym priebywaniem woinskich formirowanij Rossijskoj Federacii w Pridniestrowskom riegionie Riespubliki Mołdowa, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 1999, nr 9, s. 71.
- Protokoł o komplektowanii, strukturie, material`no-techniczeskom i finansowom obiespieczenii Grupp wojennych nabljudatieliej i Kollektiwnych sił po poddierżkie mira w Sodrużestwije Nezawisimych Gosudarstw, (w:) „Wniesznaja politika Rossii. Sbornik dokumientow 1990-1992", Moskwa 1996, s. 367-370
- Protokoł o prodlenii Dogowora o kollektiwnoj biezopasnosti ot 15 maja 1992 goda, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 2000, nr 2, s. 9.
- Protokoł o statusie Grupp wojennych nabljudatieliej i Kollektiwnych sił po podderżkie mira w Sodrużestwije Nezawisimych Gosudarstw, (w:) „Wniesznaja politika Rossii. Sbornik dokumientow 1990-1992", Moskwa 1996, s. 360-367
- Protocol to the Treaty between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms (START I Lisbon Protocol) (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/start1/LisbonProtocol.htm
- Report no 13 by CSCE Mission to Moldova 13 November 1993 (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/Report13.pdf
- Resolution of the Supreme Rada of Ukraine on the Ratification of the Treaty between the Union of Soviet Socialist Republics and the United States of America on the Reduction and Limitation of Strategic offensive Arms Signed in Moscow on July 31, 1991, and the Protocol to it Signed in Lisbon on behalf of Ukraine on May 23, 1992 (Unofficial translation from Ukrainian, November 19, 1993) (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/radaresolution.htm

- Rieszenije o mierach stabilizacii obstanowki na uczіastkie gosudarstwiennoj granicy Riespubliki Tadżykistan s Afganistanom, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1993, nr 3-4, s.41.
- Rieszenije o srokie priebywanija, sostawa i zadaczach Kollektiwnych mirotworczeskich sił w Riespublike Tadżikistan, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1994, nr 9-10, s.46-47
- Russia and the Commonwealth of independent states. Documents, data, and analysis. Ed. Z.Brzeziński, P.Sullivan: M.E. Sharpe - Armonk, New York, London, Englad 1997
- Sogłaszenije mieżdu gosudarstwami – uczastnikami Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw po stratiegiczeskim siłam (w:) „Wniesznaja politika Rossii. Sbornik dokumientow 1990–1992", Moskwa 1996, s. 161–162.
- Sogłaszenije o priekreszczenii ognia w Abchazii i miechanizmie kontrolja za jego sobljudieniem. Soczi, 27 ijul 1993, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1993, nr 15, s.21-22.
- Sogłaszenije o principach mirnogo uriegulirowanija woorużennogo konflikta w Pridniestrowskom riegionie Riespubliki Mołdowa (w:) „Wniesznaja polityka Rossii. Sbornik dokumientow 1990-1992", Moskwa 1996, s. 490-493.
- Sogłaszenije o sotrudniczestwije gosudarstw - uczastnikow SNG po obiespieczeniju stabil`nogo położenija na ich wniesznich granicach (9 oktiabria 1992 goda), „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1992, nr 19-20, s.6-8.
- Sogłaszenije o sotrudniczestwije Pogranicznych wojsk gosudarstw - uczastnikow Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw, w woprosach nauczno-issledowatel`skoj dejatel`nosti, „ Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 1996, nr 10, s.7-9.
- Sogłaszenije o wzaimodiejstwii pogranicznych wojsk Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw pri wozniknowienii krizisnych situacij na wniesznich granicach, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1996, nr 6, s.42-44.
- Sogłaszenije ob ispol`zowanii wozdusznogo prostranstwa, „Biulletien' Mieżdunarodnych Dogoworow", 2000, nr 7, s. 18-20.
- Sogłaszenije ob Obiedinionnych Woorużonnych Siłach na pieriechodnyj pieriod, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", I992, nr 7, s.6-7.
- START I (Strategic Arms Reduction Talks I) (w:) TREATY BETWEEN THE UNITED STATES OF AMERICA AND THE UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS ON THE REDUCTION AND LIMITATION OF STRATEGIC OFFENSIVE ARMS (w:) http://www.atominfo.alpha.pl/traktaty/start.html
- Stratiegiczeskij kurs Rossii s gosudarstwami - uczastnikami Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw. Ukaz Priezidienta FR ot 14.09.1995, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1995, nr I0, s. 3-6.
- The Alma-ata Declaration, Signed by eleven heads of state on December 21, 1991 (w:) http://www.bits.de/NRANEU/START/documents/alma-ata91.htm
- The Concept for prevention and settlement of conflicts in the territory of States members of CIS oraz Statute on Collective Peace-keeping Forces in the Commonwealth of Independent States (w:) http://www.un.org/documents/ga/docs/51/plenary/a51-62.htm
- Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie, (w:) Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie. Studia i materiały nr 29, Warszawa 1995, s. 53-248.
- Ukaz priezidienta RF: O wojenno-politiczeskom dielenii Rossijskoj Federacii (w:) „Sobranije zakonodatiel`stwa Rossijskoj Federacii", 1998, nr 31

- Ustaw Sojuza Biełarusii i Rossii, „Rossijskije wiesti" 27.05.1997, nr 95, s.3.
- Wstriecza dielegacij Prawitielstwa Riespubliki Tadżikistan i tadżikskoj oppozicii, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1995, nr 5, s.38.
- Wstriecza ministrow inostrannych dieł i ministrow oborony stran SNG, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1992, nr 15-16, s. 33.
- Wystuplenie B.N. Jel`cina na zasiedanii Sowieta gław gosudarstw SNG. Moskwa 24.09.1993, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1993, nr 19-20, s.36.
- Wojennaja Doktrina Rossijskoj Federacii, Krasnaja Zwiezda, 14 maj 2000 goda
- Wystąpienie A.Kozyriewa na 48 Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ 28 września 1993 r., „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1993, nr 19-20, s. 47.
- Zajawlenije B. Butrosa Gali na Sowietie gław gosudarstw - uczastnikow SNG, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1996, nr 6, s.7-8.
- Zajawlenije Gosudarstwijennoj Dumy Federalnogo Sobranija RF w swiazi s agriessijej Organizacii Siewiero atłanticzeskogo dogowora protiw Sojuznoj Riespublikie Jugosławii, „Dipłomaticzeskij Wiestnik", 1999, nr 4, s. 29-31.

Druki zwarte w języku polskim

- Arbatow A.: Wewnętrzne problemy Rosji i jej strategiczne uwikłania, Warszawa 1994
- Balcerowicz B.: Siły zbrojne jako instrument polityki państwa, Warszawa, AON, 1996
- Balcerowicz B.: Obrona państwa średniego, Warszawa 1997
- Balcerowicz B.: Sojusz a obrona narodowa, Warszawa 1999
- Balcerowicz B.: Wybrane problemy obronności państwa. Materiał studyjny, Warszawa 1997
- Balcerowicz B., Marczak J., Pawłowski J.: Problemy strategii obrony Polski, Warszawa, AON, 1993
- Bartlett Ch.: Konflikt globalny. Międzynarodowa rywalizacja wielkich mocarstw w latach 1880-1990, Wrocław 1997
- Bezpieczeństwo europejskie: koncepeje, instytucje, implikacje dla Polski, pod red. J. Czaputowicza, Warszawa 1997
- Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie. Pod red. naukową J.Kukułki, Warszawa 1994
- Bezpieczeństwo narodowe Polski: geopolityczne i geoekonomiczne uwarunkowania. Red. E. Haliżak, Toruń 1995
- Bezpieczeństwo Polski w zmieniającej się Europie. Rozszerzenie NATO, Warszawa-Toruń 1995
- Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku: red. naukowa D.B.Bobrow, E.Haliżak, R.Zięba, Warszawa 1997
- Bierzanek R.: Wojna a prawo międzynarodowe, Warszawa 1982
- Bierzanek R., Symonides J.: Prawo międzynarodowe publiczne, Warszawa 1994
- Brzeziński Z.: Myśl i działanie w polityce międzynarodowej, Lublin 1990
- Brzeziński Z.: Spadek po zimnej wojnie, Oficyna Wydawnicza MOST, 1993
- Brzeziński, Z.: Wielka szachownica: Główne cele polityki amerykańskiej, Warszawa 1998
- Calvocoressi P.: Polityka międzynarodowa po 1945 roku, Warszawa 1998
- Cesarz Z., Stadmüller E.: Problemy polityczne współczesnego świata, Wrocław 1996

- Chęciński M.: Przemysł zbrojeniowy jako czynnik polityki wewnętrznej i zagranicznej Federacji Rosyjskiej, Warszawa, maj 1997
- Czapliński W., Wyrozumska A.: Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe, Warszawa 1999
- Czaputowicz J.: System czy nieład? Bezpieczeństwo europejskie u progu XX wieku, Warszawa 1998
- Czarnocki A., Pietraś Z.: Współistnienie państw. Wstęp do międzynarodowych stosunków politycznych, Wydawnictwo UMC-S, Lublin 1988
- Cziomer E.: Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Warszawa 2000
- Cziomer E., Zyblikiewicz L.W.: Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Warszawa-Kraków 2000
- Dawidczyk A.: Rola sił zbrojnych wobec współczesnych wyzwań cywilizacyjnych. Rozprawa doktorska, Warszawa, AON 1998
- Dobroczyński M.: Stany Zjednoczone i Związek Radziecki w światowych stosunkach mocarstwowych, Warszawa 1992
- Dobroczyński M.: Stulecie przyśpieszeń. Świat a Rosja, Warszawa-Toruń 1999
- Gałganek A.: Zmiana w globalnym. systemie międzynarodowym. Supercykle i wojna hegemoniczna, Poznań 1992
- Duda D.: Terroryzm islamski, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002
- Dyplomacja współczesna a problemy prawa i bezpieczeństwa międzynarodowego. Red. L. Łukszuk, AON, Warszawa 1999
- Gasser H.: Międzynarodowe prawo humanitarne, Wyd.: Polski Czerwony Krzyż 1997
- Grudziński P.: KBWE/OBWE wobec problemów pokoju i bezpieczeństwa regionalnego, ASPRA-JR, Warszawa 2002
- Haliżak E.: Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku, Warszawa 1999
- Historia. Polityka. Stosunki Międzynarodowe. Księga jubileuszowa na 65-lecie Prof J. Kukułki, Warszawa 1994,
- Howard M.: Wojna w dziejach Europy, Wrocław 1990
- Kissinger H.: Dyplomacja, Warszawa 1996
- Kobieracki A., Lachowski Z., Nowak J.M.: Między równowaga sił a bezpieczeństwem kooperacyjnym w Europie: adaptacja reżimu CFE do nowego środowiska międzynarodowego, Warszawa 1999
- Konflikty, zbrojne na terenie państw WNP, w których rozwiązywaniu uczestniczą instytucje międzynarodowe (ONZ, OBWE): Abchazja, Górny Karabach, Naddniestrze, Tadżykistan, Warszawa sierpień 1996 (wyd. OSW)
- Kondziela J.: Badania nad pokojem, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1974
- Koszel B.: Konflikt na Bałkanach (1991-1999) a bezpieczeństwo europejskie. Zeszyty Instytutu Zachodniego, 2000, nr 16, Poznań 2000
- Koziej S.: Podstawowe problemy strategü i systemu obronności na przełomie XX i XXI wieku, Warszawa 2001
- Kukułka J.: Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1994
- Kukułka J.: Historia współczesnych stosunków międzynarodowych 1945-1994, Warszawa 1994
- Kukułka J.: Teoria stosunków międzynarodowych, Warszawa 2000

- Kukułka J.: Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1994
- Kupiecki R.: Od Londynu do Waszyngtonu. NATO w latach dziewięćdziesiątych, Warszawa 1998
- Latoszek E.: Organizacje międzynarodowe, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2001
- Łastawski K.: Racja stanu Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2000
- Malak K.: Czynnik wojskowy w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej (1991-2000). Rozprawa habilitacyjna. Dodatek do Zeszytów Naukowych AON, Warszawa 2001
- Malak K.: Historia dyplomacji. Część I, Warszawa, AON 1995
- Malak K.: Polityka bezpieczeństwa i siły zbrojne Rosji, Warszawa 1996
- Malak K.: Polityka bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, Warszawa, AON 1997
- K. Malak, Polityka bezpieczeństwa narodowego Ukrainy, AON, Warszawa 1999
- Malak K.: Siły Zbrojne Federacji Rosyjskiej, Warszawa, AON 1997
- Marczak J. i Pawłowski J.: Problemy strategii obrony Polski, Warszawa, AON, 1993
- Między tożsamością i wspólnotą. Współczesne wyznaczniki polityki zagranicznej państw europejskich. Red. J. Stefanowicza, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996
- Misje pokojowe (Podstawy teoretyczne działań wspierających pokój). „MISJE", Warszawa, AON, 1998
- Moczulski L.: Europa ojczyzn. Geopolotyka, gospodarka, cywilizacja. Bellona, Warszawa 2003
- Mojsiewicz Cz.: Wspólnota Niepodległych Państw, Terra, Poznań 2000
- Multan W.: Bezpieczeństwo międzynarodowe ery nuklearnej, Warszawa 1991
- Multan W.: Konferencja Helsinki II: Wojskowe aspekty bezpieczeństwa w Europie. Studia i materiały. 35. PISM, Warszawa 1992
- Multan W.: Wizje bezpieczeństwa europejskiego, Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 1997
- Niemcy - Polska - Rosja. Bezpieczeństwo europejskie i współpraca społeczeństw. Red. M. Dobroczyński, Warszawa 1996
- Międzynarodowe stosunki polityczne. Red. Włodzimierz Malendowski, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1997
- Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych. Praca zbiorowa pod red. S. Bielenia i W.M., Góralskiego, Warszawa 1999
- Nowe szanse Wschodu. Red. naukowa M. Dobroczyński, Z. Madej, Warszawa 1993
- Nowy leksykon PWN, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998
- Obszary niestabilności międzynarodowych i sprzeczności interesów a bezpieczeństwo Polski, Warszawa, A0N, 1999
- Osmańczyk E.: Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982
- Pokruszyński G.: Interwencje militarne w politykach bezpieczeństwa. Rozprawa doktorska, AON 2000
- Problemy badań nad konfliktami i pokojem. Red. nauk. W. Kostecki, Warszawa 1990

- Problemy nowego światowego porządku: Rosyjska polityka handlu bronią, Warszawa, AON 1995
- Roczniki strategiczne z lat1995/96, 1996/97, 1997/98, 1998/99, 1999/2000, 2000/2001 i 2001/2002, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo SCHOLAR, Warszawa 2002
- Rosja i jej sąsiedzi, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2000
- Rotfeld A.: Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi, PISM, Warszawa 1990
- Rozszerzenie NATO na Wschód a interesy Rosji na obszarze byłego Związku Radzieckiego, Warszawa czerwiec 1997
- Rychłowski B.: Rosja i WNP - między przeszłością a przyszłością, SiM PISM, Zeszyt nr 69, Warszawa 1993
- Słownik języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa, AON 1996
- Sozański J.: Prawa mniejszości narodowych w niepodległej Litwie, Łotwie i Estonii, Warszawa 1998
- Spory i konflikty międzynarodowe. Aspekty prawne i polityczne. Pod red. W. Malendowskiego, Wrocław 2000
- Spory i konflikty międzynarodowe u progu XXI wieku. Wprowadzenie w problematykę, Warszawa, AON, 1999
- Stańczyk J.: Przeobrażenia międzynarodowego układu sił w Europie, Instytut Studiów Politycznych, Warszawa 1999
- Stefanowicz J.: Bezpieczeństwo współczesnych państw, Warszawa 1984
- Stefanowicz J.: Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa, Instytut Studiów Politycznych, Warszawa 1996
- Stosunki międzynarodowe. Praca zbiorowa pod red. W. Malendowskiego i Cz.Mojsiewicza, Wrocław 2000
- Stosunki międzynarodowe: geneza, struktura, funkcjonowanie. Podręcznik akademicki pod red. E.Haliżaka i R.Kuźniara, Warszawa 1996
- Świętochowski T.: Azerbejdżan i Rosja. Kolonializm, Islam i narodowość w podzielonym kraju, Warszawa 1998
- Świniarski J.: O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych, Warszawa - Pruszków 1997
- Traktat o konwencjonalnych siłach zbrojnych w Europie. Studia i materiały nr 29, Warszawa 1995
- Wspólnota Niepodległych Państw, „Ekspertyzy", Warszawa, OSW, 23.05.1997
Współczesne stosunki międzynarodowe. Pod red. T. Łoś-Nowak, Wrocław 1997
- Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku, Alta 2, Wrocław 2003
- Zieliński E.: Przeobrażenia ustrojowe w republikach dawnego ZSRR, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1993
- Zieliński E.: Współczesna Rosja. Studium polityczno-ustrojowe, Warszawa 1994
- Zięba R.: Instytucje bezpieczeństwa europejskiego, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1999
- Zięba R.: Nowa instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego, Warszawa, AON 1998

Druki zwarte w językach obcych

- After Empaire: The Emerging Geopolitics of Central Asia. Ed. by J.C.Snydler, Washingron, DC, 1995
- Aves J.: Georgia from Chaos to Stability, Former Soviet South Project, RIIA, London 1996
- Bełaja kniga rossijskich specsłużb, Moskwa 1996
- Borko A.: Istoriczieskije mietamorfozy ewropieizma (w:) Obszczij ewropiejskij dom: czto my o niom dumajem ?, Moskwa 1992
- Brzeziński Z.: Sullivan P.: Russia and the Commonwealth of Independent States, The Centre for Strategic and International Studies, London 1996
- Buzan B.: People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, London 1991
- Central Asia Reader. The Rediscovery of History. Ed. Paksoy H.B., Armonk, NY, 1994
- Chorbajan L.: Donabedian P., Mutafian C.: The Caucasian Knot: the History and Geopolitics of Nagorno-Karabagh, London 1994
- Davis M.: Russian's Peacemakong Operations. An Issue of National security, SHAPE 1993
- Encyclopaedia Britannica, Chicago 1991, vol. 10
- Etnic Conflict of Eurasia Post-Soviet World: Case Studies and Analysies, New York Sharpe 1996
- Etniczeskije i regional`nyje konflikty w Ewrazii. Kn.3: Mieżdunarodnyj opyt razrieszenija etniczeskich konfliktow. Red. Koppiters B. Moskwa 1997
- Fiodorow J.: Kaspijskaja nieft i mieżdunarodnaja biezopasnost`, Moskwa 1996
- Fuller E.: Russian strategy in the Caucasus since the demise of the USSR, Köln 1994
- Garnett J.: Theories of Peace and Security, A Reader in Contemporary Strategic Thought, Macmillan Press Ldt London 1970
- Gazukin P.: Woorożonnyje siły Rossijskoj Federacii. Biograficzeskij sprawocznik, Moskwa 1995
- Georgians and Abkhazians: The Search for a Peace Settlement, Sonderveröffentlichung, Oktober 1998
- Gorbaczjow M.S.: Pieriestrojka i nowoje myszlenije dlia naszej strany i dlia wsiego mira, Moskwa 1988
- Gunnarsson M.: Regionalism and Security – Two Concepts in the Wind of Change, Department of Political Science and Cerium, Umea University 1997
- Hassner P.: La violence et la paix. De la bombe atomique au nettoyage etnique, Editions Esprint, 1995
- Jegorow W., Zagorodskij A.: Sotrudniczestwo gosudarstw SNG w wojenno-politiczeskoj obłasti, Moskwa 1993
- Johnson L.: In Search of a Doctrine. Russian Internationalism in the Near Abroad, Uppsal 1997
- Jonson L.: Russian Peacekeeping and Tajikistan, ,;NUPI", 1996, nr 206
- Konflikty w SNG: Mieżdunarodno-politiczeskoje nasledije postsoweckogo prostranstwa, Moskwa 1998
- MacFarlane N.: Minear L., Shenfield S.: A Conflict in Georgia. A Case Study in Humanitarian Action and Peacekeeping, New York 1996
- Lynch D.: Russian Peace-keeping Strategies in the CIS, Royal Institute of Internal Affairs, Great Britan, Wiltshire 1999
- Makiejew A.W.: Politika i biezopasnost`, Moskwa 1998

- Morgenthau H.J.: Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace, New York 1967
- NATO handbook, NATO Office of Information and Press, Belgium 2001
- New Eurasia: Russia, Turkey and Iran. Ed. by A:Z. Rubinstein and O.M. Smolansky, M.E. Shaxpe, Armonak, New York - London, England 1995
- Nowaja Ewrazija: otnoszenija Rossii so stranami bliżnego zarubież`ja. Sbornik statiej, Moskwa 1994
- Olcot M., Aslund A., Garnett A.: Getting it wrong, Carnegie Endowment fo International Peace, Washington D.C.1999
- Odom W.E., Dujarric R.: Commonwealth or Empire? Russia, Central Asia, and the Transcaucasus, Hudson Institute. Indianopilis. Indiana 1995
- Orłov W., Timberbaev R., Khlopkov A.: Nuclear Nonproliferation in US-Russian Relations: Challenges and Opportunities, PIR Library Series, 2002
- Orłow W., Sokołow N.: Jadiernoje nierasprostranienie (Niclear Nonproliferation Textbook), PIR library Series, 2000
- Rotfeld A.: Interim Report on the Conflict in the Left Bank Dniestr Areas, 16 September 1992, CSCE Committee 281
- Rossijskaja Federacija: biezopasnost` i wojennoe sotrudniczestwo. Special`nyj wypusk informacionno-analiticzeskogo agienctwa „Obozriewatiel"', Moskwa 1995
- Ruckoj A.: Obrietienie wery, Moskwa 1995
- SIPRI, Yearbook 2000, Armaments, disarmament and international security, Oxford Uniwersity Press 2000, Part 1.2.
- Smith M.: Pax Russica. Russian's Monroe Doctrine, RUSI, London 1993
- Taylor P, Smith K.: Peacekeeping and Russia's Role in Eurasia, New York 1996
- The Military Balance 1997/198, London 1997; 1999-2000, London 1999; 2000-2001, London 2000
- The New Peacekeeping Partnership. Ed. A.Morrison. The Lester B.Pearson Canadian International Peacekeeping Training Centre, Comwallis Park, 1995
- Transcaucasian boundaries. Ed. Wright, John F.R. London: University College London Press, 1996
- US and Russian Policy-Making with Regard to the Use of Force, Washington DC, RAND, Center for Russian Studyies 1996
- Weiss T., Forysthe D., Coate R.: The Unitet Nations and Changing World Politics, Boulder, Oxford 1994
- Woorużenija rozorużenije i mieżdunarodnaja biezopasnost`, Moskwa 1996
- Yearbook SIPRI 1993: Armaments, Disarmament and International Security, SIPRI, Stockholm International Peace Research Institute
- Zdrawosmysłow A.G.: Mežnacional'nyje kontlikty w postsowieckom prostranstwie Moskwa 1997
- Zołotariew W.: Wojennaja bezopasnost` otieczestwa. (Istoriko-prawowoje issledowanie), Moskwa 1998

Artykuły w języku polskim

- Andrejew P.: Współpraca wojskowo-polityczna Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) „Wojsko i wychowanie", nr 5/2001
- Balcerowicz B.: Strategiczne koncepcje obrony (w:) „Myśl Wojskowa" 2000 nr 4
- Bieleń S.: Ciągłość i zmiana ról międzynarodowych Rosji (w:) Nowe role mocarstw. Red. B.Mrozek i S.Bieleń, Warszawa 1996

- Bieleń S.: Geopolityczne uwarunkowania nowej tożsamości Rosji, (w:) Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych. Praca zbiorowa pod red. S.Bielenia i W.M. Góralskiego, Warszawa 1999
- Bieleń S.: Modele bezpieczeństwa międzynarodowego w nauce brytyjskiej (w:) „Sprawy Międzynarodowe", nr10/1983
- Berent Z.: Pokój międzynarodowy i bezpieczeństwo – próba definicji (w:) „Sprawy Międzyanrodowe", nr 6 /1988
- Bosiacki A.: Status prawny Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) „Obóz", Warszawa, nr 29/1995
- Bowers S.: The Crisis in Moldova, Jane's Intelligence Review, November 1992
- Brzeziński Z.: Wyjść Rosji naprzeciw (w:) „Polityka" 1998 nr 20
- Cichocki J.: Rosyjskie zaangażowanie militarne na Zakaukaziu (w:) „Analizy", OSW nr 19, 16.06.1997
- Czachór Z.: Regionalizm w stosunkach międzynarodowych (w:) red. Włodzimierz Malendowski, Międzynarodowe stosunki polityczne, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań 1997
- Czaja J.: NATO wobec drugiej rundy rozszerzenia (w:) „Wojsko i wychowanie" nr 5/2002
- Czaputowicz J.: Model bezpieczeństwa XXI wieku (w:) „Studia i Materiały PISM", nr 97, Warszawa 1995
- Cziomer E.: Rosja i Wspólnota Niepodległych Państw, (w:) E.Cziomer, L.W.Zyblikiewicz: Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych, Warszawa-Kraków 2000
- Dobroczyński M.: Międzynarodowa ranga Rosji, (w:) Nowe szanse Wschodu. Red. naukowa M. Dobroczyński, Z. Madej, Warszawa 1993,
- Fragment wystąpienia prezydenta FR Władimira Putina podczas nieformalnego szczytu WNP w Soczi (w:) Problemy gospodarcze krajów WNP i państw bałtyckich, „Ecoinform" nr 177 z 8.09.2001 roku
- Gordon J.: Azjatyckie nadzieje ekspertowe Federacji Rosyjskiej (w:) „Raport. Wojsko - Technika - Obronność", 1998 nr 2
- Hałaciński A.: Misje długoterminowe OBWE (w:) „Sprawy międzynarodowe", nr 2 z 1995
- Izydorczyk B.: Tadżyckie tło (w:) „Polska Zbrojna", 1998, nr 32
- Jastrzębski P.: Konflikt abchaski, (w:) Spory i konflikty międzynarodowe. Aspekty prawne i polityczne. Pod red. W.Malendowskiego, Wrocław 2000, s. 330-353
- Kissinger H.: Radźcie sobie sami, „Polityka", 1997, nr 29
- Klafkowski A.: Przedmowa (w:) J. Stefanowicz, Bezpieczeństwo współczesnych państw, Warszawa 1984
- Kołodziej E.: Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie: od globalizacji do regionalizacji (w:) Red. David Bobrow. Edward Haliżak, Ryszad Zieba, Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 1997
- Kupiecki R.: Stosunki Rosja - NATO w perspektywie spotkania madryckiego (w:) „Wojsko i Wychowanie", I997, nr 4
- Kupecki R.: Stosunki NATO-Ukraina (w:) „Wojsko i wychowanie" nr 12/1997
- Kuźniar R.: Globalizacja, geopolityka i polityka zagraniczna (w:) „Sprawy międzynarodowe" nr 1/2000
- Łoś-Nowak T.: Bezpieczeństwo Polski u progu XXI wieku: opcje i struktury (w:) Raport o bezpieczeństwie, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2001

- Łoś-Nowak T.: Państwo jako uczesmik stosunków międzynarodowych, (w:) Studia z teorii polityki. T.II, Acta Lniversitatis Wratislaviensis, Nr 2003, Wrocław 1998
- Malak K.: Operacje pokojowe Narodów Zjednoczonych, (w:) Spory i konflikty międzynarodowe u progu XXI wieku. Wprowadzenie w problematykę, Warszawa AON 1999
- Malak K.: Rola Rosji w rozwiązywaniu konfliktów zbrojnych na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw, (w:) Obszary niestabilności międzynarodowych i sprzeczności interesów a bezpieczeństwo Polski. (Praca naukowo-badawcza wykonana w ramach tematu „Amphion 2" w Katedrze Prawa i Bezpieczeństwa Międzynarodowego AON, pod red. L. Łukaszuka), Warszawa 1999
- Malak K.: Rosyjsko-ukraiński spór o Krym, Sewastopol i Flotę Czarnomorską i próby jego rozwiązania (w:) Od konfliktów do parmerskiej współpracy. Red. nauk. J.Kukułka, L. Łukaszuk. Warszawa, AON, 1997
- Malak K.: Siły zbrojne Federacji Rosyjskiej (próba charakterystyki) (w:) „Zeszyty Naukowe", AON, 2001, nr 1
- Malendowski W.: Architektura bezpieczeństwa europejskiego (w:) red. W. Malendowski, Cz. Mojsiejewicz.: Stosunki międzynarodowe, Alta 2, Wrocław 2000
- Malon H.: Dylematy rosyjskiej polityki zagranicznej (w:) Rosyjska polityka zagraniczna, DBM MON, nr 19/1996.
- Marciniak W.: Pomiędzy dezintegracją a chaosem (w:) „Obóz" nr 36 z 1999 roku
- Migracje na obszarze byłego ZSRR, „Analizy OSW" nr 8 z października 1999 r.
- Mojsiewicz C.: Wspólnota Niepodległych Państw i jej problemy, (w:) Stosunki międzynarodowe. Praca zbiorowa pod red. W.Malendowskiego i Cz.Mojsiewicza, Wrocław 2000
- Multan W.: Komponenty przyszłego ładu militarnego w Europie (w:) Historia. Polityka. Stosunki Międzynarodowe. Księga jubileuszowa na 65-lecie prof J. Kukułki, Warszawa 1994
- Notatka na temat wybranych kierunków w polityce zagranicznej Ukrainy z 16 kwietnia 1999, Ambasada RP w Kijowie
- Notatka o podstawowych kierunkach w polityce zagranicznej Ukrainy w 2000 r. z 5 września 2000, Ambasada RP w Kijowie.
- Nowak J.M.: Traktat CFE w systemie pojałtańskim (w:) „Sprawy Międzynarodowe", 1994, nr 2
- Olszański T.: Czym jest WNP (w:) „Eurazja", OSW nr 1-2 z 1994 roku
- Pitrowski M.: Azja Środkowa po 11 września, (w:) „Sprawy Międzynarodowe" nr 1/2002
- Piotrowski M.: Wspólnota Niepodległych Państw (w:) Europejskie struktury współpracy, Warszawa 2000
- Perspektywy „strategicznego partnerstwa" Rosji z Chinami (w:) „Biuletyn Rosyjski", OSW,1996, nr 2
- Pleskacz Ż.: Przemysł zbrojeniowy Rosji i Białorusi, opracowanie w posiadaniu autora.
- Popowski S.: Szansa dla Rosji (w:) „Rzeczpospolita" nr 105 z 7.05.1999
- Problemy gospodarcze krajów Wspólnoty Niepodległych Państw i Państw Bałtyckich z lat 1996-2003, Wydawnictwo „Ecoinform", Warszawa
- Raś M.: Uwarunkowania rosyjskiej polityki bezpieczeństwa (w:) „Polityka Wschodnia", 2000, nr I
- Rosyjska wizja bezpieczeństwaa europejskiego (w:) „Polska Zbrojna" 29.11-1.12.1996, nr 231

- Rotfeld A.: Europejski system bezpieczeństwa in statu nascendi, PISM, Warszawa 1990
- Rychłowski B.: Rosja i WNP – między przeszłością a przyszłością (w:) „Studia i materiały" nr. 69, PISM, Warszawa wrzesień 1993
- Rysińska – Popiuk I.: Porozumienia regionalne w systemie bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych (w:) „Stosunki Międzynarodowe" nr 3-4/2000
- Staar R.: Wiek XXI będzie wiekiem Rosji (w:) „Rzeczpospolita"; 10-I I.08.1996, nr 186
- Stańczyk J.: Paradygmat bezpieczeństwa narodowego (w:) Red. J. Stefanowicz, Między tożsamością i wspólnotą. Współczesne wyznaczniki polityki zagranicznej państw europejskich, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1996
- Stefanowicz J. i Klimkiewicz S w dyskusji na temat bezpieczeństwa międzynarodowego (w:) „Sprawy Międzynarodowe", nr 5/1988
- Towpik A.: Nowy europejski ład wojskowy (w:) „Sprawy Międzynarodowe". 1993, nr 3
- Trochimczuk S., Kuzyk P.: Polityka bezpieczeństwa i doktryny obronne naszych wschodnich sąsiadów. Ukraina (w:) „Wojsko i wychowanie" nr 3/2001
- Wilk A.: Układ o bezpieczeństwie zbiorowym WNP – instytucja fasadowa (w:) http//www.OSW/publikacje.
- Wizje bezpieczeństwa europejskiego (w:) http://www.grozbi.polbox.pl/modele_bezp.htm
- Wystąpienie Andrieja Kozyriewa ns forum Rady Federacji 1.07.1995 roku, Rzeczpospolita z 7.07.1995 roku
- Wywiad z ministrem Spraw Zagranicznych Ukrainy Borysem Tarasiukiem (w:) „Gazeta Wyborcza" 19 czerwca 1999
- Wystąpienie D. Bułakowa, pierwszego zastępcy przewodniczącego Komitetu Wykonawczego WNP wygłoszone 12 czerwca 2002 roku podczas lizbońskiej konferencji zapobiegania i zwalczania terroryzmu (w:) http://www.cis.minsk.by/english/eng-lisbon.htm
- Zacharow W.: Polityka bezpieczeństwa i doktryna obronna Federacji Rosyjskiej (w:) „Wojsko i wychowanie", nr 3/2001
- Zięba R.: Mechanizm bezpieczeństwa Wspólnoty Niepodległych Państw (w:) „Przegląd Wschodni", 1998, nr 1
- Zięba R.: Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych (w:) „Sprawy Międzynarodwe" nr 10/1989
- Żukrowska K.: Globalizacja jako warunek zmieniający determinanty kształtowania się systemu bezpieczeństwa (w:) Raport o bezpieczeństwie 2000, „Studia i analizy", Zeszyt nr 10, Instytut Studiów Strategicznych, Kraków 2001

Artykuły w językach obcych

- Akbarzadeh S.: Why did Nationalism Fail in Tadjikistan? (w:) „Europe-Asia Studies" nr 7 z 1996
- Aleksandrova O.: „Strategische Partnerschaft" aus russicher Sicht (w:) „Europäische Rundschau", 1997, nr 4
- Anchabadze Y.: Georgia and Abkhazia: The Hard Road to Agreement, (w:) Georgians and Abkhazians: The Search for a Peace Settlement, Sonderveröffentli-chung Oktober 1998, s.80-89
- Apropos the Collective Security Treaty (w:) http://english.pravda.ru/politics/2002/05/14/28655.html

- Arbatow A.: Nacional`naja ideja i nacional`naja biezopasnost` (w:) „Mieżdunarodnaja ekonomika i mieżdunarodnyje otnoszenija", 1998, nr 5
- Aydin M.: Turkey and Central Asia: Challenges of Change (w:) „Central Asia Survey", 1996, nr 2
- Bajew P.K.: Russia and CIS Peacekeeping in the Caucasus, (w:) The International Conference. Russia and Intemational Peacekeeping organised by Norwegiän Institute of International Affaires (NUPI) Centre for Russian Studies. Oslo, November 13-14, 1995
- Brusstar J.H.: Russian Vital Interests (w:) „Strategic Forum" (Institute for National Strategic Studies), September 1994, nr 6
- Camilleri J.: Regionalism and Globalism in Asia Pacific: The Interplay of Economy, Security and Politics (w:) http://www.ciaonet.org/
- Diemurienko A.: Rossijskaja model` mirotworczestwa (w:) „Niezawisimoje wojennoje obozrienije", 1997, nr 2
- Dimitrow I.: Cooperation Among Ministries of Internal Affairs of CIS Member States in the Fight Against Terrorism and Other Manifestations of Extremism (w:) http://books.nap.edu/books/0309082706/html
- Draczewski L.: Russia and Belarus form a union (w:) „International Affairs", nr 1, 2000
- Fiodorow W.: Mirotworcy (w:) „Nowosti razwiedki i kontrrazwietki", 1998, nr 21-22
- Fuller E.: Russian's Diplomatic Offensive in the Transcaucasus (w:) "RFE/RL Research Report", Vol. 2, 1 October 1993, nr 39
- Foreign and Security Policy of Ukraine, Qarterly report April-June 1999, Center for Peace, Conversion and Foreign Policy of Ukraine.
- Gariejiew M.: Ot Dogowora o kollektiwnoj biezopasnosti - k „Partniorstwu w imja mira" (w:) "Obszczaja gazieta", 13-19.06.1999, nr 18
- Glumicić D.: Foreign Policy Initiatives of the Russian Federation (w:) „Review of Internarional Affaires", August, 2000, nr 1096, s. 18-20
- Gol`c A.: Mirotworczeskije opieracii – sriedstwo riealizacji nacional`nych intieriesow Rossii (w:) Rossija – nowyje paramietry biezopasnosti, Moskwa 1995
- Gol`c A.: Wojenno-politiczeskij szantaż (w:) "Itogi", 9.05.1999, nr 10
- Gretsky S.: Russia and Tadjikistan, (w:) Regional Power Rivalries in the New Eurasia. Rds. A.Z. Rubinstein and O.M. Smolansky. New York & London 1995
- Interwiew with A. Zlenko, XXXVII Munich Conference on Security Policy, Hotel Bayerischer Hof 2th February 2001
- Kangas R.D.: With an Eye on Russia, Central Asian Militaries Practice Cooperation (w:) "Transition", 1996, nr 16
- Karunadas W.: Regionalism and the SAARC (w:) http://www.ciaonet.org.
- Korkelia K.: Abstract of the final report (w:) http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/korkelia.pdf;
- Kozyriew A.: Russia and NATO. A Partnership for a United and Peaceful Europe (w:) „NATO Review", vol. 42, nr 4, August 1994
- Kurojedow W.: O morskoj stratiegii Rossii (w:) „Wojennyj parad", 1998, nr 2
- Kuznecow W.: Trudnyie reszenija (w:) „Niezawisimoje wojennoje obozrienie", 5-11.07.1997, nr 24
- Lambroschin S.: Central Asia: CIS Plans Rapid-Reaction Force To Fight Terrorism (w:) http://www.rferl.org/nca/features/2001/05/22052001112028.asp
- Lipovsky I.P.: The Russian problem in Central Asia (w:) „Orient", 1995, nr 3

- Malcolm N.: Russian Foreign Policy Decision Making (w:) P. Shearman, Russian Foreign Policy Since 1990, Westview Press 1995
- Menon R.: After Empire: Russia and the Southern „Near Abroad", (w:) The New Russian Foreign Policy. Edited by M.Mandelbaum, A Council on Foreign Relations Book 1997
- Mirotworczeskaja diejatielnost Sodrużestwa (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/cis_peace.htm
- Moshes A.: Russian Policy Towards Ukraine, Belarus, and the Baltic States in the Putin Era, Institute of Europe—April 2000 (w:) http://www.fas.harvard.edu/~ponars/POLICY%20MEMOS/Moshes123.html
- Munro R.H.: China, India, and Central Asia, (w:) After Empaire: The Emerging Geopolitics of Central Asia. Ed. by J.C.Snydler, Washingron, DC, 1995
- Nacjonal`nyje intieriesy wo wnieszniej politike Rossii (w:) „Mieżdunarodnaja żizn`"', 1996, nr 3
- Nacionalnaja bezpeka i oborona, Ukriński Centr Ekonomicznych i Politicznych Doslidżeń, nr 7/2000
- Nazarkin Y.: Peace-Keeping Operation in the CIS (w:) http://www.ieis.lu/books/future_role_of_russia/nazarkin.PDF
- Ob istorii Anitierroristiczeskowo centra gosudarstw-uczastnikow Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/atc/atc_istoria.htm
- Patruszew W.W.: Sochranienie bojewych wozmożnostiej flota w intieriesach nacional`noj biezopasnosti (w:) „Wojennaja mysl`"', 1998, nr 5
- Pelc A.: Sowiet biezopasnosti o dolgosrocznoj jadiernoj politikie gosudarstwa (w:) "Krasnaja zwiezda", 4.07.1998, nr 147
- Programma gosudarstw-uczastnikow Sodrużestwa Nezawisimych Gosudarstw Sodrużestwa Niezawiesimych Gosudarstw po borbie s mieżdunarodnym terroryzmom i drugimi probl`emami ekstremizma do 2003 goda (w:) http://www.cis.minsk.by/russian/atc/dr-02036.htm
- Pustogarow W.: CIS in the context of international law (w:) „International Affairs", October 1992
- Redmont R.: Conflict in the Caucas. After the Soviet Union, part IV,1994
- Rodan S.: Iran Paid 25 mln $ for Nuclear Weapons, Dokuments Show (w:) „Jerusalem Post", April 10, 1998
- Rotfeld A.: Interim Report on the Conflict in the Left Bank Dniestr Areas, 16 September 1992, CSCE Committee 281
- Russia: Crisis in Russian Arms Export (w:) „FBIS-UMA", 20 March 1996, s. 50-52
- Smirnow W.: Bez prawa na oszibku (w:) „Armiejskij sbornik", 1997, nr 3
- Smirnow P.: Rossija wyigrała wojnu (w:) „Nezawisimoje wojennoje obozrienie", 1998, nr 20
- Sokolov A.: Russian peace-keeping forces in the post-soviet area (w:) http//www.memo.ru/hr/hotpoints/peace/peacekeep.htm
- Sokut S.: Rossija sobieriot jadiernyje siły w edinyj kułak (w:) „Niezawisimoje wojennoje obozrienie", 23-29.10.1998
- Szaposznikow E.: Rossija, armija, politika i opyt kolektiwnoj biezopasnostii w SNG, (w:) „Niezawisimaja Gazieta", 6.07.1993
- Szczerbakow A.S.: Ważniejszaja sostawlajuszczaja sistiemy biezopasnosti Rossii (w:) „Niezawisimoje wojennjoe obozrienie", 28.03.1996
- Tanaka T., Hettne S., Russett B., Chung-Si Ahn, Hernandez G.: Globalism and Regionalism (w:) http://www.unu.edu/unupress/globalism.html

- Tichonow G.: Abchaskaja tragiedija? (w:) „Rossijskaja Federacija siegodnia", 1999, nr 18-19
- The Heritage Fundation, Crisis in Ukraine (w:) www.heritage.org/library/testimony/test050201.html
- Tockij K.: Ochrana granicy dełło gosudarstwijennoj Ważnosti (w:) „Niezawisimoje wojennoe obozrienie", 4-10.03.1999, nr A
- Transdniestr Conflict (w:) http://www.osce.org/moldova/documents/files/background.pdf
- Ukraine,10 years of Independece, materiał rozprowadzany przez ambasadę Ukrainy w Londynie 22 sierpnia 2001
- US and Russian Policy-Making with Regard to the Use of Force, Washington DC, RAND, Center for Russian Studyies 1996
- Wallander A.: Russian National Security Policy in 2000, Harvard University— January 2000 (w:) http://www. fas.harvard.edu/~ponars/POLICY%20MEMOS/Wallander102.html
- Woff R.: The Armed Forces of Georgia, Jane's Intelligence Review, czerwiec 1993
- Wystąpienie D. Bułakowa, pierwszego zastępcy przewodniczącego Komitetu Wykonawczego WNP wygłoszone 12 czerwca 2002 roku podczas lizbońskiej konferencji zapobiegania i zwalczania terroryzmu (w:) http://www.cis.minsk.by/english/eng-lisbon.htm
- Wywiad z MSZ Ukrainy Gienadijem Udowienko (w:) Five year of Independece, ARC-Ukraine 1995
- Wywiad z ministrem Spraw Zagranicznych Ukrainy Borysem Tarasiukiem, Zownisznaja politika (w:) „Gołos Ukrainy", 3 ljutogo 1999 goda
- Woronin A.: Rossijskaja armija głazami Zapada (w:) „Armiejskij sbornik", nr 3/1988
- Zagorski A.: Russia the CIS and the West (w:) „International Affairs", (Moskva), 1994, nr 12
- Ziemskij W.: Collective Security in the CIS (w:) „International Affairs", Nr 1/1999
- Ziemskij W.: Legal Aspects and Contemporary Methods of Preventing and Countering Terrorist Activity (w:) http://books.nap.edu/books/0309082706/234html
- Yegorow A.: Collective Security System of the CIS States and Measures Providing Peace on the Territory of the Former Soviet Union (w:) http://www.ca-c.org/journal/eng-01-2001/05.malyshe.shtml
- Yeltsin create independent Russian Federation Armed Forces, Keesing's Record of World Events (w:) www.nupi.no/cgi-win/Russland/krono-exe?1095

Ważniejsze strony internetowe wykorzystane w trakcie pisania pracy przez autora

- Biblioteka Sejmu RP: http://www.bs.sejm.gov.pl
- Colimbia University Press: http://www.ciaonet.org
- Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie: http://www.osce.org
- Organizacja Narodów Zjednoczonych: http://www.un.org
- Ośrodek Studiów Wschodnich: http://www.osw.waw.pl
- Sekretariat WNP: http://www.cis.minsk.by
- The Heritage Foundation: http://www.heritage.org
- Uniwersytet Harvarda: http://www.fas.harvard.edu
- Rządowe strony internetowe państw członkowskich WNP

* W bibliografii nie ujęto większości artykułów z polskiej i zagranicznej prasy codziennej, wydawnictw OSW oraz wiadomości dostępnych na serwerach agencji informacyjnych.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Akademii Obrony Narodowej
Nr 56699